

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI

SÛDÎ'NİN HÂFİZ-I ŞİRÂZÎ DÎVÂNİ ŞERHİ
(49b-75a Varakları Arası Transkripsiyonlu
Metin-İnceleme)

Yüksek Lisans Tezi

Hatice YUCA

Danışman

Prof. Dr. Turgut KARABEY

Erzincan 2019

TEZ BİLDİRİMİ

“Sûdî'nin Hâfız-ı Şirâzî Dîvânı Şerhi (49b- 75a) Varakları Arası Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)” isimli “**Yüksek Lisans**” tezim tarafımda intihal programı ile incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim.

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim. 12/06/2019

Hatice YUCA

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

“Sûdî'nin Hâfız-ı Şirâzî Dîvânı Şerhi (49b- 75a) Varakları Arası Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)” isimli çalışma, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalının Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalında jürimiz tarafından **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman/ Jüri: Prof. Dr. Turgut KARABEY

Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Bülent ŞİĞVA

Jüri: Doç. Dr. Ahmet TOPAL

SÛDÎ'NİN HÂFIZ-I ŞİRÂZÎ DÎVÂNİ ŞERHİ

(49b- 75a Varakları Arası Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)

Hatice YUCA

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Haziran 2019

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Turgut KARABEY

ÖZET

Hâfız-ı Şirâzî [1326/1389] 14. yüzyılda Şiraz'da doğmuş, şiirlerinin gücü sayesinde İran edebiyatını aşır Türk edebiyatında da tanınmış bir şairdir. Tek eseri olan Dîvân'ı ile hem İran hem de Dünya edebiyatında ün kazanmıştır. Bu ün Türk edebiyatında da karşılığını bulmuş, Dîvân'ı Türkçe'ye çevrilmiş ve pek çok şarih tarafından şerhi yapılmıştır. Bu şerhlerden birisi de çalışmamıza konu olan Bosnalı Sûdî'ninkidir. Bu çalışmada Sûdî'nin “Şerh-i Dîvân-ı Hâfız” isimli eserinin “49b-75a varakları” arasının transkripsiyonlu bir şekilde Latin alfabesine aktarımı yapılmıştır. Çalışma giriş, iki bölüm, sonuç, kaynakça, dizin ve sözlük bölümlerinden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde şerhin tanımı yapılmış, Osmanlı dönemindeki şerh geleneği hakkında bilgi verilmiş, Hâfız-ı Şirâzî ve Sûdî'nin hayatı, eserleri ve edebi şahsiyeti tanıtılmıştır. Birinci bölümde Latin harflerine aktarımı yapılan kısımlarda geçen gramer terimleri, edebi sanatlar, kişi, mekân, kitap ve peygamber isimleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ise asıl amaç olan “49b-75a varakları arası” metin transkripsiyonlu olarak Latin harflerine aktarılmıştır.

Çalışma; sonuç, kaynakça, dizin ve sözlük bölümleriyle tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hâfız-ı Şirâzî, Sûdî, Şerh-i Dîvân-ı Hâfız, Şerh.

COMMENT OF SÛDÎ OF HÂFİZ-I ŞİRÂZÎ DİVÂNİ

(Between 49b-75a pages)

Hatice YUCA

Institute Of Social Sciences Erzincan Binali Yıldırım University

Master's Thesis, June 2019

Thesis Advisor: Prof. Dr. Turgut KARABEY

ABSTRACT

Hâfez-e Shîrâzî[1326 - 1389]- a 14th-century poet who was born and lived his entire life in Shiraz, Iran- was acclaimed not only in Iran but also throughout the world literature. His profound poetry had a great deal of influence on Persian literature as well as Turkish literature. His only work *Dîvân* made him famous around the world and was translated into many languages including Turkish. There are numerous Turkish commentaries on *Dîvân*, one of which is written by Sûdî Bosnevî. The main purpose of this thesis is to transliterate the sheets 49b-75a of Sûdî's *Sharh-IDîvân-I Hâfez*(Commentary of the *Dîvân* of Hâfez) into Latin alphabet. This thesis consists of an introduction, two chapters, conclusion, bibliography, index, and glossary.

The meaning of commentary is provided and the commentary tradition in the Ottoman era, as well as the lives and works of both Hâfez-e Shîrâzî and Sûdî Bosnevî, are briefly discussed in the introduction. The first chapter provides information on grammar terms, literary devices, personas, locales, names of prophets, and books that were mentioned in the transliterated parts of Sûdî's commentary. The second chapter, which is the main focus of this thesis, presents the transliteration of sheets 49b-75a of Sûdî's *Sharh-ı Dîvân-I Hâfez*(Commentary of the *Dîvân* of Hâfez) into Latin alphabet.

This thesis is finalized by presenting the conclusion, bibliography, index, and glossary sections.

Key Words: Hâfız-ı Şîrâzî, Sûdî, Şerh-i Dîvân-ı Hâfız, Commentary.

ÖN SÖZ

Türk edebiyatının dönemleri içerisinde yer alan Divan edebiyatının şekillenmesinde Arap ve Fars edebiyatının etkisi ve katkısı çok büyük olmuştur. Arapça ve Farsça kelimeler edebiyatımıza girmiş, onların mazmunları şiirimizde yer bulmaya başlamış, aruz vezni yayılmış ve pek çok açıdan yeni bir tarz ortaya çıkmıştır.

Türk edebiyatının Arap ve Fars edebiyatından etkilenmesine tercüme ve şarihlerin şerhleri kaynaklık etmiştir. Tercüme ve şerhlerle edebiyatımızda tanınmaya başlayan en büyük şairlerden birisi de şüphesiz Hâfız-ı Şîrâzi'dir. Hâfız-ı Şîrâzi'nin tek eseri olan Dîvân'ının tanınmasında, genç şairlere kaynak eser olmasında, anlaşılmasında ve yeni bir şiir ufku oluşturulmasında şerhlerin katkısı yadsınamayacak derecededir. Şarihler sayesinde çok değerli eserler edebiyatımızda yer etmiştir.

Türk edebiyatının en büyük şarihlerinden biri olan Sûdî-i Bosnevî, kendisinden daha önce yapılan şerhleri bir yana bırakarak Hâfız Dîvânı'nı şerh etmiş ve İran edebiyatının yapı taşı sayılabilecek bir eserin edebiyatımıza kazandırılmasında büyük rol oynamıştır.

Edebiyat profesörlerine “Şerh mi daha zordur, yoksa tercüme mi?” sorusu sorulsa şüphesiz şerh cevabı alınır. Bir eserin şerh edilmesinde şairin hayatı, yaşadığı coğrafya, dönemin dil ve kültür özelliklerinin bilinmesinin yanında şarihin din, astronomi, tarih, eser bilgisi vb. konularda donanımlı olması gerekir. Şerhlerin en önemli unsurlarından birisi, eserlerin yazıldığı dönemin karakteristik özelliklerini taşıdıkları göz önünde bulundurularak şerh edilmesi olacaktır.

Pek çok şarihe konu olan Hâfız Dîvânı, Sûdî-i Bosnevî'nin şerhiyle daha iyi anlaşılabilir, Hâfız'ın zarif dizlerinin incelikleri farklı bir yorum kazanmıştır.

Bu çalışmada Sûdî'nin “Şerh-i Dîvân-ı Hâfız” adlı eserinin Erzurum İl Halk Kütüphanesi Yazma Eserler Kısmı, 330 numarada kayıtlı olan nüshası esas alınmıştır.

Metin oluşturulurken Farsça beyitler Mehmet KANAR tarafından hazırlanmış olan Hâfız Dîvânı¹ adlı eserden alınmıştır. Açıklama kısmında ise kelimelerin Osmanlıca kullanımları esas alınmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde yer alan gramer terimlerinin açıklamaları Ozan YILMAZ'ın *Gülîstan Şerhi*² adlı eserinden alınmıştır.

Beyitlerde vezin zoruyla bazı eklemeler yapılmıştır. Eklenen harf ve ibareler “[ ]” içerisinde gösterilmiştir. Okunamayan kısımlar orijinal metinden kopyalanarak metne eklenmiştir.

Yüksek lisans eğitimimin başladığı günden bu çalışmamın son noktasına gelinceye kadar umudumun bittiği yerde yolumu aydınlatan ışık, bilgimin bittiği yerde beni yeni bilgilerle donatan öğretmen, aşamadığım engellerde öğrenmenin, emek vermenin fiziki koşulların ötesinde olduğunu her daim hatırlatan kılavuz olan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Turgut KARABEY'e teşekkürü bir borç bilirim.

Aynı zamanda, bilgilerini, kaynaklarını bizimle her daim paylaşan, desteğini esirgemeyen saygıdeğer hocam Dr. Öğr. Üyesi Bülent ŞİĞVA'ya;

Eğitim ve öğretim hayatım boyunca maddi ve manevi destekleriyle her daim yanımda olan aileme ve eşime teşekkürü borç bilirim.

Hatice YUCA

Haziran 2019, Erzincan

---

¹ Farsça'dan Çeviren Prof. Dr. Mehmet Kanar, *Hâfız-ı Şirâzi Hâfız Divanı*, C.1-2, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011.

² Ozan YILMAZ, *Gülîstan Şerhi*, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2012.

İÇİNDEKİLER

TEZ BİLDİRİMİ	I
TEZ KABUL TUTANAĞI	II
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
ÖN SÖZ	V
İÇİNDEKİLER.....	VII
KISALTMALAR.....	XI
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	XII
GİRİŞ.....	1
1. Şerh Nedir?.....	1
2. Osmanlı Şerh Geleneği	3
3. Hâfız-ı Şîrâzî	5
4. Türk Edebiyatı'nda Hâfız Şerhleri	7
4.1. Sürûrî Şerhi	8
4.2. Şem'î Şerhi	8
4.3. Konevî Şerhi.....	9
4.4. Sûdî Şerhi	9
5. Sûdî'nin Hayatı ve Edebi Kişiliği	9
6. Sûdî'nin Eserleri.....	11
6.1. Risâle-i Sûdî.....	11
6.2. Şerh-i Dîvân-ı Hâfız.....	11
6.3. Risâle-i Sûdî.....	12
6.4. Şerh-i Gülistân	12
6.5. Şerh-i Bûstân.....	12
6.6. Şerh-i Mesnevî.....	12
6.7. Şerh-i Lügat-ı Şâhidî.....	12
6.8. Şerh-i Kâfiye (Tercemetü'l-Kâfiye)	12
6.9. Şerh-i Sâfiye	12
6.10. Tercüme-i Takrirât 'ala Hutbeti Feridüddîn	12
6.11. el-Zâv'ın Tercümesi.....	13

6.12. Haşiyeye ‘ala Şerh-i Hidâyetül-Hikme.....	13
I. BÖLÜM.....	14
I.1. Gramer Terimleri.....	14
I.2. Edebi Sanatlar.....	55
I.2.1 Leff ü neşr.....	56
I.2.2. Telmih.....	56
I.2.3. Teşbih	58
I.2.4. İktibas	61
I.2.5. Tenasüp.....	63
I.2.6. Tezat	64
I.2.7. İham.....	65
I.2.8. Tecahül-i Arif.....	66
I.2.9. İrsal-i Mesel.....	67
I.3. İmla Değişimleri	67
I.4. Eserde Geçen Kişi, Mekan, Kitap, Kuş, Yıldız ve Peygamber İsimleri.....	68
I.4.1. Tuhfe-i Hüsami.....	68
I.4.2. Makamat-ı Hariri	69
I.4.3. Sa‘di-i Şirazi / Gülistan	70
I.4.4. Nasirüddin Tusi / Cevhername	71
I.4.5. Tur Dağı.....	72
I.4.6. Kaf Dağı / Anka.....	73
I.4.7. Irak / Bağdat / Tebriz / Isfahan / Şiraz	74
I.4.8. Hind, Hindistan / Hata, Hıta, Hoten / Deşt-i Kıpçak.....	75
I.4.9. Haleb.....	76
I.4.10. Yemen.....	77
I.4.11. İrem.....	80
I.4.12. Bağ-ı Firdevs	80
I.4.13. Nahid / Zühre.....	81
I.4.14. Hüma	82
I.4.15. Kısra, Nuşirevan / Perviz, Hüsrev	84
I.4.16. Hz. İbrahim / Nemrud.....	85

I.4.17. Hz. Şuayb, Hz. Musa	87
I.4.18. Hz. Adem.....	89
I.4.19. Hz. Muhammed / Ebu Leheb / Ebu Cehl	90
I.4.20. Yazmada Adı Geçen Kişiler	93
I.4.20.1. Mevlana Celaleddin Rumi.....	93
I.4.20.2. Âsafî	93
I.4.20.3. Sürûrî	94
I.4.20.4. Şâhidî.....	94
I.4.20.5. Eflâkî	94
I.4.20.6. Kıvamuddin Hasan	95
I.4.20.7. Sultan Hüseyin Baykara	95
I.4.20.8. Mir Hüseyin.....	95
I.4.20.9. Sultan Celaleddin Melikşah.....	96
I.4.20.10. Vahid-i Tebrizi	96
I.4.20.11. İbn-i Kemal.....	96
I.5. Eserde Geçen Aruz Kalıpları	96
I.5.1. Remel Bahri.....	97
I.5.2. Muzârî Bahri.....	98
I.5.3. Müctes Bahri	99
II. BÖLÜM.....	100
II.1. Gazel Şerhleri.....	100
II.1.1. Ğazel-i Dîger-30.....	100
II.1.2. Ğazel-i Dîger-31.....	105
II.1.3. Ğazel-i Dîger-32.....	110
II.1.4. Ğazel-i Dîger-33.....	115
II.1.5. Ğazel-i Dîger-34.....	120
II.1.6. Ğazel-i Dîger-35.....	125
II.1.7. Ğazel-i Dîger-36.....	132
II.1.8. Ğazel-i Dîger-37.....	137
II.1.9. Ğazel-i Dîger-38.....	140
II.1.10. Ğazel-i Dîger-39.....	144

II.1.11. Ğazel-i Diger-40.....	150
II.1.12. Ğazel-i Diger-41.....	157
II.1.13. Ğazel-i Diger-42.....	160
II.1.14. Ğazel-i Diger-43.....	163
II.1.15. Ğazel-i Diger-44.....	169
II.1.16. Ğazel-i Diger-45.....	174
II.1.17. Ğazel-i Diger-46.....	180
[II.1.18. Ğazel-i Diger]-47.....	185
SONUÇ.....	191
KAYNAKÇA.....	193
DİZİN	197
SÖZLÜK.....	200

KISALTMALAR

A.	Arapça
age	Adı geçen eser
bs.	Baskı
bö.	Bölüm
c.	Cilt
F.	Farsça
H.Ş	Hâfız-ı Şirâzî
Ör.	Örnek
s.	Sayfa
S.	Sayı
T.	Türkçe
vb.	ve benzeri

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ء: ˆ	ص: Ş, ş
ا: A, a, Ā, ā, E, e	ض: Ž, ž
ب: B, b	ط: Ṫ, ṫ
پ: P, p	ظ: Ż, ż
ت: T, t	ع: ˆ
ث: Ṡ, ṡ	غ: Ğ, ğ
ج: C, c	ف: F, f
چ: Ç, ç	ق: K̇, k̇
ح: H, h	ك: K, k
خ: Ḣ, ḣ	گ: G, g, ñ
د: D, d	ل: L, l
ذ: Ż, ż	م: M, m
ر: R, r	ن: N, n
ز: Z, z	و: V, v, O, o, Ö, ö, U, u, Ü, ü, Ū, ū
ژ: J, j	ه: H, h, a, e
س: S, s	ی: Y, y, I, ı, İ, i, Ī, ī
ش: Ş, ş	

GİRİŞ

Divan edebiyatında şiire ait pek çok unsur ya doğrudan Fars menşeli olarak ya da Arap edebiyatından İran edebiyatına geçip orada farklı bir hüviyet kazanarak Türk edebiyatına dâhil olmuştur. Gazel, kaside, mesnevi, rubaî gibi şekiller Türk edebiyatında kendine yer bulurken ilk başlarda, Arap ve Fars şiirindeki örneklerinden dönüştürülmüş ve adapte edilmiş haliyle karşımıza çıkmaktadır. Bu ilk kaynaklara adapte olmaya çalışan divan şairleri taklit, etkilenme, tesir, tercüme, çeviri, nazire ve şerh gibi süreçleri yaşayarak özgün olanı yakalama gayretine düşmüşlerdir. Yeni ve orijinal ürünler oluşturmaya çalışan divan şairleri, özellikle tercüme ve şerh gibi iki önemli tekniği kullanarak örnek aldıkları kaynağın bütün imkânlarını anlamaya ve uygulamaya çalışmışlardır. Bu anlama ve uygulama sürecinde özellikle “şerh edebiyatı”nın ayrı bir yeri vardır.³

1. Şerh Nedir?

Arapça bir kelime olan şerh “1. açma, ayırma. 2. açıklama, açıklama [bir ibareyi veya eseri]. 3. bir kitabın ibaresini kelime kelime açıp izah ederek yazılan kitap. 4. açık anlatma.”⁴ gibi anlamlara gelir.

Şerh edebiyatına özgü eserler ilk olarak Arap edebiyatında, akabinde ise Fars edebiyatında ortaya çıkmıştır. Arap edebiyatında kaleme alınan şerhler ağırlıklı olarak dini, Fars edebiyatında yazılanlar ise genellikle dini ve tasavvufi bir hüviyete sahiptir. Şerh yapma ihtiyacının hissedildiği metinler, “başta temel hadis ve fıkıh kitapları olmak üzere esmâ-i hüsnâ ve duâ mecmuaları, akâidle ilgili eserler, hilye-i nebîler vb. çok sayıda dînî telifâtın yanı sıra dil, gramer ve astronomi sahalarında yazılmış eserler”den meydana gelmektedir.⁵

İslâm’ı kabul etmiş kişilerin Kur’an’ı daha iyi anlama gayretleri tefsîr çalışmalarını doğurmuştur. Buradan hareketle İslâm dünyasında şerh çalışmalarının

---

³Tolga Öntürk, “Türk Edebiyatında Muamma ve Sürûri’nin “Şerh-i Muammeyât-ı Mir Hüseyin” Adlı Eseri”, *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S.11, 2017, s. 223.

⁴Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, bs. 26, Ankara 2010.

⁵Ömür Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000, s. 20.

temel kaynağını “Tefsîr”lerin oluşturduğu söylenebilir. Şerhler; hadis, kelâm, fıkıh, mantık, hey’et, sarf, nahiv, belâgat gibi dinî ve ilmî içerikli eserler hakkında kaleme alındığı gibi manzum ve mensur edebî eserler için de kaleme alınmışlardır.⁶

Kâtip Çelebi, Keşfü’z-zünûn’da bir metnin şerh edilme ihtiyacını ortaya çıkaran sebepleri şöyle sıralar:

1. Yazarın düşünce ve ifadedeki üstün ve özel kabiliyeti dolayısıyla ince manaları maksada delalet eden veciz / öz yoğun bir şekilde dile getirmesi, ama okuyucuların yazarla bu konuda aynı seviyede olmaması,

2. Zaten açık ve biliniyor olduğu düşüncesi ile veya bir başka ilim dalını ilgilendirdiği için bazı ön bilgilerin verilmemesi,

3. Lafzın birden fazla anlama yorulacak tarzda mecazlı ve kinayeli bir üslupla yazılmış olması.⁷

Eski metinlerde örneklerinin sık görüldüğü derkenarlardan, yani asıl metinle birlikte, metnin sayfa kenarlarında yer alan şerhlerden; tek mısranın, beytin, cümlelerin, bir şiirin mısra ve beyitlerinin metin içindeki şerhlerine; ya da müstakil kitap şerhlerine, kadar birçok çeşidinin görüldüğü şerhler, Divan edebiyatında önemli bir yer tutar. Hâşiye, hâmiş, telhis, ta’likat gibi çeşitlerinin de bulunduğu şerhlerin genelde ortak yanları, açıklama gerektiren kelimeyi, mısraı, beyti ibareyi, cümleyi ya da metni anlaşılır kılmak amacıyla açıklamayı esas almalarıdır.⁸

Bu şerhlerin yazılış sebeplerine gelince, bunun için tek bir sebep söylemek eksik olur. Muhtelif sebepleri olabilir. En geçerli sebepleri şöyle sıralayabiliriz: Konunun diğer insanlar tarafından anlaşılmaması, zor anlaşılması yahut yanlış anlaşılması. Yine tâliplerin arzuları ve şârihin kendi bildiği ve anladığını diğer insanlarla paylaşmak istemesi de şerhlerin yazılma sebepleri arasında sayılabilir.

---

⁶İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinde İlmîye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s.23-30.

⁷ M. A. Yekta Saraç, *ŞerhlerTürk Edebiyatı Tarihi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, c. 2, İstanbul 2006, s. 123.

⁸ Mine Mengi, *Divan Şiiri Yazıları*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000, s.74.

Şerh yazılan metinlerin ve yazılan şerhlerin uzunluğu konusunda belirli bir sınıır yoktur. Bazen bir beytin veya o beyitteki bir kelimenin sayfalarca şerh edildiği olur. Bazan da birkaç cilt uzunluğundaki bir eser şerh edilmeye çalışılır. Bu konu şerh edilen metne ve şârihe göre değişebilmektedir.

Arapça, Farsça ve Türkçe her üç dilin de yoğun olarak kullanıldığı Osmanlı ilim ve kültür dünyasında şerhler konusunda da bir ayırım yapılmamıştır. Türk şârihleri Arapça, Farsça veya Türkçe bir esere bu üç dilden istedikleri biriyle şerh yazmışlardır.⁹

2. Osmanlı Şerh Geleneği

Osmanlı dönemine ait eserlerin, büyük oranda derleme, özetleme, şerh ve hâşiyelerden oluştuğu dile getirilen bir husustur.¹⁰Türk Şerh Edebiyatı'nın ise XV. asırdan itibaren gelişmeye başladığı, XVII ve XVIII asırlarda en zengin dönemini yaşadığını söylemek mümkündür.¹¹

Eski toplumumuzun hayatında dinin çok önemli bir yer tuttuğu malumdur. Bunun eski eserlerimize yansımaları da normaldir. Bu sebeple edebiyatımızın diğer alanlarında olduğu gibi şerhler konusunda da dinin ve tasavvufun çok büyük bir ağırlığı vardır. İlk şerhler daha çok hadîs-i şerîflere ve Bostan, Gülistan ve Gülşen-i Râz'a yazılmıştır. Meselâ 1358'de vefat eden Mahmut bin Ali'nin Nehcü'l-Ferâdîs adlı eseri (aslında bir Kırk Hadis şerhidir), İbn-i Arabşah'ın varlığını haber verdiği ama mâhiyetini bilmediğimiz Ahmedî'nin Kasîde-i Sarsarî Şerhi şerh edebiyatımızın ilk ürünleri arasında sayılabilir.¹²

Türk klasik edebiyatının ürünleri sayılan metin şerhleri, ilk bakışta her ne kadar filolojik çalışmalar olarak görülse de dikkatli incelendiklerinde bunların edebî kaygılarla ortaya konmuş sanat ürünleri olduğu görülür. Manzum metin şerhleri, Sûdî ve Vehbî Efendi şerhlerinde görüldüğu gibi, beytin merkeze alınmasıyla

---

⁹Mustafa Erdoğan, "Edebiyatımızda Şerh Geleneğine Genel Bir Bakış",*Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.1, Manisa 1997, s.286-293.

¹⁰Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012, s. 181.

¹¹Âmil Çelebioğlu, "Yunus'un Bir Şiirinin Şerhi", Yunus Emre Sempozyumu, 2-5 Mayıs 1988, *Millet Kütüphanesi (Bildiriler)*, Ankara 1990, s. 96.

¹²Erdoğan, *age*, s. 288.

parçadan bütüne doğru bir plan takip edilerek yapılan çalışmalardır. Bu durumda şerhlerin kendisi de en az şerhi yapılan metin kadar edebî hususiyetleri haiz bir vesika haline gelebilmektedir. Bu tür şerhlerde şârih, kişisel kanaatlerini de esere uygular. Manzum eserler bu açıdan bakıldığında eleştirel metinler olarak da yorumlanabilirler.

Metin çözümlemelerinin ağırlıkta olduğu bu şerhlerde öncelikle şerhe tabi tutulacak metin başa konur. Daha sonra Sûdî ve Konevî’de olduğu gibi metinde geçen sözcüklerin gramatikal tahlilleri yapılır. Bu bölümlerde yer yer anlaşılması güç kavramlar başka şair ya da yazarlardan örneklerle desteklenir. Bu yöntem, Kur’an’ı anlama çabası sonucunda ortaya çıkan tefsir usulünün plan olarak takip ettiği yöntemdir. Buna göre kelimelerin “delâlet” ettikleri anlam geleneksel yönetime sadık kalınarak analiz edilir. Öyle ki beyitte kullanılan lafızlar şârihlere adeta “kılavuzluk” eder.

Osmanlı kültüründe şerh geleneği o kadar güçlüdür ki bu gelenek içinde manzum lügat, muamma ve lügaz türlerine yazılan şerhler de önemli bir yer kaplar. Osmanlı şerh tarihinde, edebî niteliğine bakılmaksızın bazı metinler de şerhe tabi tutulmuştur. Şerhler bazen de din öğretisini halka yaymak amacı güdülerek yapılmıştır. Sâ’dî’nin Bostan ve Gülistan, Mevlânâ’nın Mesnevî-i Manevî şerhleri hep bu amacın ürünleridir. Doğu edebiyatında tasavvuf sistemi, hem ortaya konan metnin oluşumunda hem bu metnin şerhinde daima yapıcı ve belirleyici bir rol üstlenmiştir. Dolayısıyla şerhler bir takım tasavvufî mazmunların ışığında kaleme alınmıştır.

XVI. yüzyıl, Osmanlı’nın hem politik hem de edebî alanda verimli bir yüzyıldır. Sûdî’nin de içinde bulunduğu bu asırda Osmanlı şiiri ve nesri zirveye doğru yükselmektedir. Osmanlı eğitim sistemi içinde şerhler başlıca ders kaynaklarıdır denebilir. “Aritmetikte Bahâüddin el-Âmilî’nin Hulâsatü’l-Hisâb’ına yazılmış şerhin, geometride Şemsüddin es-Semerkindî’nin Eşkâlü’t-Te’sîs’ine Kadızâde er-Rûmî’nin yazdığı şerhin, astronomide el-Çağminî’nin el-Mulahhas Fi’l Hey’e’sine yine Kadızâde’nin yazdığı şerhin, tıpta İbni Sînâ’nın el-Kânûn adlı eserine yazılmış şerhlerin, fizikte Esîrüddîn el-Ebherî’nin Hidâyetü’l-Hikme’si ile

Necmüddîn el- Kâtibî'nin Hikme-tü'l-'Ayn'ına yazılmış şerhin ders kitabı olarak okutuldukları bilinmektedir.”¹³

3. Hâfız-ı Şîrâzî

Hayatı hakkında bilimsel nitelik taşıyacak çok az belge bulunan Hâce Şemseddîn Muhammed Hâfız, (717/1317)- (726/1326) yılları arası bir tarihte, İran'ının güneybatısında kalan Şiraz şehrinde dünyaya gelmiştir. Biyografisine dair elde bulunan en eski ve muteber belge, onun şiirlerini ölümünden sonra toparlayıp bir divan haline getiren sınıf arkadaşı Muhammed Gülendâm'ın bu divana yazdığı önsözdür. “Hâfız” lakabı kendisine Kur'an-ı Kerim'i ezbere bildiğinden ötürü verilmiştir. Kendi dönemindeki felsefe, mantık, dilbilim, kelim gibi bilimler hakkında öğrenim gördüğü eserlerinden anlaşılmaktadır.¹⁴

Her büyük şairde olduğu gibi Hâfız'ın yaşamı da menkabevi öykülerle örülmüş ve böylece biyografisi hakkında kesin bilgiden yoksun kalınmıştır. Annesi Kâzerûn'lu olan şairin, babasının Salgurlular döneminde Kûhpâye'den Şiraz'a geldiği söylenir. Tezkirelerin verdiği bilgiye göre babası öldüğünde ailesini geçindirmek amacıyla bir süre fırında çalışmış ve yine bu döneminde ilme ilgi duymuştur. Şair, Kıvamüddin Ebu'l-Bekâ b. Mahmud-ı İsfahânî-yi Şîrâzî gibi zamanının büyük hocalarından ders alarak bu şahsiyetlerden büyük bir saygıyla söz etmektedir. Henüz bir öğrenciyken şiire ve ilme düşkün olan Hâfız, Gazan Han zamanında Şiraz'da kısa bir süre yönetimde bulunan, (1307-1357) “rind” bir hayat tarzı ve dünya görüşüne sahip, aynı zamanda eğlenceye düşkünlüğüyle de bilinen Fars valisi Ebu İshak tarafından himaye edilmiştir. İşte böyle bir ortamda döneminin iktidarıyla yakın ilişkilerde bulunan Hâfız'ın ünü, Fars ülkesini aşır Hindistan'a, Bengal'e ulaşmıştır. Ebu İshak'ın son dönemlerinde, hükümeti baskıcı bazı yönetimler ele geçince Hâfız, Şiraz'ı terk etmek zorunda kalmıştır.¹⁵

Yaşamı ve yaşadığı coğrafyayla ilgili bilgiler her ne kadar şiirlerinden çıkarılsa da hakkında yazılanlarla bu bilgiler bazen birbiriyle çelişmektedir. Hâfız'ın ölüm

¹³Mehmet Taha Ayar, “Hâfız-ı Şirazi Divanı ve Osmanlı Şerhleri”, *Misbah Dergisi*, S. 3-4, 2013, s. 290-291.

¹⁴Ayar, *age*, s. 288-289.

¹⁵Ayar, *age*, s. 288-289.

tarihi ebced hesabıyla “hâk-ı musallâ” olarak 791/1389 olarak geçmektedir. Fars muhayyilesinin hafızası olarak kabul edilen Hâfız, kaside, rubai ve kıtalar yazmış olmasına rağmen ona asıl şöhret kazandıran gazelleridir. Bütün şiirlerinin toplandığı Divan’ında altmışaltı rubai, mesnevî türünde bir Sâkînâme ve bir Muganninâme, beş kasîde, bir muhammes, dört mesnevî, otuz dört kıta, beş yüz dokuz gazel vardır. Hâfız’ın en büyük başarısı gazelde yaptığı yeniliktir.¹⁶

Hâfız’ın yetiştiği dönemde Şîraz siyasî bakımdan refah ve huzur içinde değildiyse de; burası İran’ın ve İslam dünyasının ilmî ve edebî büyük merkezlerinden biri sayılmaktaydı. Hâfız, büyük âlimlerin, ediplerin, âriflerin ve şairlerin toplandığı yer olan böyle bir çevrede ilmî ve edebî eğitim görmüş, sahip olduğu kişisel zekâsı, fitrî yeteneği ve ileri görüşlülüğüyle kendisinden önce Fars’ta oluşmuş ve kendisinden kısa bir süre sonra duraklamaya giren kendine özgü ilmî ve kültürel hareketin mirasından faydalanmıştır.¹⁷

Kaside, rubâî ve kıtalar da yazmış olmasına rağmen Hâfız şöhrete gazelleriyle ulaşmıştır. Kendisinden önce gazel söyleyen bütün üstatların meziyetlerini kendinde toplaması sebebiyle, gazelleri Fars edebiyatında türünün en gelişmiş örnekleri sayılır. Önceki şairler gibi gazellerinde mecâzî anlamlar da taşıyan aşk ve şarap meclislerini terennüm etmiş ve bazen başka şairlerin beyitlerini kendi gazellerinin arasına serpiştirmiştir.¹⁸

Hâfız’ın sözünün özelliklerinden birisi de irfanî ve felsefî ince manalarını ve latif düşüncelerinin ve ince tefekkürlerinin sonucunu en vecizli sözle, en açık ve en doğru şekliyle açıklamış olmasıdır. Her beyitte, kimi zaman da her mısrada “mazmun” diye tanımladığımız derin bir incelik vardır. Elbette Hâfız, Fars şiirinde yeni olmayan bu şairlik üslubunu mükemmelleştiren ve onu en beğenilen noktaya ve en tabii şekline çıkararak kişidir. Ondaki sonraki şairler onun üslubunu takip ederek derin “incelikler”i ortaya çıkarmada, ince “mazmunlar”ı söylemede ve onları en

---

¹⁶Ayar, *age*, s. 288-289.

¹⁷Zebîhullâh Safâ, *İran Edebiyatı Tarihi*, (Çev. Hasan Almaz), c. II, Ankara 2005, s. 184.

¹⁸Tahsin Yazıcı, “*Hâfız-ı Şîrâzî*”, İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, c.15, İstanbul 1997, s. 103-104.

veciz ifadelerde yerleştirmede bir beyti, kimi zaman da bir mısrayı geçmeyen aşırılıklar göstermişlerdir..¹⁹

4. Türk Edebiyatı'nda Hâfız Şerhleri

Bir gazel şairi olarak şöhret bulan Hâfız, gazelin dışında kaside, rubai ve kıta formlarıyla da şiir yazmıştır. Ancak, Hâfız'ın gazelleri klasik Fars edebiyatının en başarılı gazel örnekleri olarak kabul edilip hemen her vesileyle terviç edildikleri için sair formlarda yazdığı şiirleri pek bilinmemektedir. Nitekim Gölpınarlı da Hâfız'ın bütün ruhi özelliklerini gazellerle ifade ettiği kanaatindedir.²⁰

Hâfız gazelleri için yapılagelen en genel niteleme, bu gazellerin hemen hepsinin birer sehl-i mümteni örneği olmasıdır. Gazellerin sade ve açık olan dili, ritim ve akıcılık açısından da güçlüdür. Bunun yanında o günkü ilmî ve irfani mevzulara müteallik hemen her mazmûnun Hâfız şiirlerinde yer ettiği görülmektedir. Ancak konu ne kadar çetrefilli olursa olsun, Hâfız, onu her seviyeden insana hisse çıkacak güzellikte bir üslupla ifade etmiştir.²¹

Her büyük şair gibi Hâfız da herkesçe farklı anlaşılacak veya anlamı kesin olarak tespit edilemeyecek türden birçok şiir söylemiştir. Bu sebeple onun şiirlerine muhtelif şekillerde yaklaşan çok sayıda yorum ortaya çıkmış ve bu yorumlar da nihayetinde çeşitli şerh eserlerinin vücuda gelmesine sebep olmuştur. Söz konusu eserlerin önemli bir kısmı ise klasik İslam edebiyatı geleneğini Farsça yapılan edebiyat üzerinden tevarüs eden Türkler tarafından telif edilmiştir.²²

Osmanlı sahasındaki Türk şairler tarafından büyük bir beğeniyle okunan Hâfız-ı Şîrâzî'nin şiirleri, bu beğenin doğal bir sonucu olarak günümüze kadar birçok defa Türkçeye çevrilmiştir. Aynı şekilde eserleri üzerine, çeşitli bakış açılarına sahip şerhler yazılmıştır. Bu şerhlerin bir kısmı gazellerin tamamını kapsarken bir kısmı sadece bir veya birkaç şiir üzerine yazılmıştır. Hâfız Dîvânı Osmanlı döneminde Sürûrî, Şemî, Sûdî ve Mehmed Vehbî Efendi tarafından Türkçe olarak şerh edilmiştir. Ayrıca Ferîdî, Hâfız Dîvânı'nı manzum olarak tercüme ederken Yümnî

¹⁹Safâ, *age*, s. 187.

²⁰Abdülbaki Gölpınarlı, *Hâfız Divanı*, MEB, İstanbul 1992, s. IX.

²¹Yazıcı, *Hâfız-ı Şîrâzî*, s. 103-106.

²²Abdülbaki Gölpınarlı, *Hâfız (Hayatı, Sanatı, Eseri)*, Varlık Yayınları, İstanbul 1954, s.25-29.

bütün divanı tahmis etmiştir. Osmanlı müelliflerinden Sûdî'nin şerhi, Hâfız şiiirlerinin yorumu bağlamında yazılan bütün eserler içinden -ki bunlara Hint-İran sahasında telif edilenler de dâhildir- en iyisi olarak kabul görmektedir.²³

4.1. Sürûrî Şerhi

Hâfız Dîvânı'na yazılan en eski şerh, mesnevî şârihi Sürûrî'nindir. Bu şerh, kendisinden sonra gelen şârihlerce, özellikle Sûdî tarafından eleştirilmiştir.²⁴

Hâfız Dîvânı'na yazılan ilk Türkçe şerhtir. Telif tarihi 966/1559'dur. Sürûrî eserin telif sebebi olarak mukaddimede bazı gönül ehli dostların kendisinden Hâfız Dîvânı'nda bulunan tasavvufî sırların açıklanmasını istemeleri üzerine eseri kaleme aldığı söyler ve böylece "kâsır ve nâkısların tâm ve kâmil, âmî ve gâfil olanların da ehl-i dil" olmalarını hedeflediğini belirtir.

Eserde;

572 gazel, 38 kıta, 74 rubai, 6 Mesnevi, 2 kaside, 1 muhammes şerh edilmiştir.

Sûdî'nin şarihlerin rubailer arasına koyduğu, fakat gazeller kısmına konulması gerektiğini söylediği 10 beyitlik gazel Sürûrî şerhinde rubailer arasında bulunmaktadır. Eser basılmamıştır, sadece yazma nüshaları vardır. Yazma nüshalarının sayısı 73'tür. Sûdî şerhinin ise 52 adet yazma nüshası bulunmaktadır.²⁵

4.2. Şem'î Şerhi

Prizrenli Şem'î (öl. 1000/1591) tarafından yazılan şerh Hâfız Dîvânı'na yazılan ikinci şerh olup metne yüklenen tasavvufî anlamlar bakımından büyük ölçüde Sürûrî'yi örnek almıştır.²⁶

Şem'î, Mesnevî şerhinde olduğu gibi, Hâfız Dîvânı şerhinde de birçok hatalar yapmış, kelimelerin gerçek manalarını bir kenara bırakarak onlara tasavvufî manalar vermeye çalışmıştır. Sûdî bu hataları şerhinde yeri geldiğince tenkit etmiştir. Sûdî,

---

²³Gölpınarlı, *age*, s. 25-29.

²⁴Ayar, *age*, s. 292.

²⁵Özen, *age*, s. 8.

²⁶İbrahim Kaya, "Sûdî'nin Hâfız Divanı Şerhindeki Tasavvufî Yaklaşımları", *Turkish Studies*, Volume 6/2, 2011, s.600.

ayrıca “Şerh-i Bûstân” adlı eserinde Şem’î’yi reddetmiş hatta hatalarıyla alay ederek, acı nükteler yapmıştır.²⁷

4.3. KonevîŞerhi

Mevlevî şeyhi Mehmed Vehbî Konevî (öl. 1244/1828) tarafından yazılmış bir eserdir. Eserin müellifi hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmaz.

Konevî şerhi müstakil olarak iki cilt hâlinde 1273/1856 yılında Matbaa-i Amire’de basılmıştır. Bu baskıda 1. cilt 503, 2. cilt ise 460 sayfadan müteşekkildir. 1. ciltte râ harfine kadar olan gazeller bulunmaktadır. 2. ciltte ise râ harfinden itibaren alfabenin diğer harflerinde yazılan gazeller mevcuttur ve 2. cilt kıtalar“a kadar devam etmektedir. Konevî şerhinde kıtalardan itibaren geri kalan kısım şerh edilmemiştir. 2. cildin sonunda bu eserin müellifin kendi el yazması olan nüsha esas alınarak tashih edildiği ve 400 adet bastırıldığı bilgisi verilmektedir.²⁸ Ayrıca hamışinde Sûdî şerhi bulunduğu hâliyle 1288–1289 (1871–1872)’de İstanbul’da yine Matbaa-i Amire’de iki cilt olarak basılmıştır. Bu baskıda ise eserin 1. cildi 768 sayfa, 2. cildi ise 767 sayfadan müteşekkildir. Konevî’nin şerhi 2. cildin 696. sayfasında son bulmaktadır. Bundan sonra düşülen notta; Konevînin şerhi burada tamamlandığı fakat Sûdî’nin tercih ettiği Hâfız Dîvânı nüshalarında bulunan diğer kısımların Sûdî şerhinde geçtiği şekilde ilave edildiği belirtilir.²⁹

4.4. SûdîŞerhi

Hâfız Dîvânı’na yazılan üçüncü Türkçe şerhtir.

5. Sûdî’nin Hayatı ve Edebi Kişiliği

Hayatı hakkında kaynaklarda yeterli ve kesin bilgiden mahrum olduğumuz bu Osmanlı şârihinin asıl adı Ahmed’tir. Bosna’nın Foça şehrine yakın Çayniça kasabasına bağlı Sudiçi köyünde doğduğu bilinmektedir. Doğum tarihine ve ailesine ilişkin ise herhangi kesin bir kayıt yoktur.³⁰

---

²⁷Ayar, *age*, s. 293.

²⁸Mehmed Vehbi Konevî, *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız I-II*, c. 2, İstanbul 1273, s.460.

²⁹Mehmed Vehbi Konevî, *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız I-II (Kenarında Sûdî’nin Şerhi)*, c. 2, İstanbul 1288-89, s. 696.

³⁰ Ayar, *age*, s. 293-294.

16. asrın büyük devlet adamı Bosnalı Sokollu Mehmet Paşa zamanında Bosna'dan birçok kişinin İstanbul'la gelip tahsillerini tamamladıkları bilinmektedir. Sûdî de bu kişilerden olmakla beraber, kendisinin hangi hocalardan ders aldığı konusunda kaynaklarda sıhhatli bir bilgi bulunmamaktadır.³¹

Sûdî İstanbul'daki tahsilinden sonra eğilim duyduğu Fars dilini mükemmelleştirmek için Diyarbakır'a (Amid) gitmiştir. Orada zamanın en iyi Farsça bilgini olarak bilinen Muslihuddin Lârî'den dersler almış, onun meclislerinde bulunarak, içinden çıkamadığı ilmî meseleleri halletmiştir. Sûdî daha sonra yine aynı amaçla Diyarbakır'dan Şam'a gidip burada da bir süre ilim ile meşgul olmuş ve şair Halim-i Şirvanî'den Gülistan'ı okumuştur. Şam'da kaldığı süre boyunca çeşitli ilmi ortamlarda bulunmuş ve o devrin uleması ile fikir teatisinde bulunmuştur. Sûdî, bu yolculuklar ve müzakereler esnasında şerhlerini yapmayı düşündüğü eserleri zihninde bir taslak olarak beraberinde sürekli taşımıştır.³²

On yıla yakın süren bütün bu ilim yolculuklarından sonra İstanbul'a dönen Sûdî, tahsiline burada da devam etmiştir. Şârih, İstanbul'da dönemin meşhur bilginlerinden dersler almıştır. Sûdî II. Sultan Selim devrinde, Sokollu'nun yönetimde etkin olduğu bir sırada "Gılman-ı Hassa"ya hoca olarak tayin edilmiştir. Sûdî ileride Osmanlı saray ve idaresinde aktif roller, yüksek statüde vazifeler alacak gençlere ders vermekteydi. Bu görevi ne kadar sürdürdüğü malum değildir. Kaynaklarda az bir emekli maaşıyla görevden uzaklaştırıldığı kaydına rastlanmıştır. Daha sonra kendisi ölümüne kadar inzivaya çekilmiş ve eserlerine yoğunlaşmıştır.³³

Şârihin ölüm tarihi tam olarak bilinmemektedir. Osmanlı müellifleri eserinde ölüm tarihi 1005/1596 yılında İstanbul'da vefat ettiği ve Yusuf Paşa camisi avlusuna defnolunduğu kaydedilmiştir. Eserde Sûdî ile ilgili şu eleştiri de yapılmıştır: "Basılmış eserlerinde Farsça kaidelerine ait bazı hatalarına tesadüf olunmakla beraber istifadelidir."

---

³¹Ayar, *age*, s. 293-294.

³²Ayar, *age*, s. 293-294.

³³Ayar, *age*, s. 293-294.

Sûdî, şerh alanında üstünlüğü tartışılmaz eserler ortaya koyabilmek maksadıyla ömrünün çoğunu ilmi seyahatlerle geçirmiştir. Farsça ve Arapça'ya vakıf olan şârih şerh metodunda alan araştırmalarına dayalı bir sistem takip ederek Şem'î ve Sürûrî Mustafa gibi şahsiyetlerce de şerhe tabi tutulan metinleri onlardan daha ilmi yöntemlerle analiz etmiştir. Sûdî, şerhinde adeta bir eleştirmen gibi başka şerhleri tenkit etmiş, onlardaki kusurları müstehzi bir dille ele almıştır. Sûdî'nin şerhteki bu başarısı hayat öyküsünden de anlaşılacağı üzere şerhini yapacağı metinlerle ilgili yaptığı yıllar süren araştırmalarına dayanmaktadır.³⁴

Sûdî özellikle Fars dili ve edebiyatı konusunda dönemin başarılı alimlerinden biriydi. Bazı Arapça eserlerin tercüme ve şerhiyle meşgul olması Arapça'ya vakıf olduğunu, Türkçe şerh ve tercümelemleri yanında Gılman-ı Hâssa'ya hoca tayin edilmesi de iyi bir Türkçe bildiğini göstermektedir.³⁵

6. Sûdî'nin Eserleri

6.1. Risâle-i Sûdî

Hâfız-ı Şîrâzî'nin ilk gazelinin ikinci beytine yazdığı şerhi ihtiva eden eserdir.³⁶

6.2. Şerh-i Dîvân-ı Hâfız

Sûdî'nin 1595 tarihinde tamamlamış olduğu bu eseri Mevlâna ve Sa'dî'nin eserlerinden sonra en çok okunan eserdir. Farsça öğrenmek isteyenlerin ilk başvuru kaynaklarından olan eser alanında yazılmış en iyi şerh olarak kabul edilmektedir. İran da dahi hala en iyi Hâfız şerhi olarak nitelenen bu eser Farsça'ya tercüme edilmiştir. Hâfız gibi "Lisânü'l-Gayb" ve "Tercümânü'l-Esrâr" olarak adlandırılan bir şairin çözülemeyen birçok beyti Sûdî'nin isabetli yorumlarıyla aydınlanmıştır.

Esasında Hâfız Dîvânını, Sûdî'den önce, Şem'î ve Sürûrî gibi şârihler şerh etmişlerse de Sûdî bu iki şârihin eserlerindeki naivlikleri görerek kendisi de aynı eseri şerhe koyulmuştur.³⁷

---

³⁴Ayar, *age*, s. 293-294.

³⁵Muhammed Aruçi, "Sûdî Bosnevi", İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, c. 37, İstanbul 2009, s. 466.

³⁶Ayar, *age*, s. 294-295.

6.3. Risâle-i Sûdî

Sa'dî-i Şîrâzî'nin Gülistân adlı eserindeki bir beytin şerhini içeren risaledir.³⁸

6.4. Şerh-i Gülistân

Sûdî'nin 1595 yılında kaleme aldığı ikinci eserdir.³⁹

6.5. Şerh-i Bûstân

Sûdî'nin 1597 yılında Sa'dî Şîrâzî'nin Bûstan adlı eserine yazdığı şerhtir. Bu eser Farsça'ya tercüme edilmiştir.⁴⁰

6.6. Şerh-i Mesnevî

Kaynaklarda Sûdî'nin, Mevlâna'nın Mesnevî'sine bir şerh yazdığı biliniyor. Eserin cildi bilinmemekle beraber İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda yer almaktadır.

6.7. Şerh-i Lügat-ı Şâhidî

Gülşen-i Tevhîd sahibi, Şâhidî'nin Lügat-i Şâhidî ismiyle meşhur manzum Farsça lügatçesine yapmış olduğu şerhtir.⁴¹

6.8. Şerh-i Kâfiye (Tercemetü'l-Kâfiye)

Sûdî'nin Arapça nahve dair yazdığı ilk büyük eseri, İbn-i Hâcib'in Arapça küçük bir nahiv kitabı olan el-Kâfiye adlı eserine 1588 yılında yazdığı şerhtir.⁴²

6.9. Şerh-i Sâfiye

İbn-i Hâcib'in Arap gramerini içeren el-Sâfiye eserine yazılan şerhtir.⁴³

6.10. Tercüme-i Takrirât 'ala Hutbeti Feridüddîn

İbn-i Hâcib'in "Tercüme-i Takrirât 'ala Hutbet-i Feridüddîn" adlı eserine Sûdî'nin yapmış olduğu şerhtir.⁴⁴

---

³⁷ Ayar, *age*, s. 294-295.

³⁸ Ayar, *age*, s. 294-295.

³⁹ Ayar, *age*, s. 294-295.

⁴⁰ Ayar, *age*, s. 294-295.

⁴¹ Ayar, *age*, s. 294-295.

⁴² Ayar, *age*, s. 294-295.

⁴³ Ayar, *age*, s. 294-295.

6.11. el-Zâv'ın Tercümesi

Sûdî'nin, Tâceddîn İsfarâîn'in Arap nahvine dair yazdığı el-Zâv eserini tercümesidir.⁴⁵

6.12. Haşiyeye 'ala Şerh-i Hidâyetül-Hikme

Kâdî Mîr Hüseyin Maybûdî'nin “Şerhu Hidâyeti'l-Hikme” eserine, Sûdî'nin yazdığı hâşiyeyi ihtiva eden eserdir.⁴⁶

---

⁴⁴ Ayar, *age*, s. 294-295.

⁴⁵ Ayar, *age*, s. 294-295.

⁴⁶ Ayar, *age*, s. 294-295.

I. BÖLÜM

GENEL DEĞERLENDİRME

I.1.Gramer Terimleri

Gramer terimlerinin açıklamaları Ozan YILMAZ tarafından hazırlanmış olan Gülistan Şerhi⁴⁷ adlı eserden alınmıştır.

‘**Atf**: Kelime veya cümleleri atıf edatlarıyla birbirine bağlamak. (55b, 56a)

Nîst der bâzâr-ı ‘âlem hoş-dilî ver zân ki hest

Şîve-i rindî vü hoş-bâşî-yi ‘ayyārân hoş est

Bâzâr-ı ‘âlem izâfeti beyâniyyedür. **Hoş-dilî** gönline ğam ve ğuşşa getürmeyen kimseye dirler. Yâ, harf-i maşdardur. **Ver** egerden muħaffefdür. **Zân** dahı ezândan ki hoş-dil beyânçün gelmişdür. **Şîve** lügatde iyi iş işlemege ve kendüni güzel göstermege dirler. **Rind** bâde-nüş, yâ, harf-i maşdardur. **Hoş-bâş** vaşf-ı terkîbdür, bâşîdenden, iyi hâlde geçinüb ğam ve ğuşşa çekmeyene dirler. ‘**Ayyār** yânuñ teşdîdiyle lügatde feresde ve esedde müsta‘meldür. Ya‘nî şuña buña gezmege dirler. Esb şeklinde bir yirde qarâr idemeyüb aşğa ve yukarı gezer ve esed âc olduĝda şayd celb eylemekçün [55b] tek durmaz gezer. Ammâ ıştılâhda şol kimseye dirler ki ziyâde ‘âkıllıĝından bî-pervâ olub ĝalî‘ü’l-ıızâr gezer. Halk muķķayyed olduĝı i‘tibârât-ı cüz‘iyye muķķayyed degül. Pes H‘âcenüñ hoş-bâşî-yi ‘ayyārân buyurduĝı bunlaruñ hoş-hâl olub âzâde geçinmelerinden kinâyetdür. Bu da ma‘lûm ola ki hoş-bâşî rindî ‘ibâretine ‘atf olub ikisi de ‘ayyâra kayd olmaķ var. Yâ şîveye ‘atf olunub rindî aña kayd olmaya pes. (55b)

Hâliyâ ĝâne ber-endâz-i dil u dîn-i men est

Tâ hem âĝüş ki mî-bâşed ü hem-ĝâne-i kîst

Hâliyâ şimdiki dimekdür, ĝalâ ma‘nâsına. Ba‘z-ı küttâb ile bu ‘ibâretde bahşimüz gecmişdür ki da‘vâ ider ki ĝalîyâ ĝalaţdur. ‘Acem ĝalâ dir, ĝalîyâ dimez diyü ve du‘â-güy bu beyitle ilzâm eylemişüm. **Hâneber-endâz** ĝâne yıķıcı dimekdür,

⁴⁷ Ozan Yılmaz, Gülistân Şerhi, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2012.

vaşf-ı terkîbdür, endâzîdenden atmak ma' nâsına muzâfdur. Dile vü dîne 'atf ile dile ve dîne, hâne isti'âresinden soñra ve dil u dîn 'atf ile mene muzâfdur.(56a)

'Atf-ı tefsîr ('Atf-ı tefsîri): Aynı anlamda olan iki kelimenin yan yana kullanılması. (56b, 62a)

Yārab ān şāh-veş-i māh-ruḥ-i zühre-cebīn

Dürr-i yektā-yı ki vü gevher-i yek-dāne-i kīst

Veş edāt-ı teşbîhdür. Şāh gibi dimekdür. Cebīn alındur. Zühre alınlı dimekdür. Ya' nî berrāk alınlıdır, mu' teberdür ki ismdür. Men istifhāmiyye ma' nâsına. **Gevher-i yek-dānedürr-i yektā** ma' nâsına belki aña 'atf-ı tefsîrdür.

Zi-renk-i bāde beşūim ḥırkahā der eşk

Ki mevsim-i vera' u rüzgār-i perhīz est

Beşūim bunda emr-i mütekellim ma' a gayruhudur, yuyalum dimekdür. Vera' u perhīzkār 'atf-ı tefsîridür.

Edāt-ı cem': Çokluk eki, çokluk edatı. (56a)

Ḥāliyā hāne ber-endāz-i dil u dīn-i men est

Tā hem āgūş ki mī-bāşed ü hem-hāne-i kīst

Ḥāliyā şimdiki dimekdür, ḥālā ma' nâsına. Ba' z-ı küttāb ile bu 'ibāretde bahşimüz gecmişdür ki da' vā ider ki ḥāliyā gālaḥdur. 'Acem ḥālā dir, ḥāliyā dimez diyü ve du' ā-gūy bu beyitle ilzām eylemişüm. **Ḥāneber-endāz** hāne yıķıcı dimekdür, vaşf-ı terkîbdür, endâzîdenden atmak ma' nâsına muzâfdur. Dile vü dîne 'atf ile dile ve dîne, hâne isti'âresinden soñra ve dil u dîn 'atf ile mene muzâfdur. **Tāta'** accüb içündür. Hem edāt-ı cem' iyyetdür, hem ḥücre hem sofrā gibi.(56a)

Edāt-ı fā' il: Fāil ismi yapan ek. Sonuna geldiği kelimeyi işi yapan hükmüne getirir, bu kelimeye özne görevi yükler. (60b, 60b, 61a)

Sehv u ḥaḫā-yı bende gireş nīst i' tibār

Ma' nī-yi 'afv u raḥmet-i āmurz-gār çīst

Sehv ğaflet ma' nāsınadır. **Ḥaṭā** şavāb muḳābilü, ya' nī egri. Bunda cürm murāddur. **Gireş**deki zamīr Ḥudāya rāc' idür, ma' nāda bendeye de muḳayyed olmak cā'iz. **İ'tibār**bunda mu' teber ma' nāsınadır. Ya' nī maşdar-ı mef' ul ma' nāsınadır. **'Afv** maşdar, 'afā ya' fūdan. Ya' nī naşara bābından bir kimsenüñ günāhını terk idüb 'iḳāb eylememeye dirler. **Rahmet** [60b] esirgemekdür. **Āmurzgār** āmurzīdenden, yārlığıcı ğaffār ma' nāsına. **-gāredāt-ı fā'** ildür, -cī ma' nāsına, kerdgār ve perverdğār gibi kerdenden ve perverdenden.(60b)

Zāhid şerāb-i kevşer u Ḥāfız piyāle ḥ'āst

Tā der miyāne ḥ'āste-i kerd-gār çīst

Zāhid ve Ḥāfız ḥ'āst lafzında tenāzu' eylediler. Pes birisine 'amel itdirüb birisinde izmār iderüz. **Tā** bunda 'acabā ma' nāsınadır. **Der miyāne** 'Arabīde vasaṭ ma' nāsınadır, sīnūñ fetḥasıyla. Ya' nī bir şeyüñ eñ ortası, kerd fa' l vezni üzre bir ismdür. Niteki ğüft fu' l vezni üzere bir ismdür, ğüftār gelici ma' nāsınadır. **-gāredāt-ı fā'** ildür, -cī ma' nāsına, sitem-kār ve zūlcı ve cefā-kār cefācı ma' nāsına.(60b)

Miçeked şīr henüz ez leb-i hem-çün şekereş

Gerçi der şīve-gerī her müjeeeş ḳattālist

Miçeked fi' l-i ḥāl, çekīdenden ṭamar dimekdür. **Şīr** sütdür. **Henüz** elān ma' nāsına. **Hem-çün** çün teşbīh için ve hem te'kīd. **Şekereş**deki zamīr-i mezkūr māha rāc' idür. **Şīve** nāz ma' nāsına. **-geredāt-ı fā'** ildür, -ci ma' nāsına.(61a)

Edāt-ı ḥaber: Yükleme eki, ek fiil, bildirme edatı. Farsça'da bildirme edatı "sīn ve tā" harflerinin birleşmesinden oluşan "est" yapısıyla meydana gelir. Çoğulu "end" şeklindedir. (68b)

An kes est ehl-i beşāret ki işāret dāned

Nüktehā hest besī maḥrem-i esrār kocāst

An kes est muḳaddem ḥaber-i ehl-i beşāret muahḥar mübtedā. **Ki** rābıṭa şīfat-ı işāret muḳaddem mef' ulidür. **Dānedüñ** ve bu cümle-i fi' liyye şīfatdur. Kesüñ Sürürī mışra' -ı şānīnūñ terekübini böyle yazduğdan şoñra an kes est ehl-i işāret ki beşāret dāned dimişdür ki an kes est muḳaddem-i ḥaberdür. Ehl-i beşāret muahḥar

mübtedâdur ve bu cümle mübtedâ ve beşâret dâned haberîdür. Ya' nî ehl-i işâret ol kimsedür ki beşâret bilür. İntihâ üç yirde haţâ eylemiş: Evvelâ beşâret yirine işâret ve işâret yirine beşâret dimiş. Şâniyen bu cümle mübtedâdur didüğinde haţâ eylemiş. Zîrâ mübtedâ cümle olmaz, müfred olur. Şâlişen beşâret dâned haberîdür didüğinden haţâ eylemiş ki ol haber degüldür ki şıfatdur. Taḥkîk olan gibi imlâda da haţâ eylemiş ki an kes est yazmışdur. Hemze-i mücellibe ile nüktehâ nüktenüñ cem' idür. Kelâm-ı daḳıka dirler ya' nî ince söze. **Besî** çokluğ. Ba' z-ı nüşhada besî yirine velî vâḳ' ı olmuş. **Maḥrem-i esrâr** sırdâş dimekdür. **Kocâst** [e]st ile tâ edât-ı haberdür, ḳandedür dimekdür. (68b)

Edât-ı ḥâl: Şimdiki zaman eki, -yor, -iken. Eklendiği fiile geniş zamanşimdiki zaman ve süreklilik anlamı katar. (56a)

Ḥâliyâ ḥâne ber-endâz-i dil u dîn-i men est

Tâ hem âgüş ki mî-bâşed ü hem-ḥâne-i kîst

Ḥâliyâ şimdiki dimekdür, ḥâlâ ma' nâsına. Ba' z-ı küttâb ile bu 'ibâretde baḥşimüz gecmişdür ki da' vâ ider ki ḥâliyâ ğalaḫdur. 'Acem ḥâlâ dir, ḥâliyâ dimez diyü ve du' â-güy bu beyitle ilzâm eylemişüm. **Ḥâneber-endâz** ḥâne yıkıcı dimekdür, vaşf-ı terkîbdür, endâzîdenden atmağ ma' nâsına muzâfdur. Dile vü dîne 'aḫ ile dile ve dîne, ḥâne isti' âresinden soñra ve dil u dîn 'aḫ ile mene muzâfdur. **Tâta** 'accüb içündür. Hem edât-ı cem' iyyetdür, hem ḥücre hem sofrâ gibi. Pes **hem âgüş** ḳucaḳdâş dimekdür ve hemḥâne odaşık ma' nâsına. **Mîbâşed** mî edât-ı ḥâldür. (56a)

Edât-ı selb, edât-ı nefy: Olumsuzluk edatı. Türkçe'de “değil, -ma, -sız, -siz” yapılarından oluşun olumsuzluk unsuru. (54b, 57a)

Nâguşüde gül niḳâb-âheng-i riḫlet sâz kerd

Nâle kun bülbül ki feryâd dil-efgârân⁴⁸ hoş est

Nâguşüde lâzımla müte' addî beyninde müşterekdür. Bunda müte' addîdür. Gül fâ' ili ve niḳâb mef' üli, nâ edât-ı selb, guşüde açmaḳsızın. (54b)

⁴⁸ Yazmada “dil-fikârân” şeklindedir.

Egerçi ‘ arz-1 hüner piş-i yâr bî-edeüst

Zebân hamûş veliken dehân por ez ‘ Arabîst

‘ Arz-1 hüner izâfeti maşdaruñ mef’ üline izâfetdür. Bi’edât-1 selbdür. (57a)

Edât-1 ta’lîl: Sebebiyet bildiren edat. Türkçe’de “için, çünkü” edatı sebebiyet bildiren edatlardandır. (52b, 69b, 71a)

Halvet-güzide râ be temâşâ çi hâcet est

Çün küy-1 dost hest, be-şahrâ çi hâcet est

Halvet yalnızlık. Güzide lâzım ile müte’addî beyninde müşterekdür. Bunda müte’addîdür. Halvet muşkaddem mef’ ülidür, üründülemiş. Ya’ nî ihtiyâr eylemiş ma’ nâsına. Râ edât-1 taşşîş, be-temâşâ hâcetemüta’ allıkdur. Çünedât-1 ta’lîl. (52b)

Be-bezm-gâh-i çemen düş mest bogzeştem

Çu ez dehân-1 tuem gönçe der gumân endâht

Bezm-gâh meclis yiri, çemene izâfeti beyâniyyedür. Düş dün gece. Çünedât-1 ta’lîl. (69b)

Dilem zi nergis-i sâkî emân (neh’âst)⁴⁹ be cân

Çerâ ki şive-i an Türk-i dil-siyeh dânist

Türkden murâd gözdür, teşbîh-i kinâye tarîkiyle. Be-cândaki bâ muşâhabet veyâ şıla ma’ nâsınadır, birine kaşır idenler taşşîr eyledi. Çerâedât-1 ta’lîldür, zîrâ ma’ nâsına, edât-1 su’âl diyen bilmedi.(71a)

Edât-1 te’kîd: Kuvvetlendirme edatı. Anlamı kuvvetlendirmek amacıyla kullanılır. (52b)

Cânâ, be-hâceti ki tu râ hest bâ Hudâ

[K]’âhir demî be-pors ki mâ râ çi hâcetest

Cânâ münâdâ, elif harf-i nidâ. Be-hâceti bâ harf-i sebeb, yâ harf-i vahdet, be-hâcetinüñ bäsını kaşem içün dutan hurûfuñ ma’ nâsını fark eylemez imiş ki râbîta-

⁴⁹ Parantez içinde yazılan kelime, yazmada sayfa kenarında yer almaktadır.

ıřıfat. **Tu rā** senūñ dimekdür. **Bā-Ĥudā** bā ĥarf-i řıla, bāde-i müfredesini. **Āĥiredāt-ı** te'kīd. (52b)

Edāt-ı teřbīh: Benzetme edatı. Türkçe'deki benzetme edatları "gibi, işte, sanki" iken Arapça'daki benzetme edatı kelime başına "kāf (ke)" harfidir. (56b)

Yārab ān řāh-veř-i māh-ruĥ-i zūhre-cebīn

Dürr-i yektā-yı ki vü gevher-i yek-dāne-i kīst

Veş edāt-ı teřbīhdür. (56b)

Elif-i memdūde: Uzatılarak okunan elif harfi. (57b)

Derīn ĉemen gül-i bī-ĥār kes ne-ĉīd ārī

ĉerāĝ-i Muřtafavī bā řirār-i Būlehebīst

Derīn ĉemenden murād dünyādur. **Gül-i bī-ĥār** dikensiz gül, naķızsız şey'i. **Ne-ĉīd** nefy-i müstaķbel. **Ārīelif-i memdūde** ile ne' am ma' nāsına, eved dimekdür. (57b)

Emr-i muĥātab: 2. şahıs emir kipi. (50b, 54b, 59b, 60a)

Be dord u řāf turā ĥükm nīst ĥoř der-keş

Ki herĉi sāķī-yi mā kerd ' ayn-i eltāf est

Dord dordīden muĥaffefdür. Yā-yı müşeddede ile ' Arab yā ile isti' māl ider ve ' Acem yā'sız āřafı fermāyed.Bu beytde ĥam-ı laşif var. **řāf** řāfīden muĥaffefdür. **ĥoř-ābı** ma' nāsınadır. **Der-keş** der ĥarf-i te'kīd, keş **emr-i muĥātab**dur. (50b)

Nāĝuřūde gül niķāb-āheng-i riĥlet sāz kerd

Nāle kun bülbül ki feryād dil-efĝārān⁵⁰ ĥoř est

Nāĝuřūde lāzımla mūte' addī beyninde müřterekdür. Bunda mūte' addīdür. **Gül** fā' ili ve niķāb mef' ūli, nā edāt-ı selb, ĝuřūde aĉmaķsızın. **Āheng** ĉařd ma' nāsınadır. **Riĥlet** ismdür, irtihāl ma' nāsına, ya' nī ĝöĉmek. **Sāzkerd** ve düzdi ve ĉořadı. **Kunemr-i muĥātab**dur ki ta' līl.

⁵⁰ Yazmada "dil-fikārān" şeklindedir.

Her vaqt-i hoş ki dest dehed muğtenem şumār

Kes rā vuķūf nīst ki encām-ı kār [59b] çīst

Vaqt-i hoş izāfeti mevşūfuñ şıfatına izāfeti qabilindendür ki rābıta-ı şıfat. **Dest dehed** el virür ma' nāsınadır. **Muğtenem** ism-i me f' üldür, if' āl bābindan gānīmet ma' nāsına. **Şumāremr-i muhātabdur**, şay dimekdür. (59b)

Rāz-i derūn-i perde çı dāned felek hamūş

Ey mudde' ī nizā' -i tu bā perde-dār çīst

Rāz gizlü iş. **Derūn** iç ma' nāsına. **Çı dāned** ne bilür, ya' nī bilmez. **Hamūşemr-i muhātabdur**. (60a)

Fi' l-i emr-i mütekellim-i ma' gayruhū: I. Çokluk şahıs emir eki almış fiil. (61b)

Zi-renk-i bāde beşūim hırkahā der eşk

Ki mevsim-i vera' u rüzgār-i perhīz est

Beşūim bunda emr-i mütekellim-i ma' a gayruhudur, yuyalum dimekdür.(61b)

Fi' l-i lāzım: Geçişsiz fiil. (57b)

Perī nihufte ruḥ u dīv der kirişme-i ḥūsn

Besūḥt ' aql zi ḥayret ki in çı bu'l-' acebīst

Perīnihufte ruḥ Ḥ'ācenūñ cānānı bir kaç gün taşra çıkub görünmez ve küşe-i ḥāne de [57b] oturmağa ihtiyār eyler ve raķīb-i nādān ise gelüb Ḥ'āce qarşısına rağmen kendini nümāyān ve zāhir eyler. Pes Ḥ'āce ol ḥālūñ vaşfında bu beyti buyurur. **Kirişme** nāz ma' nāsınadır. **Ḥūsn** güzellük nāzında dimekdür. **Besūḥt** fi' l-i lāzımdur, ' akla yanmaķ isnādi mecāzdur. (57b)

Fi' l-i māzī-i gāyib: Geçmiş zaman III. şahıs eki almış fiil. (71b)

Tenem ez vāsıta-i dūrī-i dilber be-gudāḥt

Cānum ez āteş-i mihr-i ruḥ-i cānāne besūḥt

Vāsıta sebebdür. **Dūrīde** yā maşdariyyedür, ırakluķ. **Be-gudāḥt** bā ḥarf-i te' kīd, gedāḥt fi' l-i māzī-i gāyib, eridi dimekdür. (71b)

Fi‘l-i māzī: Bir işin geçmiş zamanda olduğunu bildiren kip. (65a, 67b, 72b)

Men eger nîkem u ger bed tu bire u ħod rā bāş

Herkesî an direved ‘ākıbet-i kâr ki kişt

Tu bire u ħod rā bāş bire u bā te’kiddür ve emr-i muĥātabdur, git dimekdür. Ĥod rā bāş taĥdîr-i kelām, ħod rā meşġûl. Bāş zarûret-i vezniçün ĥazf olmuşdur. Kendi işüñe meşġûl ol dimekdür. Bāş emr-i muĥātabdur, bāşîdenden ol dimekdür. **Kesî** yā vaĥdet. **Direved** dāluñ kesri ve rānuñ vāvuñ [65a] fetĥalarıyla fi‘l-i muzāri‘dür, direvidenden. Meşelā buġday ve arpa biçmekdür.⁵¹ **Kişt** bunda kâf-ı ‘Arabîñüñ kesriyle ve şîñüñ süġüniyle fi‘l-i māzîdür, kiştenden ekdi dimekdür. (65a)

Men‘im ez mey mekun ey şüfi-i şâfi ki ĥakîm

Der ezel tıynet-i mā rā ne mey-i nâb-ı sirişt

Men‘im maşdaruñ mef‘üline izâfetidür. **Süfi-i şâfi** şüfişafvetle vaşf-ı istihzâ’en tarîkiyledür. Zîrâ de’bi şüfi[y]i taĥkîrdür dâimen. **Ĥakîm**den murâd Allah Te‘âlâdur. **Ĥıyn** balçıkdur, tıynetden murâd mādde-i vücûd-ı insândur ki Allah te‘âlâ “Ĥamirtü tıynete Ādeme⁵²” buyurmışdur. **Nâb-ı şâfi ü sirişt** fi‘l-i māzî yoġırdı dimekdür. (67b)

Çün piyâle dilem ez tövbe ki kerdem beşikest

Hemçu bâde cigerem bîmey u mey-ĥâne bisüĥt

Lâmi‘î Celebî manzûmesinde **piyâle** boş ĥadeh dimişdür. Ammâ sâ’irî lügâterde piyâle şarâb ĥadeĥi dimiş. **Beşikest** fi‘l-i māzîdür, lâzımla müte‘addî beyninde müşterek. Ammâ bunda lâzımdur. (72b)

Fi‘l-i muzāri‘: Hem hale hem istikbale delalet eden kip. (51a, 63a, 65a)

Eger be-luĥf be-ĥ‘ânî mezîd-i elĥâf est

Ve ger be-ĥahr berânî derûn-ı mā şâfest

⁵¹Yazmada “biçmek” olarak yazılmış, kenarda “biçmekdür” şeklinde düzeltilmiştir.

⁵²“Ĥamirtü tıynete Ādeme bi-yedeyye erba‘îne şabāĥan: **Ādemin çamurunu** kırk sabah ellerimle **yoġurdum.**” Hadis-i Şerif. Mehmet Yılmaz, *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük)*, Kesit Yayınları, İstanbul 2013, Sayfa 202.

Bu ğazel evvelki ğazele nazīre vāk'ı olmuş ve ekser dīvānda bulunmadı. Ammā ba'zısında bulunduğün ve üslub-ı nazmı H'āce nazmınuñ üslubına muvāfık olduğün kitābet olındı. **Be-ḥ'ānī** fi'l-i muzāri' muḥātabdur, fi'l-i şart vāk'ı olmuşdur. (51a)

Der ān zemīn ki nesīmī vezed zi turrā-i dost

Çi cāy-ı dem zeden-i nāfehā-yı Tātārīst

Vezed fi'l-i muzāri'dür, vezīdenden eser. Ya' nī yel eser dimekdür. (63a)

Men eger nīkem u ger bed tu bire u ḥod rā bāş

Herkesī an direved 'ākıbet-i kār ki kışt

Tu bire u ḥod rā bāş bire u bā te'kiddür ve emr-i muḥātabdur, git dimekdür. Ḥod rā bāş taqdīr-i kelām, ḥod rā meşğül. Bāş zarūret-i vezniçün ḥazf olmuşdur. Kendi işüne meşğül ol dimekdür. Bāş emr-i muḥātabdur, bāşīdenden ol dimekdür. **Kesī** yā vaḥdet. **Direved** dāluñ kesri ve rānuñ vāvuñ [65a] fetḥalarıyla fi'l-i muzāri'dür, direvidenden. Meşelā buğday ve arpa biçmekdür. (65a)

Fi'l-i muzāri' -i muḥātab: Hem hale hem iktikbale delalet eden kipin II. şahısla kullanılması. (65b, 66a)

Bāğ-ı Firdevs laṭif est u līken ter nehār

Tā ḡanīmet şimri sāye-i bīd u leb kışt

Firdevs cennetde bir bāğçenüñ ismidür. Pes **bāğ**uñ Firdevse izāfeti beyānīdür. **Tā** bunda tenbīh içündür. **Ġanīmet** fırsat ma'nāsına müsta'meldür. **Şimri** fi'l-i muzāri' -i muḥātabdur. (65b)

Ḥāfızā rüz-i ecel ger be kef ārī cāmī

Yekser ez kūy-ı ḥerābāt berendet be behişt

Rüz-ı ecelden murād rüz-ı inqitā' -ı ḥayātudur. **Yekser** bir kezden ve bir uğurdan dimekdür. **Berendet** bā ve rā ve dāl-ı meftūḥa ile ve tā-yı ḥitāb ile fi'l-i muzāri' -i muḥātabdur. (66a)

Fi'l-i muzâri' -i mütekellim-i vahde: Geniş zaman I. teklik şahıs eki almış fiil.
(74b)

Ey ki ez defter-i 'aql âyet-i 'ışk âmûzî

Tersem in nükte be-tahkîk ne-dânî dânist

Ba'z-ı nüshada **ne-dânî** yirine ne-tânî vâkı'dur, natevânî ma'nâsına. Ne-dânînüñ de ma'nâsı yine budur. **Ey** harf-i nidâ, münâdâ 'amm maḥzûfdur, nidây yirine. Ey ân kes ki taḳdîrinde, râbıt-ı şıfat. **Defter-i 'aql** izâfet-i beyâniyyedür. **Âyet-i 'ışk** izâfeti de beyânidür. **Âmûzî** fi'l-i muzâri' -i muḥâtab, bi'l-fi'l öğrenürsin dimekdür. **Tersem** fi'l-i muzâri' -i mütekellim-i vahde mute'alluḳdur. (74b)

Hâ-yı resmî: “o” şeklinde yazılan “he” harfi. Farsçada sonu bu harfle biten isimlere “elif, nun, ye” harfleri dahil olduğunda bu harf kâf-ı Acemî'ye yani “ک” harfine dönüşür. (58b, 59b, 62b)

Hoşter zi 'ayş u şöḫbet u bâğ u bahâr çîst

Sâkî kucâst gû sebep-i intizâr çîst

Hoş iyi dimekdür ve **ter** tafđil içündür. 'Ayš 'aynuñ fethasıyla dirlik ma'nâsınadır. Ammâ 'Acem zevḳ ü şefâda isti'mâl iderler, şöḫbet ma'nâsınadır. **Bâğ** Rûmda baḳçe didiklerine 'Acem bâğ dir. **Bahâr** ma'tûfdur. Çînüñ hâ-yı resmîsi yâ-ya ḳalb olmuşdur. (58b)

Ma'nî-i âb-ı zindeğî ve ravza-i İrem

Cuz ṫarf-i cüyibâr u mey-i hoş-güvâr çîst

Zindeğî ma'lûm ola ki her kelimenüñ âḫirinde hâ-yı resmî ola. Aña yâ-yı nisbî veyâ yâ-yı maşdar veyâ elif ü nûn cem' lâḫıḳ olsa hâ-yı resmîden bedel bir kâf-ı 'Acem ile tavassuṫ iderler. Zindeğî vü bendeğî ve ḫâceğân ve bendeğân gibi. (59b)

Sipîhr-i ber-şude pervîzenîst ḫûn-efşân

Ki rîzeeş ser-i Kîsrâ vü tâc-ı Pervîz est

[62b] **Sipîhr** sînüñ ve bâ-yı 'Acemînüñ kesriyle felekdür. **Ber** harf-i isti'lâ. **Şude** refte ma'nâsına, bir terkîb ile mürtefi' dimekdür. **Pervîzen** bâ-yı 'Acemînüñ

fethiyle eleğe dirler, yā harf-i vaħdet. **Hun-efşān** vaşf-ı terkibdür, efşānīdenden an şaıcı dimekdür. Ba‘z-ı nüshada hūn pālā dūşmiş, pālāyīdenden sūzmek ma‘nāsına. Meşelā yoğurd sūzmek gibi. Pes hūn pālā an sūzüci ma‘nāsınadır. Lāzımı an dökmekdür. **Rīze** dökünci, meşelā seng-rīze dirler taş döküncisine. Ammā bunda elekden geen nesnedür rīze didügi. Şu‘arā Eflākī nücūmla ğarb ile teşbīh eylemişlerdür. Ammā eleğe teşbīh meşhūr degüldür. Şīn-i zāmīr pervīze rāci‘dür. Rīzenūñ āħirinde hā-yı resmī olduđuçün hemze-i müctelibe ile tavassuť eylediler. (62b)

Harf-i şıla: eklendiği kelimeye yaklaşma, yönelme ve birliktelik anlamı katan “-la, -le, -a, -e” görevindeki ek. (58a, 66a, 67a, 69b)

Biyār mey ki u Hāfız müdāmem istizhār

Be girye-i seherī vü niyāz-i nīm-şebīst

Biyār mey ħiṭāb-ı ‘āmmıdur. **Ki** harf-i ta‘līl. **u** harf-i teşbīh. **Müdām** dāim ma‘nāsınadır. **İstizhār** istifāl bābından maşdar, bir şeyi ara idinmek. **Bāharf-i şıla.**(58a)

Ber ‘amel-i tekye mekon z’ānki der an rüz-ı ezel

Tu i dānī alem-i şun‘ benāmet i nüvişt

Tekye kerdem ayanmadur. **Tekye mekon** ayanma dimekdür. **Ān** ism-i işāretdür, bu muamıdur, **rüz-ı ezel** dimekdür. **alem-i şun‘** tadīr-i alem, kātīb-i şun‘. **Benāmet** bā harf-i şıla. (66a)

adem dirīđ medār ez cenāze-i Hāfız

Ki geri ğar-i günāh est mī reved be behişt

ademden murād ayakdur. **Medār** nehy-i muħāṭabıdur. **Dirīđ** dutma dimekdür. **Cenāze** cīmūñ fethi ile meyyitdür ‘āmmem atında. Ammā şaħīḥ cīmūñ kesridür ki serīr üzerinde olan meyyite dirler. Ammā üzerinde meyyit olmasa na‘ş u serīr dirler ki harf-i ta‘līl. **ar-i günāh est** tadīr baħr-ı günāhest. **Mī-reved** fi‘l-i ħāldür, revīdenden bi‘l-fi‘l gideyor dimekdür. **Be behişt** bā harf-i şıla. (67a)

Zi şerm-i anki be rüy-ı tu nisbeteş kerdend

Semen be-dest-i şabā hāḡ der dehān endāht

Zi ez lafzında muḡaffedür, ibtidā' ḡāyet için. **Şermismdür**, utanma ma' nāsına. **Ān** ism-i işāret ki beyān. **Be-rüy** bā ḡarf-i şıla. (69b)

ḡarf-i isti' lā: Eklendiḡi kelimeye “üzerine, üzerinde, üstüne” anlamı katan yer yön edatı. (62b)

Sipih-r-i ber-şude pervizenist ḡün-efşān

Ki rīzeeş ser-i Kistrā vü tāc-ı Perviz est

Sipih-r sīnūñ ve bā-yı ' Acemīnūñ kesriyle felekdür. **Ber** ḡarf-i isti' lā. (62b)

ḡarf-i nidā: Seslenme edatı. (61a, 63a, 74a)

Ey ki engüşt-nümāyī be kerem der heme şehr

Veh ki der kār-i ḡarībān ' acebet ihmālist

İyḡarf-i nidā, münādā maḡzūf, iy ān ki taḡdirindedür. (61a)

Bināl bülbül eger bā menet ser-i yārīst

Ki mā do ' aşık-ı zārīm u kār-i mā zārīst

Bināl emr-i muḡātabdur. **Bülbül**münādā **ḡarf-i nidā** maḡzūfdur. (63a)

Ey ki ez defter-i ' aḡl āyet-i ' ışk āmūzī

Tersem in nükte be-taḡḡık ne-dānī dānist

Ba' z-ı nüshada **ne-dānī** yirine ne-tānī vāḡı' dur, natevānī ma' nāsına. Ne-dānīnūñ de ma' nāsı yine budur. **İyḡarf-i nidā**, münādā ' amm maḡzūfdur, nidāy yirine. (74a)

ḡarf-i nisbet: Eklendiḡi kelimeye mensubiyet manası katan nisbet eki.(57a, 57b, 58b, 58b)

Egerçi ' arz-ı hüner pīş-i yār bī-edebīst

Zebān ḡamūş velīken dehān por ez ' Arabīst

‘**Arz-ı hüner** izāfeti maşdaruñ mef’üline izāfetdür. **Bî** edāt-ı selbdür. Ammā cevābda maḥşūşdur. **Edebîst** yā ḥarf-i maşdardur, zebāndan mîm-i mütekellim maḥzūfdur. Aşlında zebānem ḥamūşdur. **Dehāndan** mîm-i maḥzūfdur, aşlında dehānem. **Por ez** ‘**Arabîst** yā ḥarf-i nisbet, taḫdîr-i kelām ez ‘ilm-i ‘Arabîdür. (57a)

Derîn çemen gül-i bî-ḥār kes ne-çîd ārî

Çerāğ-i Muştafavî bâ şîrâr-i Bûlehebîst

Derîn çemenden murād dünyādur. **Gül-i bî-ḥār** dikensiz gül, naḳîzsız şey’i. **Ne-çîd** nefy-i müstaḳbel. **Ārî** elif-i memdüde ile ne‘ am ma‘ nāsına, eved dimekdür. **Çerāğ** mumuñ fetîlesinde yanan āteşe dirler. **Muştafavî** Muştafanuñ ism-i mensûbidur. Ya‘nî Muştafanuñ şeref-i islāmî ve nübüvvet nûrı, şerâr-ı āteş kığılıcıdır. **Bîabiden** muḥafefdür. Bû ebûdan olduğı gibi. Ebînuñ yerine ebû da cā’izdür. **Leheb** āteş yalıñına dirler. **Yāḥarf-i nisbet**, Muştafavîdeki gibi. (57b)

Cemāl-i duḫter-i rez nûr-ı çeşm-i mâst meger

Ki der niḳâb-ı zucâcî vü perde-i ‘inebîst

Duḫter-i rez şarābdan kināyetdür, aşma kıızı dimekdür, aşlı aşmadan mütevellid olduğıçün. **Nûr-ı çeşm**den murād merdüm-i dîdedür. Zîrā nûrı ve zîyâsı ol görür. **Meger** keennehu ma‘ nāsınadır. **Zucâc** zānuñ zammiyle lügatde şırça ma‘ nāsınadır, ḳārûre ma‘ nāsına ve yāḥarf-i nisbetdür. Ammā keḥḥâller⁵³ ıştılahında ruḫbât-i ‘ayndan bir ruḫbetüñ ismidür. (58b)

Devâ-yı derd-i ḥod eknûn ezân müferriḥ cûy

Ki der şurâḥî-i Çînî vü şîşe-i Ḥalebîst

Devâ dermân, ‘Arabca ‘ilâc dirler. **Derd** ağrıdır. **Ḥod** kendi. **Eknûn** şimdi. **Cûy** muḥâtabdur, cûyidenden iste dimekdür. **Ḥiṭâb-ı ‘âmmdur** ki ḥarf-i rābıt şıfat bi’l-mevşūfdur. **Çînî** yā ḥarf-i nisbet ve **şîşe-i Ḥalebîst** Halebe mensûb şîşe dimekdür. (58b)

Ḥarf-i ta‘lîl: Sebebiyet bildiren edat. Türkçe’de “için, çünkü” edatları, sebebiyet bildiren edatlardandır. (51a, 51b, 51b, 61b)

⁵³ Yazmada “kemâller” şeklindedir, sayfa kenarında “keḥḥâller” şeklinde düzeltilmiştir.

Ḥamūş Ḥāfız u İn nüktehâ-yı çun zer-i surḥ

Nigāh-dār ki ḳallāb-i şeh̄r şarrāf est

Ḥamūş ve ḥāmūş ve ḥamuş emr-i muḥaṭabdur, ḥāmūşidenden. Kāh elif taḥfif ile ve kāh vāv ve kāh ikisin bile. Ḥāfız münādā ḥarf-i nidā maḥzūf nüktehâ üslüb-i ‘Acem üzere zevî’l-‘uḳülūñ ğayrı olduğıçün hāyile cem‘ olmuşdur. **Nükte** ki lügat-i ‘Arabda bir çubuk ucuyla yere ura ura bir nişān peydā eylemekdür. Bu ma‘ nā ekşer taḥayyür vaḳtlarında olur ki insān bir nesneye düşünüb bî-şu‘ur bir işi işler. Nükte aşlında maşdardur, nekete yenkutu. Ya‘ nī naşara bābından kederet gibi. Şoñra ḳalubda müte’essir olan kelām-ı laṭifiyye ıtlāḳ eylediler. Zer şābıkā beyān oldı ki zer-‘āmdur, gümüşe altuna ḳarīne taḥşiş kesb ider. **Zer-i surḥ** ve zer-i tılā dimekle ḥālîş altun murād olur. Pes Ḥ‘ācenūñ zer-i surḥ didüğü ḥālîş altundur. **Nigāh** lafzı dāşten ve dārīden ile ve bunlaruñ müştakḳātle müsta‘mel olsa ḥıfz u şiyānet ma‘ nāsınadır. Ammā kerden ve künīdenle ve bunlaruñ müştakḳātıyla müsta‘mel baḳmak ya‘ nī nazar eylemek ma‘ nāsınadır. **Kiḥarf-i ta‘lil**. (51a)

Be-çeşm-i ‘ışk tevān did rūy-ı şāhid-i mā

Ki nūr-ı şüret-i ḥübān zī Ḳāf tā-Ḳāf est

Be-çeşm-i ‘ışk ya‘ nī be-çeşm-i Ḥudā-bīn. **Şāhid** bunda dilber ma‘ nāsınadır ki **ḥarf-i ta‘lil**. (51b)

Zi-muşḥaf-ı ruḥ-ı dildār āyeti ber-ḥ‘ān

Ki ān beyān-ı maḳāmāt-ı keşf-i Keşşāfest

Muşḥafuñ ruḥa izāfeti beyāniyyedür ve **ruḥuñ dildār** izāfeti lāmiyyedür. **Dildār** vaşf-ı terkībdür, dārīdenden gönül dutıcı ya‘ nī ‘uşşāḳ gönülünü aḥz idüb zabt idici. **Āyet** nişāna dirler, Ḳurān-ı şerīfde söz başları sürḥle veyā ğayri nesne ile nişānlanduğıçün iki nişānuñ arasında vaḳ‘ı olan kelām-ı şerīfe **āyet** didiler mecāzen. **Ber-ḥ‘ān**, **ber** ḥarf-i te’kiddür ki rābıta’-i şıfat, yā **ḥarf-i ta‘lil**. (51b)

Ba‘ d ez nīm nebuved şāyibe der-cevher-i ferd

Ki dehān-i tu ber ān nükte ḥoş istidlālist

Ez nīm aşlında ez inemdür, vaşl ile hemze sâkıţ olmışdur. Ez min ü ‘an ma‘nāsına harfdür. İn ism-i işāretdür. Qarībe mīm zamīr-i mütেকellim-i vahdedür. Bunda **şāyibe** şek ma‘nāsına. **Cevher-i ferd** cüz’-i lā-ye tecezzī ma‘nāsına [61b]dur. Ya‘nī bir cüz’dür ki hīç tecezzīye qābil degül. Mütেকellimīn aña vücūd virdiler ve cemī‘-i eşyā bu eczādan müterekkibdür didiler. Ammā hūkemā qāil olmadılar ve eşyā heyūlā ve şūretten müterekkibdür didiler. İki cānibūñ bile Kütüb-i Hikemiyyede meşūr ü mezkūrdur ki harf-i ta‘līl. (61b)

Harf-i te’kīd: Kuvvetlendirme edatı. Anlamı kuvvetlendirmek amacıyla kullanılır. (50b, 51b)

Be dord u şāf turā hūkm nīst hoş der-keş

Ki herçi sākī-yi mā kerd ‘ayn-i elţāf est

Dord dordīden muħaffefdür. Yā-yı müşeddede ile ‘Arab yā ile isti‘māl ider ve ‘Acem yā’sız āşafi fermāyed. Bu beytde ihām-ı laţīf var. **Şāf** şāfīden muħaffefdür. Hoş-ābı ma‘nāsınadır. **Der-keş** der harf-i te’kīd, keş emr-i muħātabdur. (50b)

Zi-muşhaf-ı ruħ-ı dildār āyeti ber-h‘ān

Ki ān beyān-ı maqāmāt-ı keşf-i Keşşāfest

Muşhafuñ ruħa izāfeti beyāniyyedür ve **ruħuñ dildār** izāfeti lāmiyyedür. **Dildār** vaşf-ı terkībdür, dārīdenden gönül dutıcı ya‘nī ‘uşşāq gönölünü aħz idüb zabţ idici. **Āyet** nişāna dirler, Qurān-ı şerīfde söz başları sürhle veyā ğayri nesne ile nişānlanduğıçün iki nişānuñ arasında vaq‘ı olan kelām-ı şerīfe **āyet** didiler mecāzen. **Ber-h‘ān** berharf-i te’kīddür ki rābıta’-i şıfat, yā harf-i ta‘līl. (51b)

Harf-i vahdet: Teklik eki. Eklendiği kelimeye “bir” adetten oluşma yani belirlilik manası katar. (52b, 56b)

Cānā, be-hāceti ki tu rā hest bā Hudā

[K]’āhir demī be-pors ki mā rā çī hācet est

Cānā münādā, elif harf-i nidā. **Be-hāceti** bā harf-i sebeb, yā harf-i vahdet, be-hācetinūñ bāsını qasem içün dutan hürūfuñ ma‘nāsını fark eylemez imiş ki rābıta-ı şıfat. (52b)

Mî dehed herkeseş efsûnî vü ma' lûm neşud

Ki dil-i nâzuk-i ü mâyl-i efsâne-i kîst

Mîdehed virür, fi' l-i muzâri' müfred-i gâyibdür. **Herkeseş** şin-i zamîr, şem' -i dil-efrûza⁵⁴ râci' dür. **Efsûn** hîle vü mekr okuyub üfüricek ya' nî ruqiyye. **Yâharf-i vahdet** ü tenkîr için ve **ma' lûm neşud** cümlesi hâliyyedür ki harf-i beyândur.

Hemze-i müctelibe: Farsça kelimelerde iki sesli harf arasına konulan, yazılmasına rağmen okunuşta ortadan kalkan, bazen de izafet yapmak için kullanılan “hemze” harfi. Kelime aslı olarak yer almaz. (62b, 68b)

Sipîhr-i ber-şude pervîzenîst hûn-efşân

Ki rîzeeş ser-i Kîsrâ vü tâc-ı Pervîz est

[62b] **Sipîhr** sînuñ ve bâ-yı 'Acemînuñ kesriyle felekdür. **Ber** harf-i isti' lâ. **Şude** refte ma' nâsına, bir terkîb ile mürtefi' dimekdür. **Pervîzen** bâ-yı 'Acemînuñ fethiyle elege dirler, yâ harf-i vahdet. **Hûn-efşân** vaşf-ı terkîbdür, efşânîdenden kan saçıcı dimekdür. Ba' z-ı nüshada hûn pâlâ düşmiş, pâlâyîdenden süzmek ma' nâsına. Meşelâ yoğurd süzmek gibi. Pes hûn pâlâ kan süzüci ma' nâsınadır. Lâzımı kan dökmezdür. **Rîze** dökündi, meşelâ seng-rîze dirler taş dökündisine. Ammâ bunda elekden geçen nesnedür rîze didügi. Şu'arâ Eflâkî nücûmla ğarb ile teşbîh eylemişlerdür. Ammâ elege teşbîh meşhûr degüldür. Şin-i zamîr pervîze râci' dür. Rîzenüñ âhirinde hâ-yı resmî olduğuçün hemze-i müctelibe ile tavassuţ eylediler. (62b)

An kes est ehl-i beşâret ki işâret dâned

Nüktehâ hest besî maḥrem-i esrâr kocâst

An kes est muḫaddem ḡaber-i ehl-i beşâret muahḡar mübtedâ. **Ki** râbıta şıfat-ı işâret muḫaddem mef' ulidür. **Dânedüñ** ve bu cümle-i fi' liyye şıfatdur. Kesüñ Surürî mîşra' -ı şânînuñ terekübini böyle yazduḡdan şoñra an kes est ehl-i işâret ki beşâret dâned dimişdür ki an kes est muḫaddem-i ḡaberdür. Ehl-i beşâret muahḡar mübtedâdur ve bu cümle mübtedâ ve beşâret dâned ḡaberîdür. Ya' nî ehl-i işâret ol

⁵⁴ Yazmada “dil-furûz” şeklindedir.

kimsedür ki beşâret bilür. İntihâ üç yirde haţâ eylemiş: Evvelâ beşâret yirine işâret ve işâret yirine beşâret dimiş. Şâniyen bu cümle mübtedâdur didüğünde haţâ eylemiş. Zîrâ mübtedâ cümle olmaz, müfred olur. Şâlişen beşâret dâned haberîdür didüğünden haţâ eylemiş ki ol haber degüldür ki şıfatdur. Taḥkîk olan gibi imlâda da haţâ eylemiş ki an kes est yazmışdur. Hemze-i müctelibe ile nüktehâ nüktenün cem' idür. Kelâm-ı daḳîka dirler ya' nî ince söze. (68b)

Ḥikâyet-i ḥâl-i mâzî: Görülen geçmiş zamanın hikâyesi. (69b, 70a)

Benefşe turre-i meftül-i ḥod girih mized

Şabâ hikâyet-i zülf-i tu der miyân endâht

Benefşe turre'-ilâ-âḥirihi bezm-gâh çemenün aḥvâlin beyândur. Ya' nî çemene varduḳda benefşeyi böyle gördüm dimekdür. Turrenün ma' nâsı sâbıkâ iki yirde beyân olmuşdur. **Meftül** ism-i mef' üldür, bükülmüş dimekdür, ip ve iplik büküldüğü gibi. **Girih** düğümdür. **Mized** hikâyet-i ḥâl-i mâzî, urırdı. Ya' nî düğümdür urırdı. Benefşenün bir bükümü var ki anı düğüme teşbîh iderler. (69b)

Men ez vera' mey u muṭrib nedidemî hergiz

Hevâ-yı muḡbeçeḡânem bâ in u ân endâht

Nedidemî hikâyet-i ḥâl-i mâzîdür, görmezdüm dimekdür. Görmedüm idi ve görmemiş idüm diyenler, ' ibâretün ḥaḳḳını virmemişler. (70a)

Ḥitâb-ı 'âmm: Genel sesleniş, umuma sesleniş. (59a, 65b, 67a)

Biyâr mey ki çu Ḥâfız müdâmem istizhâr

Be girye-i seḡerî vü niyâz-i nîm-şebîst

Biyâr mey ḥitâb-ı 'âmmdur. **Ki** ḥarf-i ta' lîl. (59a)

Ser-i teslim-i men u ḥişt-i der-i mey-kedeḡâ

Müdde'î ger nekoned fehm-i suḡen gû ser u ḥişt

Ser-i teslimden murâd kemâl-i mertebe, teslimle baş ḳomaḳdur. **U ḥişt** kerbiçdür, vâv ma' iyyet ma' nâsinaifâde ider. Niteki sâbıkâ beyân oldıydı. **Der-i mey-**

kedehā mey-hāne kapısı. **Müdde**^ıden murād haşmdur. Bunda **hişt** kerbiç ma^ınāsınadır. Harbe ve süñü diyen ^ıindiyyātsöyledi. **Gūhitāb-ı** ^ıāmmdur. (65b)

Ber u ey zāhid u da^ıvet mikonem sū-yı behişt

Ki Hudā der ezel ez ehl-i behişt ne-sirişt

İy zāhidhitāb-ı ^ıāmmdur ki harf-i ta^ılil. (67a)

İ^ırāb: Arapça'da kelimenin son harfindeki hareketin değişmesi. (56a, 72a)

Yārab ān şem^ı-i dil-efrūz⁵⁵ zi kāşāne-i kīst

Cān-ı mā sūht, be-porsid ki cānāne-i kīst

Yārab aşlında yārabbdur. Bā-i müşeddenüñ kesriyle, yā harf-i nidā. Rabb münādā muzāfun ileyh, yā-yı mütekellim aşlında Rabbī idi. Yā'yı haşf idüb bā[y]ı taħfif ü teskin eylediler yārab oldu. ^ıAcabā ma^ınāsına, ān lafzında fetha bā'ya naql eylemekle meftūh okınur. **Şem^ı** ^ıArabide şinüñ fethi ve mīmüñ kesriyledür, mīmi sākin okumağ ^ıAcem taşarrufātındandır. Meydānuñ mīmi meftūh okınuğu gibi **dil-efrūz⁵⁶** vaşf-ı terkibdür. Efrūzidenden hemzenüñ şübütiyle ve sükütiyle lügatdür. [56a]Bunda vaşl ile sākıt olmuşdur. Bi-ħasbi'l-lügat ma^ınāsı gönül yalıñlandırıcıdur, gönline şevk virüb rüşen kılıcı ma^ınāsına. **Kāşāne** kış evine dirler, tāb-hāne ma^ınāsına. **Cān-ı mā sūht** cümlesinüñ rābıtı maħzūfdur. Tağdir-i kelām ki cān-ı mā sūhtdur, vezniçün haşf olınmuşdur. Pes bu cümle şem^ı-i dil-efrūza⁵⁷ şıfat olur yāhūd cümle-i müste'nife ola. Pes **ı^ırāb**dan maħalli olmaz, cümle-i ibtidā'ıyye olur. (56a)

Bülend mertebe şāhı ki nuh-revāk-i sipihr

Numüneı zi ħam-i tāk-i bārgēh dānist

Mezkūr pādişeh bir bülend mertebeli şāhdur ki toğuz felek eyvānı kendi bārgāhı kemerinüñ ħamından bir örnek bildi. Ya^ını egmecinden ve bükümünden. Zīrā kemer nefsinde egilmiş ve bükülmüştür, felek dağı böyledür. Ĥāşıl-ı kelām mezkūr pādişāh bir şāh-ı bülend mertebedür ki bu şıfatla mutaşşıfdur. Sürürı bu beytüñ **ı^ırāb**ında böyle dimişdür ki bülend mertebe mübtedādur ve nuh-revāk

⁵⁵ Yazmada "dil-furūz" şeklindedir.

⁵⁶ Yazmada "dil-furūz" şeklindedir.

⁵⁷ Yazmada "dil-furūz" şeklindedir.

dānistūñ fā' ilidür ve mübtedānuñ haberī mecmū' nuh-revāk-ı sipihr ü maẓmūn mıṣra' -ı şānīdür. Bu i' rābdan añlanan oldur ki esālīb-i terākīb-i ' Arabī ve ' Acemīden bī-behre ola. (72a)

İsm-i fā' il: Eylemi gerçekleştiren, özne. (53a, 69a)

Cām-ı cihān-numāst zāmīr-i munīr-i dost

İzhār-ı ihtiyāc-ı ḥod ancā çī ḥācetest

Cām lügatde şırça ḳadeḥdür. Ammā bunda izāfetle taḥṣiṣ kesb eylemişdür. **Cihān-numā** vaṣf-ı terkībdür, numāyīdenden ki lāzım ile mūta' addī beyninde müşterekdür, bunda mūta' addīddür. Cihān gösterici dimekdür, gītī-numā, ' ālem-numā da dirler. Şol meşḥūr ḳadeḥdür ki selāṭīn u mülük-i māziye tevārūşen aña mālīk olurlardı ve ' ālemūñ ' adlūni vü zūlmūni ve niẓām u intizāmını andan seyr iderlerdi. **Zāmīr** gönül ma' nāsınasıdır. **Munīrism-i fā' ildür**, enāresiz ya' nī ef' āl bābınuñ ecvefidür, şıfatdur zāmīre ve muzāfdur. **Dosta** zāmīr de fā' ildür. (53a)

Dilem ez şavma' a u şoḥbet-i şeyḥast melūl

Yār-ı tersā beçe ku-ḥāne-i ḥammār kocāst

Gönlüm şavma' adan ve şoḥbet-i şeyḥden igrendi. Yār-ı tersā-beçe ḳanı ḥāne-i ḥammār ḳandedür? Ḥammār mübālaḡayla ism-i fā' ildür. (69a)

İsm-i işāret: İşaret zamiri. İşaret görevinde kullanılan kelimelerin ortak adı.(53b, 63b, 65b, 69b)

Ān şud ki bār-ı minnet-i mellāḥ bordemī

Gevher çu dest dād be-deryā çī ḥācet est

Ānism-i işāretdür, ba' ide muşārūn ileyh maḥzūf ān ḥāl şod taḳdīrinde. (53b)

Cemāl-i şaḥş ne çeşm est u zulf u ' āriz u ḥāl

Hezār nükte derīn kār-u-bār-i dildārīst

Bu beyt beyt-i sābıķı mübeyyendür. **Der** zarf içün. **Īnism-i işāret**. Kār-u-bār-i dildārīye işāret olmaḡ cā' iz ve mezkūr esbāb-ı ḥūsne olmaḡ cā' iz. (63b)

Ber ‘amel-i tekye mekon z’ānki der an rûz-ı ezel

Tu çî dānî kalem-i şun‘ benāmet çî nüvişt

Tekye kerden tayanmağdur. **Tekye mekon** tayanma dimekdür. **Ānism-i işāret**dür, bu muḫḫamdur, **rûz-ı ezel** dimekdür. (65b)

Zi şerm-i anki be rûy-ı tu nisbeteş kerdend

Semen be-dest-i şabā ḥāḫ der dehān endāḫt

Zi ez lafzında muḫaffefdür, ibtidā’ gāyet için. **Şermism**dür, utanma ma‘nāsına. **Ānism-i işāret** ki beyān. **Be-rûy** bā ḥarf-i şıla. (69b)

İsm-i maşdar: Fiil ismi. Masdar eki almadan masdar görevinde bulunabilirler. (69b, 74b)

Meger guşāyiş-i Ḥāfız der in ḥarābî bûd

Ki baḫşiş-i ezeleş der mey-i muḡān endāḫt

Meger ke-enne-hu ma‘nāsınadır. **Guşāyiş** feth-i bāb. **Ḥarābî**den murād mestlükdür ki ta‘lîl. **Baḫşişism-i maşdardur**, baḫşîdenden. (69b)

Dilber āsāyiş-i mā maşlahat-i vaḫt nedîd

Verne ez cānib-i mā dilnigerānî dānist

Āsāyişism-i maşdardur, diñlenmiş ya‘nî ḥazur ma‘nāsınadır. (74b)

İsm-i mef’ûl: Fa‘ilin yaptığı fiillerden etkilenen unsura verilen isim. (60b, 69a, 69b)

Zāhid şerāb-i kevşer u Ḥāfız piyāle ḥ’āst

Tā der miyāne ḥ’āste-i kerd-gār çîst

Zāhid ve **Ḥāfız** ḥ’āst lafzında tenāzu‘ eylediler. Pes birisine ‘amel itdirüb birisinde ızmār iderüz. **Tā** bunda ‘acabā ma‘nāsınadır. **Der miyāne** ‘Arabîde vasaḫ ma‘nāsınadır, sînüñ fethasıyla. Ya‘nî bir şeyüñ eñ ortası, kerd fa‘l vezni üzre bir ismdür. Niteki güft fu‘l vezni üzere bir ismdür, güftār gelici ma‘nāsınadır. **-gār** edāt-ı fā‘ıldür, -cî ma‘nāsına, sitem-kār ve zulmci ve cefā-kār cefācı ma‘nāsına. İmdi

kerd-kār kâf-i ‘Arabîniñ fetħasıyla ‘amelici, ya‘nî işleyici dimekdür. **H̄āste** maṭlûb ma‘nâsına. Kerd-gār fa‘‘âl ma‘nâsınadır, kerdenden kâfuñ fetħiyle. Perverd-kār perverdenden olduğı gibi. Kâfuñ ve dâluñ kesriyle oğıyan lûgat-i Fürsden āgâh degül imiş. H̄āstenüñ kerd-gāra izāfeti, ism-i mef‘ülüñ kâim-i maḳām-ı fâ‘ ile izāfeti kâbilindendir. (60b)

Bāde yu muṭrib u gül cümle muheyyāst velî

‘Iyş bîyār muheyyā neşevd yār kocāst

Muheyyāism-i mef‘üldür, hâzırlanmış ve yarağlanmış dimekdür. Ba‘z-ı nüshada mışra‘-ı şānide muheyyā yerine mühennā vākı‘ olmuş. (69a)

Benefşe ṭurre-i meftül-i ḥod girih mîzed

Şabā ḥikāyet-i zülf-i tu der miyān endāht

Benefşe ṭurre’-ilā-āḥirihi bezm-gāh çemenüñ aḥvālin beyāndur. Ya‘nî çemene varduğda benefşeyi böyle gördüm dimekdür. Ṭurrenüñ ma‘nâsı sâbıkā iki yirde beyān olmuşdur. **Meftül**ism-i mef‘üldür, bükülmüş dimekdür, ip ve iplik büküldüğü gibi. (69b)

İsm-i mensüb: “ i ” nispet ekini alarak mensubiyyet ifade eden isim.(57b)

Derîn çemen gül-i bî-ḥār kes ne-çid ārî

Çerāğ-i Muştafavî bā şirār-i Bülehebîst

Derîn çemenden murād dünyādur. **Gül-i bî-ḥār** dikensiz gül, naḳîzsız şey’i. **Ne-çid** nefy-i müstaḳbel. **Ārî** elif-i memdüde ile ne‘am ma‘nâsına, eved dimekdür. **Çerāğ** mumuñ fetİlesinde yanan āteşe dirler. **Muştafavî** Muştafanuñ ism-i mensübıdır. Ya‘nî Muştafanuñ şeref-i islāmî ve nübüvvet nürü, şerār-ı āteş kığılcııdır. (57b)

İşāret: Gösterme. (63b)

Cemāl-i şahş ne çeşm est u zulf u ‘āriz u ḥāl

Hezār nükte derîn kār-u-bār-i dildārîst

Bu beyt beyt-i sâbıkı mübeyyendür. **Der** zarf için. **Īn** ism-i işāret. Kār-u-bār-i dildārîye işāret olmak cā’iz ve mezkūr esbāb-ı ḥüsne olmak cā’iz. (63b)

İzâfet-i beyâniyye: Belirtisiz isim tamlaması. (61b, 63a, 64a, 74b)

Küh-i endüh-i firâket be çi hilet be-keşed

Hâfız haste ki ez nâle tenes çün nâlist

Küh vâvuñ şubûtiyla⁵⁸ ve suķûtiyla dağdur, cebel ma' nâsına. **Endüh** bu dağı vavuñ şubûtiyla⁵⁹ ve suķûtiyla guşsa ma' nâsınadır. Kūhuñ endūha izâfet-i beyâniyyedür. (61b)

Bināl bülbül eger bā menet ser-i yārīst

Ki mā do 'āşık-ı zārīm u kār-i mā zārīst

Bināl emr-i muhâtabdur. **Bülbül**münādā harf-i nidā maḥzūfdur. **Bā menet** bā muşâhebet içündür, tā zamīr-i hitâb. **Ser** bunda sevdā vü hevâ ve maḥabbet ma' nâsınadır. **Yār** yoldâş ve yâ harf-i maşdar ki emre ' illetdür. **Zārīm** zâr zelil ü ḥakīr 'āşıkā şıfatdur ve muzâfun ileyhdür, izâfet-i beyâniyye ile. Ve **kār-i mā** vāv-ı ḥâliyedür. (63a)

Ḳalenderân-i ḥakīkat be nīm cev ne-ḥarend

Ḳabâ-yi atlas-i ân-kes ki ez hüner 'ārīst

Ḳalenderândan murād mücerredândur. Niteki ba' z-ı nüşhada **ḥakīkat** yirine [64a] tarīkat vâkı'dur, maḥşud birdür. **Be nīm ceve** muzâfdur. **Ne-ḥarend** nefy-i müstaḥbeldür, neḥarīdenden şatun almazlar dimekdür. Ya' nî i' tibâr eylemezler. **Ḳabâ-yı atlas**izâfet-i beyâniyyedür. 'Ārī yâ-yı aşliyye ile çıplağ. (64a)

Ey ki ez defter-i 'aql âyet-i 'ışk âmüzī

Tersem in nükte be-taḥkik ne-dānī dānist

Ba' z-ı nüşhada **ne-dānī** yirine ne-tānī vâkı'dur, natevānī ma' nâsına. Ne-dānīnūñ de ma' nâsı yine budur. **İy** harf-i nidā, münādā 'amm maḥzūfdur, nidāy yirine. [74b] Ey ân kes ki taḥdīrinde, rābıḥ-ı şıfat. **Defter-i 'aql**izâfet-i beyâniyyedür. **Āyet-i 'ışk**izâfeti de beyānidür. (74b)

⁵⁸ Yazmada "şubûtiyle" şeklindedir.

⁵⁹ Yazmada "şubûtiyle" şeklindedir.

İzāfet-i lāmiyye: Belirtili isim tamlaması. (59b, 63a, 64a, 74b)

Peyvend-i ‘ömr beste be mü’ist hūş-dār

Ġam-h̄ār-i h̄iṣ bāṣ ġam-ı rüzgār çist

Peyvend ulaşuk. **Be mü’ist** bā harf-i muşāhebet veyā harf-i vaḥdet. **Hūş** uş, ya‘nī ‘aql. **Dār** emr-i muḥātabdur, dārīdenden uyar. ‘Aqluñ uyar diyicek yirde isti‘māl iderler. Ya‘nī ‘aqluñ cem‘ eyle dimekdür. **Ġam-h̄ār**sa vaşf-ı terkībdür, ġam yiyici ma‘nāsına. **H̄iṣ** vāv-ı resmiyetle kendi dimekdür. **Bāṣ** emr-i muḥātabdur, bāşīdenden, ol dimekdür. **Ġam-ı rüzgār**izāfet-i lāmiyyedür, yā-yı batnī taḳdīrinde. (59b)

Biyār bāde ki rengīn konīm cāme-i zerḳ

Ki mest-i cām-i ġurūrīm u nām huşyārīst

Ba‘z-ı nüshada **zerḳ** yerine delḳ vāḳı‘ olmuş, hırḳa ma‘nāsına şūfilere ta‘rīzdür. **Cāme-i zerḳ**izāfet-i lāmiyyedür, isti‘āre tarīḳiyle ki harf-i ta‘līl iki yirde bile cām-ı⁶⁰ ġurūr izāfet-i beyāniyyedür. **Mestūñ cām-ı ġurūra** izāfeti lāmiyyedür. (63a)

Seḫer girişme-i vaşleş be h̄āb mī dīdem

Zihī merātīb-i h̄ābī ki bih zi bī-dārīst

Girişme gözle ve ḳaşla işārete dirler, girişme vaşla izāfeti maşdaruñ mef‘üle izāfetidür veyā fā‘ ile. Şīn-i zamīr, cānāne rāci‘dür. Bā zarf içündür. **H̄āb**bunda düşdür. **Mī** māzī evvelinde hikāyet-i ḫāl-i māziyen ifāde ider. **Zihī** edāt-ı taḫsīndür ve gāḫ fi‘l-i ta‘accüb ma‘nāsında müsta‘meldür. Zede yāsız olıcaḳ böyledür. **Merātīb-i h̄ābī**izāfet-i lāmiyyedür ve yāsı vaḥdet içündür. Nisbet için aḫz eyleyeni mu‘āḫeze gerekdür ki rābıṭa-ı şıfat. (64a)

Mey biyārver ki nenāzed be gül-i bāġ-ı cihān

Her ki ġāretgerī-yi bād-i ḫazānī dānist

⁶⁰ Yazmada “cāme” şeklindedir.

Nāz fahr, **nenāzed** fahr eylemez. **Bāg-ı cihān** izāfet-i beyānidür. **Gāret** yağma. **Ger** edāt-ı fa‘ildür yā maşdar. **Bād-ı ḥazānizāfet-i lāmiyyedür**, ḥazānda yā nisbet. (74b)

Kāf-i ‘Acem: Farsça “ک” harfi. (52a, 54b, 59b, 67b)

Tu rā ki māye-[i] ḥuldāst nuzl ü hemtān ist

Ez in mişāl-i güzinem revān der A‘ rāfest

Tu rāzamīr manşüb-ı munfaşıl ma‘nāsına, saña dimekdür. **Ki** rābıta beyān. **Māye** şamızlık ve aşl ma‘nāsına. **Ḥuld**cennet. **Nuzl** konağ kimseye çekilen yemek, ‘imāretlerde gibi. **Nuzl** mu‘aḥḥar mübtedā māye muḥkaddem ḥaber hemtā yekdeş. **Ya‘nī** mānend ma‘tūfdur. **Māyeye ez in** bunuñ gibi yirlerde teşbīh de isti‘ māl olunır. Bunda **ez in** teşbīh ifāde ider. **Mişāl-i güzinem, mişāl** lügatde örnek ma‘nāsınadır. **Güzīnkāf-ı ‘Acemīnūñ** zammı ve zāy-ı mu‘cemenūñ kesriyle mümtāz ma‘nāsınadır. **Ya‘nī** üründilenmiş mişālūñ güzīne izāfeti beyāniyyedür. (52a)

Nāguşūde gül niḳāb-āheng-i riḥlet sāz kerd

Nāle kun bülbül ki feryād dil-efgārān⁶¹ ḥoş est

Nāguşūde lāzımla müte‘addī beyninde müşterekdür. Bunda müte‘addīdür. **Gül** fā‘ili ve niḳāb mef‘ūli, nā edāt-ı selb, guşūde açmaşsızın. **Āheng** kaşd ma‘nāsınadır. **Riḥlet** ismdür, irtiḥāl ma‘nāsına, ya‘nī göçmek. **Sāzkerd** ve düzdī ve ḳoşadı. **Kun** emr-i muḥātabdur ki ta‘lil. **Dil-efgārān⁶²** elif ve nunla cem‘ olmuş, göñli mecrūḥ. **Zirā** efkār hemzenūñ şubūṭiyle ve suḳūṭiyle ve **kāf-ı ‘Acem** ile mecrūḥ ma‘nāsınadır. (54b)

Ma‘nī-i āb-ı zindegī ve ravza-i İrem

Cuz ṭarf-i cūyibār u mey-i ḥoş-gūvār çist

Zindegī ma‘lūm ola ki her kelimenūñ āḫirinde hā-yı resmī ola. Aña yā-yı nisbī veyā yā-yı maşdar veyā elif ü nūn cem‘ lāḫıḳ olsa hā-yı resmīden bedel bir **kāf-ı ‘Acem** ile tavassuṭ iderler. **Zindegī vü bendegī** ve ḥ‘ācegān ve bendegān gibi. (59b)

⁶¹Yazmada “dil-fikārān” şeklindedir.

⁶²Yazmada “dil-fikārān” şeklindedir.

Şüfi-i şâf behiştî ne buved dehr ki çu men

Ħırqa der-i mey-gede hâ dedgiruv-i bâde nehişt

Behiştîde yâ nisbet, her ki ismdür. ‘Arabîde men ma‘nâsına. **Çu** teşbih. **Giruvkâf-ı ‘Acemî**nüñ kesriyle rehin. **Nehişt** nefy-i mâzî, kıomadı dimekdür. (67b)

Lafz-ı müsterek: İki ayrı anlam ve yapıyı bünyesinde birleştiren kelime.(54a, 54a, 61a, 65a, 71b)

Ħâfız tû ĥatm kun ki hüner-i ĥod ‘iyân şeved

Bâ-mudde‘î nizâ‘ u muĥâkâ çî ĥâcet est

Ħatmden muzâfun ileyh maĥzûfdur, taķrîr-i kelâm ĥatm-i suĥan **kun**. ‘**İyân**‘ aynuñ kesr ile mu‘âyene⁶³ ma‘nâsına, mufâ‘ale bâbından maşdardur. **Müdde‘î** e‘ammdur. Ya‘nî düşmene ve raķibe şâmildür. Zîrâ bunlar raķibe de müdde‘î dirler. Ya‘nî da‘vâ-yı ‘ışķ u maĥabbet eyler. Ammâ da‘vâsında kâzîbdür. Pes müdde‘î anuñçün dirler. **Nizâ‘** lügatde bir nesne[y]i çekişdüremekdür. Zîrâ mufâ‘ale ekşer müşârikün beyne‘l-işneyn içündür. Ammâ bunda çekişmekdür. **Muĥâkâ** da mufâ‘aleden maşdardur. ‘Acem bu maşdarı tāsız isti‘mâl ider. Müdârâ gibi muĥâkât **lafz-ı müsterek**dür. Ħikâyetle müşâbehet beyninde. (54a)

Şahn-ı bustân zevķ-baĥş u şoĥbet-i yârân ĥoş est

Vaķt-i gul ĥoş bād kez vey vaķt-i mey-ĥ‘ârân ĥoş est

Şahn‘d-dâr evüñ ortası. Ammâ bunda **bustân** ortası. **Zevķ-baĥş** vaşf-ı terkîbdür, baĥşîdenden, zevķ baĥşlayıcı. **Şoĥbet** maşdardur, şoĥbetden. Ya‘nî ‘alime bâbından şâduñ zammı ve ĥânuñ sükûniyle muşâĥabet ma‘nâsına muzâfdur. Yârâna ve şoĥbetüñ yârâna maşdaruñ fâ‘ile ve mef‘ûline izâfidür. **Vaķt-i gul ĥoş bād** ya‘nî zamân-ı gül ĥoş olsun. Ħâşılı gülüñ ĥâli ĥoş olsun. Zîkr-i maĥal ve irâde-i ĥâldür. Türkîde vaķt-i ĥoş dirler ĥâli ĥoş diyecek yerde. **Kez vey** ki ta‘lîl ez, min ve ‘an ma‘nâsınadır. Vey zamîr-i merfû‘-ı munfaşıldur, hû gibi. **Mey-ĥ‘ârân** mey-ĥ‘ârâuñ cem‘idür, meyĥ‘âr vaşf-ı terkîbdür, ĥ‘ârîdenden, **lafz-ı müsterek**dür, yemekle içmekle beyninde. Bunda içmekdür. (54a)

⁶³ Yazmada “mu‘nâya” şeklindedir.

Merdum-i dīde zi luḡ-i ruḡ-i ū der ruḡ-i ū

‘Aks-i ḡod dīd gumān bord ki muṣkīn ḡālist

Merdumlafz-1 müsterekdür, o cihetden **dīde**ye izāfet eyledi. Göz bebegi dimekdür. Ba‘ zılar katında lafzān müterādifandur. Pes izāfāt-ı beyāniyye olur. (61a)

Men eger nīkem u ger bed tu bire u ḡod rā bāṣ

Herkesī an direved ‘ākıbet-i kār ki kiṣt

Tu bire u ḡod rā bāṣ bire u bā te’kiddür ve emr-i muḡātabdur, git dimekdür.ḡod rā bāṣ taḡdīr-i kelām, ḡod rā meṣḡul. Bāṣ zārūret-i vezniçün ḡazf olmuṣdur. Kendi iṣūne meṣḡul ol dimekdür. Bāṣ emr-i muḡātabdur, bāṣidenden ol dimekdür. **Kesī** yā vaḡdet. **Direved** dāluñ kesri ve rānuñ vāvuñ [65a] feḡalarıyla fi‘l-i muzāri‘dür, direvidenden. Meṣelā buḡday ve arpa biçmekdür⁶⁴. **Kiṣt** bunda kāf-ı ‘Arabīnūñ kesriyle ve ţinūñ süḡūniyle fi‘l-i māzīdür, kiṣtenden ekdi dimekdür. Aṣlında lafz-1 müsterekdür, ismiyle fi‘l beyninde ism olunca iki ma‘ nāda müsta‘ meldür, birisi ekin ma‘ nāsına. (65a)

ḡuṣ ān nazār ki leb cām u rūy sāḡī rā

Helāk yek-ṣebe u māḡ çār deh dānist

Leb lafz-1 müsterekdür, dudaḡa ve kenāra dirler. Bunda iki ta‘ bīr bile mesāḡ var. Meṣelā cāmuñ dudaḡı ve kenārı dimek cā’iz. Pes birine ḡaṣr eyleyen taḡṣīr eylemiṣ. Beyt-i ‘alā sebīli’t-teṣbīḡ leff ü neṣr-i müretteb ṡarīḡi üzere zıkr olmuṣ. (71b)

Lāzım: Nesne almayan fiil. (52b, 53a, 54b)

ḡalvet-güzīde rā be temāṣā çı ḡācet est

Çün kūy-ı dost hest, be-ṣaḡrā çı ḡācet est

ḡalvet yalnızlık. **Güzīde**lāzım ile müte‘addī beyninde müsterekdür. Bunda müte‘addīdür. ḡalvet muḡḡaddem mef‘ūlidür, üründülemiṣ. Ya‘nī iḡtiyār eylemiṣ ma‘ nāsına.(52b)

⁶⁴ Yazmada “biçmek” olarak yazılmış, sayfa kenarında “biçmekdür” şeklinde düzeltilmiştir.

Cām-ı cihān-numāst zamīr-i munīr-i dost

İzhār-ı ihtiyāc-ı ḥod ancā çı ḥācetest

Cām lügatde şırça ḳadeḥdür. Ammā bunda izāfetle taḥşiş kesb eylemişdür. **Cihān-numā** vaşf-ı terkībdür, numāyīdenden ki lāzım ile mūta‘addī beyninde müşterekdür, bunda mūta‘addīdür. Cihān gösterici dimekdür, gītī-numā, ‘ālem-numā da dirler. Şol meşhūr ḳadeḥdür ki selāṭīn u mülük-i māziye tevārüşen aña mālīk olurlardı ve ‘ālemüñ ‘adlünü vü zūlmünü ve nizām u intizāmını andan seyr iderlerdi. (53a)

Nāguşūde gül niḳāb-āheng-i riḫlet sāz kerd

Nāle kun bülbül ki feryād dil-efgārān⁶⁵ ḫoş est

Nāguşūde lāzımla mūte‘addī beyninde müşterekdür. Bunda mūte‘addīdür. Gül fā‘ili ve niḳāb mef‘ūli, nā edāt-ı selb, guşūde açmaqsızın. (54b)

Mahzūf:Kullanım durumuna göre bir harfin ya da kelimenin düşürülerek ortadan kaldırılması. (54a, 57a, 63a)

Ḥāfız tū ḫatm kun ki hüner-i ḫod ‘iyān şeved

Bā-mudde‘i nizā‘ u muḫākā çı ḫācet est

Ḥatmden muzāfun ileyh mahzūfdur, taḫrīr-i kelām ḫatm-i suḫan **kun**. (54a)

Egerçi ‘arz-ı hüner piş-i yār bī-edebīst

Zebān ḫamūş velīken dehān por ez ‘Arabīst

‘**Arz-ı hüner** izāfeti maşdaruñ mef‘ūline izāfetdür. **Bī** edāt-ı selbdür. Ammā cevābda maḫşūşdur. **Edebīst** yā harf-i maşdardur, zebāndan mīm-i mütেকellim mahzūfdur. Aşlında zebānem ḫamūşdur.(57a)

Bināl bülbül eger bā menet ser-i yārīst

Ki mā do ‘aşıḳ-ı zārīm u kār-i mā zārīst

Bināl emr-i muḫātabdur. **Bülbül**münādā harf-i nidā mahzūfdur. (63a)

⁶⁵ Yazmada “dil-fikārān” şeklindedir.

Maşdar: İş, oluş, hareket bildiren eylem. Kök anlamına gelir. (53b, 54a, 54a)

Ey ‘aşık-1 gedā çu leb-i rūh-baḥş-1 yār

Mi-dānedet vazīfe tekāzā çī ḥācet est

Gedā yoḥsül. **Rūh-baḥş** vaşf-1 terkībdür. Baḥşīdenden rūḥ bağışlayıcı. **Mi-dānedet** tā ma‘ nā cihetinden vazīfeye muḳayyeddür. **Tekāzā** tefā‘ ül bābından maşdar. (53b)

Ḥāfız tū ḥatm kun ki hüner-i ḥod ‘iyān şevēd

Bā-mudde‘ ī nizā‘ u muḥākā çī ḥācet est

Ḥatmden muzāfun ileyh maḥzūfdur, taḳrīr-i kelām ḥatm-i suḥan **kun**. ‘**İyān**‘ aynuñ kesr ile mu‘ āyene⁶⁶ ma‘ nāsına, muḫā‘ ale bābından maşdardur. (54a)

Şahn-1 bustān zevḳ-baḥş u şoḥbet-i yārān ḥoş est

Vaḳt-i gul ḥoş bād kez vey vaḳt-i mey-ḥārān ḥoş est

Şahnu‘d-dār evüñ ortası. Ammā bunda **bustān** ortası. **Zevḳ-baḥş** vaşf-1 terkībdür, baḥşīdenden, zevḳ bağışlayıcı. **Şoḥbet**maşdardur, şoḥbetden. Ya‘ nī ‘alime bābından şāduñ zammı ve ḥānuñ sükūniyle muşāḥabet ma‘ nāsına muzāfdur. Yārāna ve şoḥbetüñ yārāna maşdaruñ fā‘ ile ve meḫ‘ üline izāfīdür. (54a)

Mevşūf: Belirtilen, nitelenen (sıfat takımlarında) (51b, 59b, 69b, 70b)

Be-nāme vaşf-1 tu kerden ne ḥadd-i imkān est

Çerā ki vaşf-1 tu bīrūn zi-ḥadd-i evşāf est

Eger **be-nāme**yirine be-ḥāme vaḳ‘1 olaydı evvel ü aḫiri idi ki isti‘ māle muvāfīḳ olurdu. **Vaşf**mevşūfa çerā ki maḳām-1 ta‘ lilde olmuş, zīrā ki ma‘ nāsına. (51b)

Her vaḳt-i ḥoş ki dest dehed muḡtenem şumār

Kes rā vuḳūf nīst ki encām-1 kār [59b] çīst

Vaḳt-i ḥoş izāfeti mevşūfuñ şıfatına izāfeti ḳabīlindendür ki rābīḫa-1 şıfat. (59b)

Ḥamī ki ebrū-yi şuḫ-i tu der kemān endāḫt

⁶⁶ Yazmada “mu‘ nāya” şeklindedir.

Be kaçd-i h n-1 men-i z r-i n tev n end ht

Ham b kl m. **Y ** vahdet. **Ki** r b t  fat. **Ő h** bunda ma b l   ma b ' ma' n sınadur. Mışra-1  n  tet bu' -1 iz f t ka ilindend r ki **kaŐdh na** ve **h n** mene ve **men** z ra ve **z r** n tev na muz fdur. Men n z ra iz feti ve z ru n n tev na iz feti bey niyyed r. H Őılı mevs fu n  fata iz fetid r. (69b)

Be k y-i meykede her s lik  ki reh d nist

Der  diger zeden endişe-i tebeh d nist

Der diger zeden iz feti bey niyye olma  var ve l miyye olma  c 'iz. **EndiŐen n tebehe** iz feti mevs fu n  fatına iz fetid r. (70b)

Mu addem mef'  l: Cümle içerisinde fiile bağlı olan ilk mef'  l, birinci mef'  l. (68b)

An kes est ehl-i beŐ ret ki iŐ ret d ned

N kteh  hest bes  ma rem-i esr r koc st

An kes est mu addem h ber-i ehl-i beŐ ret mua har m bted . **Ki** r b ta  fat-ı iŐ ret mu addem mef'  lid r. (68b)

Muz f: İzafetlerde tamlanan unsuru. (52a, 53a, 54a)

 u serv-i serkeşi ey y r-1 seng-dil b -m 

 i- eŐmh st ki ber-r y-ı tu zi etr fest

Serv-i serkeş ' ib retine mu z f o ıma  c 'iz ve ma t ' an iz fe o ıma  c 'iz. (52a)

Mu t c-1 kışŞa n st geret kaçd-1 c n-1 m st

 n raht ez n-1 tust be-yagm   i h cetest

KışŞa hik yet. **Mu t c**mu z fdur, **kıŐŐaya** ve **kaşd-1 c na** ve **c n-1 m ya** iz fet. Ma' n y 'l-l m cem '  n. (53a)

Şahn-1 bust n zevk-baŐŐ u Ő bet-i y r n hoş est

Vaqt-i gul hoş bād kez vey vaqt-i mey-ḥārān hoş est

Şahnu'd-dār evüñ ortası. Ammā bunda **bustān** ortası. **Zevk-baḥş** vaşf-ı terkîbdür, baḥşîdenden, zevk bağışlayıcı. **Şoḥbet** maşdardur, şoḥbetden. Ya' nî 'alime bābından şāduñ zammı ve ḥānuñ sükūniyle muşāḥabet ma' nāsına muẓāfdur. Yārāna ve şoḥbetüñ yārāna maşdaruñ fā' ile ve mef' üline izāfîdür. (54a)

Muzāfun ileyh: İzafetlerde tamlayan unsuru. (54a, 55b, 63a)

Ḥāfız tū ḥatm kun ki hüner-i ḥod 'iyān şevd

Bā-mudde' i nizā' u muḥākā çî ḥācet est

Ḥatmden muẓāfun ileyh maḥzūfdur, takrîr-i kelām ḥatm-i suḥan **kun**. (54a)

Yārab ān şem' -i dil-efrūz⁶⁷ zi kāşāne-i kîst

Cān-ı mā sūḥt, be-porsîd ki cānāne-i kîst

Yārab aşlında yārabbdur. Bā-i müşeddenüñ kesriyle, yā ḥarf-i nidā. Rabb münādā muẓāfun ileyh, yā-yı mütekellim aşlında Rabbî idi. Yā'yı ḥazf idüb bā[y]ı taḥfîf ü teskîn eylediler yārab oldu. 'Acabā ma' nāsına, ān lafzında fetha bā'ya naḫl eylemekle meftūḥ okınur. (55b)

Bināl bülbül eger bā menet ser-i yārîst

Ki mā do 'aşîk-ı zārîm u kār-i mā zārîst

Bināl emr-i muḥāḥabdur. **Bülbül**münādā ḥarf-i nidā maḥzūfdur. **Bā menet** bā muşāḥebet içündür, tā zamîr-i ḥitāb. **Ser** bunda sevdā vü hevā ve maḥabbet ma' nāsınadır. **Yār** yoldāş ve yā ḥarf-i maşdar ki emre 'illetdür. **Zārîm** zār zelîl ü ḥaḫîr 'aşîka şıfatdur ve muẓāfun ileyhdür, izāfet-i beyāniyye ile. (63a)

Münādā: Ünlem cümlesinde kendisine seslenen. (51a, 52b, 61a, 63a)

Ḥamūş Ḥāfız u İn nüktehā-yı çun zer-i surḥ

Nigāh-dār ki ḫallāb-i şehri şarrāf est

⁶⁷ Yazmada "dil-furūz" şeklindedir.

Ḥamūş ve ḥāmūş ve ḥamuş emr-i muḥāṭabdur, ḥāmūşidenden. Kāh elif taḥfif ile ve kāh vāv ve kāh ikisin bile. Ḥāfızmünādā, ḥarf-i nidā maḥzūf. (51a)

Cānā, be-ḥāceti ki tu rā hest bā Ḥudā

[K]’āḥir demī be-pors ki mā rā çī ḥācetest

Cānāmünādā, elif ḥarf-i nidā. (52b)

Ey ki engüşt-nümāyī be kerem der heme şehr

Veh ki der kār-i ġarībān ‘acebet ihmālist

İy ḥarf-i nidā, münādā maḥzūf, iy ān ki taḥdīrindedür. (61a)

Bināl bülbul eger bā menet ser-i yārīst

Ki mā do ‘āşık-ı zārīm u kār-i mā zārīst

Bināl emr-i muḥāṭabdur. **Bülbulmünādā** ḥarf-i nidā maḥzūfdur. (63a)

Müşebbehün-bihüñ müşebbehe izāfeti: Benzeyenin benzetilenle tamlama kurması. (50a, 55a)

Künün ki ber kef-i gül cām-i bāde-i şāf est

Be şad hezār zebān-bülbüleş der evşāf est

Künün şimdi, eknūndan muḥaffefdür. **Kef** aya, ‘Arabīde fe müşeddeddür ammā ‘Acem muḥaffef isti‘māl ider. [50a] Kefüñ güle izāfeti, müşebbehün-bihüñ müşebbehe izāfeti ḳabilindendür. (50a)

Bāde-i la‘l-i lebeş kez leb-i men dūr mebād

Rāḥ-i rūḥ-i ki vu peymān-dih-i peymāne-i kīst

Bādenüñ lā‘le izāfeti müşebbehün-bihüñ müşebbehe izāfetidür. Ḥāşılı beyānidür ve bunuñ gibi yirlerde la‘lüñ kızıl renglisi murāddur, ġayrısı degüldür. (55a)

Müte‘addī: Geçişli (fiil). (52b, 54b, 72a)

Ḥalvet-güzide rā be temāšā çī ḥācet est

Çün kūy-ı dost hest, be-şahrā çī ḥācet est

Ḥalvet yalnızlık. **Güzide** lāzım ile müte'addī beyninde müşterekdür. Bunda müte'addīdür. Ḥalvet muḳḳaddem mef' ulidür, üründülemiş. Ya' nī ihtiyār eylemiş ma' nāsına. (52b)

Nāguşūde gül niḳāb-āheng-i riḥlet sāz kerd

Nāle kun bülbül ki feryād dil-efgārān⁶⁸ ḥoş est

Nāguşūde lāzımla müte'addī beyninde müşterekdür. Bunda müte'addīdür. Gül fā' ili ve niḳāb mef' ūli, nā edāt-ı selb, guşūde açmaḳsızın. (54b)

Sine em zi āteş-i dil der gam-i cānāne bisūḥt

Āteşi bud der in ḥāne ki kāşāne bisūḥt

Mısrā'-ı şānideki **bisūḥt** lāzım ve müte'addī olmak cā'iz ammā mısrā'-ı evvelde lāzımdur ancak. (72a)

Nefy-i māzī: Geçmiş zamanın olumsuzu. (67a, 67a, 67b)

Ber u ey zāhid u da' vet mikonem sū-yı behişt

Ki Ḥudā der ezel ez ehl-i behişt ne-sirişt

İy zāhid ḥiṭāb-ı 'āmmdur ki ḥarf-i ta' līl. **Ne-siriştnefy-i māzī**, maḳşūd ḥalk eylemedi dimekdür. (67a)

Yek cev ez ḥırmen-i hesti netavāned ber dāşt

Her ki der kūy-ı fenā der reh-i Ḥaḳḳ dāne ne-kişt

Cev arpa. **Hestīden** murād vücūddur. **Dāşt** maşdar ma' nāsınadır. **Zirā** muzāri' a muḳārindür ki **her ki** ismdür, 'Arabīde men ma' nāsına. **Ne-kiştnefy-i māzī** ekmedi dimekdür. (67a)

Şūfi-i şāf behiştī ne buved dehr ki çu men

Ḥırḳa der-i mey-gede hā dedgiruv-i bāde nehişt

⁶⁸ Yazmada “dil-fikārān” şeklindedir.

Behiştide yā nisbet, her ki ismdür. ‘Arabide men ma‘nāsına. **Çu** teşbih. **Giruv** kāf-ı ‘Acemīnūñ kesriyle rehin. **Nehiştnefy-i māzi**, komadı dimekdür. (67b)

Nehy-i muhātab: Emir kipinin II. şahıs olumsuzluk hali. (61b, 61b, 64b, 67a)

Müjde dādend ki ber mā güzeri h‘āhī kerd

Niyyet-i hayr megerdān ki mübārek fālist

Müjde muştluq. **Güzer** ism, güzeridenden geçmek ma‘nāsına. Yā tenkīr içündür. **H‘āhī** fi‘l-i muzāri‘dür ve muhātabdur, h‘āhidenden. **Kerd** kerdin ma‘nāsınadır. Zīrā kā‘idedür ki māzi muzāri‘a muqārin olsa muzāri‘ ma‘nāsına ifāde ider. **Niyyet** kaşd ma‘nāsınadır. **Megerdānehy-i muhātab**, döndürme dimekdür ki harf ta‘lil. (61b)

Egerçi bāde ferah-baḥş u bād gül-biz est

Be bāng-i çeng me-ḥor mey ki muhtesib tiz est

Ferah-baḥş vaşf-ı terkībdür, baḥşidenden ferah bağışlayıcı dimekdür. **Gül-biz** de vaşf-ı terkībdür, biḥtenden degül. Ba‘zılar zann eyledüğü gibi bi-ḥaseb-i lügat çiçek alıcı ma‘nāsına. Ammā iştilāḥda çiçek dökici ma‘nāsına. **Me-ḥornehy-i muhātabdur**, içme ma‘nāsınadır. (61b)

Dileş be-nāle meyāzār u ḥatm kun Hāfiz

Ki rest-gārī-yi cāvīd der kemāzārist

Nāle ismdür, inledi ma‘nāsına. **Meyāzar nehy-i muhātabdur**, āzārīdenden hemze yāya kalb olmuşdur. (64b)

Ḳadem dirīg medār ez cenāze-i Hāfiz

Ki gerçi garḳ-i günāh est mī reved be behişt

Ḳademden murād ayakdur. **Medār** nehy-i muhātabdur. **Dirīg** dutma dimekdür. (67a)

Rābiṭ-ı şıfat, Rābiṭa-ı şıfat: Şıfat bağlacı. (59b, 64a, 71b, 71b, 74b)

Her vaqt-i hoş ki dest dehed muğtenem şumār

Kes rā vuķūf nīst ki encām-ı kār [59b] çıst

Vaqt-i hoş izāfeti mevşūfuñ şıfatına izāfeti qabilindendür ki rābıta-ı sıfat. (59b)

Seher girişme-i vaşleş be h̄'āb mī dīdem

Zihī merātib-i h̄'ābī ki bih zi bī-dārīst

Girişme gözle ve qaşla işarete dirler, girişme vaşla izāfeti maşdaruñ mef'üle izāfetidür veyā fā' ile. Şin-i zamīr, cānāne rāci'dür. Bā zarf içündür. **H̄'āb**unda düşdür. **Mī** māzī evvelinde hikāyet-i hāl-i māziyen ifāde ider. **Zihī** edāt-ı taḥsīndür ve gāh fi'l-i ta' accüb ma' nāsında müsta' meldür. Zede yāsız olıcaq böyledür. **Merātib-i h̄'ābī** izāfet-i lāmiyyedür ve yāsı vaḥdet içündür. Nisbet için aḥz eyleyeni mu'āheze gerekdür ki rābıta-ı sıfat. (64a)

Ḥadīş-i Ḥāfız u sāgar ki mīzened pinhān

Çi cāy-ı muḥtesib u şıḥne pādīşeh dānist

Ḥadīşden murād kışşadur ki rābıt-ı sıfatdur, ismdür diyüb ve ma' nāsını Ḥāfız ve sāgar sözini kim gīzlı urur? (71b)

Bülend mertebe şāhī ki nuh-revāk-i sipihr

Numūneī zi ḥam-i ṭāq-i bārgēh dānist

Bülend mertebe vaşf-ı terkībdür, muḥaddem şıfatıdur şāhuñ. Ma'lüm ola ki 'Arab dilinden ğayrīde taḥdīm-i şıfat-ı 'ale'l-mevşūf cā'izdür. **Şāhī**de yā vaḥdet ve şāh beyt sābıqda mezkūr pādīşehden bedeldür ve ki rābıt-ı sıfat ba'd şıfatıdur. (71b)

Ey ki ez defter-i 'aql āyet-i 'ışk āmūzī

Tersem in nükte be-taḥkīk ne-dānī dānist

Ba'z-ı nüshada **ne-dānī** yirine ne-tānī vāqı'dur, natevānī ma' nāsına. Ne-dānīnūñ de ma' nāsı yine budur. **İy** harf-i nidā, münādā 'amm maḥzūfdur, nidāy yirine. [74b] Ey ān kes ki taḥdīrinde, rābıt-ı sıfat. (74b)

Şıfat-ı müşebbehe: İsmın önüne gelerek onu türlü açılardan niteleyen kelime. (57a, 64a)

Goftem āh ez dil-i dīvāne-i Hāfız bī-tu

Zīr-i leb hānde-zenān goft ki dīvāne-i kīst

Bī-tu ya' nī bī-viṣāl-i tū. **Zīr-i leb** dudak altında, Türkide bıyık altında dirler. **Hānde** gülmek ma' nāsına. **Zenān**sıfat-ı müşebbehedür. Bunda elfāz-i zedenle terkib olunur. Ammā terkibde anı urmağla ta'bir yakışmaz cümleden hānde-zed dirler. Güldi diyicek yirde hānde-zenān güler dimekdür. (57a)

Cefā-yı dost be-gāyet resīd ü mī tersem

Ki intihā-yı cefā ibtidā-yı bī-zārīst

Cefā-yı dost mübtedā.**Resīd** haberi. **Be-gāyet** resīde mütē'allıkdür, mef' ulin bih, gāyr-ı şarīhdür. **Vemī-tersem**vāv-ı hāliye ki harf-i ta' līl veyā harf-i beyān. **İntihā** gāyetdür, Türkçe uc ma' nāsına. **Bī-zārīst**sıfat-ı müşebbehedür, berī ma' nāsına. Yā maşdariyyedür.

Şīn-i zamīr:Farsça bitişik zamirlerden III. teklik şahıs zamiri “şīn”. (50a, 56b, 62b)

Künūn ki ber kef-i gül cām-i bāde-i şāf est

Be şad hezār zebān-bülbüleş der evşāf est

Künūn şimdi, eknūndan muhaffedür. **Kef** aya, ' Arabide fe müşeddeddür ammā 'Acem muhaffef isti'māl ider. [50a] Kefüñ güle izāfeti, müşebbehün-bihüñ müşebbehe izāfeti qabilindendür. Hāşılı izāfet-i beyāniyyedür. Ve kef-i güle, cām-ı bāde[y]i isti'āre eyledi. Zīrā gül-i muṭabbak güyā ki bir cām-ı bādedür. Kızılluğda haqīkatde kef ve gül ve cām-ı bāde bir şeyden 'ibāretdür. **Şāf** şāfiden muhaffedür. Fāş fāşiden olduğu gibi.**Be-şad** bā ma' a ma' nāsına. **Zebān** zānuñ fetḥi ve zammı lügātdür. **Şīn-i zamīr** güle rāci' dūr. Ve ma' nā cihetinden **evşāfa** muqayyedür. (50a)

Mī dehed herkeseş efsūnī vü ma' lüm neşud

Ki dil-i nāzuk-i ü māyil-i efsāne-i kīst

Midehed virür, fi‘l-i muzâri‘ müfred-i gâyibdür. **Herkesesşin-i zamîr**, şem‘-i dil-efrûza⁶⁹ râci‘dür. (56b)

Sipihri ber-şude pervizenîst hün-efşân

Ki rîzeeş ser-i Kistrâ vü tâc-ı Pervîz est

Sipihri sînüñ ve bâ-yı ‘Acemîñ kesriyle felekdür. **Ber** harf-i isti‘lâ. **Şude** refte ma‘nâsına, bir terkîb ile mürtefi‘ dimekdür. **Pervîzen** bâ-yı ‘Acemîñ fetihle elegerdirler, yâ harf-i vahdet. **Hün-efşân** vaşf-ı terkîbdür, efşânîdenden kan saçıcı dimekdür. Ba‘z-ı nüshada hün pâlâ düşmiş, pâlâyîdenden süzmek ma‘nâsına. Meşelâ yoğurd süzmek gibi. Pes hün pâlâ kan süzüci ma‘nâsınadır. Lâzımı kan dökmekdür. **Rîze** dökündi, meşelâ seng-rîze dirler taş dökündisine. Ammâ bunda elekden geçen nesnedür rîze didügi. Şu‘arâ Eflâkî nücûmla garb ile teşbîh eylemişlerdür. Ammâ elege teşbîh meşhûr degüldür. **Şin-i zamîr** pervîze râci‘dür. Rîzenüñ âhîrinde hâ-yı resmî olduğuçün hemze-i müctelibe ile tavassuţ eylediler. (62b)

Tâ-yı hitâb: Farsça’da “sen” anlamına gelen ve kelimenin sonuna eklenen “tâ” harfî. (66a)

Hâfîzâ rûz-i ecel ger be kef ârî câmî

Yekser ez kûy-ı herâbât berendet be behîşt

Rûz-ı ecelden murâd rûz-ı inkıţâ‘-ı hayâtdur. **Yekser** bir kezden ve bir uğurdan dimekdür. **Berendet** bâ ve râ ve dâl-ı meftûha ile ve **tâ-yı hitâb** ile fi‘l-i muzâri‘-i muhâtabdur. (66a)

Ger nehâdet heme inîst zihî nîk-nihâd

Ver siriştet heme inîst zihî hûb-sirişt

Bu beyt ve ber ‘amel-i tekye mekon beyti ekşer nüshada yoğdur. Ammâ ba‘zısında mevcûd olduğuçün teyemmüm fâ‘ide için şerh olındı. **Nihâd ü sirişt** hilkat ma‘nâsınadır. Ya‘nî lafzân müterâdifândur. Nite[ki] Şâhidî manzûmesinde irâd eylemiş. Sirişt ikisinde bile **tâ-yı hitâb** içündür. (66a)

⁶⁹ Metinde “dil-furûz” olarak yer almaktadır.

Te'kîd: İfadenin kast olunan manaya nüfuz edebilme imkanından uzak olmasıdır. (57a, 61a, 64b)

Devlet-i şöhet-i ân şem' -i sa' âdet pertev

Bâz porsîd Ĥudâ râ ki be pervâne-i kîst

Devlet müzâfdur, şöheteye bā-yı baṭn ile şöhet şaduñ zammiyle muşâhebet ma' nâsınadır. **Pertev** ziyâ vü eşer. **Bâz** te'kîd içündür. Ancak girü ve şöñ diyen ilerisini ve gerisini teşhîş eylemez imiş. (57a)

Merdum-i dîde zi luṭf-i ruḥ-i ũ der ruḥ-i ũ

'Aks-i ĥod dîd gumân bord ki muşķîn ĥâlîst

Merdum lafz-ı müsterekdür, o cihetden dîdeye izâfet eyledi. Göz bebegi dimekdür. Ba' zılar ḳatında lafzân müterâdifândur. Pes izâfât-ı beyâniyye olur. **Luṭf** leṭâfet ma' nâsınadır. **Ruḥ** yañaḳdur. Gâh olur ki yüz ma' nâsına müsta' meldür. **Ĥod** kendi. **Gumân bord** sanırdı dimekdür. **Muşķîn** yâ nisbet ve nün te'kîd içündür. (61a)

Mîçeked şîr henüz ez leb-i hem-çün şekerêş

Gerçi der şîve-gerî her müjeêş ḳattâlîst

Mîçeked fi'l-i ĥâl, çekîdenden ṭamar dimekdür. **Şîr** sütdür. **Henüz** elân ma' nâsına. **Hem-çün** çün teşbîh içün ve hem te'kîd. (61a)

Men eger nîkem u ger bed tu bire u ĥod râ bâş

Herkesî an direved 'âķîbet-i kâr ki kiş

Tu bire u ĥod râ bâş bire u bā te'kîddür ve emr-i muḥâtabdur, git dimekdür. **Ĥod** râ bâş taḳdîr-i kelâm, ĥod râ meşġül. Bâş zarûret-i vezniçün ḥazf olmuşdur. Kendi işüñe meşġül ol dimekdür. Bâş emr-i muḥâtabdur, bâşîdenden ol dimekdür. (64b)

Vaşf-ı terkîb: Başlangıçta belirtili isim tamlamasıyken izafetin kaldırılması suretiyle genel anlamlı bir sıfat tamlaması haline gelen terkip. (50a, 51b, 52a, 53b, 54a, 54b, 55a, 55a, 55b, 56a, 56b, 57b, 57b, 59b, 61a, 61b, 62a, 62b, 67b, 70a, 71b, 72a, 74b)

Zi-muşḥaf-ı ruḥ-ı dildâr âyeti ber-ĥ'ân

Ki ân beyân-ı maķâmât-ı keşf-i Keşşâfest

Muşhafuñ ruħa izâfeti beyâniyyedür ve **ruħuñ dildâr** izâfeti lâmiyyedür. **Dildâr** vaşf-ı terkîbdür, dâridenden gönül dutıcı ya‘nî ‘uşşâķ gönölünü aħz idüb zabt idici. (51b)

Çü serv-i serkeşi ey yâr-ı seng-dil bā-mā

Çi-çeşmhâst ki ber-rüy-ı tu zi eţrâfest

Serv-i serkeş ‘ibâretine muzâf oķımaķ câ‘iz ve maķtû‘an izâfe oķımaķ câ‘iz. **Serkeş** vaşf-ı terkîbdür, keşidenden, baş çekici dimekdür. Ya‘nî kimseye ser-fürü eylemez. Ekser mu‘ânnid ma‘nâsına da isti‘mâl iderler. (52a)

Ey ‘âşık-ı gedâ çu leb-i rûh-baħş-ı yâr

Mi-dânedet vazîfe teķzâ çu hâcet est

Gedâ yoħsül. **Rûh-baħş** vaşf-ı terkîbdür. Baħşidenden rûh bağışlayıcı. (53b)

Vāv-ı ‘atf: Ulama vavı, bağlaç. (50a, 59a)

Be-ħ‘âh defter-i eş‘âr u râh-ı şahrâ-gîr

Çi vaķt-i medrese vü baħş-ı Keşf-i Keşşâf est

Defter-ieş‘ârdan murâd gâzel ve divânıdır, ba‘z-ı nüşhada **şahrâ** yerine bustân düşmiş ve **baħş** yerine ders düşmiş. **Keşf** bunda ihâm tarîķiyle vâkı‘ olmuş. Zîrâ hem Keşşâfuñ hâşiyesi olan keşfe taħammüli var. Hem ma‘nâ-yı lügavîsine ki açmaķdur. Ammâ vāv-ı ‘atıfaile zıkr olsa niteki ba‘z-ı nüşhada öyledür. Hâşiyeye-i Keşşâfa maħşûş olur ancak. (50a)

Hezâr ‘aķl u edeb dâştem men ey Ĥ‘âce

Kunün ki mest u herâbem şalâ-yı bî-edebîst

Ĥ‘âce bunda ‘izzetlü vü hürmetlü ma‘nâsına. **Mest-i herâb** izâfetle geçgin sarhoşdur, vāv-ı ‘atıfa ile yazanlar bilmez imiş. (59a)

Vāv-ı hâliye: Cümlede öznenin, tümlecın veya her ikisinin durumunu bildiren sözün başında bulunan “vav” harfı. (63a, 63b)

Bināl bülbul eger bā menet ser-i yārīst

Ki mā do ‘āşık-ı zārīm u kār-i mā zārīst

Bināl emr-i muhātabdur. **Bülbul**münādā harf-i nidā maḥzūfdur. **Bā menet** bā muşāhebet içündür, tā zamīr-i ḥiṭāb. **Ser** bunda sevdā vü hevā ve maḥabbet ma‘nāsınadır. **Yār** yoldāş ve yā harf-i maşdar ki emre ‘illetdür. **Zārīm** zār zelīl ü ḥaḳīr ‘āşıka şıfatdur ve muzāfun ileyhdür, izāfet-i beyāniyye ile. Ve **kār-i māvāv-ı ḥāliyedür**. (63a)

Cefā-yı dost be-gāyet resīd ü mī tersem

Ki intihā-yı cefā ibtidā-yı bī-zārīst

Cefā-yı dost mübtedā.**Resīd** haberi. **Be-gāyet** resīde mütā‘allıkdur, mef‘ūlin bih, ğayr-ı şarihdür. **Vemī-tersemvāv-ı ḥāliye** ki harf-i ta‘lil veyā harf-i beyān. (63b)

Yā-yı aşliyye:Asli “ye” harfī. (58a, 64a)

Be nīm cov neḥarem ṭāḳ-i ḥāneḳāh u ribāt

Merā ki maştaba eyvān u pāy-i ḥum ṭanabīst

Be nīm bā harf-i muḳabele. **Nīm** yarım, nişf ma‘nāsına. **Cov** arpa. **Neḥarem** fi‘l-i nefy-i müstaḳbel, ḥarīdenden şatun alım dimekdür. **Ṭāḳ** kemer. **Ḥāneḳāh** şūfiler tekyesi. **Ribāt** rānuñ kesriyle ulı odalar, cem‘i ribātāt gelür. **Maştaba** cemī‘-i nüşhada şādladır. Ammā İmām MaṭurizīMaḳāmāt-ı Ḥarīrī’nüñ otuzıncı maḳāmınıñ şerhinde sin ile yazar. Bu ‘ibāretle ki “el-maştaba[tu] ḥānu’l-ğurabā’i ve fi‘l-mücmeli’l-mesāṭibü’d-dukākīn ḥavlü’l-mescidü’l-vāhdeti mıştaba. Ammā Lüğat-ı Esāmī maştaba cāygāh-ı ğurabā dimiş. Şād ile **eyvān** hemzenüñ kesriyledür aşlında. Ammā ‘Acem fethiyle oḳur ve büyük çār-ṭāḳda ve şāh-nişinlerde isti‘māl iderler. Niteki Şāhidī dimişdür: “Çārdağa vervāradi hem daḳı eyvān.” Ve Tuḥfe-i Ḥüsāmī de⁷⁰ büyük çārdaḳdur eyvān dimiş. **Ṭanabīde** ihtilāf eylediler. Yā⁷¹ harf-i nisbetdür ve ba‘zıları aşlıdür, yā-yı nisbeti diyenler didiler. Ṭanāb ile ya‘nī çāder ipiyle ḳurılan nesnedür. Çāder ve çargeh ve ḳura ev gibi. Ve **yā-yı aşliyye** ile diyenler ve bāylar ki öñi açuḳ evdür ki bāğlarda ve bāğçelerde yazın gölgelenmek için peydā iderler.

⁷⁰ Yazmada “di” şeklindedir.

⁷¹ Yazmada “yay” şeklindedir.

Ammā Ḥ̣ācenüñ kelāmından añlanan budur ki kendilerinüñ memleketine maḥşuş bir maḥbūl ḥāne ola, medḥde vāḳı[‘]1 olmış. Ṭanabī poyrazlukdur diyen ‘indī dimişdür. Şihāḥ-i Fürsī evvel lügatinde cāy-ı tābistān ve ba[‘]z ṭanabī ḥ̣ānend dimiş. (58a)

Ḳalenderān-i ḥaḳīḳat be nīm cev ne-ḥarend

Ḳabā-yi aṭlas-i ān-kes ki ez hüner ‘ārīst

Ḳalenderāndan murād mücerredāndur. Niteki ba[‘]z-ı nüshada **ḥaḳīḳat** yirine [64a] ṭarīḳat vāḳı[‘]dur, maḥşūd birdür. **Be nīm ceve** muzāfıdur. **Ne-ḥarend** nefy-i müstaḳbeldür, neḥarīdenden şatun almazlar dimekdür. Ya[‘]nī i[‘]tibār eylemezler. **Ḳabā-yi aṭlas** izāfet-i beyāniyyedür. ‘**Āriyā-yı aşliyye** ile çıplak. (64a)

Yā-yı batnī: Gizli “ye” harfi. (59b)

Peyvend-i ‘ömr beste be mü’ist ḥūş-dār

Ġam-ḥ̣ār-i ḥ̣īş bāş ğam-ı rüzgār çīst

Peyvend ulaşuk. **Be mü’ist** bā ḥarf-i muşāḥebet veyā ḥarf-i vaḥdet. **Ḥūş** uş, ya[‘]nī ‘aḳl. **Dār** emr-i muḥāṭabdur, dārīdenden uyar. ‘Aḳluñ uyar diyicek yirde isti[‘]māl iderler. Ya[‘]nī ‘aḳluñ cem[‘]eyle dimekdür. **Ġam-ḥ̣ār**sa vaşf-ı terkībdür, ğam yiyici ma[‘]nāsına. **Ḥ̣īş** vāv-ı resmīyetle kendi dimekdür. **Bāş** emr-i muḥāṭabdur, bāşīdenden, ol dimekdür. **Ġam-ı rüzgār** izāfet-i lāmiyyedür, **yā-yı batnī** taḳdīrinde. (59b)

Yā-yı maşdariyye: Eklendiği kelimeye maşdariyyet manası katan maşdar eki. Bunlardan “yā” eklendiği kelimeye “-lık, -lik” manası da verir. (70b)

Zamāne efser-i rindī nedād cuz be kesī

Ki ser-firāzī ‘ālem der in kuleh dānist

Efser tāc. **Ser-firāzī** yā-yı maşdariyye ile vaşf-ı terkībdür, firāzīdenden. Aşlı efrāzīdendür, keşret-i isti[‘]māl için hemze ḥazf olmuştur. Ser-firāz yüce başlu büyük mertebede olan ekābirden kināyetdür. (70b)

Yā-yı nisbī, Yā-yı nisbet: Eklendiği kelimeye mensubiyet manası katan nispet eki. (58b, 59a, 59b)

Cemāl-i duhter-i rez nūr-ı çeşm-i māst meger

Ki der niķāb-ı zucācī vü perde-i ‘inebīst

Duhter-i rez şarābdan kināyetdür, aşma kıızı dimekdür, aşlı aşmadan mütevellid olduğıçün. **Nūr-ı çeşm**den murād merdüm-i dīdedür. Zīrā nūrı ve ziyāsı ol görür. **Meger** keennehu ma‘nāsınadır. **Zucāc** zānuñ zammīyle lügatde şırça ma‘nāsınadır, ķārūre ma‘nāsına ve **yā** harf-i nisbetdür. Ammā keħħāller⁷² ıştılahında ruṭubāt-i ‘ayndan bir ruṭubetüñ ismidür. Ve ‘**inebīyā-yı nisbet** ile hem şarābdan kināyetdür ve hem göz perdelerinden bir perdenüñ ismidür. (58b)

Biyār mey ki çu Ĥāfız müdāmem istizhār

Be girye-i seherī vü niyāz-i nīm-şebīst

Biyār mey ĥiṭāb-ı ‘āmmdur. **Ki** harf-i ta‘lil. **Çu** harf-i teşbih. **Müdām** dāim ma‘nāsınadır. **İstizhār** istif‘āl bābından maşdar, bir şeyi arķa idinmek. **Bā** harf-i şıla. **Girye** ağlamanuñ ismidür, ĥande gülmenüñ ismidür. **Seherīyā-yı nisbet**dür. **Niyāz** ‘arz-ı ĥācet. **Nīm-şebīyā-yı nisbet**dür. (59a)

Ma‘nī-i āb-ı zindegī ve ravza-i İrem

Cuz ħarf-i cūyibār u mey-i ĥoş-gūvār çīst

Zindegīma‘lüm ola ki her kelimenüñ āhirinde hā-yı resmī ola. Aña **yā-yı nisbī** veyā **yā-yı maşdar** veyā elif ü nün cem‘ lāħıķ olsa hā-yı resmīden bedel bir kāf-ı ‘Acem ile tavassuṭ iderler. Zindegī vü bendegī ve ĥ‘ācegān ve bendegān gibi. (59b)

Zamīr-i ĥiṭāb: Hitap görevinde kullanılan şahıs zamiri. (61a, 62a)

Ey ki engüşt-nümāyī be kerem der heme şehr

Veh ki der kār-i ĥarībān ‘acebet ihmālist

İy harf-i nidā, münādā maħzūf, iy ān ki taķdirindedür. **Engüşt-nümā** vaşf-ı terkībdür, nümāyīdenden barmaķla gösterici ma‘nāsına. **Be-kerembā** ma‘ama‘nāsına veyā zarf içündür. Ve **veh** edāt-ı taħassür ü teĥābündür. **‘Acebet tā zamīr-i ĥiṭāb**. (61a)

⁷² Yazmada “kemāller” yazmaktadır, sayfa kenarında “keħħāller” şeklinde düzeltilmiştir.

Şurāhīyi vü harīfi geret be-çeng ufted

Be ‘aql nūş ki eyyām fitne-engiz est

Şurāhī yā vahdet. **Harīfi** harīf iki ma‘nāya gelür. Birisi hem-pīşe ya‘nī hem şan‘at ve biri de bāde muşāhibi. **Geredāt-ı şart**, tā zamīr-i hitāb çenge maşrūfdur. Be çenget taqdirinde hāşılı ger be-çeng ufted dimekdür. (62a)

Zamīr-i mezkūr:Söylenen zamir. (61a)

Miçeked şir henüz ez leb-i hem-çün şekereş

Gerçi der şive-geri her müjeeş kıttālīst

Miçeked fi‘l-i hāl, çekidenden tamar dimekdür. **Şir** sütdür. **Henüz** elān ma‘nāsına. **Hem-çün** çün teşbīh için ve hem te‘kīd. **Şekereş**deki zamīr-i mezkūr māha rāc‘idür. (61a)

Zamīr-i mütekellim-i vahde: Farsça’da I. teklik şahıs zamiri. (61a)

Ba‘d ez nīm nebuved şâyibe der-cevher-i ferd

Ki dehān-i tu ber ān nükte hoş istidlālīst

Ez nīm aşlında ez inemdür, vaşl ile hemze sākıt olmışdur. Ez min ü ‘an ma‘nāsına harfdür. Īn ism-i işaretdür. Karībe mīm zamīr-i mütekellim-i vahdedür. (61a)

I.2. Edebi Sanatlar

Edebî sanatlar, dilin gerçek ve sembolik her türlü anlamını karşılamak, az sözle çok şey ifade etmek, anlam ve çağrışım ilgileri kurmak, harf ve sözcüklerin şekil olarak görüntülerinden ve ses değerlerinden yararlanmak amacıyla üretilmiş söz söyleme sanatlarıdır. Edebî sanatlar, ince duyguların, keskin zekâların ve estetik duyarlılığın ürünü olarak doğmuştur.

Edebi sanatlar, metinlerin çözümlenmesi ve anlamlandırılmasında dikkate alınması gereken önemli unsurlardandır. İncelemesini yaptığımız şerhi daha iyi kavrayabilmek adına edebi sanatlar açısından değerlendirelim:

I.2.1 Leff ü neşr

Kelimeler arasında anlam esasına dayalı olan biri olan leff ü neşrin lügat karşılığı “sarma, dürüp bir zarfın içine koyma; devşirip kaldırma.”dır. Edebi sanat olarak karşılığı “birkaç isim yazıldıktan sonra bunların herhangi birine ait olan sıfat veya fiileri sıramala.”dır. Leff ü neşr iki çeşittir:

Leff ü neşr-i müretteb: Yazılan birkaç isimden sonra bunlara ait sıfat veya fiilerin aynı tertiple sıralanması. (71b)

Leff ü neşr-i müsevveş / gayr-i müretteb: Yazılan birkaç isimden sonra bunlara ait sıfat veya fiilerin karışık olarak sıralanması.

Ḥūş ān nazār ki leb cām u rüy sākī rā

Helāk yek-şebe u māh çār deh dānist

Leb lafz-ı müşterekdür, dudağa ve kenāra dirler. Bunda iki ta‘bir bile mesāğ var. Meşelā cāmuñ dudağı ve kenārı demek cā’iz. Pes birine kaşr eyleyen taqşir eylemiş. Beyt-i ‘alā sebīli’t-teşbihleff ü neşr-i müretteb tarīkiüzere zıkr olmuş. Yek-şebe bir gicelük dimekdür. Māh çār deh taqdir-i kelām māh çār deh şibhdür, zāruret-i vezniçün şibh ḥazf olmuşdur, on dört gicelük ay dimekdür. (71b)

I.2.2. Telmih

Benzetmeye dayalı sanatlardan olan telmih, bir metinde tarihi bir olaya, kahramana, meşhur bir hikâyeye, inanca göndermede bulunmak, hatırlatma yapmaktır. (68a, 73a, 74a)

Şeb-i tārest u reh-i Vādī-i Īmen der piş

Āteş-i Ṭūr kocā mev‘ id⁷³-i dīdār kocāst

Tār u tārik karañluğ. Vādī ve reh-i Īmen bir mu‘ayyen derenüñ ismidür ki Ḥazret-i Mūsā’ya Allah te‘ālā anda tecellī eylemişdür. Ṭūr her tağa dirler, cebel gibi. Ammā bunda Ṭūr-ı Mūsā murāddur, tecellī anda vāqı‘dur. Ḥazret-i Mūsā kavm-i Fir‘avnden firār idüb Medyen⁷⁴ cānibine vardı ki Ḥazret-i Şu‘ayb peygamberüñ

⁷³ Yazmada sayfa kenarında düzeltme işaretiyle yer almıştır.

⁷⁴ Yazmada “Medīne” şeklindedir.

memleketidür. Anda Şu‘ayb peygambere bir rivāyetde sekiz yıl ve bir rivāyetde on yıl çobanluk eyledi ve Şu‘ayb peygamber bu hizmet muqābelesinde kızlarınıñ birini baña hulle aña virdi ve Hāzret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selām ba‘d-ı zamān şıla-i raḥim ārzūsını idüb vaṭan-ı aşlına ki Mısırdur ve ḥātūnıyla teveccüh eyledi. Hikmetu’l-lahuñ ḥātūnını bir gice yolda buruğı tutdı ki ḥāmile ḥātūnlaruñ emrāzındandır. Ve gice şovuk idi, āteşe muḥtāc oldılar ve Hāzret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selām Tūr Tağı cānibine nazar eyledi ve bir āteş gördi. Meger Allahuñ nūr-ı tecellisi imiş. Mūsā ‘aleyhi’s-selām anı āteş şanub ḥātūnına aytdı ki “Siz bunda duruñ, ben varayım āteş getüreyüm.” diyü ol cānibe müteveccih olur. Anda varınca Hāzret-i ‘İzzetüñ kelāmını işitdi. Niteki Qurānda buyurmışdur: Felemmā etāhā elāya.⁷⁵ Pes H̄ācenüñ bu beyti anuñ sergüzeştine **telmih**dür. Mev‘ id maşdar-ı mīmi, yā ism-i mekāndur. (68a)

Mācerā kem kun u bāz ā ki merā merdüm-i çeşm

Ḥırқа ez ser be der āverd u be şukrāne bisūht

Mācerā kem kun H̄āce cānāne ḥiṭāb idüb buyurur: Mācerāyı terk eyle. Ya‘nī müfārekat ve muḥācereti terk eyle gel veyā aramızda cārī olan aḥvāl-ı bürüdet u ḥuşūneti terk eyle gel. Geçenden geç mezā mā-mezā dimekdür. Sābıqā beyān oldı ki kem böyle maqāmılda terk-i külliden⁷⁶ ‘ibāretdür ve bāz bunuñ gibi yirlerde te’kīd için gelür, girü ma‘nāsına olmaq lāzım degül. Pes mışra‘uñ ma‘nāsında mācerāyı eksük eyle, girü gel diyen iki lafzuñ bile isti‘mālinden külliyān gāfil imiş ve girü gel diyen de bāzuñ isti‘mālinde gāfil imiş. Merā benüm dimekdür. Merdüm bebedür, taḥrīr-i kelām merdüm-i çeşm-i men merā merdüm-i çeşm mışra‘-ı şāniye merhūndur. Ḥırқа aşlında pāredür. Meşelā bız pāresi ve ḥırқа pāresi gibi, soñra fuḥarānuñ ‘abādan ferācelerinde isti‘māl eylediler. Gerekse yamalı olsun gerek olmasun. Ammā bunda öñi bütün cübbe ma‘nāsınadır ki ez ser be der āverd aña ḳarīnedür. Zīrā öñi açuḳ libās başdan çıkmaz, arḳadan çıkar. Ez ser be der āverden murād başdan çıkarmāqdur. Be-şukrāne bā sebep, şukrāne bir murād ḥuşūli için

⁷⁵ “Oraya gelince, o mübarek yerdeki vadinin sağ tarafından, (oradaki) ağaç yönünden kendisine şöyle seslenildi: “Ey Māsā, muhakkak ki ben yalnızca âlemlerin rabbi olan Allahım.” Kasas Suresi, 30.Âyet.

⁷⁶ Yazmada “küllidüñ” şeklindedir.

namāz kıılurlar veyā aqçe üleşdürürler ve yāhūd kıurbān keserler, iştilāhlarında aña şükranē dirler. Ma‘lūm ola ki a‘cām bāde-nūşlarınıñ ādābındandır ki iki dostuñ arasında bir şeker-āb vākı‘ ba‘de şulh eyleseler şulha tāleb onlardan kıankısı ise pīrāhenin çıkarub muşālaħa şükranesine yaķar. H̄āce Hāzretleri bu kıazıyye **telmiħ** idüb buyurur: Mācerā kem kun. Nihāyeti ‘ādetleri gömlek yaķmaķdur ħırķa didi. Zīrā fuķarānuñ ekşeri gömlek bulmayub mezkūr cübbe giyer veyā żarūret-i veznçün pīrāhen yirine ħırķa dimiş ola veyā mecāzen pīrāhene ħırķa dimiş ola ve bebegüñ başdan ħırķa[y]ı çıkarub yaķmaķ seyyāllüğinden kināyetdür. Güya ki aşlından aķ imiş, çıkarub yaķmağla kıararmış. İstī‘āre tarīķiyle bebege ħırķa işbāt idüb yaķdı. (73a)

Seng u gül rā koned ez yümn-i nazār la‘l u ‘aķīķ

Her ki kıadr-i nefes-i bād-i Yemānī dānīst

Yümn mübāreklük ma‘nāsınadır. La‘l senge nisbet ve ‘aķīķ güle nisbet zıkr olmuşdur. Zīrā ‘aķīķ deryādan kııķduķda bāl mūm gibi mülāyim kııķar. Şoñra ba‘ż-ı mu‘ālece ile kıaynadurlar ki böyle kııvām bağlar. Naşīr-i Tūsī Cevher-nāmesinde ya‘nī Sū‘āt-nāmesinde [74a] buyurmuşdur ki ‘aķīķle ‘anberüñ kimse bilmemişdür. İksin[i]de deryā kenārında devşürürler ve ba‘ż-ı mu‘ālecelerle terbiye iderler ki bu şūrete girer. Nefes-i bād-ı Yemānī bu ‘ibāretle **telmiħ** ider. Meşhūr ħadış-i şerīfe ki Hāzret-i peyğamberimüz buyurmuşdur: “İnnenī leecidü nefese’r-rahman min kııbeli’l-yemeni”⁷⁷ Bu ħadış-i şerīfle Üveys-i Karānīnūñ niçe yıl şoñra geleceğine işāret buyurmuşdur. Yemānī de elif yā nisbīnūñ birisinden ‘ivażdur. Zīrā ‘Arabīde yā-[y]ı nisbet müşeddeddür. Şāmuñ nisbetinde dirler. Elif-i memdüde ile i‘lāl sebebiyle yā’ları sākīķ olub tenvin ile oķınur, Yemān ve Şām dirler. Nefes-i bād izāfet-i beyāniyyedür. (74a)

I.2.3. Teşbih

Sözün anlamını güçlendirmek, söze açıklık kazandırmak için aralarında benzerlik kurulan iki şeyden birini diğere benzetmeye denir. (50b, 52a, 52a, 55a, 62b, 63b, 68b, 69b, 73b)

⁷⁷Ben Rahmanın nefesini Yemen tarafında hissediyorum. Seyit Avcı, “Keşif Yoluyla Hadis Rivayeti Meselesi”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IV, S. 4, Samsun 2004, s. 188.

Ḥadīṣ-i mudde‘iyān u ḥiyāl-i hem-kārān

Hemān ḥikāyet-i zer-düz u būriyā-bāf est

Ḥadīṣ haber ma‘nāsına. Ya‘nī söz dimekdür. Mudde‘iyān bunda mudde‘iyāndan murād, anlar⁷⁸ki şā‘irlükde berāberlik da‘vāsını idüb ellerinden maşlahat gelmeyen kimselerdür. Ḥiyāl bunda taḥayyül ve tefekkürdür ki şu‘arā nazm-ı kelām eyledükde eylerler. Zer-düz vaşf-ı terkībdür. Düzidenden Rūmda taḥrīf idüb zer-düz dirler şırma işin işleyenlere. Būriyā-bāf vaşf-ı terkībdür. Bāfidenden örmek ve doqımaq ma‘nāsına. Būriyā qarḡu qamışdan olur. Bir dürlü ḥaşırdur. Anaṭolı vilāyetinde ve diyār-ı ‘Arabdaçoq olur. Būriyā-[bāf] ṭoquyıcı dimekdür. Ḥāşılı müdde‘ileri būriyā-bāfa ve kendülerini zer-dūza **teşbīh** eylerler. [Bu beyt-i sabikā didügi beytdür ve illā ğazelde degildür. 12]⁷⁹ Sabikābir beytde müdde‘ileri süst nazm nazm dimekle ta‘bīr eyledi. (50b)

Çü serv-i serkeşi ey yār-ı seng-dil bā-mā

Çi-çeşmhāst ki ber-rüy-ı tu zi eṭrāfest

Serv-i serkeş ‘ibāretine muzāf oqımaq cā’iz ve maḡtū‘an izāfe oqımaq cā’iz. Serkeş vaşf-ı terkībdür, keşidenden, baş çekici dimekdür. Ya‘nī kimseye ser-fürü eylemez. Ekşer mu‘ānnid ma‘nāsına da isti‘māl iderler. Yā, ḥarf-i ḥiṭābdur. İki vech üzere bile. Seng-dil, dil bunda yürekdür, taş yürekli dimekdür. Çi, bunda mübālağa ma‘nāsını ifāde ider. Çeşmhā çeşmūñ cem‘ idür, hā ile cem‘ olmışdur. Ğayr-ı zevil-‘uḡūlden olduğıçün kāh olur ki elif nūnla cem‘ iderler. Zevil-‘uḡūle **teşbīh**⁸⁰ tarīkiyle. (52a)

Tu rā ki māye-[i] ḥuldāst nuzl ü hemtān ist

Ez in mişāl-i güzīnem revān der A‘rāfest

Tu rā zamīr mañşüb-ı munfaşıl ma‘nāsına, saña dimekdür. Ki rābıta beyān. Māye tamızluq ve aşl ma‘nāsına. Ḥuld cennet. Nuzl konaq kimseye çekilen yemek,

⁷⁸ Yazmada “kendiler” şeklinde yazılmış, sayfa kenarında “anlar” şeklinde düzeltilmiştir.

⁷⁹ Köşeli parantez içerisindeki kısım, yazmada sayfa kenarında yer almaktadır.

⁸⁰ Yazmada “teşbihe” şeklindedir.

‘imâretlerde gibi. Nuzl mu ‘aḥḥar mübtedâ mâye muḳḳaddem ḥaber hemtâ yekdeṣ. Ya‘ nî mânend ma‘ tûfdur. Mâyeye ez in bunuñ gibi yirlerdeteṣbîh de isti‘ mâl olunır. (52a)

Ez zebân-i süsen-i âzâde’em âmed be-güş

Kenderin deyr-i kuhen kâr-i sebuk-bârân hoş est

Zebândan murâd, süsenüñ yaprağıdır. **Teṣbîh** tarîkiyle ve süseni ve servi âzâdlığıyla vaşf iderler. Zîrâ bunlar cemî‘-i zamânda tâze olub yeşermededir. Sâ’ir dirâhtlar ve nebât gibi kâh yaprağlı ve kâh yaprağısuz olmazlar. Hâşılı ḥazân ve kış tecâvüzî te‘ addisinden âzâdedürler ve meyve ve ḥâşıl şâhibleri degüllerdür ki şıbyân bunlara taş ve çöb atmaḳ lâzım gele. Pes her cihetden âzâdelerdür. Niteki Ḥ’âce buyurur: “Kâr-i sebuk-bârân hoş est imdi.” (55a)

Sipihr-i ber-şude pervizenîst ḥün-efşân

Ki rîzeeş ser-i Kîsrâ vü tâc-ı Pervîz est

[62b]Sipihr sînüñ ve bâ-yı ‘Acemînüñ kesriyle felekdür. Ber ḥarf-i isti‘ lâ. Şude refte ma‘ nâsına, bir terkîb ile mürtefi‘ dimekdür. Pervîzen bâ-yı ‘Acemînüñ fethiyle elege dirler, yâ ḥarf-i vaḥdet. Ḥün-efşân vaşf-ı terkîbdür, efşânîdenden ḳan saçıcı dimekdür. Ba‘ z-ı nüshada ḥün pâlâ düşmiş, pâlâyîdenden süzmek ma‘ nâsına. Meşelâ yoğurd süzmek gibi. Pes ḥün pâlâ ḳan süzüci ma‘ nâsınadır. Lâzımı ḳan dökmezdür. Rîze dökündi, meşelâ seng-rîze dirler taş dökündisine. Ammâ bunda elekden geçen nesnedür rîze didüğü. Şu‘arâ Eflâkî nücümla ğarb ile **teṣbîh** eylemişlerdür. Ammâ elege **teṣbîh** meşhür degüldür. Şîn-i zamîr pervîze râci‘dür. Rîzenüñ âḥirinde hâ-yı resmî olduğıün hemze-i müctelibe ile tavassuṫ eylediler. Kîsrâ da kâf-ı ‘Arabînüñ fetḫi vü kesri cā’izdür, anı ‘Arab meftūḫ oğur, ‘Acem meksür. Ḥüsrev lafzında mu‘ arrebdür. Muṫlaḳâ ‘Acem pâdişâhlarına Ḥüsrev dirler, Rüm pâdişâhlarına Ḳayşer ve Çîn pâdişâhlarına Fağfūr ve Hind pâdişâhlarına Rây didikleri gibi. Ammâ bunda Kîsrâdan murâd Hürmüz bin Nüşîrevân’uñ oğlıdır ki ismi Pervîzdür. Egerçi ‘atf-ı teğâyür iḳtizâ ider ve cā’izdür ki ol neslüñ her birisi ola ve cā’izdür ki Nüşîrevân kendü ola bi-nefsihi. (62b)

Laṫifeist nihânî ki ‘ışḳ ezü ḥîzed

Ki nām-i ān ne leb-i la‘l u ḥaṭṭ-i zengārīst

Laṭīfe bir mevşūf-ı maḥzūfuñ şıfatıdır, taḳdīr-i kelām-ı ḥālet-i laṭīfe. Nihān gizli, maḥfī ma‘nāsına ki rābıṭa şıfat. Leb-i la‘l kırmızı tudaḳdur teşbih ṭarīkiyle. Ḥaṭṭ-i zengārīst taze, şaklı şua‘rā kāh ḥaṭṭa ya‘nī yazıya ve kāh taze sebze ve kāh zengāratesbīh iderler ki rengde sebze ve ḳarībdür. Yā niseb içündür. (63b)

‘Aḳl dīvāne şud ān silsile-i mişkīn kū

Dil zi mā gūşe girift ebrū-yı dildār kocāst

Silsile zincīr. Şu‘arā zūlfı ve gīsū[y]ī zinciretesbīh iderler. Müşkīn ile anuñçün şıfatladı. Kū ḳanı. [69a] Zi mā gūşe girift ya‘nī bizden i‘rāz idüb bir gūşe ihtiyār eyledi. Ebrū-yı dildār kocāst ya‘nī dile muḥtār u güzīde gūşe ebrū-yı dildārdur. Ḳandedür ki göreyüm dil anda mıdır? (68b)

Benefşe ṭurre-i meftūl-i ḥod girih mīzed

Şabā ḥikāyet-i zūlf-i tu der miyān endāht

Benefşe ṭurre’-i ilā-āḫirihi bezm-gāh çemenüñ aḫvālin beyāndur. Ya‘nī çemene varduḳda benefşeyi böyle gördüm dimekdür. Ṭurrenüñ ma‘nāsı sābıḳā iki yirde beyān olmuşdur. Meftūl ism-i mef’ūldür, bükülmiş dimekdür, ip ve iplik büküldüğü gibi. Girih düğümdür. Mīzed ḥikāyet-i ḥāl-i māzī, urırdı. Ya‘nī düğümler. Benefşenüñ bir bükümü var ki anı düğüme teşbih iderler. (69b)

‘Ārif ez pertev-i mey rāz-i nihānī dānist

Gevher-i herkes ez īn la‘l tevānī dānist

Ba‘z-ı nüşhada ‘ārif yirine şūfī vāḳı‘ olmuş. Pertev bā-yı ‘Acemīnüñ ve tānuñ fetḫiyle ziyā ma‘nāsnadır ve bir nesnenüñ eşerine dirler. La‘lden murād meydür, teşbih ṭarīkiyle. (73b)

I.2.4.İktibas

Bir metinde ayet veya hadisler bütün ya da parça olarak yer vermektir. (64b, 65a, 68a)

‘Ayb-ı rindān mekun ey zāhid-i pākīze-sirişt

Ki günāh-ı digerān ber tu neḥ'āhend nevişt

İy pāk yaradışlı zāhid, rindlere⁸¹ ya' nī bāde-nūşlara 'ayb eyleme. Zīrā ğayrılaruñ günāhını senüñ üzerüñe yazmayısarlardur. Niteki bu ma' nā manşuşdur. Kavluhū te' ālā “Velā teziru vāziretün vizre uḥra.”⁸² (64b)

günāh-ı digerān→“**Velā teziru vāziretün vizre uḥra**→ “Eğer inkâr ederseniz bilirsiniz ki Allah’ın size ihtiyacı yoktur; ama O, kullarının nankörlüğüne razı olmaz, şükrederseniz bu tutumunuzdan hoşnut olur. **Hiç kimse başkasının günah yükünü yüklenmez**; sonunda dönüşünüz rabbinize olacak, ardından O, neler yapıp ettiğinizi size bildirecektir. O, kalplerin derinliklerini bilmektedir.”

Nā ümīdem mekun ez sâbıka-i luṭf-i ezel

Tu çı dānī ki pes-i perde ki ḥūbest u ki zışt

Nā ümīdem mekun beni me'yūs eyleme. Bunda sâbıka muḳadder rahmetüñ şıfatıdır, rahmet-i sâbıka dimekdür. Luṭf-i ezel taḳdīr-i kelām, luṭf-i ezel-i Ḥudā bu işāretdür. Meşhūr ḥadıṣ-i şerīfūñ maẓmūnına ki “**İnnī ena'l-allahu sebekat rahmetī 'alā 'ğazabī**”⁸³. Tu çı dānī sen ne bilürsin, istifhām-ı inkārīdür. Ya' nī bilmezsin dimekdür ki pes ki bunda istifhām-ı beyānīdür. Pes ard, perde ardında dimekdür. 'Alem-i ğaybdan ta'bīrdür. Pes perde ve ğayb didüğümüz bize göredür ve illā ḥudāya nisbet perde ve ğayb olmaz. Aña izāfetle hiç gizli yoḳdur, hep āşıkāradur. İki yirde ki lafzı ismdür. Men istifhāmiyye ma'nāsına. Ḥūb u zışt cem' teẓād kabīlindendür, ḥūb merḥūm ve maḡfūr ve zışt, merdūd ve maṭrūd ma'nāsınadır. Ya' nī ḥudā katında maḳbūl kim ve merdūd kimdür, sen ne bilürsin dimekdür. (65a)

İnnī ena'l-allahu sebekat rahmetī 'alā 'ğazabī → “Ben Allahım, muhakkak benim rahmetim gazabımı aşmıştır.”

Şeb-i tārest u reh-i Vādī-i İmen der piş

⁸¹Yazmada “rindelere” şeklindedir.

⁸²“Eğer inkâr ederseniz bilirsiniz ki Allah’ın size ihtiyacı yoktur; ama O, kullarının nankörlüğüne razı olmaz, şükrederseniz bu tutumunuzdan hoşnut olur. **Hiç kimse başkasının günah yükünü yüklenmez**; sonunda dönüşünüz rabbinize olacak, ardından O, neler yapıp ettiğinizi size bildirecektir. O, kalplerin derinliklerini bilmektedir.” Zümer Suresi, 7. Ayet

⁸³“Ben Allahım, muhakkak benim rahmetim gazabımı aşmıştır.”Yılmaz, *age*, s. 602.

Āteş-i Tūr kocā mev' id⁸⁴-i dīdār kocāst

Tār u tārīk қараñluқ. Vādī ve reh-i Īmen bir mu'ayyen derenūñ ismidür ki Hāzret-i Mūsā'ya Allah te'ālā anda tecellī eylemişdür. Tūr her таға dirler, cebel gibi. Ammā bunda Tūr-ı Mūsā murāddur, tecellī anda vāqı'dur. Hāzret-i Mūsā қавm-i Fir'avnden firār idüb Medyen⁸⁵ cānibine vardı ki Hāzret-i Şu'ayb peygamberūñ memleketidür. Anda Şu'ayb peygambere bir rivāyetde sekiz yıl ve bir rivāyetde on yıl çobanluқ eyledi ve Şu'ayb peygamber bu hīdmet muқābelesinde kızlarınıñ birini baña hulle aña viridi ve Hāzret-i Mūsā 'aleyhi's-selām ba'd-ı zamān şıla-i raḥim ārzūsını idüb vaṭan-ı aşlına ki Mısırdur ve hātūnıyla teveccüh eyledi. Hīkmetu'l-lahuñ hātūnını bir gice yolda buruğı tutdı ki hāmile hātūnlaruñ emrāzındandır. Ve gice şovuқ idi, āteşe muḥtāc oldılar ve Hāzret-i Mūsā 'aleyhi's-selām Tūr Tağı cānibine nazar eyledi ve bir āteş gördi. Meger Allahuñ nūr-ı tecellisi imiş. Mūsā 'aleyhi's-selām anı āteş şanub hātūnına aytdı ki “Siz bunda duruñ, ben varayım āteş getüreyüm.” diyü ol cānibe müteveccih olur. Anda varınca Hāzret-i İzzetūñ kelāmını işitdi. Niteki Qurānda buyurmuşdur: **Felemmā etāhā elāya**⁸⁶. Pes H'ācenūñ bu beyti anuñ sergüzeştine telmīhdür. Mev' id maşdar-ı mīmi, yā ism-i mekāndur. (68a)

Felemmā etāhā elāya→ “Oraya gelince, o mübarek yerdeki vadinin sağ tarafından, (oradaki) ağaç yönünden kendisine şöyle seslenildi: “Ey Māsā, muhakkak ki ben yalnızca âlemlerin rabbi olan Allahım.”

I.2.5.Tenasüp

Sözcük anlamı uygunluk, yakınlıktır. Bir beyitte veya cümlede mecaza dayanan kelimeler arasındaki anlam birliğini sağlayan kelimeler dizisine tenasüp adı verilir. (61a, 63a, 72a)

Māhem īn hefte şod ez şeh'r u çeşmem sālīst

Hāl-i hicrān tu çi dānī ki çi müşkil hālīst

⁸⁴ Yazmada sayfa kenarında düzeltme işaretiyle yer almıştır.

⁸⁵ Yazmada “Medīne” şeklindedir.

⁸⁶ “Oraya gelince, o mübarek yerdeki vadinin sağ tarafından, (oradaki) ağaç yönünden kendisine şöyle seslenildi: “Ey Māsā, muhakkak ki ben yalnızca âlemlerin rabbi olan Allahım.” Kasas Suresi, 30.Āyet.

Cānānum bu hafta şehrden gitdi. Lakin benüm gözüme [61a] bir yıldur. Zirā hicrānuñ hāli böyle dirsen hicrānuñ hālini ne bilürsin ki ne müşkil hāletdür... Ya‘nī söyledüğüm sözüñ ma‘nāsını hicrānuñ beliyyāt ü şedāyidini çeken bilür. Sen ki çekmemiş olasın. Ne müşkil olduğımı ne bilürsin. Māh ü hafta ve sāl zıkr-i **mürā‘āt-ı nazīr** kabīlindendür. Rūz lafzında zıkr eylese ekmel olur. (61a)

‘Irāk u Fārs giriftī be-şi‘r-i hoş Hāfız

Biyā ki nevbet-i Bağdād [u] vaqt-i Tebriz est

İy Hāfız, ‘Irāk u Fārsi [63a] laṭif şi‘r ile alduñ. Gül ki nevbet-i Bağdād u Tebrizi almağdur. Ya‘nī güzel şi‘r ile ‘Irāk-ı ‘Acem⁸⁷, güzel şi‘r ile teşhīr eyledüñ ki Bağdādı teşhīr nevbetidür ve Tebrizi feth eylemek vaqtidür. ‘Irāk u Fārs ve Bağdādı ve Tebrizi cem‘ī **mürā‘āt-ı nazīr** kabīlindendür. Hāşılı tamām-ı ‘ālemi laṭif şi‘riyle alıvırsın dimekdür. (63a)

Her ki zencīr ser-i zūlf-i perī rüyī dīd

Dil-i sevdā zede eş ber men-i dīvāne bisūht

Her kimse ki bir perī rüyüñ zūlfı ucı zencīrin gördi. Anuñ sevdā-yı gönli ben dīvāneye yandı. Ya‘nī bir perī rüyüñ zencīr-i ser-i zūlfini gördüğünde bilür ki ben niçe mübtelāyum. Pes baña teraḥḥum idüb acımağdan sevdā galebe eyler. Ya‘nī mağlūb-ı sevdā olur, sevdā-zede didüğü anuñçündür. Zencīr ü zūlf-i perī ve sevdā ve dīvāne zıkrı **mürā‘āt-ı nazīr** şan‘atıdır. (72a)

I.2.6.Tezat

Tek noktada birleşebilen birbirine karşıt olan özellikleri bir arada söyleme sanatıdır. (65a)

Nā ümīdem mekun ez sābıka-i luṭf-i ezel

Tu çi dānī ki pes-i perde ki hūbest u ki zışt

Nā ümīdem mekun beni me‘yūs eyleme. Bunda sābıka muḳadder raḥmetüñ şıfatıdır, raḥmet-i sābıka dimekdür. Luṭf-i ezel taḳdīr-i kelām, luṭf-i ezel-i Hudā bu işāretdür. Meşhūr ḥadıṣ-i şerīfüñ mazmūnına ki “İnnī ena’l-allahu sebeḳat raḥmetī

⁸⁷ Sayfa kenarında “‘Irāk-ı ‘Acem” şeklindedir.

‘alā ‘ğazabī”⁸⁸. Tu çi dānī sen ne bilürsin, istifhām-ı inkārīdür. Ya‘ nī bilmezsin dimekdür ki pes ki bunda istifhām-ı beyānīdür. Pes ard, perde ardında dimekdür. ‘Alem-i ğaybdan ta‘bīrdür. Pes perde ve ğayb didüğümüz bize göredür ve illā hūdāya nisbet perde ve ğayb olmaz. Aña izāfetle hīç gizli yoğdur, hep āşikāradur. İki yirde ki lafzı ismdür. Men istifhāmiyye ma‘nāsına. Hüb u zişt cem‘ **tezād** kabīlindendür, hüb merhüm ve mağfūr ve zişt, merdūd ve maṭrūd ma‘nāsınadır. Ya‘ nī hūdā katında maḳbūl kim ve merdūd kimdür, sen ne bilürsin dimekdür. (65a)

I.2.7.İham

İki manalı kelimelerden en az kullanılan manayı bilerek kullanma. (50a, 51b, 54b, 73b)

Be-h̄‘āh defter-i eş‘ār u rāh-ı şahrā-gīr

Çi vaqt-i medrese vü bahş-ı Keşf-i Keşşāf est

Defter-i eş‘ardan murād ğazel ve divānıdır, ba‘z-ı nüshada şahrā yerine bustān düşmiş ve bahş yerine ders düşmiş. Keşf bunda **ihām** tarīkiyle vākı‘ olmuş. Zīrā hem Keşşāfuñ hāşiyesi olan keşfe taḥammüli var. Hem ma‘nā-yı lügavīsine ki açmağdur. Ammā vāv-ı ‘atıfa ile zıkr olsa niteki ba‘z-ı nüshada öyledür. Hāşiyeye-i Keşşāfa maḳşūş olur ancak. (50a)

Zi-muşhaf-ı ruḡ-ı dildār āyeti ber-h̄‘ān

Ki ān beyān-ı maḳāmāt-ı keşf-i Keşşāfest

Muşhafuñ ruḡa izāfeti beyāniyyedür ve ruḡuñ dildāra izāfeti lāmiyyedür. Dildār vaşf-ı terkībdür, dārīdenden gönül dutıcı ya‘ nī ‘uşşāğ gönülünü aḡz idüb zabṭ idici. Āyet nişāna dirler, Qurān-ı şerīfde söz başları sürhle veyā ğayri nesne ile nişānlanduğün iki nişānuñ arasında vaḳ‘ı olan kelām-ı şerīfe āyet didiler mecāzen. Ber-h̄‘ān ber ḡarf-i te‘kīddür ki rābiṭa’-i şıfat, yā ḡarf-i ta‘līl. Keşf bunda **ihām** tarīkiyle vākı‘ olmuş. Beyt-i sâbıḳda vākı‘ olduğu gibi. (51b)

Ez şabā her dem meşāmm-ı cān-ı mā hoş mī şeved

Ārī ārī ṭayb-ı enfās-ı hevādārān hoş est

⁸⁸ Ben Allahım, muhakkak benim rahmetim gazabımı aşmıştır.” Mehmed Yılmaz, *age*, s. 602.

Şabā lügatde günle gice berāber olduğı vaqt şarqdan esen yele dirler. Dem **ihām** tarīkiyle vāqı[‘] dur. Zāhiren vaqt ma[‘] nāsınadır. Ammā şā[‘] irūñ murādı nefesdür. Meşāmm geñizde қоқu alan yir. Meşāmmı cāna isnād isti[‘] āre tarīkiyledür. Ārī ārī tākīd-i lafzdur. Tıyb pāk. Ammā ekşer revāyiğ-i tayyibe de isti[‘] māl olunur. Enfās nefesüñ cem[‘] idür, nunuñ ve fānuñ fethleriyle. Hevādārān hevādāruñ cem[‘] idür. Zevī[‘] l-[‘] uqūlden olduğıün elif ve nunla cem[‘] olmışdur. Hevādārān vaşf-ı terkībdür, dārīdenden, tutmağ ma[‘] nāsına. Ya[‘] nī mālīk olmağ maldār gibi şāhib-i māl ma[‘] nāsına. İmdi hevādār dimek, mağabbetdār dimekdür. Ya[‘] nī şāhib-i mağabbet. Pes fülān fülānuñ hevādārīdür ki dirler. Ya[‘] nī mağabbettin tutar mağabbetī dostudur dimekdür. (54b)

Қadr-i mecmū[‘] a-i gül murğ-ı seher dāned u bes

Ki ne her kū varağı ħ[‘] ānd, ma[‘] ānī dānist

Mecmū[‘] a-ı gül izāfet-i beyāni[yye]dür ve murğ-ı seher lāmiyyedür. Adı bülbül ve bes ancağ sābīkā beyān olınmışdur ki vāqı[‘] olduğı yirde ħaşr ifāde ider ki ta[‘] līl-i ħaşrdur. Varağıde yā vağdet. Ma[‘] ānī **ihām** tarīkiyle vāqı[‘] dur, ma[‘] nānuñ cem[‘] ine ve [‘] ilm-i me[‘] aniye. (73b)

I.2.8. Tecahül-i Arif

Bilinen bir şeyi, edebi bir nükte ile bilinmiyormuş veya başka türlü biliniyormuş gibi gösterme sanatı. (68b)

Dil-i ābād rā ħarāb me-kon

Beher-İN [‘] ālem ħarāb ābād

Her kimse ki cihāna geldi, fenā nağşın tutar. Ya[‘] nī [‘] alāmet-i fenāı bilesincedür. Zīrā tağayyürden ħālī degüldür. Mışra[‘] -ı şānī bu maźmūna meşel-i irād ider ki ħarābātda şoruñ ki huşyār қandedür. Ya[‘] nī [‘] ālem-i fānīde ecel peymānesin nüş [68b] idüb sekerāt-ı mevtle mest olub gitmeyen kimsedür. Ĥāsıl cihāna gelen[‘] alāmet-i fenāyla bile gelür. Ya[‘] nī bāğı қalmaz gider. Meyğaneye girüb bāde-nüş idüb sekrān olmağ lāzım olduğı gibi mışra[‘] -ı şānī **tecāhül-i [‘] arif** tarīkiyle irsāl-i

meşel idüb buyurur: Der Һarābāt be porsīd. Şāriħler be porsīd yirine me porsīd yazmışlar. Ammā hıçbir nüshada mīm ile bulmadık ve görmedik. (68b)

I.2.9.İrsal-i Mesel

Bir görüşü ispat etmek, açıklamak, söze kuvvet ve güzellik katmak amacıyla söz arasında atasözü, vecize, hikmetli sözler, deliller ve misaller getirmektir. (68b)

Dil-i ābād rā Һarāb me-kon

Beher-İN ‘ālem Һarāb ābād

Her kimse ki cihāna geldi, fenā naqşın tutar. Ya‘nī ‘alāmet-i fenāı bilesincedür. Zirā tağayyürden ħālī degüldür. Mışra‘-ı şānī bu mażmūna meşel-i irād ider ki Һarābātda şoruñ ki huşyār Һandedür. Ya‘nī ‘ālem-i fānīde ecel peymānesin nüş [68b] idüb sekerāt-ı mevtle mest olub gitmeyen kimsedür. Һāsıl cihāna gelen‘alāmet-i fenāyla bile gelür. Ya‘nī bāķi Һalmaz gider. Meyĥāneye girüb bāde-nüş idüb sekrān olmaķ lāzım olduĝı gibi mışra‘-ı şānī tecāhül-i ‘ārif tarīķiyle **irsāl-i meşel**idüb buyurur: Der Һarābāt be porsīd. Şāriħler be porsīd yirine me porsīd yazmışlar. Ammā hıçbir nüshada mīm ile bulmadık ve görmedik. (68b)

I.3.İmla Deĝişimleri

1- Bazı yerlerde 1. teklik şahıs eki olan “ -Im” eki “-nIn” şeklinde yazılmıştır:

Ör: Һorĥarım → Һorĥarın

2- Ƙaf’ın ĝayın şeklinde kullanıldığı yerler görülür:

Ör: baĝĝe → baĝĝe

3- “c” harfinin “ĝ” şeklinde yazıldığı görülür:

Ör: ĝonce → ĝonĝe

4- Akuzatif ekinin kullanılmaması:

Ör: ikisin → ikisini

5- Akuzatif eki “yı” yerine hemzenin kullanımı. Güzel he ile biten kelimelere ekin bu şekilde getirildiĝi görülebilir.

Ör: bādei → bāde[y]i

I.4.Eserde Geçen Kişi, Mekan,Kitap, Kuş, Yıldız ve Peygamber İsimleri

I.4.1. Tuhfe-i Hüsami

Tuhfe-i Hüsāmī, Fars dilinin gramerini Türklere öğretmek için 1549 yılında Anadolu sahasındaki en eski manzum dil bilgisi kitabıdır. Hüsāmī, bu tuhfeyi on iki yaşında yazdığını söylemektedir. Tuhfe-i Hüsāmī, aruz vezniyle yazılmıştır. Eser, 477 beyitten oluşur. Bu tuhfe, mesnevi şeklinde yazılmıştır. Hediye anlamına gelen tuhfe kelimesi aynı zamanda bir manzum sözlükçülük ve gramercilik geleneğini yansıtır.⁸⁹

Be nīm cov neḥarem ṭāḫ-i ḥāneḳāh u ribāt

Merā ki maştaba eyvān u pāy-i ḥum ṭanābīst

Be nīm bā ḥarf-i muḳabele. Nīm yarım, nişf ma' nāsına. Cov arpa. Neḥarem fi' l-i nefy-i müstaḳbel, ḥarīdenden şatun alım dimekdür. Ṭāḫ kemer. Ḥāneḳāh şūfīler tekyesi. Ribāt rānuñ kesriyle ulı odalar, cem' i ribāṭāt gelür. Maştaba cemī' -i nüshada şādladur. Ammā İmām Maṭurizī Maḳāmāt-ı Ḥarīrī' nūñ otuzuncı maḳāminuñ şerhinde sin ile yazar. Bu 'ibāretle ki “el-maştaba[tu] ḥānu'l-gurabā'i ve fi'l-mücmeli'l-mesāṭibü'd-dukākān ḥavlü'l-mescidü'l-vāhdeti mışṭaba. Ammā Lügat-ı Esāmīmaştaba cāygāh-ı gurabā dimiş. Şād ile eyvān hemzenüñ kesriyledür aşlında. Ammā 'Acem fetḫiyle oḳur ve büyük çār-ṭāḳda ve şāh-nişīnlerde isti' māl iderler. Niteki Şāhidī dimişdür: “Çārdaḡa vervāradi hem daḡı eyvān.” Ve **Tuhfe-i Hüsāmī** de⁹⁰ büyük çārdaḡdur eyvān dimiş. Ṭanābīde iḥtilāf eylediler. Yā⁹¹ ḥarf-i nisbetdür ve ba' zıları aşlıdür, yā-yı nisbeti diyenler didiler. Ṭanāb ile ya' nī çāder ipiyle ḳurılan nesnedür. Çāder ve çargeh ve ḳura ev gibi. Ve yā-yı aşliyye ile diyenler ve bāylar ki öñi açuḳ evdür ki bāḡlarda ve baḡçelerde yazın gölgelenmek için peydā iderler. Ammā Ḥ'ācenüñ kelāmından añlanan budur ki kendilerinüñ memleketine maḡşuş bir

⁸⁹ Tolga Elbirlik, “16. Yüzyıla Ait Manzum Bir Gramer Kitabı Olan Tuhfe-i Hüsāmī'de Tek Heceli Basit Fiiller ve Bunların Birleşim Değeri”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 4, 2006, S. 1, s.49.

⁹⁰ Yazmada “di” şeklindedir.

⁹¹ Yazmada “yay” şeklindedir.

maḳbūl ḥāne ola, medḥde vāḳ'ı olmış. Ṭanabī poyrazlukdur diyen 'indī dimişdür. Şihāḥ-i Fürsī evvel lügatinde cāy-ı tābistān ve ba'z ṭanabī ḥ'ānend dimiş. Pāy-ı ḥumdan murād küb dibidür. (58a)

I.4.2. Makamat-ı Hariri

Harîrî'nin (ö. 516/1122) Arap edebiyatında makāme türünde yazdığı eseri. Elli kısa hikâyeden oluşan el-Maḳāmāt'ta Arap dilinin bütün incelikleri, anlatım gücü, edebî sanatları ve kelime oyunları secili bir üslûpla ortaya konmuştur. Hikmet, iyilik, doğruluk, cömertlik, alçak gönüllülük, yardım severlik, yiğitlik, beceriklilik gibi değerler eserde geniş yer tutar. Bu değerler övülürken başarısız yöneticiler, halka kötü davranan görevliler, insana gereken önemi vermeyen yetkililer yerilir ve gülünç duruma düşürülür. Harîrî toplumun belli kesimlerindeki önde gelen kimseleri üstü kapalı bir şekilde eleştirir; onların özelliklerini, toplumla olan ilişkilerini başka bir ortamda geçiyormuş gibi gösterir. Bu kişileri yalnız görüşleriyle değil kişisel özellikleriyle de ortaya koyup davranışlarıyla düşünceleri arasındaki bağlantıyı sergilerken psikolojik tahlillere de yer verir.⁹²

Be nīm cov neḥarem ṭāḳ-i ḥāneḳāḥ u ribāṭ

Merā ki maṣṭaba eyvān u pāy-i ḥum ṭanabīst

Be nīm bā ḥarf-i muḳabele. Nīm yarım, nişf ma' nāsına. Cov arpa. Neḥarem fi'l-i nefy-i müstaḳbel, ḥarīdenden şatun alım dimekdür. Ṭāḳ kemer. Ḥāneḳāḥ şūfīler tekyesi. Ribāṭ rānuñ kesriyle ulı odalar, cem'ı ribāṭāt gelür. Maṣṭaba cemī' -i nüṣḥada şādıdur. Ammā İmām Maṭuridî **Maḳāmāt-ı Harîrî**'nün otuzuncı maḳāmınıñ şerḥinde sin ile yazar. Bu 'ibāretle ki "el-maṣṭaba[tu] ḥānu'l-ḡurabā'i ve fi'l-mücmeli'l-mesāṭibü'd-dukkākīn ḥavlü'l-mescidü'l-vāḥdeti mıṣṭaba. Ammā Lügat-ı Esāmī maṣṭaba cāygāḥ-ı ḡurabā dimiş. Şād ile eyvān hemzenüñ kesriyledür aşlında. Ammā 'Acem fethiyle oḳur ve büyük çār-ṭāḳda ve şāḥ-nişinlerde isti' māl iderler. Niteki Şāhidī dimişdür: "Çārdāḡa vervāradi hem daḡı eyvān." Ve Tuḥfe-i Ḥüsāmī de⁹³

⁹² Hulusi Kılıç, "El-maḳāmāt", İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, c. 27, Ankara, 2003, s.414.

⁹³ Yazmada "di" şeklindedir.

büyük çardağdur eyvân dimiş. Tanabîde ihtilâf eylediler. Yâ⁹⁴ harf-i nisbetdür ve ba'zıları aşıldür, yâ-yı nisbeti diyenler didiler. Tanâb ile ya'ni çâder ipiyle kurulan nesnedür. Çâder ve çargeh ve kura ev gibi. Ve yâ-yı aşliyye ile diyenler ve bâylar ki öni açuk evdür ki bâğlarda ve bağçelerde yazın gölgelenmek için peydâ iderler. Ammâ H'âcenüñ kelâmından añlanan budur ki kendilerinüñ memleketine maşşüş bir maşbül hâne ola, medhde vâk'ı olmuş. Tanabî poyrazlukdur diyen 'indî dimişdür. Şihâh-i Fursî evvel lügatinde cây-ı tâbistân ve ba'z tanabî h'ânend dimiş. Pây-ı humdan murâd küb dibidür. (58a)

I.4.3. Sa'dî-i Şîrazî / Gülistan

Sa'dî-i Şîrâzî, Şîraz'da dünyaya geldi. Doğum tarihiyle ilgili olarak farklı rivayetler nakledilmektedir. Bu konudaki en önemli işaretlerden biri Gülistân'da yer alan, gençlik döneminde kendisinin mürebbi ve şeyhi olduğunu belirttiği Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî ile alakalı hikâyedir.⁹⁵

Sa'dî-i Şîrâzî'nin (ö. 691/1292) ünlü Farsça eseri. Salgurlu hânedanından Ebû Bekir b. Sa'd b. Zengî adına 656'da (1258) kaleme alınmıştır. Gerek kendi türü (makâme*) içinde gerek sanat değeri bakımından taklit edilemeyen bir eser olan Gülistân münâcât, na't ve yazılış sebebini anlatan bir önsözden sonra padişahların hal ve hareketlerini, dervişlerin ahlâkını, kanaatin faziletini, susmanın faydalarını, aşk ve gençliği, güçsüzlük ve ihtiyarlığı, terbiyenin etkisini ve sohbet âdâbını konu alan sekiz bölüm halinde düzenlenmiştir. Bölümler, çok defa günlük hayatta karşılaşılan olaylar dikkate alınarak bunlardan ahlâkî ve edebî sonuçlar çıkarılabilen hikâyeler, nükteler ve beyitlerle süslenmiştir.⁹⁶

Devâ-yı derd-i hod eknün ezân müferrih cüy

Ki der şurâhî-i Çini vü şîşe-i Halebîst

Devâ dermân, 'Arabca 'ilâc dirler. Derd ağrıdur. Hod kendi. Eknün şimdi. Cüy muhâtabdur, cüyidenden iste dimekdür. Hiţâb-ı 'âmmdur ki harf-i râbiţ şîfat bi'l-

⁹⁴ Yazmada "yay" şeklindedir.

⁹⁵Mustafa Çiçekler, "Sa'dî-i Şîrâzî", İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı,c.35, İstanbul 2008, s.405.

⁹⁶Tahsin Yazıcı, "Gülistân", İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, c. 14, İstanbul 1996, s.240.

mevşüfdir. Çinî yâ harf-i nisbet ve şîşe-i Halebîst Halebe mensüb şîşe dimekdür. Selâtin-i ‘Osmâniyyeden evvel â‘lâ şîşeler Halebden çıkardı. Aşıda Tarsûsdan peydâ olub Halebe gelürdi ve Halebden ‘âleme münteşir [59a] olurdu. Niteki **Şeyh Sa‘dî Hazretleri Gülistânda** ol ma‘hüd bâzergânla bir gice şeyhî cezîre-i Kîşde kendi odasına iletse gerek ve şabâha dek perîşân söylemeden şeyhî uyutmasa gerek. Anda dir ki pülâd-ı Hindî be-Haleb ü âbgîne-i Halebî be-Yemen. Bu didikleri Frengden şîşe çıkmazdan evvel imiş. Ammâ bu zamânda mu‘teber Frengî şürâhîdür. (59a)

I.4.4. Nasirüddin Tusi / Cevhername

11 Cemâziyelevvel 597’de (17 Şubat 1201) Tûs’ta doğdu. Kum veya Hemedan yakınlarındaki Cehrûd Sâve’den olan ailesi daha sonra Tûs’a yerleşmiştir. Kaynakların çoğunda Ebû Ca‘fer künyesiyle geçiyorsa da Ca‘fer adında bir oğlu olduğu bilinmemektedir. En çok kullanılan lakabı Hâce Nasîrüddin’dir. İlk eğitimini babasından alan Tûsî on beş yaşlarında iken dönemin ilim merkezlerine yolculuk yaptı.⁹⁷

Seng u gül rā koned ez yümn-i nazār la‘l u ‘aķīķ

Her ki ķadr-i nefes-i bād-i Yemānî dānīst

Yümn mübâreklük ma‘nâsnadır. La‘l senge nisbet ve ‘aķīķ güle nisbet zıkr olmuşdur. Zîrâ ‘aķīķ deryâdan çıķduķda bāl mûm gibi mülâyim çıkar. Şoñra ba‘z-ı mu‘âlece ile ķaynadurlar ki böyle kıvâm bağlar. Naşîr-i Tûsî **Cevher-nâmesinde** ya‘nî Sû‘ât-nâmesinde [74a] buyurmuşdur ki ‘aķīķle ‘anberüñ kimse bilmemişdür. İkisin[i]de deryâ kenârında devşürürler ve ba‘z-ı mu‘âlecelerle terbiye iderler ki bu şürete girer. Nefes-i bād-ı Yemānî bu ‘ibâretle telmîh ider. Meşhûr hadîş-i şerîfe ki Hazret-i peyğamberimiz buyurmuşdur: “İnnenî leecidü nefese’r-rahman min ķıbeli’l-yemeni”⁹⁸Bu hadîş-i şerîfle Üveys-i Karānîñüñ niķe yıl şoñra geleceğine işâret buyurmuşdur. Yemānî de elif yâ nisbînüñ birisinden ‘ivażdur. Zîrâ ‘Arabîde yâ-[y]ı nisbet müşeddeddür. Şāmuñ nisbetinde dirler. Elif-i memdüde ile i‘lâl sebebiyle

⁹⁷Agil Şirinov, “*Naşîrüddin Tûsî*”, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, c.41, İstanbul 2012, s.437.

⁹⁸Ben Rahmanın nefesini Yemen tarafında hissediyorum. Avcı, *age*, s. 188.

yâ'ları sâkiṭ olub tenvin ile oḡınur, Yemân ve Şâm dirler. Nefes-i bād izâfet-i beyâniyyedür. (73b)

I.4.5. Tur Dağı

Sina çölünde bir dağın özel adı olup Tūr-ı Sinâ veya Tūr dağı olarak bilinir. Musa peygamber, kendine inananlar ve ve Mısır'dan çıkıp giderken Allah'ın davetiyle bu dağa çıkıp orada Allah ile konuşmuştur. Bu yüzden “kelīm” sıfatını almıştır. Yine bu dağda Allahı görmek isteğinde bulunur ve Allah dağa tecelli edince dağ paramparça olur.⁹⁹

Şeb-i tārest u reh-i Vādī-i İmen der piş

Āteş-i Tūr kocā mev' id¹⁰⁰-i didār kocāst

Tār u tārīk karamlık. Vādī ve reh-i İmen bir mu'ayyen derenün ismidür ki Ḥazret-i Mūsā'ya Allah te'ālā anda tecellī eylemişdür. Tūr her tağa dirler, cebel gibi. Ammā bunda Tūr-ı Mūsā murāddur, tecellī anda vāḡı'dur. Ḥazret-i Mūsā kavm-i Fir'avnden firār idüb Medyen¹⁰¹ cānibine vardı ki Ḥazret-i Şu'ayb peygamberün memleketidür. Anda Şu'ayb peygambere bir rivāyetde sekiz yıl ve bir rivāyetde on yıl çobanlık eyledi ve Şu'ayb peygamber bu ḡidmet muḡābelesinde kızlarınıñ birini baña ḡulle aña virdi ve Ḥazret-i Mūsā 'aleyhi's-selām ba'd-ı zamān şıla-i raḡim ārzūsını idüb vaṡan-ı aşlına ki Mısırdur ve ḡātūnıyla teveccūh eyledi. Ḥikmetu'l-lahuñ ḡātūnını bir gice yolda buruḡı tutdı ki ḡāmile ḡātūnlaruñ emrāzındandır. Ve gice şovuk idi, āteşe muḡtāc oldılar ve Ḥazret-i Mūsā 'aleyhi's-selām Tūr Tağı cānibine nazār eyledi ve bir āteş gördi. Meger Allahuñ nūr-ı tecellisi imiş. Mūsā 'aleyhi's-selām anı āteş şanub ḡātūnına aytdı ki “Siz bunda duruñ, ben varayım āteş getüreyüm.” diyü ol cānibe müteveccih olur. Anda varınca Ḥazret-i İzzetün kelāmını işitdi. Niteki Ḥurānda buyurmışdur: Felemmā etāhā elāya¹⁰². Pes Ḥācenün

⁹⁹İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2004, s. 461.

¹⁰⁰Yazmada sayfa kenarında düzeltme işaretiyle yer almıştır.

¹⁰¹Yazmada “Medīne” şeklindedir.

¹⁰²“Oraya gelince, o mübarek yerdeki vadinin sağ tarafından, (oradaki) ağaç yönünden kendisine şöyle seslenildi: “Ey Mūsā, muhakkak ki ben yalnızca âlemlerin rabbi olan Allahım.” Kasas Suresi, 30.Āyet.

bu beyti anuñ sergüzeştine telmihdür. Mev' id maşdar-ı mîmi, yâ ism-i mekândur. (68a)

I.4.6. Kaf Dağı / Anka

Kaf Dağı. Dünyanın etrafını çevrelediğine ve aşılmasının imkânsızlığına inanılan dağlar zinciri. Efsaneye göre Ye' cüc ile Me' cüc, Anka, cinler, şeytanlar, bu dağın arkasındadır. Bu dağın yüksekliği 500 fersah imiş. Birçok yerleri su içindeymiş. Güneşin ışıkları bu dağa çarptıkça yeşile boyanır ve oradan aksedince de maviye bürünürmüş. Gökyüzündeki mavilik de bu ışıkların okyanuslardan yansmasıyla ortaya çıkarmış. Yüksekliğin, uzaklığın, ihtişamın ve kâinatın sembolü olarak şiirde Anka ile birlikte anılır.¹⁰³

Anka, Kaf dağında yaşadığı varsayılan, tüyleri renkli, yüzü insana benzer, asla yere konmayıp daima yükseklerde uçan ve kendisinde her kuştan bir alamet bulunduran, adı var kendi yok bir kuştur. Boynu uzun olduğu için “anka” adıyla; avlarını kapıp uzaklara doğru uçtuğu için de “muğrib” sıfatıyla anılır. Efsaneye göre anka dişi bir kuşmuş. Allah bu kuş için bir erkek yaratmış ve çoğalmışlar. Sonra Necid ve Hicaz taraflarına yayılmışlar. Anka o yöredeki hayvanları birer birer alıp götürürmüş. Sonra sıra çocuklara sıra gelmiş. O zaman Ashab-ı Ress onu, peygamberleri Hanzala b. Safvan'a şikâyet etmişler.¹⁰⁴ Halka mazarratı raygan olmakla Hanzala b. Safvan aleyhi's-selam hazretlerinin duasıyla helak ve nesli münkariz oldu.¹⁰⁵

Be-bor zi halk u zi ' Anka kıyās-ı kār begir

Ki şit-i gūşe-nişinān zi-Ḳāf Kāf est

Be-bor emr-i muḥātabdur, borīdenden kesil dimekdür. Kıyās oranlamak, kıyās yeḳusīden māşdardur. Şit ve cāh ya' nī bir nesne'î cāvlanub meşhūr olmak. Gūşe-nişin vaşf-ı terkībdür, nişinenden bucaḳda oturıcı ma' nāsına. **Ḳāf** muṭlaḳ dāğdur, cebel ma' nāsına ba' dehu dünyāyı ihāta eyleyen cebele ' alem oldı. Bunda murād oldur. (50a)

¹⁰³Pala, *age*, s.248.

¹⁰⁴Pala, *age*, s. 24.

¹⁰⁵Mütercim Asım Efendi, *Burhān-ı Kati*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 2009, s.21.

I.4.7. Irak / Bağdat / Tebriz / Isfahan / Şiraz

Irak, Dicle nehri ile Basra'ya kadar olan bölge olup Şat ırmağının iki tarafına denir. Irak-ı Arap ve Irak-ı Acem olarak ikiye ayrılır. Bugünkü Irak topraklarının bulunduğu bölgedir. Divan şiirinin coğrafyası içinde adından çok bahsedilir.¹⁰⁶

Irak'ın en büyük şehri ve başkenti olan Bağdat, klasik şiirde pek çok özelliğiyle ele alınır. Şehrin diğer isimleri Dârü's-Selâm, Medînetü's-Selâm ve Behişt-âbâd'dır. Cennete benzetilen şehrin adına dair bir etimoloji; "bâğ-dâd" yani "Allahvergisi, lütfedilmiş bahçe" anlamındadır. Şairlerimiz "dâd" kelimesinin "adalet" manasından hareketle bu isme işaret ederler. İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe ve Abdülkâdir-i Geylânî gibi birçok velinin türbesini barındırdığı ve uzaktan gelirken önce bu türbelerin görülmesi sebebiyle şehre verilen bir diğer isim de Burc-ı Evliyâ olmuş. Bağdat bin bir gece masallarını hatırlatan bir zenginliğin, debdebenin ve eğlencenin sembolü olan şehirdir. Şehir 1258'de Hülâgû Han tarafından yakılıp yıkılmış, bu Moğol istilasını da şiirimizde konu edilmiştir.¹⁰⁷

Tebrîz, İranın bir şehri olup Ortaçağ İslam dünyasının önemli yerleşim merkezlerinden biri idi. Divan şiirinin coğrafyası içinde çeşitli münasebetlerle anılabilir. Özellikle Şîi inançların merkezi durumunda bulunuşuyla dikkat çeker.¹⁰⁸

Safevilerin başkenti olan Isfahân bugün İran sınırları içinde kalır. Rivayete göre Gâve bu şehirdendir. İranın ordugâhı olarak bilinen Isfahân, çok süslü ve mamur olduğu için şehrin güzelliğini temsil eder. Sürmenin Isfahân'da imal edilişi nedeniyle de anılan şehir, bazen coğrafi bir bölge olarak İstanbul ile mukayeselere konu olur. Türk musikisinin en eski birleşik makamlarından birinin adı da Isfahândır. Bu nedenle kelime çok zaman tevriyeli olarak kullanılır.¹⁰⁹

Şîrâz, İran'ın güneyinde yer alan bölgenin önemli bir ticaret merkezi, büyük bir şehirdir. Sa'dî, Hâfız ve Örfî gibi büyük İran şairleri Şîrâzlıdır. Klasik şiirimizde bu

---

¹⁰⁶Pala, *age*, s. 222.

¹⁰⁷Emine Yeniterzi, "Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 3, b. 15, s. 306-307.

¹⁰⁸Pala, *age*, s. 444.

¹⁰⁹Pala, *age*, s. 222.

şairler, bahçeleri ve gülleri ile meşhur şehrin bülbülleri olarak nitelendirilir. Ayrıca şehirde cam işçiliği gelişmiştir.¹¹⁰

‘Irāk u Fārs giriftī be-şi‘r-i hoş Hāfız

Biyā ki nevbet-i Bağdād [u] vaqt-i Tebriz est

‘Irākdan murād ‘irāk-ı ‘Acemdür ki İsfahāndur ve Fārsdan murād Şirāzdur.

İy Hāfız, ‘Irāk u Fārs [63a] laţif şi‘r ile alduñ. Gül ki nevbet-i Bağdād u Tebrizi almağdur. Ya‘nī güzel şi‘r ile ‘Irāk-ı ‘Acem¹¹¹, güzel şi‘r ile teşhîr eyledüñ ki Bağdādı teşhîr nevbetidir ve Tebrizi fetḥ eylemek vaqtidir. ‘Irāk u Fārs ve Bağdādı ve Tebrizi cem‘î mürā‘āt-ı nazîr kabîlindedür. Hāşılı tamām-ı ‘ālemi laţif şi‘riyle alırsın dimekdür. (62b, 63a)

1.4.8. Hind, Hindistan / Hata, Hıta, Hoten / Deşt-i Kıpçak

Hindistan, divan şiirinde çok zengin malzeme ve hayallerle ele alınır. Ülkeye yedinci gök katında bulunan Zuhâl yıldızı hâkimdir. Zuhâl, siyah rengi ve uğursuzluğu sembolize eder. Hindistan da siyah tenli insanların yurdudur. Bu yüzden edebiyatımızda sevgilinin saçları ve beni, Hintliye benzetilir. Rûm (Anadolu) ülkesi beyaz tenli insanların memleketi olduğu için, Hindistan ile tezat teşkil eder. Hz. Âdem cennetten çıkarılınca Hindistan’da Serendib (Seylan/Sri Lanka) adasına inmiş, işlediği günahın dolayısı iki yüzyıl ağlayıp tövbe etmiştir. Hindistan’da birçok baharatın yetişmesi ve kıymetli taşların bulunması, Hz. Âdem’in o topraklara döktüğü gözyaşlarına bağlanır. Geçmişte ve günümüzde baharat ihraç eden bu ülke, divan şiirinde özellikle karabiberin vatanı olarak ele alınır. Hindistan; tavus, papağan ve fillerle de meşhurdur. Hint yapımı kılıç, hançer, mızrak gibi savaş âletleri makbuldür. Ayrıca Hindistan’da inci, amber ve yakut çıkarılır. Tüccarlar, baharat yanında bu kıymetli taşları ve koku malzemesini Anadolu’ya getirirler.¹¹²

Hatā, Çinin kuzeyi ile Türkistan topraklarına verilen ad. Bugünkü sınırları Moğolistan ve Mançurya ile Sibiryâ topraklarının bir bölümünde kalır. M.S. X. asırdan itibaren Moğolların “Hatā” adlı kabilesi bu bölgede yaşadığından bu adla

¹¹⁰Yeniterzi, *age*, s. 327.

¹¹¹Sayfa kenarında “‘Irāk-ı ‘Acem” şeklindedir.

¹¹²Yeniterzi, *age*, s. 315.

anılmıştır. “Hıta” ve “Huten” şekilleriyle de kullanılan bu kelime özellikle ahuların bu bölgede çok oluşu ve miskin diğer ülkelere burdan nakledilişi Hatā’nın değerini artırır. Bazen Çin, Rum gibi ülkelerle birlikte de tenasüp yoluyla zikredilir. Bu durumda Hatā kelimesinin bilinen anlamı da ele alınmış olur.¹¹³

Deşt-i Kıpçak, Dinyester ile İrtiş arası geniş step.¹¹⁴ Misk ceylanlarının çölde yaşamaları dolayısıyla da deşt kelimesi Hıtā ile birlikte kullanılabilir.¹¹⁵

‘Adū ki mantıq-ı Hāfız tama’ koned der-şi’r

Hemān hadīs-i Hümāy ü tarīk-i Hıttāfest

‘Adū aşlında vāvuñ teşdidiyledür. Ammā ‘Acem taḥfif-i vāv ile isti’ māl ider. Mantıq maşdar-ı mīmidür, nuṭq ma’ nāsına. Hümāy bir mübārek kuşdur. Her kimseye ki gölgesi düşer yā pādīşāh olur yā bir ulu devletlü olur. **Hindistānda** ve **Hıttā** vü **Hıttā** ve **Deşt-i Kıpçak**da bulunur. Ammā derisi ele girmez. Belki ol şahrālarda lāşesi ele girse olur. Şeker-reng olur. Şāfi beyāz olmaz. Meselā şakşagan şeker-reng olsa Hümā gibi olurdu. Ammā ayakları olmaz. Şām-ı Şerīfde bir ‘Acem bāzergānında birisini görmüşüm. Tarīk bunda muḫḫamdür. Hemān hikāyet-i¹¹⁶ Hümāy ve Hıttāf dise ma’ na rāst gelürdi. Hemān tekmīl-i vezniçün getürmişdür. Ancak Hıttāf ḥā’-ı mu’ cemenüñ zammıyle ve tā’-ı mühmelenüñ teşdidiyle kırlangıç kuşudur. (52b)

I.4.9. Haleb

Halep, Kuzey Suriye’nin en önemli şehri ve kendi adını taşıyan ilin merkezi olup Anadolu’dan Mezopotamya’ya ve Akdeniz’den İran’a giden ana yolların kavşak noktasında kurulmuştur. Özellikle dikkat çekici bu coğrafi konumu vesilesiyle kervanların uğrak yeri olmuş, bunun neticesinde ticaretle zenginleşip medeniyette yükselirken sık sık aynı güzergâhlardan yola çıkan orduların tahribatına ve yağmalarına maruz kalmıştır.¹¹⁷

¹¹³Pala, *age*, s.197.

¹¹⁴Develioğlu, *age*, s.204.

¹¹⁵Pala, *age*, s. 113.

¹¹⁶Yazmada sayfa kenarında yer almaktadır.

¹¹⁷Ahmet Kartal, “Klasik Türk Şairinin Dilinden “Haleb””, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 12, İstanbul 2014, s. 77.

Osmanlı şehircilik anlayışının tipik örneklerinden biri olmasıyla, coğrafi konumuyla, ticaretiyle, ilim-kültür ve sanat çevresiyle, kalesiyle, köşk ve saraylarıyla, çarşı-pazar ve bedestenleriyle, kumaşıyla, bağbahçe ve bostanlarıyla, sebze ve meyveleriyle, yumuşak iklimiyle, havasıyla, suyuyla, mutfağıyla, kuyumculuğuyla insanları büyüleyen ve kendisine çeken bir özelliğe sahip olan, birçok tarihçi tarafından “Doğunun kraliçesi” olarak anılan, Safâî’nin ise, “‘arûs-ı bilâd-ı ‘Arab/Arap şehirlerinin gelini” olarak vasıflandırdığı Halep, Nâbî’ye göre de asayiş için en uygun şehir olup, “âb-rûy-i büldân (şehirlerin yüzüsu)” ve “ma’mûre-i ‘âlî-şân (şan ve şerefi en yüksek olan şehir)”dır.¹¹⁸

Şam ve Halep özellikle camcılıkla meşhurdur. Hatta mineli ve yaldızlı cam süslemeciliği Şam ve Halepli cam ustaları vesilesiyle tekâmül eylemiştir. Cam işçiliğinin yoğun şekilde yapıldığı Halep’te imal edilen, “câm” ve “zücâc” olarak da isimlendirilen “kadeh”ler de oldukça meşhurdur.¹¹⁹

Devâ-yı derd-i ĥod eknûn ezân müferriĥ cûy

Ki der şurâĥî-i Ćînî vü şîşe-i Ĥalebîst

Devâ dermân, ‘Arabca ‘ilâc dirler. Derd ağrıdır. Ĥod kendi. Eknûn şimdi. Cûy muĥâtabdur, cûyidenden iste dimekdür. Ĥitâb-ı ‘âmmdur ki ĥarf-i râbıt şıfat bi’l-mevşûfdur. Ćînî yâ ĥarf-i nisbet veşîşe-i Ĥalebîst Ĥalebe mensûb şîşe dimekdür. Selâĥîn-i ‘Oşmâniyyeden evvel â’lâ şîşeler Ĥalebden çıkardı. Aşıda Tarsûsdan peydâ olub Ĥalebe gelürdi ve Ĥalebden ‘âleme münteşir [59a] olurdu. Niteki Şeyĥ Sa’ dî Ĥazretleri Gülistânda ol ma’ ĥüd bâzergânla bir gice şeyĥî cezîre-i kîşde kendi odasına iletse gerek ve şabâĥa dek perîşân söylemeden şeyĥî uyutmasa gerek. Anda dir ki pûlâd-ı Hindî be-Ĥaleb ü âbgîne-i Ĥalebî be-Yemen. Bu didikleri Frengden şîşe çıkmazdan evvel imiş. Ammâ bu zamânda mu’teber Frengî şürâĥîdür. (58b)

I.4.10. Yemen

Yemen, Arap yarımadasının güneyinde yer almaktadır. Arap yarımadasının güney batısında bulunan bölgenin güneyinde Aden körfezi, kuzeyinde Hicaz (Suudi

¹¹⁸Kartal, *age*, s. 88.

¹¹⁹Kartal, *age*, s. 80.

Arabistan), batısında Kızıldeniz ve doğusunda da Umman bulunmaktadır. Tarihin kadim çağlarından beri insanlığın yerleşim yerlerinden olan bölgenin tarihi oldukça eskilere gider. Bölgenin Türk kültür ve edebiyatındaki yeri klasik Türk şiirinin tarihiyle yaşıttır dense yanlış olmaz. Osmanlıların on altıncı asırda topraklarına kattığı bölge klasik şiirde daha çok akîk, süheyl yıldızı, Aden incisi, kahve, rüzgâr, Şeddad, Ad kavmi, Seba melikesi Belkıs, peygamber aşığı Veysel Karani ve bazı tarihî kişiliklerle beraber söz konusu edilir.¹²⁰

Akîk bir çeşit kıymetli taş olup kırmızı renktedir. Klasik Türk şiirinde Bedahşan ve Yemen akikleri özellikleri itibariyle benzerlerinden daha değerli bulunmaları sebebiyle daha çok zikredilmişlerdir. Yine inanışa göre akik taşı rengini Süheyl yıldızından almıştır. Süheyl yıldızı ise en iyi Yemen'den görülürmüş. Akik taşının kırmızı renginden dolayı bazı benzetmeler yapmışlardır. Klasik şiirde aşığın gözleri çok ağlamaktan ötürü kanlanır ve gözyaşları da kan renginde akar. Kimi şairler gözyaşlarını renk itibariyle akik taşına teşbih etmiştir.¹²¹

Hayatı hakkında anlatılanlar menakıpnamelerde anlatılanlarla çeşitlenmiş ve zamanla mistik bir boyut da kazanmış olan Veysel Karanî'nin asıl adı Uveys olup Yemen'in Muradî kabilesinin Karan veya Karen aşiretine mensuptur. Hz. Peygamberi görmeden Müslüman olmuş, onu görmek için Yemen'den Medine'ye kadar gelmiş, Hz. Muhammed'i görememiş, ancak yaşlı annesinin ikazına uymak ve onu bakımsız ve yalnız bırakmamak için de peygamber aşkına rağmen memleketine geri dönmek zorunda kalmıştır. Veysel Karanî'nin deve çobanlığı yapan ve hurma çekirdekleri toplayarak satmaya çalışan ve dervişane bir hayat yaşayan biri olduğu da kaynaklarda belirtilir. Hz. Muhammed'in, Veysel Karanî'nin kendisini gelip görmediğini işitince hırkasının ona verilmesini vasiyet ettiği ve Hz. Muhammed'in vefatından sonra Hz. Ömer devrinde bu hırkanın sonraları Kufe'ye yerleşen Veysel Karanî'ye verildiği aktarılır. Veysel Karanî'nin Sıffin Savaşı'nda Hz. Ali taraftarı olarak savaştığı ve bu savaşta şehit olduğu da nakledilir.

---

¹²⁰Murat Öztürk, "Klasik Türk Şiirinde Yemen ve İlgili Unsurlar", *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 2018, S. 15, s. 40.

¹²¹Öztürk, *age*, s. 45.

Veysel Karanî, şiir metinlerinde Yemenli oluşu, peygamber aşığı olması ve onu uzaktan sevmesi, Uhud savaşında yaralanan peygamberin acısına ortak olmak için dişlerini kırdırması veya çektirmesi, dervişane bir hayat yaşaması, onun hayatından hareketle vücut bulan Üveysilik tarikatı gibi ilgilerle söz konusu edilir.¹²²

Yemen'den esen rüzgârın Rahmanî bir yönü olduğuyla ilgili benzetmelerde ve çağrışımlarda bulunan şairler bu inancı Hz. Muhammed'in bir hadisine bağlarlar. Buna göre Hz. Muhammed: "Rahman'ın kokusunu Yemen tarafından esen rüzgârla alıyorum." demiştir.¹²³

Seng u gül rā koned ez yümn-i naẓar la'1 u 'aķīķ

Her ki ẓadr-i nefes-i bād-i Yemānī dānist

Yümn mübâreklük ma' nâsinadur. La'1 senge nisbet ve 'aķīķ güle nisbet zıkr olmuşdur. Zîrâ 'aķīķ deryâdan çıķduķda bāl mûm gibi mülâyim çıkar. Şoñra ba'z-ı mu'âlece ile aynadurlar ki böyle ıvâm bağlar. Naşîr-i Tûsî Cevher-nâmesinde ya'nî Sû'ât-nâmesinde [74a] buyurmuşdur ki 'aķīķle 'anberüñ kimse bilmemişdür. İkisin[i]de deryâ kenârında devşürürler ve ba'z-ı mu'âlecelerle terbiye iderler ki bu şürete girer. **Nefes-i bād-ı Yemānī** bu 'ibâretle telmîh ider. Meşhûr hadîş-i şerîfe ki Hâzret-i peygamberimiz buyurmuşdur: "İnnenî leecidü nefese'r-rahman min ıbeli'l-yemeni"¹²⁴Bu hadîş-i şerîfle Üveys-i Karānînüñ niçe yıl şoñra geleceğine işâret buyurmuşdur. Yemānî de elif yâ nisbînüñ birisinden 'ivaẓdur. Zîrâ 'Arabîde yâ-[y]ı nisbet müşeddeddür. Şāmuñ nisbetinde dirler. Elif-i memdüde ile i'lâl sebebiyle yâ'ları sâķiķ olub tenvin ile oķınur, Yemān ve Şām dirler. Nefes-i bād izâfet-i beyāniyyedür. (73b, 74a)

¹²²Öztürk, *age*, s. 55.

¹²³Öztürk, *age*, s. 58.

¹²⁴Ben Rahmanın nefesini Yemen tarafında hissediyorum. Avcı, *age*, s. 188.

I.4.11. İrem

İrem, Âd'ın oğlu Şeddâd'ın cennete nazire olarak yaptırdığı meşhur ve gayetle güzel bahçe ve köşk ki edebiyatımızda yalancı cennet, ma' mür, âbādān ve neşāt-efzā yer manasında ve ekseriya bağ sözcüğü ile birlikte kullanılır.¹²⁵

Şeddâd, Hüd peygamber zamanında yaşamış olup Yemen'deki Âd kavminin hükümdarı idi. Zamanında birçok yapılar ve bentler inşa ettirmiş ve kendisine kibir gelip tanrılık iddiasında bulunmuştur. Bunu ispat için de Bâğ-ı İrem denilen bir bahçe ve içine saray yaptırmıştır. Bu bahçe ve saray o derece güzel ve kıymetli taşlarla yapılmış ki Şeddâd halkına, buranın Cennet'ten daha güzel bir yer olduğunu söylemiş. Meğer Şeddâd Cennet'in vasıflarını Hüd peygamberden dinlemişmiş. İrem bağı Suriye'de yapılmıştır. Bahçenin yapımı bitince Şeddâd ordusuyla birlikte oraya giderken yolda helak olmuştur. Rivayete göre önce Şeddâd ölmüş, sonra ordusu ve yaptırdığı Bâğ-ı İrem yok olmuştur. Bugün büyük yapılara Şeddâdî bina denilir.¹²⁶

Ma' nî-i âb-ı zindegî ve ravza-i İrem

Cuz taraf-i cüyibâr u mey-i hoş-güvâr çîst

Zindegî ma' lüm ola ki her kelimenüñ âhîrinde hâ-yı resmî ola. Aña yâ-yı nisbî veyâ yâ-yı maşdar veyâ elif ü nün cem' lâhîk olsa hâ-yı resmîden bedel bir kâf-ı 'Acem ile tavassuţ iderler. Zindegî vü bendegî ve h'âcegân ve bendegân gibi. Ravza lügatde çemendür. Ammâ bunda bâğçe murâddur. Zıkr-i hâl ve irâde-i muhal tarafıyla. **İrem** cennet bahçelerinin birisinin ismidür. Taḥḳîki ziyâde beyâna muhtâcdur. Amma bu maḥalli degül. Cuz gayr ma' nâsınadur. Tarf rānuñ sükûniyle tarafdān muḥaffedür, rānuñ fethasıyla. Cüyibâr lügatlerde ırmaḳ kenârıdur dirler. Ammâ bunuñ gibi yirlerde muṭlaḳ ırmaḳdur. Hoş âbı ve güvâr guvâridenden siñmek. Meşelâ ṭa'âm siñmek ve şarâb siñmek. (59b)

I.4.12. Bağ-ı Firdevs

Sözlükte, “içinde her türlü ağacın, özellikle üzüm bağlarının bulunduğu büyük bahçe” anlamına gelen firdevs (çoğulu ferâdis) edebiyatta, üzüm ve asmaların

¹²⁵Ahmet Talat Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Berikan Yayıncılık, Ankara 2016, s. 225.

¹²⁶Pala, *age*, s. 423.

çoğunlukta olduğu sık ağaçlarla kaplı yemyeşil bahçeleri ifade için kullanılmıştır. Firdevs cennetin ortasını, en yüksek ve en değerli bölgesini teşkil eden kısımlarının adı olup burada peygamberlerle veliler kalacaktır. Zira hadislerde dört firdevs cennetinin bulunduğu bildirilmiş ve özellikle firdevsin cennetin en kıymetli bölgesi olduğu açıkça belirtilmiştir. Ayrıca bazı âyetlerde, rabbinin huzuruna çıkacağını düşünerek ondan korkanlara iki cennetin yanında iki cennet daha verileceği vaad edilmiştir. Bu da cennetin bütün bölgelerinin aynı olmadığına, yapılan amellere göre farklı derecelerinin bulunduğu ve firdevsin de onun en değerli mevkiini teşkil ettiğine bir delildir.¹²⁷

Bâğ-ı Firdevs laṭif est u lîken ter nehâr

Tâ ğanîmet şimri sāye-i bîd u leb kışt

Firdevs cennetde bir bâğçenüñ ismidür. Pes **bâğuñ** Firdevse izâfeti beyânîdür. Tâbunda tenbîh içündür. Ğanîmet fırsat ma' nāsına müsta' meldür. Şimrî fi' l-i muzâri' -i muhâtabdur. Sāye gölge. Bîd söğüt ağacı. Leb kenâr ma' nāsınadır. Kışt ekin. (65b)

I.4.13. Nahid / Zühre

Zühre, Nāhid, Çobanyıldızı, Venüs, sa'd-ı asgar (küçük kutluluk) sayılır. Bu yıldızın tesiri altındaki burçlarda doğanlar güzel, zarif, zevk sahibi, zeki, maharetli ve sanatkâr olurlar. Fazla hissidirler. Üçüncü felek Zühre'ye aittir. Cuma günü ve salı gecesi onun tesirindedir. Yeşil ve parlak renkler de ona aittir. Felek'in sazdesi olarak bilinir. Efsaneye göre Zühre İranlı, çok şuh ve güzel bir kadın imiş. Hārūt ve Mārūt adlı meleklerden göğe yükselmenin yolunu öğrenip oraya çıkmıştır.

Yunan mitolojisine göre aşk ve müzik tanrıçası Afrodit veya Venüs işte budur. Gök ile gündüzün kızıdır. Zühāl, babasını öldürdüğü zaman birkaç damla kan, denizde köpüğe düşmüş. Afrodit bu kan ile köpükten doğmuş. Bu yıldıza bakmak

---

¹²⁷M. Sait Özervarlı, "Firdevs", İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, c. 13, İstanbul 1996, s. 123 - 124.

gönlü ferahlatır ve ruha neşe doldurmuş. Divan şiirinde çok zaman şarkı, aşk, güzellik ve çalgı ile birlikte anılır.¹²⁸

Yārab ān šāh-veş-i māh-ruḡ-i zühre-cebīn

Dürr-i yektā-yı ki vü gevher-i yek-dāne-i kīst

Veş edāt-ı teşbīhdür. Šāh gibi dimekdür. Cebīn alındur. **Zühre** alınlı dimekdür. Ya‘ nī berrāk alınlıdır, mu‘ teberdür ki ismdür. Men istifhāmiyye ma‘ nāsına. Gevher-i yek-dāne dürr-i yektā ma‘ nāsına belki aña ‘ atf-ı tefsīrdür. (56b)

Zi cevri-kevkeb-i ṭālī‘ seḡer-gahān çeşmem

Çünān girīst ki Nāhīd dīd u meh dānist

Ṭālī‘ den murād baht u devletdür ki kevkeb aña izāfeti şahīḡ ola. Seḡer-gahān elif ü nūnla cem‘ olması şüzüzendür. Zīrā zū‘l-‘ uḡülūñ [71b] ḡayrıdır. Seḡer vaḡtlerinde dimekdür. Çünān girīst mübālaḡa ile muḡayyeddür. **Nāhīd** seb‘ a-i seyyāreden, aḡaḡadan yukarı üçünci felek yıldızıdır ki aña ‘ Arabca Zühre dirler. Niteki eflāk tertībiyle ‘ Arabī esāmīsini nazm eylemişlerdür.¹²⁹ (71a, 71b)

I.4.14. Hümâ

Farsça olan Hümâ kelimesi devlet kuşu, saadet ve kutluluk anlamlarına gelir. Arapçası "Bulah"dır. Bazı Türk lehçelerinde Kumay, Umayşeklinde kullanılan Hümâ, Farsçada Hümâ ve Hümây, Anadolu Türkçesinde ise Hümâ ya da Hümâ biçiminde kullanılır. Devlet kuşu, cennet kuşu, talih kuşu adlarıyla bilinen Hümâ'nın özellikleri, yaşadığı yer ve Hümâ ile ilgili inançlar çeşitlilik göstermektedir. Bazı ortak özellikleri dolayısıyla Anka, Simurg, Garuda, Kaknus ve Phoenix gibi diğer efsanevî kuşlarla karıştırılan Hümâ'nın sürekli karlarla örtülü bir ülkede, Çin Cezayiri'nde, Hint Okyanusu adalarında, Kaf Dağı'nda, Hindistan'da, Deşt-i Kıpçak'ta, Bahr-ı Muhitde, Hıta-Hoten bölgesinde yaşadığı yolunda çeşitli rivayetler bulunmaktadır.

¹²⁸Pala, *age*, s. 494.

¹²⁹Metinde "eylemişdürler" yazılmış ancak sayfa kenarında "eylemişlerdür" şeklinde düzeltilmiştir.

Hümâ'ya devlet kuşu denilmesi ile hümâyün kelimesinin hükümdar,padişah anlamlarını kazanması Hümâ'nın gölgesi ilgili inançlardan kaynaklanır.Halk inançlarına göre eskiden bir hükümdar ölünce halk birmeydanda toplanır, Hümâ kimin başına konarsa o kişi hükümdar seçilmiştir.Hümâ kuşunun uçarken üzerinden geçtiği ya da gölgesinin düştüğükişinin taç giyeceğine ya da yüksek bir makama ulaşacağına inanılmasının nedeni de budur. Günümüzde kullanılan talih kuşu, devlet kuşu deyimleriyle,insanın başına ya da üstüne kuş pislemesinin hayra yorulmasıHümâ'nın zenginlik ve mutluluk getirici olması inancıyla ilgilidir. Bu inanç ve deyimler Hümâ ile ilgili inançların günümüzdeki uzantılarıdır.Hümâ ile ilgili inançlar arasında, Hümâ'yı bilerek öldüren kişinin kırkgün içinde öleceği inancı da birçok kaynakta zikredilen yaygın bir inançtır.Hümâ'nın canlısının asla yakalanamayacağına inanılır. Hümâ'nın eskiTürk inancındaki Tanrı Umay'la olan benzerliği ve Çepni boyunun sembolünün Hümâ kuşu olduğu da kaynaklarda belirtilir.¹³⁰

‘Adū ki mantıq-ı Hāfız tama’ koned der-şî’r

Hemān ḥadīş-i Hümāy ü tarīq-i Ḥuṭṭāfest

‘Adū aşlında vāvuñ teşdīdiyledür. Ammā ‘Acem taḥfif-i vāv ile isti‘ māl ider. Mantıq maşdar-ı mīmidür, nuṭq ma‘ nāsına. **Hümāy** bir mübārek kuşdur. Her kimseye ki gölgesi düşer yā pādīşāh olur yā bir ulu devletlü olur. Hindistānda ve Ḥuṭṭā vü Ḥotende ve deşt-i Kıpcaqda bulunur. Ammā derisi ele girmez. Belki ol şahrālarda lāşesi ele girse olur. Şeker-reng olur. Şāfi beyāz olmaz. Meşelā şakşağan şeker-reng olsa Hümā gibi olurdu. Ammā ayakları olmaz. Şām-ı Şerīfde bir ‘Acem bāzergānında birisini görmüşüm. Tarīq bunda muḫḥamdür. Hemān ḥikāyet-i¹³¹ Hümāy ve Ḥuṭṭāf dise ma‘ na rāst gelürdi. Hemān tekmīl-i vezniçün getürmişdür. Ancak Ḥuṭṭāf ḥā’-ı mu‘cemenüñ zammıyle ve ṭā’-ı mühmelenüñ teşdīdiyle kırlanğıç kuşıdur. (52b)

¹³⁰H. Dilek Batislam, “Divan Şiirinin Mitolojik Kuşları: Hümā, Anka ve Simurg”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi 1*, İstanbul 2002, s. 187-188.

¹³¹Yazmada sayfa kenarında yer almaktadır.

I.4.15. Kısra, Nuşirevan / Perviz, Hüsrev

Kisrā, İran hükümdarlarına verilen lakap. İlk defa Nüşirevan için kullanılmıştır. Bu kelimenin “büyük padişah, padişahlar padişahı” anlamlarına gelen “hüsrev” kelimesinin Arapçalaşmış şekli olduğu hakkında rivayetler vardır.¹³²

Nuşirevān, İran'ın Sasaniyan sülalesinden adaletiyle ün salmış, M.S. 531 ile 579 yılları arasında hüküm sürmüş padişaktır. Adı Hüsrev olup lakabı Adil'dir. Nuşiravan kelimesi ölmez ruhlu anlamına gelen “AnuşekRevan” tamlamasının bozulmasından oluşmuş olup bu isim ona halk tarafından verilmiştir. Yine Kısra lakabı da ilk defa ona verilmiştir. Halkını ve yabancıları kabul edip adaletsizliğe uğrayanlara yardım ettiği yer, Bağdat yakınlarında Medayin'de inşa edilmiş olan sarayının Tak-ı Kısra ya da Eyvan-ı Kısra denilen bölümüdür. Genişliği, yüksekliği ve uzunluğu ile ünlü olan bu tak edebiyatta sıklıkla anılır. Rivayete göre Nüşirevan bu taka bir çan astırıp ucuna da zincir bağlatmış ve ona müracaat etmek isteyenler bu zinciri çekerek çanı çalarlar ve bu şekilde onu haberdar etmiş olurlarmış.¹³³

Hüsrev, Hüsrev ü Şîrîn adlı mesnevinin erkek kahramanlarından biri. İran şahlarından birkaçı aynı adla anılırsa da içlerinden en meşhuru budur. Ayrıca kelime “padişah” anlamında da kullanılmıştır. Böylece hüsrevānī, hüsrevī, hüsrevāne gibi kelimeler oluşturulmuştur.

Hüsrev, Nuşirevān'ın torunudur. Sasaniyān sülalesinden bir padişah olup “Pervîz” lakabıyla bilinir. Pervîz, balık demektir. Bu padişah balığı çok severmiş. 589 yılında tahta geçmiş olup Ermeni prensesi Şîrîn'e olan aşkı dillere destan olmuş ve artık gerçek kişiliği etrafında birçok rivayetler uydurularak efsanevi bir kişiliğe bürünmüştür. Sevgilisi için kasr-ı Şîrîn yaptırmıştır. Hüsrev-i Pervîz'in, Genc-i Şâyegān Genc-i Bādāver gibi adlarla anılan 7 hazinesi varmış. Edebiyatımızda tarihi kişiliğinden çok efsanevi kişiliğiyle söz konusu edilir.¹³⁴

Sipih-r-i ber-şude pervîzenîst hûn-efşân

Ki rîzeeş ser-i Kisrā vü tâc-ı Pervîz est

---

¹³²Pala, *age*, s. 277.

¹³³Pala, *age*, s. 362.

¹³⁴Pala, *age*, s. 220.

[62b]Sipihir sīnūñ ve bā-yı ‘Acemīnūñ kesriyle felekdür. Ber ħarf-i isti‘lā. Şude refte ma‘nāsına, bir terkīb ile mürtefi‘ dimekdür. **Pervīzen** bā-yı ‘Acemīnūñ fetĥiyle elege dirler, yā ħarf-i vaĥdet. Ĥun-efşān vaşf-ı terkībdür, efşānīdenden ħan şaçıcı dimekdür. Ba‘z-ı nüşhada ĥun pālā düşmiş, pālāyīdenden süzmek ma‘nāsına. Meşelā yoğurd süzmek gibi. Pes ĥun pālā ħan süzüci ma‘nāsınadır. Lāzımı ħan dökmezdür. Rīze dökündi, meşelā seng-rīze dirler taş dökündisine. Ammā bunda elekden geçen nesnedür rīze didügi. Şu‘arā Eflākī nücūmla ġarb ile teşbīh eylemişlerdür. Ammā elege teşbīh meşhūr degüldür. Şīn-i zamīr pervīze rāci‘dür. Rīzenūñ āhirinde hā-yı resmī olduġuĥün hemze-i müctelibe ile tavassuĥ eylediler. **Kisrā** da kāf-ı ‘Arabīnūñ fetĥi vü kesri cā’izdür, anı ‘Arab meftūĥ okur, ‘Acem meksūr. Ĥüsrev lafzında mu‘arrebdür. Muĥlaķā ‘Acem pādīşāhlarına Ĥüsrev dirler, Rūm pādīşāhlarına Ķayşer ve Ķīn pādīşāhlarına Faġfūr ve Hind pādīşāhlarına Rāy didikleri gibi. Ammā bunda Kisrādan murād Ĥürmüz bin Nūşīrevān’uñ oġlıdır ki ismi **Pervīzdür**. Egerĥi ‘atf-ı teġāyūr iĥtīzā ider ve cā’izdür ki ol neslūñ her birisi ola ve cā’izdür ki Nūşīrevān kendü ola bi-nefsihi. (62a, 62b)

I.4.16. Hz. İbrahim / Nemrud

Nuh (a.s.)’ın evladı, önce Irak’a yerleşmişler. Fırat Nehrine yakın bir yerde Babil şehrini kurmuşlardı. Sonra içlerinden bir kısmı ayrılıp Dicle kenarında, şimdi Musul dediğimiz şehrin karşı yakasında Ninova şehrini yapmışlardı.

Babil’in eskiden beri halkı olan Nabt kavmi Süryani diliyle konuşurdu. Çok zaman Babil’i baş şehir yapıp oradan her tarafa hükmederdi. Ninova’da ortaya çıkan Asur devleti üstün geldi ve Ninova’yı baş şehir yaptılar. Babil de oraya bağlandı. Sonradan Babil’de Keldanlılar kuvvetlenmiş, Nabt kavminin ilim ve kültürüne mirasçı olmuştur.

Babil halkı arasında “Sabie” dini ortaya çıkmıştı ki yıldızla taparlardı. Yüce Allah onlara İbrahim (a.s.)’ı gönderdi. Ona yirmi sayfa indirdi. Hz. İbrahim, kavmini Allah’ın birliğine çağırdı. İnanmadıklarından başka Babil hükümdarı Nemrud onu ateşe attı. Allah sakladı, ateş yakmadı. İbrahim (a.s.) kurtuldu. Bazıları bu mucizeyi

görüp ona inandı. Hz. İbrahim inananlarla beraber Şam'a göç etti. Mısır'a gitti. Sonra Kenan iline geldi, oraya yerleşti.¹³⁵

Nemrūd, Babil ülkesinin kurucusu sayılan ve Babil Kulesi'ni yaptıran kral olup Hz. İbrahim'i ateşe attırmasıyla ünlüdür. Yaşadığı dönem M.Ö. 2640 yıllarına rastlar. Kelimenin doğru okunuşu Nimrud olup bütün Babil hükümdarlarına verilen bir unvan olduğu da sanılmaktadır. Nemrud, İbrahim peygamberi ateşe attırdıktan sonra da iman etmemiştir.

Rivayete göre burnundan giren bir sinek beynini kemirmiş, bundan rahatsız olduğu için etrafı pamukla çevrili bir tokmak ile başını yavaş yavaş tokmaklatırmış. Bir gün tokmakçı pamuğun içine bir gürz koyup başına vurmuş ve öldürmüştür.¹³⁶

Derīn çemen gül-i bī-hār kes ne-çid ārī

Çerāğ-i Muştafavī bā şirār-i Bülehebīst

Derīn çemenden murād dünyādur. Gül-i bī-hār dikensiz gül, nakīzsız şey'i. Ne-çid nefy-i müstaḳbel. Ārī elif-i memdüde ile ne'am ma'nāsına, eved dimekdür. Çerāğ mumuñ fetilesinde yanan āteşe dirler. Muştafavī Muştafānuñ ism-i mensūbıdır. Ya'nī Muştafānuñ şeref-i islāmī ve nübüvvet nūrı, şerār-ı āteş kığılıcıdır. Bī abīden muḥafefdüdür. Bū ebūdan olduğu gibi. Ebīnuñ yerine ebū da cā'izdür. Leheb āteş yalıñına dirler. Yā harf-i nisbet, Muştafavīdeki gibi. Pes bu iki yā¹³⁷ harf-i maşdar, 'itibār iden işābet eylemedi.

Hāşıl-ı kelām eşyā ezdād ile müstenbīddür. Pes her bir ayınuñ zamānında bir yaramaz zıddı olur. Meşelā **Ḥazret-i İbrāhīm**'uñ **Nemrūd** ve Mūsā'nuñ Fir'avun ve **Ḥazret-i Muḥammedü'l-Muştafā**'nuñ şallallahü 'aleyhi vesellem iki zıddı var idi: Biri Ebū Cehl ve biri Ebū Leheb. Pes Ḥ'āce buyurur: "Her şeyüñ dünyāda zıddı var. Niteki **Ḥazret-i Muḥammed**'uñ nūr-ı nübüvvetine şerār-ı Ebū Leheb zıddı idi." Murād şerārdan izā vü cefā ve şirret-i Ebū Lehebdür. Pes andan ḥazret müteezzī idi ki gāh u bīgāh ḥazreti rencīde iderdi. İmdi Ḥ'āce buyurur: "Dünyāda dā'imā şefā vü

¹³⁵Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa*, Çığır Yayınları, c. 1, İstanbul 2018, s. 23-24.

¹³⁶Pala, *age*, s. 356.

¹³⁷Yazmada "yāy" şeklinde yer almaktadır.

zevķ olmaz. Belki sevüncek ‘ aķabince miħnet ü eleml olur. ZİRā dūnyā bu vech üzere maħlūķdur ve ħilķatini taġyİR eylemege ķādir degül.(58a)

I.4.17. Hz. Şuayb, Hz. Musa

Őuayb (a.s) Hz. İbrahim’in ateŐe atıldıġı gŸn iman edip de onunla beraber Őam taraflarına gŸç etmiŐ olan kabiledendir ve bŸyŸk annesi LŸt (a.s.)’ın kızıdır. Medyen ve Eyke halkına peygamber oldu. Dili tatlı, sŸzŸ dokunaklıydı. Fakat kavmine sŸz gećiremedi. Uzun sŸre gŸzel ŸġŸtler verdi. Pek ćok dokunaklı sŸzler sŸyledi, tesir ettiremedi,. En sonunda yŸce Allah, Eyke halkı Ÿzerine Őiddetli bir sıcak verdi. Bu sıcak yedi gŸn sŸrdŸ. BŸtŸn ırmaklar kaynadı. Sonra Ÿzerlerine bir bulut geldi. Sıcaktan kaćıp hepsi onun altında toplandı. Buluttan ateŐ yaġdı, hepsi yandı. Medyenliler ise Őiddetli bir sesle ŸldŸler. Hz. Őuayb kendisine inanları alıp Mekke’ye gitti. Ondan sonra ŸlŸmŸne kadar Mekke’de ibadet ile meŐgul oldu. Medyen’de iken bir kızını Hz. Musa’ya vermiŐti.¹³⁸

MŸsā, SŸryani dilinde tabut, yahut sanduka demekmiŐ. Arap tarihćilerine gŸre Mısır hŸkŸmdarı demek olan Firavun’a İsrailoġullarından doġacak ćocuġun kendisine zarar verećini sŸylemiŐler. Bunun Ÿzerine adı Velid bin Mus’ab olan Firavun doġacak ćocukların ŸldŸrŸlmesini ferman etmiŐ. Anası MŸsā’yı doġurunca korkusundan, bir sandıġa koyup Nil nehrine atmıŐ.

Firavun’un karısı Asiye sandıġı nehirden ve ćocuġu ićinden ćıkarıp sarayına almıŐ. ćocuk hićbir kadının memesini emmemiŐ. Anası sŸt ninelikle saraya alınmıŐ. ćocuk delikanlı olunca ćarŐıda İsrailoġullarından biriyle Kıbtı’nin kavga ettiklerini gŸrmŸŐ, bir yumrukla Kıbtı’yi ŸldŸrmŸŐ. Korkusundan Mısır’dan kaćmıŐ ve Medyen’de Őuayb peygambere sıġınmıŐ. On sekiz sene ćobanlık yapmıŐ. Bu hizmetine karŐılık Őuayb, kızı Safura’yı MŸsā’ya vermiŐ.

MŸsā karısıyla Mısır’a dŸnerken yolda Eymen-Tuva vadisine geldi. Kadının aġrısı tuttu. Hava soġuktu, yaġmurluydu. AteŐe ihtiyać vardı. MŸsā TŸr Daġı cihetine baktı. YeŐil bir ateŐ gŸrdŸ. O ilerledikće ateŐ kuvvetleniyordu. Hālbuki ateŐ sandıġı tecelli nuru idi. Korktu: Allah’ın, “Ya MŸsā! Ben ālemlerin Rabbi olan Allah’ım.”

---

¹³⁸PaŐa, *age*, c. 1, s. 30-31.

hitabına mazhar olunca secdeye vardı. Bu defa “Ya Mūsā inni ene Rabbūke fehla’ na’leyke inneke bi’l-vadi’l-mukaddesi Tuva.” Yani “Ya Mūsā! Ben senin Rabbi’nim. Nalınlarını çıkar. Sen Tuva denilen mukaddes vadidesin.” hitabı sadır oldu.

Mūsā mazhar olduğu hitabdan cesaret alarak Cenab-ı Hakk’ı görmek istedi. “Ya Rabbi bana zatını göster, sana bakayım” temennisinde bulundu. Fakat Cenab-ı Hakk “Len terani”, “Sen beni göremezsın” hitabında bulundu ve dağa bakmasını, eğer dağ Allah’ın tecellisine tahammül ederse Mūsā’nın da tahammül ederek görebileceğini söyledi ve dağa tecelli edince dağ parça parça oldu. Mūsā da bu tecelliden bayıldı. Bu cihetle Allah’ın yalnız nurunu görebildi, zatını görmeye muvaffak olamadı.¹³⁹

Şeb-i tārest u reh-i Vādī-i Īmen der piş

Āteş-i Tūr kocā mev’ id¹⁴⁰-i dīdār kocāst

Tār u tārīk karanlık. Vādī ve reh-i Īmen bir mu’ayyen derenün ismidür ki **Ĥazret-i Mūsā**’ya Allah te’ālā anda tecellī eylemişdür. **Tūr** her tağa dirler, cebel gibi. Ammā bunda **Tūr-ı Mūsā** murāddur, tecellī anda vāqı’dur. **Ĥazret-i Mūsā** kavm-i **Fir’av**nden firār idüb **Medyen**¹⁴¹ cānibine vardı ki **Ĥazret-i Şu’ayb** peygamberün memleketidür. Anda Şu’ayb peygambere bir rivāyetde sekiz yıl ve bir rivāyetde on yıl çobanlık eyledi ve Şu’ayb peygamber bu hīdmet muķābelesinde kızlarınıñ birini baña hulle aña virdi ve **Ĥazret-i Mūsā** ‘aleyhi’s-selām ba’d-ı zamān şıla-i raḥim ārzūsını idüb vaṭan-ı aşlına ki **Mısır**dur ve hātūnıyla teveccüh eyledi. Hīkmetu’l-lahuñ hātūnını bir gice yolda buruđı tıtdı ki hāmile hātūnlaruñ emrāzındandır. Ve gice şovuk idi, āteş muḥtāc oldılar ve **Ĥazret-i Mūsā** ‘aleyhi’s-selām **Tūr Tađı** cānibine nazār eyledi ve bir āteş gördi. Meger Allahuñ nūr-ı tecellisı imiş. Mūsā ‘aleyhi’s-selām anı āteş şanub hātūnına aytdı ki “Siz bunda duruñ, ben varayım āteş getüreyüm.” diyü ol cānibe müteveccih olur. Anda varınca **Ĥazret-i Īzzetūñ**

¹³⁹Onay, age, s.301-302.

¹⁴⁰Yazmada sayfa kenarında düzeltme işaretiyle yer almıştır.

¹⁴¹Yazmada “Medīne” şeklindedir.

kelâmını işitti. Niteki K̄urānda buyurmuşdur: Felemmā etāhā elāya¹⁴². Pes H̄ācenūñ bu beyti anuñ sergüzeştine telmīhdür. Mev' id maşdar-ı mīmi, yā ism-i mekāndur. (68a)

I.4.18. Hz. Adem

Yüce Allah, âlemi yoktan var etti ve Ādem'i topraktan yarattı. Sonra Ādem'in cesedine ruh verdi ve "Ona secde ediniz" diye meleklerle buyurdu.

Meleklerin hepsi Hz. Ādem'e secde eyledi. Fakat İblis, büyüklük taslaması ve kıskançlığından dolayı secde etmedi. Bunun için Hakk'ın huzurundan kovuldu ve lanetlendi ve kendisine "Şeytan-ı Racīm (Taşlanan Şeytan)" denildi. O da Ādem'e düşman oldu. Ondan sonra Yüce Allah, Havva'yı yarattı ve Hz. Ādem'e eş etti.

İkisini de yüce Allah Cennet'e koyarak "Yiyiniz, içiniz, fakat şu ağaca yaklaşmayınız." dedi. Şeytan ise bir yolunu bularak Cennet'e girdi ve Ādem ve Havva'nın yanına vardı ve onlara kuruntu verdi: "Rabbiniz sizi o ağaçtan niçin yasakladı biliyor musunuz? Eğer siz ondan yerseniz, artık sizin için ölüm olmaz! Sonsuz olarak Cennet'te kalırsınız!.." diyerek önce Havva'yı ve onun aracılığıyla Ādem'i aldatıp ikisine de o ağacın yemişinden yedirdi.

Bunun üzerine yüce Allah, ikisini de Cennet'den çıkardı ve yeryüzüne indirdi. Ādem, Hind tarafına; Havva ise Cidde'ye düştü. Ādem çok ağladı. Yüce Allah'a yalvardı. Sonunda ulu Allah tövbesini kabul buyurdu: "Mekke tarafına git." diye vahiy gönderdi. Ādem (a.s.) da oraya gidip, Havva anamız ile buluştu. Ondan sonra diğer insanlar onlardan üredi. Pek çok kavimler ve sınıf sınıf insanlar türedi.¹⁴³

Ne men ez ħalvet-i taḳvā be der uftādem u bes

Pederem nīz behişt-i ebed ez dest behişt

Ba' z-ı nüşhada ħalvet yirine ħāne ve ba' z-ı nüşhada perde düşmişdür. ħalvet taḳvāya izāfeti beyānīdür. Bes ancak ma' nāsınadır. Ebed behişt bānuñ fetḥ ü kesri cā'iz, cennet dimekdür. Ez dest-i behişt bā ħarf-i te'kīd, ef' āle dāḫil olan bā-yı

¹⁴²"Oraya gelince, o mübarek yerdeki vadinin sağ tarafından, (oradaki) ağaç yönünden kendisine şöyle seslenildi: "Ey Mūsā, muhakkak ki ben yalnızca âlemlerin rabbi olan Allahım." Kasas Suresi, 30.Āyet.

¹⁴³Paşa, *age*, c.1, s. 21.

müfrede meksür okınur. Elden şalıvirdi dimekdür, ya' nî terk eyledi. **Pederden** murād Hazret-i Ādemdür 'aleyhi's-selām ki cenneti koyub bu 'ālem-i süfliyye düşdi. (55b)

Men'im ez mey mekun ey şūfi-i şāfi ki hakīm

Der ezel tıynet-i mā rā ne mey-i nāb-ı sirişt

Men'im maşdaruñ mef'ūline izāfetidür. Sūfi-i şāfi şūfi şafvetle vaşf-ı istihzā'en tarīkiyledür. Zīrā de'bi şūfi[y]ji taḥkīrdür dāimen. Hakīmden murād Allah Te'ālādur. **Tıyn** balçıkdur, tıynetden murād mādde-i vücūd-ı insāndur ki Allah te'ālā "**Ḥamirtü tıynete Ādeme¹⁴⁴**" buyurmışdur. Nāb-ı şāfi ü sirişt fi'l-i māzī yogırdı dimekdür. (67b)

I.4.19. Hz. Muhammed / Ebu Leheb / Ebu Cehl

İslam peygamberi Hz. Muhammed Mustafa, miladi 571 senesinde, Rumi aylardan Nisan ayı içerisinde, kameri Rabiulevvel ayının on ikinci pazartesi gecesi sabaha doğru dünyaya gelmiş; o gece gün doğmadan âlem nur ile dolmuştur. İlk peygamber ve ilk insan Hz. Ādem'den itibaren evlattan evlada geçen "son peygamberlik nuru" O'nda sahibini bulmuştur.

Peygamberimiz henüz dünyayı teşrif etmeden babası Abdullah vefat etmiş. Muhammed "pek çok hamd ü sena olunmuş, övülmüş" demektir. Hz. peygamber altı yaşına gelince annesi de vefat etmiştir. Babadan yetim anadan öksüz kalan Muhammed'e dedesi Abdulmuttalib bakmıştır. Amcası Ebu Talib O'nu yanına almış, O'nun yetişmesine büyük bir özen göstermiştir. Amcası Ebu Talib'in yanında ticaret ile iştiğal ettiği sıralarda Hz. Hatice ile evlenmiştir.

Resulü ekrem efendimize kırk yaşlarında nübüvvet, kırk üç yaşlarında da risalet gelmiştir. O, yimi üç senelik peygamberlik hayatında durmadan dinlenmeden çalışmış, insanları Allah'ın nizamında hak ve adalete, gerçek eşitliğe ulaştırmak için bulunduğu her fertle görüşmüş, topluluklara hitap etmiştir.

O, büyük bir öğretmendi. O'nun bizzat yetiştirdiği hukukçu, siyasetçi, kumandan ve (Suffa ehli) öğretmenleri yüzlerce dir.

¹⁴⁴"Ḥamirtü tıynete Ādeme bi-yedeyye erba'ine şabāḥan: **Ādemin çamurunu** kırk sabah ellerimle **yoğurdum.**" Hadis-i Şerif. Yılmaz, *age*, s. 202.

O, Hakk'ı ezmek için muhtelif silahlara karşı sarılmış muannid zalimler güruhuna karşı, Allah (c.c.) tarafından cihad vermekle mükellef kılınmıştır.

Varlığın ilki O'dur. Cihan güzelliğinin tecellisidir. İnsanların efensisi, ezel ve ebedin tek hâkimidir. İncil O'nun gelişini haber vermiştir. Arş'a çıkmış, çerh ü zemin O'na secde etmiştir. O'ndan daha üstün şefaatchi yoktur. O'nun ümmeti olmakla Müslümanlar övünür. O'nun vasıflarını hakkıyla kimsecikler övemez, bitiremez, anlatamaz. O, peygamberlerin imamıdır.¹⁴⁵

Abduluzza bin Abdulmuttalip veya Kur'an-ı Kerim'de takılmış lakabıyla Ebû Leheb (Ateşin babası), Hz. Peygamber'in (SAV) on iki amcasından biridir. Yaşamında İslâm'a ve Hz. Peygamber'e (SAV) muhalif bir tavır almıştır. Müslümanlar tarafından verilen bir lakap olan Ebû Leheb, "alevlerin ya da alevli ateşin babası" anlamına gelir.

Hz. Muhammed'e (SAV) hem gizli, hem de açık davet döneminde engel olmuştur. Yaptığı zulümlerden sonra kendisi ve eşi hakkında Kur'an-ı Kerim'in 111. suresi olan Tebbet Suresi inmiş; bu surede Ebû Leheb'e ve karısına beddua edilmiştir. "Ebû Leheb'in iki eli kurusun! Kurudu da. Malı ve kazandıkları ona fayda vermedi. O, alevli bir ateşte yanacak. Odun taşıyıcı olarak ve boynunda hurma lifinden bükülmüş bir ip olduğu hâlde karısı da (ateşe girecek)." (Tebbet, 111/1-5)

Hz. Peygamber'in (SAV) yakın akrabalarını uyarması emrini aldığı zaman, akrabalarını toplayarak onlara: Ey Kureyş topluluğu, size, şu dağın arkasından bir ordu geliyor, sizi kılıçtan geçirecekler desem bana inanır mısınız?" diye sordu. Onlar da hep bir ağızdan: "Evet inanırız. Çünkü sen hiç yalan söylemezsin diye bağırıyorlar. O zaman Hz. Peygamber (SAV): O hâlde ey insanlar, ben size önünüzde müthiş bir hesap günü var. Allah'a inanın ve hayatınızı Allah'ın istediği şekilde düzenleyin diyorum. Bana inanın" dedi. Bunun üzerine Ebû Leheb ayağa kalkarak, "Ey Muhammed elin, dilin kurusun. Bizi buraya bu boş lafları söylemek için mi çağırдың" diye bağırıyor. Yerden aldığı bir taş Hz. Peygamber'e atmak istedi. Fakat Cenab-ı Hakk atmasına izin vermedi ve adeta elleri kurudu. Bu toplantıdan sonra Hz. Peygamber'i her nerede görse ona eziyet etmeye, yolunu kesmeye, diğer insanlarla

---

¹⁴⁵Pala, *age*, s. 330.

görüŖüp dinini anlatmasını engellemeye çalıştı. Karısı Ümmü Habîbe de, Hz. Peygamber'in (SAV) geçtiği yollara dikenler atarak O'na eziyet etti. Bunun üzerine Cenab-ı Hakk bu sureyi göndererek, Ebû Leheb'i ahirette bekleyen cezayı bildirdi.¹⁴⁶

Edebiyatta adına Bû Leheb Ŗeklinde de rastlanır ve daima menfi imajlarda yer edinir.¹⁴⁷

Ebu Cehl, Hz. Muhammed'in ve İslâm'ın azılı düşmanlarından biridir. Yaklaşık 570'te Mekke'de doğdu. Asıl adı Amr olup Kureyş'in Mahzûm koluna mensuptur. Ebü'l-Hakem olan künyesi İslâmiyet'e düşmanlığı sebebiyle Hz. Peygamber tarafından Ebû Cehil Ŗeklinde değiştirilmiştir. Dârünnedve üyesi olan Ebû Cehil, Resûl-i Ekrem'in davetine başından beri karşı çıkmış ve müslümanlar aleyhinde hazırlanan bütün komplolarda yer almıştır. Velîd b. Mugîre ile Ebû Cehil, kendi kabilelerine mensup olmayan birinin peygamberliğini hazmedemedikleri için Hz. Muhammed'e inanmayacaklarını açıkça söylemişlerdir. Ticarî nüfuz ve servetinden güç alan Ebû Cehil hayatı boyunca İslâmiyet aleyhinde çalıştı, halkın müslüman olmasını engelledi, müslüman olanları da inançlarından vazgeçirmeye gayret etti. İslâmiyet'i kabul eden kişi toplumda itibarlı biri ise ona saygınlığını yitireceğini söyleyerek, ticaretle uğraşıyorsa kendisini iflas ettirmekle tehdit ederek, güçsüz ve kimsesiz ise onu döverek İslâm'dan döndürmeye çalıştı. Ashaptan Ammâr b. Yâsir ile annesine, babasına ve daha birçok müslümana İslâmiyet'i kabul ettikleri için çok ağır işkenceler yaptı; Ammâr'ın annesi Sümeyye'yi Ŗehid etti. Ebû Cehil, ilk müslümanlardan olan üvey kardeşi Ayyâş b. Ebû Rebîa'yı aldatarak hicret ettiği Medine'den tekrar Mekke'ye götürdü ve orada hapsedip Medine'ye dönmesine yıllarca engel oldu.¹⁴⁸

Derîn çemen gül-i bî-hâr kes ne-çîd ârî

Çerâğ-i Muştafavî bâ Ŗirâr-i Bû-Lehebîst

¹⁴⁶Saadet Arzı, *On Altıncı Yüzyıl Divan Ŗiirinde Ulü'l-'Azın Peygamberler*, (Danışaman Yrd. Doç. Dr. Nurgül SUCU), Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2018, s. 193.

¹⁴⁷Pala, *age*, s. 132.

¹⁴⁸Arzı, *age*, s. 195.

Derīn çemenden murād dünyādur. Gül-i bī-hār dikensiz gül, naķīzsız şey'i. Ne-çīd nefy-i müstaķbel. Ārī elif-i memdüde ile ne' am ma'nāsına, eved dimekdür. Çerāğ mumuñ fetilesinde yanan āteşe dirler. **Muṣṭafavī** Muṣṭafānuñ ism-i mensūbıdır. Ya'nī Muṣṭafānuñ şeref-i islāmī ve nübüvvet nūrı, şerār-ı āteş kığılıcıdır. Bī abīden muḥafefdür. Bū ebūdan olduğı gibi. Ebīnuñ yerine ebū da cā'izdür. **Leheb** āteş yalıñına dirler. Yā harf-i nisbet, Muṣṭafavīdeki gibi. Pes bu iki yā¹⁴⁹ harf-i maşdar, 'itibār iden işābet eylemedi.

Hāşıl-ı kelām eşyā ezdād ile müstenbiddür. Pes her bir ayınuñ zamānında bir yaramaz zıddı olur. Meşelā Hāzret-i İbrāhīm'üñ Nemrūd ve Mūsā'nuñ Fir'avun ve **Hāzret-i Muḥammedü'l-Muṣṭafā'**nuñ şallallahü 'aleyhi vesellem iki zıddı var idi: **Biri Ebū Cehl** ve biri **Ebū Leheb**. Pes H'āce buyurur: "Her şeyüñ dünyāda zıddı var. Niteki Hāzret-i Muḥammed'üñ nūr-ı nübüvvetine şerār-ı Ebū Leheb zıddı idi." Murād şerārdan izā vü cefā ve şirret-i Ebū Lehebdür. Pes andan hāzret mütezzī idi ki gāh u bīgāh hāzreti rencīde iderdi. İmdi H'āce buyurur: "Dünyāda dā'imā şefā vü zevķ olmaz. Belki sevüncek 'aķabince miḥnet ü elemi olur. Zīrā dünyā bu vech üzere maḥlūkdur ve ḥilķatini tağyīr eylemege ķādir degül.(58a)

I.4.20. Yazmada Adı Geçen Kişiler

I.4.20.1. Mevlana Celaleddin Rumi

Mevlana 30 Eylül 1207 tarihinde Belh şehrinde doğmuş ve ünü dünyaya yayılmış bir islamalimi, Mevlevilik anlayışına temel oluşturan hoş görü ve insan sevgisiyle dolu bir mütefekkindir. Asıl adı Muhammed'dir fakat Celaleddin adıyla tanınmıştır. Diyar-ı Rum olarak adlandırılan Anadolu'ya yerleşmesi ve bir Anadolu şehri olan Konya'da yaşaması sebebiyle de Rūmī adıyla anılmıştır. 17 Aralık 1273 tarihinde Konya'da vefat etmiştir. (51b, 52a, 65a, 65a)

I.4.20.2. Āsafī

Edebiyat tarihimizde Āsafī mahlasıyla anılan dört şairden¹⁵⁰ biri de Dal Mehmed Çelebi'dir. Mevcut kaynaklarda bilgisine pek az rastladığımız şairin

¹⁴⁹ Yazmada "yāy" şeklinde yer almaktadır.

¹⁵⁰ Kınalızade Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-Şuara*, (Haz. İbrahim Kutluk), Türk Tarih Kurumu, c.I, Ankara 1989, s.165.

hayatının birçok yönünü aydınlatmaya dair en önemli kaynak kendi eseri Şecâat-nâme'sidir. Asıl adı Mehmed, şiirdeki mahlası “Âsafî” olan şair, 6 beytinde ifade ettiği şekliyle “Dal” lakabıyla anılmaktadır. XVI. asrın Mevlevî şairlerinden olan Dal Mehmed Çelebi'nin adındaki “Çelebi” kelimesi bilgin bir zat oluşuna işarette bulunduğu gibi Mevlevîliğe mensubiyetini de göstermektedir.¹⁵¹ (58a, 65a, 68a)

I.4.20.3.Sürûrî

16. asrın âlim ve ediplerinden olan Musluhiddin Mustafa b. Şaban Sürûrî, aslen Geliboluludur. 1491 yılında zengin bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelmiş ve ömrü boyunca iyi bir öğrenim görmüştür. Devrinin ileri gelen âlimleri olan Kadîrî, Nihâlî, Cafer Çelebi, Taşköprülüzade Mustafa Efendi gibi isimlerden ders almıştır. Çalışma hayatına geç başlayan Sürûrî ömrü boyunca nâiblik, resmi evrak taşımacılığı olan tezkirecilik, müderrislik gibi görevlerde bulunmuştur. Uzun müddet müderrislik görevinde bulunduktan sonra, Nakşibendî Mahmud Efendi'nin damadı Abdullatif Efendi'ye intisab ederek dervişliğe süluk etmiştir.¹⁵² (68b, 72a)

I.4.20.4. Şâhidî

875 (1470) yılında Muğla'da doğdu. Buradaki mevlevîhânenin şeyhi Sâlih Hüdâyî Dede'nin oğludur. Mahlasının “Şâhidî”, kendisinin Mevlevî ve Muğlalı olduğunu, “Gedâyim Şâhidî-i Mevlevîyim / Diyâr-ı Menteşe'de Muğlavîyim” mısralarıyla ifade etmektedir. Zaman zaman güzel ve samimi şiirler söylemekle birlikte şiirlerinin hepsinde aynı başarıyı gösterememiş, şiiri dinî bilgileri ve Mevlevîliği yaymak için bir vasıta kabul etmiştir.¹⁵³ (58a, 66a)

I.4.20.5. Eflâkî

Asıl adı Ahmed olup daha çok Eflâkî nisbesiyle tanınır. Ârifî nisbesi ise Mevlânâ'nın oğlu Ulu Ârif Çelebi'ye intisabından gelmektedir. Eski kaynakların hiçbirinde ailesi, adı, doğum yeri ve tarihi hakkında bilgi yoktur. Hayatına dair

---

¹⁵¹İsmail Parlatır, “*Veled Çelebi'nin Türk Dili Adlı Sözlüğünde Mevlana İle İlgili Sözleri ve Yorumları*”, Uluslararası Mevlana Bilgi Şöleni Bildirileri, Kültür Bakanlığı, Ankara 2000, s. 195.

¹⁵²Öntürk, *age*, s.234.

¹⁵³Mustafa Çıpan, “*ŞÂHİDÎ, İbrâhim*”, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, c. 38, İstanbul 2010, s. 273.

bilgiler, Menâkıbü'l-`ârifin*deki kendisiyle ilgili dolaylı bilgilerden ibarettir. Sultan Veled'i (ö. 1312) gördüğüne ve 1360'ta öldüğüne göre, 1286-1291 yılları arasında doğduğu tahmin edilebilir.¹⁵⁴ (62b)

I.4.20.6. Kıvamuddin Hasan

Hâfız hayatı boyunca kaderin hususî lütuflarına mazhar olmuştur. Bunlardan birisi de kendisini himaye eden vezir-i azam Kıvamuddin Hasan'dır. On yıl vezir-i azamlık yapan bu zat, Hâfız için bir medrese yaptırmıştır. Hâfız'ın bu medresede uzun süren bir muallimlik serüveni bulunmaktadır.¹⁵⁵ Kıvamuddin Ekber diye de anılan bu zat bir gün bu medresede Hâfız'ın şiirlerinin müsveddelerini görüp okuyunca bu şiirlerin kaybolup gitmesinden endişe eder ve bu incilerin ipliğe dizilmesi, yani kitap haline getirilmesi için ısrarda bulunur.¹⁵⁶ (75a)

I.4.20.7. Sultan Hüseyin Baykara

Muharrem 842'de (Haziran-Temmuz 1438) Herat'ta doğdu. Hem annesi Fîrûze Begüm hem babası Mirza Mansûr tarafından Timur'un soyundandır. Yedi yaşında iken kaybettiği babası, daha önce kardeşi Şâhruh tarafından mağlûp edilip yetkisiz bırakıldığı için Hüseyin saltanattan mahrum, fakat asil aile ortamında dedesi Baykara'nın yanında yetişti. Bundan dolayı Hüseyin-i Baykara diye meşhur oldu.

Cesur bir savaşçı olan Hüseyin Baykara Horasan ve civarında otuz yedi yıl parlak bir saltanat sürmüş, bu süre zarfında sanata ve sanatçılara büyük önem vermiştir. Şairler, ressam ve tarihçilerin de aralarında bulunduğu pek çok ilim adamını himaye etmiş, Herat'ı bir kültür ve sanat merkezi haline getirmiştir.¹⁵⁷ (61b)

I.4.20.8. Mir Hüseyin

Ömrü boyunca muamma ile uğraşan 15. yüzyılda yaşamış İran'lı şair. Hüseyin Baykara'nın sarayında bulunmuştur. Muammalarına pek çok şerh yazılmıştır. Zor ve ince nüktelerle muammalar yazmıştır. (61b)

---

¹⁵⁴Tahsin Yazıcı, "Ahmed Eflâkî", İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, c. 2, İstanbul 1989, s. 62.

¹⁵⁵Sûdî, *Şerh-i Divan-ı Hâfız I-II-III*, c. 1, İstanbul 1288, s. 19-20.

¹⁵⁶Sûdî, *age*, c. 1, s. 2

¹⁵⁷Hamid Algar, Ali Alparslan, "Hüseyin Baykara", İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, c. 18, İstanbul 1988, s. 530-532.

I.4.20.9. Sultan Celaleddin Melikşah

Anadolu'nun Türk yurdu olmasını sağlayan Sultan Alparslan'ın oğlu, Büyük Selçuklu Devleti sultanıdır. Babasından aldığı özel eğitimle Büyük Selçuklu Devletini yirmi yıl boyunca huzur ve refah içinde yönetmiştir. Nizamülmülk'ü kendisine vezir tayin etmiştir. Babasının başlatığı Anadolu'nun Türk yurdu olması hareketini devam ettirmiş ve bütün müslüman devletleri bir arada toplama ülküsüyle hareket etmiştir. (66b)

I.4.20.10. Vahid-i Tebrizi

13. yüzyılda Farsça şiirlerinin yanında Türkçe şiirler yazan bir şair. Bedî' ilmini konu edin Miftâhü'l-Bedâyi' adlı bir eseri mevcuttur. (52a)

I.4.20.11. İbn-i Kemal

1568-1534 yılları arasında yaşamış olan Kemal Paşazade (İbn-i Kemal), Osmanlı Türkleri arasında yetişmiş tarihçi, âlim ve şeyhülislamın en büyüklerinden birisidir. Yazan da belirttiği gibi, Osmanlı Devleti'nin en parlak döneminde yaşayan Şeyhülislam Kemal Paşazade, devletin sahip olduğu ihtişam ile ilim hayatı ve ilim adamı arasındaki paralelliği aksettiren, İslam'ın Türk milletine, Türk milletinin de İslam dünyasına kazandırmış olduğu zirve şahsiyetlerdendir.¹⁵⁸ (56b)

I.5. Eserde Geçen Aruz Kalıpları

VIII. Yüzyılda Arap edebiyatında doğan ve bu yüzyıldan başlayarak Arap şiirinde kullanılan bir şiir ölçüsü olan aruz, Arap istilaları ile gittikçe geniş alanları kapsayan Arap kültürü ve edebiyatı ile birlikte İran'a, Afganistan'a, Orta Asya ve Hindistan'a kadar yayılmış ve yavaş yavaş bu yöre halklarının edebiyatlarında olan bütün değişik şiir ölçülerinin yerini almaya başlamıştır. Önce İran edebiyatını etkisi altına alan aruz, İran şiirlerindeki değişiklikleriyle de öteki edebiyatlara girmiştir. X. yüzyıldan başlayarak İslam dinini ve kültürünü benimseyen Türklerin edebiyatına da giren bu şiir ölçüsü eskiden beri kullanılmakta olan hece ölçüsü yanında ve ayrıca

---

¹⁵⁸M. A. Yekta Saraç, *Şeyhülislam Kemal Paşazade: Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Bazı Şiirleri*, Risale Basın-Yayın Ltd., İstanbul1995, s. 126.

okumuş ve kültürlü bir halk kesiminin sevdiği, beğendiği, Arap ve İran şiirlerinden gelen yeni nazım şekillerinde kullandığı bir nazım ölçüsü olmuştur.¹⁵⁹

I.5.1. Remel Bahri

Remel, Arapça'da “koşma, hızlı yürüme” demektir. Arap aruzunun 8. Bahridir. Esas kalıbı müseddes yani mısra'da 3, beyitte 6 “Fa^ç ilātün”dür. İran aruzunda ise asıl şekli müsemmen, yani beyitte 8 tef'iledir. İran aruzunda bu bahirden türetilmiş 17 kalıp vardır. Çok kullanılmış bir bahirdir.¹⁶⁰

İlk yüzyıllardan başlayarak bütün nazım şekillerinde en çok kullanılan bu bahrin kalıpları olmuştur.

Fā^ç i lā tün / Fā^ç i lā tün / Fā^ç i lā tün / Fā^ç i lün

— * — — * — — * — — * —

33. gazel bu vezinle yazılmıştır.

Şahn-ı bustān zevk-baḥş u şoḥbet-i yārān ḥoş est

Vaqt-i gul ḥoş bād kez vey vaqt-i mey-ḥārān ḥoş est

(54a, Gazel 33)

Fe^ç i lā tün / Fe^ç i lā tün / Fe^ç i lā tün / Fe^ç i lün

** — — ** — — ** — — ** —

(Fā^ç i lā tün)

(fa^ç lün)

— * — — —

Bu kalıpta ilk tef'ilenin “fā^ç ilātün” ve son tef'ilenin “fa^ç lün” şeklinde değiştirilerek kullanılması gibi bir özellik vardır. Bu değişiklikler kalıba canlılık ve kolaylık getirmiş ve dört ayrı şekilde yararlanılmasını sağlamıştır.

Fe^ç i lā tün / Fe^ç i lā tün / Fe^ç i lā tün / Fe^ç i lün

Fe^ç i lā tün / Fe^ç i lā tün / Fe^ç i lā tün / Fa^ç lün

¹⁵⁹Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergah Yayınları, İstanbul 2007, s. 131.

¹⁶⁰İpekten, *age*, s. 215.

Fā ‘i lā tün / Fe ‘i lā tün / Fe ‘i lā tün / Fe‘ilün

Fā ‘i lā tün / Fe ‘i lā tün / Fe ‘i lā tün / Fa‘lün

34, 37, 40, 42, 43, 46, 47. gazeller bu vezinle yazılmıştır.

Māhem īn hefte şod ez şeh̄r u çeşmem sālist

Hāl-i hicrān tu çi dānī ki çi müşkil hālist (60b, Gazel 37)

Ey nesīm-i şeh̄r ārām-geh-i yār kocāst

Menzil-i ān meh-i ‘āşık-kuş-i ‘ayyār kocāst(67b,Gazel 43)

‘Ārif ez pertev-i mey rāz-i nihānī dānist

Gevher-i herkes ez īn la‘l tevānī dānist (73b, Gazel 47)

I.5.2. Muzārī Bahri

Muzārī, sözlük anlamıyla “benzeyen, ortak” demektir. Remel ve hezec bahirlerine benzediği için bu ad verilmiştir. İmam Hālīl’in aruzunda da adı Müştābih’dır. 12. bahirdir. Esas şekil müseddes, yani mısra‘da “ Mefā‘ilün, fā‘ilātün, mefā‘ilün” olduğu halde kalıpları murabbā olan “Mefā‘ilün fā‘ilātün” şeklinden türetilmiştir. İran aruzunda bahrin asıl kalıbı sekizlidir. Mısra‘da “Mefā‘ilün fā‘ilātün mefā‘ilün fā‘ilātün”. 20 kadar değişik kalıbı olduğu halde en çok “Mef‘ülü fā‘ilātü mefā‘ilü fā‘ilün” kalıbı kullanılmıştır.

Mef‘ülü / Fā‘ilātü / Me fā‘ilü/ Fā‘ilün

__ *   _ * _ *   * _ _ *   _ * _

Bu kalıp Türk şiirinde Muzārī bahrinin en çok kullanılan kalıbı olduğu gibi Türk aruzunun öteki kalıpları arasında da en çok başvurulan kalıplardan biridir. İlk devirlerden başlayarak kesintisiz hemen her şairin beğendiği ve benimsediği bir kalıptır.¹⁶¹

32 ve 36. gazeller bu vezinle yazılmıştır.

¹⁶¹İpekten, *age*, s.243.

Ḥalvet-güzide rā be temāşā çī ḥācet est

Çün kūy-ı dost hest, be-şahrā çī ḥācet est (52b, Gazel 32)

Ḥoşter zi ‘ayş u şoḥbet u bāğ u bahār çīst

Sākī kucāst gū sebeb-i intizār çīst (59a, Gazel 36)

I.5.3. Müctes Bahri

Müctes, Arapça’da “kesilmiş,koparılmış” anlamına gelir. İmam Halil’in düzenlediği aruz sisteminde 14. bahirdir. Asıl kalıbı müseddes “Müstef’ ilün fā’ ilātün fā’ ilātün” ise de uygulamada “Müstef’ ilün fā’ ilātün” olarak murabba şeklinden kalıplar türetilmiştir. Bundan dokuz değişik kalıp çıkarılmıştır. İran’da en çok kullanılan “Me fā’ i lün / Fe’ i lā tün / Me fā’ i lün Fe’ i lün”dür. Bu, Türkiirinde de bahrin en çok kullanılan kalıbıdır. Bu kalıp, ilk yüzyıllardan başlayarak Eski Türk edebiyatında ve Tanzimat’tan sonra değişik nazım şekillerinde çokça görülür. Ama bu bahrin kalıplarıyla daha çok gazel söylenmiştir.¹⁶²

Me fā’ i lün / Fe’ i lā tün / Me fā’ i lün / Fe’ i lün (Fa’ lün)

* _ * _   * * _ _   * _ * _   * _ _   (_)

30, 31, 35, 38, 39, 41, 44, 45. gazeller bu vezinle yazılmıştır.

Künün ki ber kef-i gül cām-i bāde-i şāf est

Be şad hezār zebān-bülbüleş der evşāf est (49b, Gazel 30)

Bināl bülbül eger bā menet ser-i yārīst

Ki mā do ‘āşık-ı zārīm u kār-i mā zārīst(63a, Gazel 39)

¹⁶²İpekten, *age*, s. 253.

II. BÖLÜM

Bu çalışmada Südi'nin “Şerh-i Dîvân-ı Hâfız” adlı eserinin Erzurum İl Halk Kütüphanesi Yazma Eserler Kısmı, 330 numarada kayıtlı olan nüshası esas alınmıştır.

Hâfız'ın Farsça beyitlerini olduğu gibi Latin harflerine aktarmada Mehmet Kanar'ın “Hâfız Dîvânı 1-2”¹⁶³ adlı eserinden yararlanılmıştır.

II.1. Gazel Şerhleri

[49b]

II.1.1.Ğazel-i Diğer-30

[Me fâ 'i lün / Fe 'i lâ tün / Me fâ 'i lün / Fe 'i lün]

Künün ki ber kef-i gül cām-i bāde-i şāf est

Be şad hezār zebān-bülbüleş der evşāf est

Künün şimdi, eknünden muhaffedür. **Kef** aya, 'Arabîde fe müşeddedür ammā 'Acem muhaffef isti'māl ider. [50a] Kefün güle izāfeti, müşebbehün-bihün müşebbehe izāfeti qabilindendür. Hāşılı izāfet-i beyāniyyedür. Ve kef-i güle, cām-ı bāde[y]i isti'āre eyledi. Zīrā gül-i muṭabbak güyā ki bir cām-ı bādedür. Qızılılukda haqīkatde kef ve gül ve cām-ı bāde bir şeyden 'ibāretdür. **Şāf** şāfiden muhaffedür. Fāş fāşiden olduğu gibi.

[Fe 'i lâ tün / Fā 'i lâ tün / Fe 'i lâ tün / Fe 'i lün]

Fāş mīgüyem u ez gofte-i ḥod dilşādem

Bende-i 'ışkam u ez her dü cihān āzādem

Be-şad bā ma' a ma' nāsına. **Zebān** zānuñ fetḥi ve zammı lügātdür. Şīn-i zamīr güle rāci' dür ve ma' nā cihetinden **evşāfa** muḳayyedür.

¹⁶³Mehmet Kanar, *Hâfız Divanı*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011.

Maḥṣūl-ı Beyt:

Şimdiki kefi gülde şâfi bâde cāmı var, ya‘nî bir ʔolı cām-ı bâde var. Yüz biñ dille bülbül anuñ evşâfındadır. Hâşılı H‘ace bu gâzeli didükde bahâr imiş ki gül açulub bülbül feryâd u figân [ve] nâle eyledügi zamân imiş.

Metn-i Beyt:

Be-ḥ‘âh defter-i eş‘âr u râh-ı şahrâ-gîr

Çi vaqt-i medrese vü bahş-ı Keşf-i Keşşâf est

Defter-ies‘ârdan murâd gâzel ve dîvânıdır, ba‘z-ı nüshada **şahrâ** yerine bustân düşmiş ve **bahş** yerine ders düşmiş. **Keşf** bunda ihâm ʔarîkiyle vâkı‘ olmuş. Zîrâ hem Keşşâfuñ hâşiyesi olan Keşfe taḥammüli var. Hem ma‘nâ-yı lügavîsine ki açmağdur. Ammâ vâv-ı ‘âṭıfa ile zıkr olsa niteki ba‘z-ı nüshada öyledür. Hâşiyeye-i Keşşâfa maḥşûş olur ancağ.

Maḥṣūl-ı Beyt:

Çünkü bahâr zamânıdır ve gül daḥı böyledür. İmdi bu gâzel divânımı ʔaleb eyle ve şahrâ ve büstân yolın [ʔut] ya‘nî ol cânibe ‘azm eyle. Medrese vaḫti degül ve Keşf-i Keşşâf bahşinüñ zamânı degül. Hâşılı ders ve dersḫâne ile taḫayyüd zamânı degül. ‘İyş ve nüş zamânıdır.

Metn-i Beyt:

Be-bor zi ḫalk u zi ‘Anḫâ kıyâs-ı kâr begîr

Ki şît-i güşe-nişinân zi-Ḳâf Kâf est

Be-bor emri muḫâtabdur, borîdenden kesil dimekdür. **Ḳıyâs** oranlamak, kıyâs yeḫusîden maşdardur. **Şît** u câh ya‘nî bir nesne’i câvlanub meşhür olmağ. **Güşe-nişin** vaşf-ı terkîbdür, **nişinenden** bucağda oturıcı ma‘nâsına. **Ḳâf** muṭlağ dağdur, cebel ma‘nâsına ba‘dehü dünyâyı ihâṭa eyleyen cebele ‘alem oldı, bunda murâd oldur.

Maḥṣūl-ı Beyt:

Ḫalkdankesil ve maşlahatı ‘Anḫâdan kıyâs eyle. Ya‘nî ‘âlemden munḫatı‘ ve münzevî ol ve dünyâ işini ‘Anḫâdan kıyâs dut ki güşe-nişinlerüñ şöhreti ve yâdı

Qāfdan Qāfadur, ya‘nī ‘Anqā halkdan munqatı‘ ve münzevī olduğıçün şöheri tamām-ı ‘ālemi ihāta eylemişdür Qāfdan Qāfa dek.

Metn-i Beyt:

Fakīh-i medrese dī mest būd u fetvā dād

Ki mey herām velī bih zi māl-i evkāf est

Dī dūn dimekdür, ems ma‘nāsına. **Bih**, yeg dimekdür.

Maḥşül-ı Beyt:

Medrese fakīhi ya‘nī müderris dūn mest idi, ya‘nī mest iken fetvā virdi. [50b] Ve didi ki şarāb egerçi harāmdur, ammā vaqf mālından yegdür. Zīrā şarāb Ḥaqqullāhdur ve māl-ı evkāf ḥuḳūq-ı ‘ibāddur. Ve Ḥaqqullāh tevbe ile sākıt olur ammā ḥuḳūq-ı ‘ibād olmaz. Pes yegli bu cihet[d]endür.

Metn-iBeyt:

Be dord u şāf turā ḥükm nīst hoş der-keş

Ki herçi sākī-yi mā kerd ‘ayn-i eltāf est

Dord dordiden muḥaffedür, yā-yı müşeddede ile. ‘Arab yā ile isti‘ māl ider ve ‘Acem yā’sız, Āşafi fermāyed:

Beyt:

[Me fā ‘i lün / Fe ‘i lā tün / Me fā ‘i lün / Fe ‘ū lün]

Ne rīht dord-i mey u muḥtesib zi deyr güzeşt

Resīde būd belā-yı velī be-ḥayr güzeşt

Bu beytde iham-ı laṭīf var.**Şāf** şāfiden muḥaffedür. Hoş eyi ma‘nāsınadır. **Der-keş** der ḥarf-i te’kīd, keş emr-i muḥātabdur, keşidendendür, keş çek dimekdür, iç ma‘nāsına. Türkīde çek içmek ma‘nāsınadır. Niteki şā‘ir buyurur:

Mışrā‘ :

Mey-i nābı bedel-i mā-ye taḥallül çekdüm

Eltāf luṭfuñ cem‘idir. Lüġatde yumuşak ma‘nāsınadır. Ammā ıŝılāhda eylik ma‘nāsınadır. Ba‘z-ı nüşhada dem derkeŝ vākı‘dur, ya‘nī dime sākıt ol dimekdür. ZİRĀ dem nefesdür ve keş emrdür, çek dimekdür. Pes, nefes çek dimek, söyleme dimekdür ve bu isti‘māldür.

Maḥşül-ı Beyt:

Ḥ‘āce bir muḥāṭab tecrīd idüb buyurur: Bāde dordīne ve ŝāfisine ḥükümüñ geçmez, ya‘nī baña ŝāf virüñ. Bāde-i dord-āmīzi virmeñ dimek, senüñ vazīfeñ degül. ZİRĀ bu maŝlahat sākīnün kārīdür ve bizüm sākīmüz ise ‘ādıldür. Her ne işlerse hemān luṭf kendünüñdür. Ḥāşılı bāde meclisinüñ ādābı, sākī bir ‘ādil kimse olmaḫdur. Cemī-i umūr-ı meclis āna mufavviz olmaḫdur. Ol kimse meclisde ḥākim olmiŝ oldı her ne ki işlediyse ‘ayn-ı eltāfdür. Dorddan murād, dünyā küdürātıdır ve ŝāfiden murād, dünyā zevk ü ŝafāsıdır. Ḥ‘āce Ḥāzretlerinüñ icād eyledükleri cāmī‘inde buyururlar: “Dünyā küdürātıyla mükedder olma ve ŝafāsıyla maġrūr olma.” ZİRĀ her ne ki ezelde sākī ezelde eylemiŝdür. Ya‘nī ḥüküm eylemiŝdür. Zuhūr eylese gerekdür. Kimse ḫil u ḫāl dimez.

Metn-i Beyt:

Ḥadīŝ-i mudde‘iyān u ḥayāl-i hem-kārān

Hemān ḫikāyet-i zer-düz u būriyā-bāf est

Ḥadīŝ ḫaber ma‘nāsına, ya‘nī söz dimekdür. **Mudde‘iyān** bunda mudde‘iyāndan murād, anlar¹⁶⁴ ki ŝā‘irlükde berāberlik da‘vāsını idüb ellerinden maŝlahat gelmeyen kimselerdür. **Ḥayāl** bunda taḫayyül ve tefekkürdür kiŝu‘arā nazm-ı kelām eyledükde eylerler. **Zer-düz** vaŝf-ı terkībdür, düzīdenden. Rümde taḫrīf idüb zer-düz dirler ŝırma işin işleyenlere. **Būriyā-bāf** vaŝf-ı terkībdür, bāfīdenden örmek ve doḫımaḫ ma‘nāsına. Būriyā ḫarġu ḫamıŝdan olur. Bir dürlü ḫaŝırdur. Anaṭolı vilāyetinde vediyār-ı ‘Arabda çoḫ olur. Būriyā-[bāf] ṭoḫuyıcı dimekdür. Ḥāşılı müdde‘ileri būriyā-bāfa ve kendülerini zer-düza teŝbīh eylerler. [Bu beyt-i

¹⁶⁴ Yazmada “kendiler” şeklinde yazılmış, sayfa kenarında “anlar” şeklinde düzeltilmiştir.

sabıkā didügi beytdür ve illā gazelde degildür. 12]¹⁶⁵ Sabıkā bir beytde müdde‘ ileri süst nazm nazm dimekle ta‘bīr eyledi.

Metn-i Beyt:

Ḥasedçi mī borī ey [51a] süst nazm ber-Ḥāfız

Ḳabül-ı ḥātır u luṭf-ı suḥan Ḥudā-dādest

Maḥşül-ı Beyt:

Süst nazm, müdde‘ ilerüñ kelimāt-ı nazmı bizüm aḳrān ü emşālimüzüñ müteḥayyel ü muşanna‘ eş‘ārı hemān zer-düz ile būriyā-bāf ḳışşasıdır. Bir gün būriyā-bāf zer-düzler bāz[ār]ına girür ve da‘vā ider ki biz sizüñle hem-pişe ve hem-şan‘atuz.¹⁶⁶ Zīrā bizde sizüñ gibi şāhib-i tezgāhuz. Ya‘nī sizüñ de bizüm de kārımız ālet iledür. Bī-ālet olmaz. Pes Ḥ‘āce buyurur: Süst-nazm müdde‘ ilerüñ bizümle hem-pişelük da‘vāsı bunuñ gibidür.

Metn-i Beyt:

Ḥamūş Ḥāfız u İn nüktehā-yı çun zer-i surḥ

Nigāh-dār ki ḳallāb-i şeh̄r şarrāf est

Ḥamūş ve ḥāmūş ve ḥamuş emr-i muḥātabdur, ḥāmūşīdenden. Gāh elif tahfif ile ve gāh vāv ve gāh ikisin bile. Ḥāfız münādā, ḥarf-i nidā maḥzūf. **Nüktehā** üslub-ı ‘Acem üzere zevī’l-‘uḳülüñ ḡayrı olduḡıçün hā ile cem‘ olmuşdur. **Nükte** ki lügat-i ‘Arabda bir çubuk ucıyla yere ura ura bir nişān peydā eylemekdür. Bu ma‘nā ekşer taḥayyür vaḳtlarında olur ki insān bir nesneye düşünüb bī-şu‘ur bir işi işler. Nükte aşlında maşdardur, nekete yenkutu. Ya‘nī naşara bābından kederet gibi. Şoñra ḳulübda müte‘eşşir olan kelām-ı laṭifiyye itlāk eylediler. Zer şābıkā beyān oldı ki zer-‘āmdur, gümüşe altuna ḳarīne taḥşiş kesb ider. **Zer-i surḥ** ve zer-i tılā dimekle ḥāliš altun murād olur. Pes Ḥ‘ācenüñ zer-i surḥ didügi ḥāliš altundur. **Nigāh** lafzı dāşten ve dārīden ile ve bunlaruñ müştakḳātle müsta‘mel olsa ḥıfz u şiyānet ma‘nāsınadır. Ammā kerden ve konīdenle ve bunlaruñ müştakḳātıyla müsta‘mel

¹⁶⁵Köşeli parantez içerisindeki kısım, yazmada sayfa kenarında yer almaktadır.

¹⁶⁶Yazmada “” şeklindedir.

bakmak ya' nî nazâr eylemek ma' nâsınadır. **Ki** harf-i ta' lîl. **Qallâb** mübalağa ile ism-i fâ' ildür, qalb-zen ma' nâsına. **Şarrâf** da mübalağayla ism-i fâ' ildür. Ya' nî altunu aqçe veyâ aqçe 'i altuna bozıcıdır.

Maḥşül-1 Beyt:

İy Hâfız, epsem ol diyü hâliş altuna beñzer eş'aruñda olan nükteleri hıfz ve kimseye iş'âr eyleme. Zîrâ şehruñ qallâbı şarrâfdur. Ya' nî süst-nazm ve bed-eş'âr müdde' isi şâ' ir-i zer-düz yirine geçmişdür. Senüñ hâliş altun gibi eş'aruñı sarîka ider ve kendinüñ ol nâ-merbût ve nâ-mevzûn terzîkâtı yirine geçirür.

II.1.2. Ğazel-i Diğer-31

[Me fâ 'i lün / Fe 'i lâ tün / Me fâ 'i lün / Fe 'i lün]

Eger be-luḫf be-ḫ'ânî mezîd-i elḫâf est

Ve ger be-ḫahr berânî derün-1 mâ şâfest

Bu ğazel evvelki ğazele nazîre vâq' 1 olmuş ve ekşer dîvânda bulunmadı. Ammâ ba' zısında bulduğıçün ve üslûb-ı nazmı H'âce nazmınuñ üslûbına muvâfîk olduğıçün kitâbet olındı. **Be-ḫ'ânî** fi'l-i muzâri' muḫâtabdur, fi'l-i şart vâq' 1 olmuşdur. **Mezîd** maşdar-ı mîmidür. Zâde yezîdüden ziyâde ma' nâsına. **Elḫâf** luḫfuñ cem'idür, iyilükler dimekdür. **Berânî** fi'l-i muzâri' muḫâtabdur rânîdenden [51b] sürmek ma' nâsına ma' tûfdur, şartıyye-i evlâya şâf bunda yine şâfi ma' nâsınadır.

Maḥşül-1 Beyt:

Eger bizi luḫf ile kendü cānibüñe da' vet iderseñ ziyâde luḫfdur. Ve eger ḫahr ile yanüñdan sürerseñ derünımız, ya' nî ḫâtırımız şâfidür, münfa' il ve müte'eşşir olmazuz. Hâşıl-ı kelâm senden her ne ki ḫaḫkımızda şâdır olursa eger luḫf ve eger ḫahr maḫbülümüzdür ve mergübümüzdür. Hiçbir vechile gönümüz mükedder olmaz dimekdür.

Metn-i Beyt:

Be-nâme vaşf-1 tu kerden ne ḫadd-i imkân est

Çerâ ki vaşf-1 tu birün zi-ḫadd-i evşâf est

Eger **be-nāme** yirine be-hāme vākı' olaydı evvel ü ahiri idi ki isti' māle muvāfık olurdu. **Vaşf** mevsufa çerā ki maķām-ı ta' lilde olmuş, zīrā ki ma' nāsına. **Vaşf-1 tu** da izāfeti maşdaruñ mef' ülüne izāfeti kabılinden. **Evşāf** vaşfuñ cem' idür. Eger evşāf bedeli vaşşāf vākı' olsa ziyāde hūb vāk' ı olurdu. Zīrā vaşf 'ibāretine münāsib olurdu.

Maḥşül-1 Beyt:

Nāme ile yā nāmede senüñ vaşfuñ, ya' nī seni vaşf eylemek ḥadd-i imkān degül. Ya' nī senüñ evşāfuñ dā'ire-i imkāna şıgmāz. Zīrā seni vaşf eylemek ḥadd-i vaşşāfdan bīründür. Ol ḳadar cemāl ü kemāl vardur ki vaşşāf evşāfından 'ācizdür.

Metn-i Beyt:

Be-çeşm-i 'ışk tevān dīd rüy-ı şāhid-i mā

Ki nūr-ı şüret-i hūbān zī Ḳāf tā-Ḳāf est

Be-çeşm-i 'ışk ya' nī be-çeşm-i Ḥudā-bīn. **Şāhid** bunda dilber ma' nāsınadır. **Ki** ḥarf-i ta' līl. **Nūr** nāruñ ziyāsına dirler. **Şüret** ya' nī rüy-ı **hūbān**. **Zī Ḳāf tā-Ḳāf est** 'alā tamam 'ālemi ihāta eylemişdür.

Maḥşül-1 Beyt:

Bizüm cānānımızuñ rüyını 'ışk göziyle görmek olur. Zīrā hūblaruñ rüyı nūrı Ḳāfdan Ḳāfa cihānı dutmuşdur. Ammā herkes görmez, belki çeşm-i Ḥudā-bīne mālīk olan görür ancak. Niteki Ḥāzret-i Mevlānā Cāmī buyurur:

Beyt:

[Me fā 'ī lün / Me fā 'ī lün / Fe 'ū lün]

Cihān mir 'āt-ı ḥüsn-i şāhid-i mā'st

Fe-şāhid vecchēhū fī külli zerrāt

Metn-i Beyt:

Zi-muşḥaf-ı ruḡ-ı dildār āyeti ber-ḡ'ān

Ki ān beyān-ı maķāmāt-ı keşf-i Keşşāfest

Muşhafuñ ruħa izāfeti beyāniyyedür ve **ruħuñ dildāra** izāfeti lāmiyyedür. **Dildār** vaşf-ı terkībdür, dārīdenden gönül dutıcı ya‘nī ‘uşşāk gönlünü aħzidüb zabt idici. **Āyet** nişāna dirler, Qurān-ı şerīfde söz başları sürhle veyā ğayri nesne ile nişānlanduğičün iki nişānuñ arasında vaķ‘ı olan kelām-ı şerīfe **āyet** didiler mecāzen. **Ber-ħ‘ānber** ħarf-i te‘kīddürki rābiṭa‘-i şıfat, yā ħarf-i ta‘lil. **Keşf** bunda ihām tarīkiyle vāķ‘ı olmış. Beyt-i sābıķda vāķ‘ı olduğı gibi.

Maḥşül-ı Beyt:

Cānānuñ ruħı muşhafından bir āyet oķı. Ya‘nī rüy-ı dildāra eşer-i şun‘ullah. Yezdānī müşāhede eyle dimekdür.

Beyt:

[Mef‘ū lü / Me fā‘i lü / Me fā‘i lü / Fe‘ū lün]

Ey nūr-ı Ĥudā der nazār ez rüy-ı tu mā-rā

Bügzār ki der rüy-ı tu bīnim Ĥudā-rā

Ancılayın āyet ki keşf-i Keşşāf maķāmātını beyān ider. Ya‘nī rüyüñda olan eşer-i şun‘-ı Ĥudāyı pāk [52a] müṭāla‘a eylemek ile tefsīr-i Keşşāfuñ müşķil maķāmātı hep beyān olub keşf olur.

Metn-i Beyt:

Çü serv-iserkeşi ey yār-ı seng-dil bā-mā

Çi-çeşmhāst ki ber-rüy-ı tu zi eṭrāfest

Serv-i serkeş ‘ibāretine muzāf oķımaķ cā‘iz ve maķṭū‘an izāfe oķımaķ cā‘iz. **Serkeş** vaşf-ı terkībdür, keşīdenden, baş çekici dimekdür. Ya‘nī kimseye ser-fürü eylemez. Ekşer mu‘ānnid ma‘nāsına da isti‘māl iderler. **Yā** ħarf-i ḥiṭābdur. İki vech üzere bile. **Seng-dil dil** bunda yürekdür, taş yürekli dimekdür. **Çi**, bunda mübālağa ma‘nāsını ifāde ider. **Çeşm hā** çeşmüñ cem‘idür, hā ile cem‘ olmışdur. Ğayr-ı zevil-‘uķūlden olduğıçün kāh olur ki elif nūnla cem‘ iderler. Zevil-‘uķūle teşbīh¹⁶⁷ tarīkiyle.

¹⁶⁷ Yazmada “teşbihe” şeklindedir.

Beyt:

[Mef 'ū lü / Me fā 'i lü / Me fā 'i lü / Fe 'ū lün]

Dil-şīşe vü çeşmān-ı tu her gūşe berendeş

Mestend me-bādā ki be-nāgeh şikenendeş

Maḥşül-ı Beyt:

İy yār-i seng-dil, bizümle serv gibi serkeşsin. Yāḥūd serv-i serkeş gibisin. Ammā eṭrāf ü eknāfdan mübālağa gözler. Senüñ rüyuña nāzırdur. Ḥāşılı bizden mu' riz ve sāirlere meyyālsin rüyuñı murādca seyr itdürürsin ve temāşālandurursın.

Metn-i Beyt:

Tu rā ki māye-[i] ḥuldāst nuzl ü hemtān ist

Ez in mişāl-i güzīnem revān der A' rāfest

Tu rā zamīr manşüb-ı munfaşıl ma' nāsına, saña dimekdür. **Ki** rābiṭa beyān. **Māye** ıamızluḡ ve aşl ma' nāsına. **Ḥuld** cennet. **Nuzl** konak kimseye çekilen yemek, ' imāretlerde gibi. Nuzl mu' aḥḥar mübtedā māye muḡḡaddem ḡaber hemtā yekdeş. Ya' nī mānend ma' tūfdur. Māyeye **ez in** bunuñ gibi yirlerde teşbīhde isti' māl olunır. Niteki sābıḡā beyan oldıydı. Şeyḡ Su' dī Ḥāzretleri buyurur:

Mışrā' :

Ez in meh-pāre-i ' ābid firībī

Bunuñ gibi bir meh-pāre dimekdür.

Vaḡīd-i Tebrīzī:

Mışrā' :

Beşer dihed ezīn püser ki bih buved zi ḡūr-ı ' ayn

İki mışrā' da bile bunuñ gibi dimekdür ve niteki Mevlānā dir:

Beyt:

[Fā 'i lātün / Fe 'i lā tün / Fe 'i lā tün / Fa' lün]

Destet āzurde mebādā şevēd āgyār me-keş

Verne mī-h'āhem ez īn küşte tu rā şad bāşed

Bunda **ez īn** teşbīh ifāde ider. **Mişāl-i güzīne mişāl** lügatde örnek ma' nāsınadır. **Güzīn** kāf-ı 'Ācemīnūñ zammı ve zāy-ı mu'cemenūñ kesriyle mümtāz ma' nāsınadır. Ya' nī üründilenmiş mişālūñ güzīne izāfeti beyāniyyedür. **Revān** bunda hāşıl u mevcūd ma' nāsınadır. **A' rāf** Qurānda vāq' ı olan. A' rāf [diye] cennet ile cehennem arasında bir dīvār vardır dirler.

Maḥşül-ı Beyt:

Cānāneye ḥiṭāb idüb buyurur. Saña nuzl māye-i ḥulddür. Ya' nī cennet ni' metidür ve senūñ ki nazīrūñ yoḡdur. Bu mişāl-imuḥtārem gibi, A' rāfda mevcūd ve hāşıldur ancak. Ya' nī bir kimseye ki nuzl cennet ni' metleri ola ve nazīri olmaya. Anūñ mişālī A' rāfda hāşıldur. Ancak bu ğazel ekşer dīvān-ı Ḥ'ācede mevcūd olmaduđı gibi bu beytde olan ğazelūñ ekşerinde yoḡdur ve bu beyte herkes bir dürlü ma' na [52b] virmişdür. Ammā terkīb muḥtemel olduđı gibi ma' nā bundan ğayrı olmak mümkün degül.

Metn-i Beyt:

'Adū ki mantıḡ-ı Ḥāfız ṭama' koned der-şī' r

Hemān ḥadiş-i Hümāy üṭarīḡ-iḤiṭṭāfest

'Adū aşlında vāvuñ teşdīdiyledür. Ammā 'Acem taḥfif-i vāv ile isti' māl ider. **Mantıḡ** maşdar-ı mīmidür, nuṭḡ ma' nāsına. **Hümāy** bir mübārek ḡuşdur. Her kimseye ki gölgesi düşer yā pādişāh olur yā bir ulu devletlü olur. Hindistānda ve **Ḥiṭṭā** vü Ḥotende ve deşt-i Kıpcaḡda bulunur. Ammā derisi ele girmez. Belki ol şahrālarda lāşesi ele girse olur. Şeker-reng olur. Şāfi beyāz olmaz. Meşelā şaḡşāğan şeker-reng olsa Hümā gibi olurdu. Ammā ayakları olmaz. Şām-ı Şerīfde bir 'Acem bāzergānında

birisini görmüſüm. **Tarık** bunda muḳḳamdür. Hemān ḥikāyet-i¹⁶⁸ Hümāy ve **Ḥuṭṭāf** dise ma‘ na rāst gelürdi. **Hemān** tekmi‘-i vezniçün getürmiſdür. Ancak **Ḥuṭṭāf** ḥā’-ı mu‘ cemenüñ zammıyle ve tā’-ı mühmelenüñ teſdidiyle kırlangıç kuſıdır.

Maḥşül-ı Beyt:

‘ Adū ki ſi‘ rinde Ḥāfızuñ elfāzını ve kelām-ı kelimātını ḳaſd ider. Ya‘ nī benüm ſi‘ rim Ḥāfızuñ ſi‘ ri gibidür. Elfāzda vü edāda ve zerāfetde ve nezāketde dir. İmdi ‘ adūnuñ ſi‘ rde Ḥāfız öykünmesi Hümā kuſıyla kırlangıç kuſı ḳıſſasıdır. Kırlangıç Hümāya dir ki: “Sen, bülend-pervāz iseñ ben, tiz-perem; sen[üñ] bir günde alduḡuñ menzili ben, bir sā’ atde alurum.” İmdi Ḥāce buyurur ki: “Adūy-ı süst nazm[ı] daḡı tiz söyler ve çok söyler ammā söyledüḡi heb terzikaṭdur. Kimse ne oḡur ne yazar.”

II.1.3.Ġazel-i Diġer-32

[Mef ‘ülü / Fā ‘i lā tü / Me fā ‘i lü / Fā ‘i lün]

Ḥalvet-güzide rā be temāſā çı ḥācet est

Çün küy-ı dost hest, be-ſaḡrā çı ḥācet est

Ḥalvet yalnızlık. **Güzide** lāzım ile müte‘ addi beyinde müſterekdür. Bunda müte‘ addidür. **Ḥalvet** muḳḳaddem mef ‘ülidir, üründülemiş. Ya‘ nī ihtiyār eylemiş ma‘ nāsına. **Rā** edāt-ı taḡſiſ, **be-temāſā ḥācete** müta‘ allıḡdur. **Çün** edāt-ı ta‘ līl. **Be-ſaḡrā** da ḥācetine müta‘ allıḡdur.

Maḥşül-ı Beyt:

Yalnızlık ihtiyār idenüñ temāſāya ne ḥāceti var. Cānān maḡallesi var iken ſaḡrāya varmaḡ ne ihtiyāc. **Ḥalvetden** murād küy-ı cānāndur.

Metn-i Beyt:

Cānā, be-ḥāceti ki tu rā hest bā Ḥudā

[K]’āḡir demī be-pors ki mā rā çı ḥācetest

Cānā münādā, elif ḡarf-i nidā. **Be-ḥāceti** bā ḡarf-i sebep, yā ḡarf-i vaḡdet, be-ḥācetinüñ bāsını ḡasem içün dutan ḡurūfuñ ma‘ nāsını fark eylemez imiş ki rābıṭa-

¹⁶⁸ Yazmada sayfa kenarında yer almaktadır.

ışıfat. **Tu rā** senüñ dimekdür. **Bā-Ĥudā** bā ĥarf-i şıla, bāde-i müfredesini. **Āĥir** edāt-ı te'kīd. **Demī** dem nefes, yā vaĥdet için. **Be-pors** emr-i muĥāṭab, bā ĥarf-i te'kīd. **Mā** merā bizüm.

Maĥşül-ı Beyt:

İy cānān, bir ĥācet için ki senüñ Ĥudāya var bir nefes su'āl eyle ki bizüm ĥācetimüz nedür? Ya' nī senüñ Ĥudādan bir ümīdüñ vardur, ol ümīd ĥāşıl olmaĥ için bir nefes bizüm [53a] ihtiyācımızdan su'āl eyle. Ĥāşılı sen ki bizüm ĥācetümüzü ĥāşıl eylesin. Ķāḍiyü'l-ĥācāt senüñ ĥācetüñi ĥazā ider.

Metn-i Beyt:

Erbāb-ı ĥācetim u zebān-ı su'āl nīst

Der ĥazret-i kerīm temennā ĥi ĥācetest

Erbāb rabbuñ cem' idür. Her nesnenüñ řāĥibine rabb dirler ve zāt-ı bāriye ĥayre ıtlāķı cā'iz degüldür. Ya' nī ĥayrısına ĥayd eyle demek cā'izdür, (rabbu'd-dār gibi)¹⁶⁹ meger izāfetle su'āl dilenmek ve řormaĥ ma'nāsına. **Ĥazret** yakınlıĥa ve evüñ fenāsına dirler. **Kerīm** cömerd ma'nāsınadır. **Temennā** tefe'ül bābından maşdardur nāķıřdan. Tefe'ül bābınuñ mařdarınuñ 'ayn'ül-fi'lini 'Arab meksür oĥur ve 'Acem meftüh temennā bir nesne de ārzü eylemekdür.

Maĥşül-ı Beyt:

Ĥācet řāĥibleriyüz¹⁷⁰ dilenmege dilümüz yoĥdur. Ya' nī dilenmege ĥudretimüz yoĥdur. Ĥāşılı dilenmege dilimiz varmaz. Zirā kerīmüñ ĥuzūrında bir nesne temennā eylemege ihtiyāc yoĥ. Ya' nī 'arż-ı ĥācāt eylemedin. Kerīm, izĥār-ı kerem eyler.

Metn-i Beyt:

Muĥtāc-ı kışşa nīst geret ĥaşd-ı cān-ı māst

Ķün raĥt ezān-ı tust be-yaĥmā ĥi ĥācetest

¹⁶⁹ Parantez içerisinde yer alan kısım, yazmada sayfa kenarında yer almaktadır.

¹⁷⁰ Yazmada şeklindedir.

Kıışsa hikāyet. **Muhtāc** muzāfdur, **kıışsa**ya ve **kaşd-1 cāna** ve **cān-1 māya** izāfet. Ma‘nīyü’l-lām cemī‘ān. **Raht** esbāb umetā‘dur. **Ezān** lafzı ve ān lafzı izāfetle maḳām-1 taḫşışde müsta‘meldür. Meşelā ezān-1 tu senüñ ve ān-1 men benüm diyecek yerde isti‘māl ider.

Maḫşül-1 Beyt:

Eger senüñ kaşduñ bizüm cānımuza ise uzun kıışalara ve te‘villere ihtiyāc yok, bildügüñden ḳalma. Mısrā‘-1 şānī evvelkiye ḳarb-1 meşel şekli idüb dir. Çünki esbāb u metā‘ senüñdür. Yağmāya ne ḫācet. Ya‘nī bizüm cānımuza meyl eyledügüñ ḫinde ba‘z-1 hikāyāt u te‘vīlāta irtikāb idüb kendi mülk esbābuñı yağmā tarīḳiyle aḫz eylemek gibidür. Zirā dil u cān senüñdür. Aña kaşd eyledügüñ ḫinde ne tereddüd gerek hemān ḫükmüñ icrā eyle cān üstüne.

Metn-i Beyt:

Cām-1 cihān-numāst zamīr-i munīr-i dost

İzhār-1 ihtiyāc-1 ḫod ancā çı ḫācettest

Cām lügatde şırça ḳadeḫdür. Ammā bunda izāfetle taḫşış kesb eylemişdür. **Cihān-numā** vaşf-1 terkībdür, numāyīdenden ki lāzım ile müta‘addī beyninde müşterekdür, bunda müta‘addīddür. Cihān gösterici dimekdür, gītī-numā, ‘ālem-numā da dirler. Şol meşhūr ḳadeḫdür ki selāḫīn u mülük-i maziye tevārüşen aña mālīk olurlardı ve ‘ālemüñ ‘adlünü vü zūlmünü ve nizām intizāmını andan seyr iderlerdi. **Zamīr** gönül ma‘nāsınasıdır. **Munīr** ism-i fā‘ıldür, enāresiz ya‘nī ef‘āl bābınuñ ecvefidür, şıfatdur zamīre ve muzāfdur. **Dosta** zamīrde fā‘ıldür. Cihān-numānuñ veyā mu‘aḫḫar mübtedā ve cām-1 cihān-numā maḳdem-i ḫaber izḫār-1 muzāfdur, ihtiyāca ve **ihtiyāc-1 ḫoda** ḫod vāv-1 resmiyle kendü dimekdür. **Anca** zarf-1 mekān anda dimekdür.

Maḫşül-1 Beyt:

Dostuñ nūrānī gönli cām-1 cihān-numādur. Ya‘nī cihānuñ [53b] peydā ve pinḫānın kendiye gösterür. Pes bile olıcaḳ kişi kendinüñ ihtiyācını izḫār idüb ‘arz eylemege ihtiyāc yok, taḫşil-i ḫāşıldur.

Metn-i Beyt:

Ān şud ki bār-ı minnet-i mellāḥ bordemī

Gevher çu dest dād be-deryā çı ḥācetest

Ān ism-i işāretdür, ba‘ide muşārun ileyh maḥzūf ān ḥāl şod taḳdīrinde. **Bār** yükdür, ḥaml ma‘nāsına. Bi‘l-kesri minnet maşdardur. Menne yeminnü mennān ve minneten naşr bābından menni tevbiḥi murāddur ki eşna‘minendür. **Bār minnete** izāfeti beyānīdür ve minnetüñ mellāḥa izāfeti, maşdaruñ fā‘iline izāfetidür. Bi-ma‘nīyi‘l-lām **mellāḥ** keştibān gemici dimekdür. **Bordemī** bordenden müştak fi‘l-i māzī nefsi mütekellim vaḥde āḥirindeki yā‘alāmet-i ḥikāyetdür. Ya‘nī māzīñ āḥirine lāḥik olur ve ḥikāyet-i ḥāl-i māzī kaşd olunur. Meşelā refteḡi vü kerdemī ve bordemī gibi cemī‘-i şıyaḡ māzīye dāḥil olub bu ma‘nī ifāde eyler. Sābıkā zıkr olunmuşdı. **Gevher** kāf-ı ‘Acemīñ fetḥiyle meşhūr kāḥ olur ki cīm-i ‘Arabiyle ta‘rīb idüb cevher dirler. **Çu** ta‘līl.**Dest dād** el virdi dimekdür. Ya‘nī mālīk olduk. **Be-deryā** bā ḥarf-i şıla deryādan muzāf maḥzūfdur, taḳrīr-i kelām zaḥmet ve ıztırāb deryādur.

Maḥşül-ı Beyt:

Ol ḥāl kendiyle mellāḥuñ minneti yükini çekerdüm. Ya‘nī baña minnetler gösterdi ki kimiyle deryāda gevher taleb eyledüñ. İmdi ol cevheri bize virdi. Ya‘nī ol gevher el virdi. Şimdi girü deryāya ihtiyāc ḳalmadı ki keşt[i]ye muḥtāc olub mellāḥuñ yükün çekerüz. İmdi bu beytde ḡarīb isti‘āre var. Kūy-ı cānānı deryāya teşbih eyledi. Zāmirinde ve bu yüke bir keştī ve bir keştibān isti‘āre eyledi. Keştibān ḥāris-i maḥalle ya‘nī pāsbān ü keştī anuñ iznidür. Eminle gelüb gitmeḡe ve gevher vuşlat-ı cānāndur veyā cānān kendidür. Ḥāşılı şā‘ir dir ki şimden girü maḥalle mülāzemetin idüb pāsbānuñ minneti yükün çekmekden ḳurtulduk.

Metn-i Beyt:

Ey ‘āşık-ı gedā çu leb-i rūḥ-baḥş-ı yār

Mī-dānedet vazīfe tekāzā çı ḥācetest

Gedā yoḡşül. **Rūḥ-baḥş** vaşf-ı terkībdür. Baḥşidenden rūḥ baḡışlayıcı. **Mī-dānedet** tā ma‘nā cihetinden vazīfeye muḳayyedür. **Tekāzā** tefā‘ül bābından maşdar.

‘Arab tefe‘‘ül bâbı gibi bunuñda nâkışdan ‘aynu’l-fi‘lini meksür oğur, şıyâneten li’l-yâi. Ammâ ‘Acem meftûh oğur, yâlarını elife qalb eylemekçün tefe‘‘ül ve tefâ‘ül ve tefe‘lül bâbından nâkışuñ maşdarlarını böyle taşşarruf iderler.

Maḥşül-1 Beyt:

İy faḳîr ‘aşık,çünkü cānānuñ cān bağışlayıcı lebi senüñ vazîfeñi bilür teḳāzāya ne ihtiyāc. Dānişi lebe isnād mecāzendür, güyā ki ‘aşık leb-i cānāneden büse teḳāzā idermiş. Aña bināen dir ki leb-i cānān vazîfeñi bidükden soñra ilḥāḥ ü ibrāma ḥācet yok elbette vazîfeñi virür.

Metn-i Beyt:

Ey pādīşāh-1 ḥüsn Ḥudā rā besūḥtīm

Āḥir su’āl kun ki gedā rā çı ḥācetfest

Ḥudā rā [54a] taḥşîş ifāde ider. Ḥudā rā **su’āl kun** lafzına muḳayyeddür. Ammā **besūḥtīm** lafzına muḳayyed olunca ḳasem içün olur. **Āḥir** tākiddür.

Maḥşül-1 Beyt:

İy ḥüsn pādīşāhı yandaḳ Allah içün su’āl eyle gedāya ne ḥācetdür yāḥūd Allah ḥaḳḳıçün yandaḳ su’āl ile gedāya ne ḥācetdür.

Metn-i Beyt:

Ey mudde‘î boro ki merā bā tu kār nîst

Aḥbāb ḥāzirend be-a‘ dā çı ḥācettest

Müdde‘î düşmen ma‘nāsınadır ki **aḥbāb** aña ḳarīnedür ve **a‘ dā** zikrî bu ḳarīne-i müeyyed ü müekkiddür. **A‘ dā** ‘adūnuñ cem‘ idür, düşmenler dimekdür. **Be-a‘ dā** da ki bā ḥarf-i şıla, a‘ dāya dimekdür.

Maḥşül-1 Beyt:

İy müdde‘î var ki benüm senüñle işüm yok, dostlar ḥāzırlardur. Ya‘nî dostlar ḥāzır iken düşmenlere ne ḥācet.

Metn-i Beyt:

Ḥāfız tū ḥatm kun ki hūner-i ḥod ‘iyān ūved

Bā-mudde‘ī nizā‘ u muḥākā‘i ḥācettest

Ḥatmden muzāfun ileyh maḥzūfdur, takrīr-i kelām ḥatm-i suḥan kun. ‘İyān ‘aynuñ kesr ile mu‘āyene¹⁷¹ ma‘nāsına, mufā‘ale bābından maşdardur. Müdde‘ī e‘ammdur. Ya‘nī düşmene ve raqībe şāmıldür. Zīrā bunlar raqībe de müdde‘ī dirler. Ya‘nī da‘vā-yı ‘ışk u maḥabbet eyler. Ammā da‘vāsındakāzıbdür. Pes müdde‘ī anuñcün dirler. Nizā‘ lügatde bir nesne[y]i çekişdüremekdür. Zīrā mufā‘ale ekşer müşārikün beyne’l-işneyn içündür. Ammā bunda çekişmekdür. Muḥākā‘a da mufā‘aleden maşdardur.‘Acem bu maşdarı tāsız isti‘māl ider. Müdārā gibi muḥākāt lafz-ı müşterekdür. Hikāyetle müşābehet beyninde.

Maḥşül-ı Beyt:

İy Ḥāfız, sen sözüñi ḥatm eyle. Ya‘nī taṭvīl-i kelām eyleme. Hüner elbette zāhir olur ḳande ise. Pes müdde‘ī ile nizā‘ ü cidāl ve mükāleme[ye] ne ihtiyāc. Ya‘nī müdde‘ilerle baḥşimüz ve cidālimüz zā‘iddür. Senüñ fazluñ ü kemālün gün gibi rüşendür. Kimseye pūşide degüldür. Müdde‘ī ne dirse disin.

II.1.4.Ġazel-i Diġer-33

[Fā ‘i lā tūn / Fā ‘i lā tūn / Fā ‘i lā tūn / Fā ‘i lūn]

Şaḥn-ı bustān zevḳ-baḥş u şoḥbet-i yārān ḥoşest

Vaḳt-i gul ḥoş bād kez vey vaḳt-i mey-ḥ‘ārān ḥoşest

Şaḥnu’d-dār evüñ ortası. Ammā bunda bustān ortası. Zevḳ-baḥş vaşf-ı terkībdür, baḥşidenden, zevḳ baġışlayıcı. Şoḥbet maşdardur, şoḥbetden. Ya‘nī ‘alime bābından şāduñ zammı ve ḥānuñ sükūniyle muşāḥabet ma‘nāsına muzāfdur. Yārāna ve şoḥbetün yārāna maşdaruñ fā‘ile ve mef‘ūline izāfidür. Vaḳt-i gul ḥoş bād ya‘nī zamān-ı gül ḥoş olsun. Ḥāşılı gülün ḥāli ḥoş olsun. Zīkr-i maḥal ve irāde-i ḥāldür. Türkīde vaḳt-i ḥoş dirler ḥāli ḥoş diyecek yerde. Kez vey ki ta‘līl ez, min ve ‘an ma‘nāsınadır. Vey zamīr-i merfū‘-ı munfaşıldur, hū gibi. Mey-ḥ‘ārān mey-ḥ‘āruñ

¹⁷¹ Yazmada “mu‘nāya” şeklindedir.

cem' idür, meyḥ'ār vaşf-ı terkîbdür, ḥ'ārîdenden, lafz-ı müştarekdür, yemekle içmekle beyinde. Bunda içmekdür.

Maḥşül-ı Beyt:

Şahn-ı bustân zevk u şefâ bağışlayıcıdur. [54b] Yārānuñ şoḥbeti de hoşdur. Gülüñ vaḳti ve ḥālî hoş olsun. Zîrā anuñ ḳudumuyla meyḥ'ārlaruñ vaḳti ve ḥālî iyüdü. Ya' nî bahārgül, bahār zamānında gelür, ol faşıl-da ise bāde artuḳ içilür. Niteki Ḥ'āce buyurmışdur:

Beyt:

[Me fā 'i lün / Fe 'i lā tün / Me fā 'i lün / Fe 'i lün]

Ne-güyemet ki heme sāl mey-perestî kun

Semāh meyḥor u nüh māh parsā mî bāş

'Ārifler buyurmış ki se māh buyurdu ki faşl-ı bahārdur. Pes meyḥ'ārlaruñ vaḳti ve ḥālî gül faşıl-da hoş olmaḳ lâzımdur ki içmegi ziyāde raḡbetle olur. Pes güle ḥayr du' ā lâzımdur.

Metn-i Beyt:

Ez şabā her dem meşāmm-ı cān-ı mā hoş mî şevēd

Ārî ārî ṭayb-ı enfās-ı hevādārān hoşest

Şabā lügatde günle gice berāber olduḡı vaḳt şarḳdan esen yeledirler. Dem ihām ṭarîḳiyle vāḳı' dur. Zāhiren vaḳt ma' nāsınadır. Ammā şā' irüñ murādı nefesdür. Meşāmm geñizde ḳoḳu alan yir. Meşāmmı cāna isnād isti'āre ṭarîḳiyledür. Ārî ārî tākîd-i lafzdur. Ṭayb pāk. Ammā ekser revāyih-i ṭayyibe de isti' māl olunur. Enfās nefesüñ cem' idür, nunuñ ve fānuñ fetḥleriyle. Hevādārān hevādāruñ cem' idür. Zevî'l- 'uḳül-den olduḡuḳün elif ve nunla cem' olmuştur. Hevādārān vaşf-ı terkîbdür, dārîdenden, ṭutmaḳ ma' nāsına. Ya' nî mālîk olmaḳ maldār gibi şāḥib-i māl ma' nāsına. İmdi hevādār dimek, maḥabbetdār dimekdür. Ya' nî şāḥib-i maḥabbet. Pes fülān fülānuñ hevādārîdür ki dirler. Ya' nî maḥabbettin ṭutar maḥabbetî dostıdur dimekdür.

Maḥşül-1 Beyt:

Şabādan her nefes bizüm cānımızuñ dimāğı hoş-bū olur. Ya‘nī enfās-ı tayyibesinden mu‘aṭṭar olur. Mısrā‘-ı şānī buña temsil idüb buyurur: Belī belī hevādārlaruñ nefeslerinüñ hoşusı iyü olur. Şabāya nisbet hevādārluğ gāyetle hūb vākı‘ olmuşdur. Hāşılı aḥbābınuñ nefeslerinüñ taybı iyüdü. Şabā ise hevādār ve muḥibdürki bize ḳabl-i kūy-i cānāndan belki nefes-i cānāndan iḥbār işāl ider. Pes anuñ nefesi tayb olmağ gerek ki iki ma‘nāda bile hevādārdur.

Metn-i Beyt:

Nāguşūde gül niḳāb-āheng-i riḥlet sāz kerd

Nāle kun bülbül ki feryād dil-efgārān¹⁷² hoşest

Nāguşūde lāzımla müte‘addī beyninde müşterekdür. Bunda müte‘addidür. Gülfā‘ili ve niḳāb mef‘ūli, nā edāt-ı selb, guşūde açmaḳsızın. **Āheng** ḳaşd ma‘nāsınadır. **Riḥlet** ismdür, irtihāl ma‘nāsına, ya‘nī göçmek. **Sāz kerd** ve düzdi ve ḳoşadı. **Kun** emr-i muḥāṭabdur ki ta‘lil. **Dil-efgārān**¹⁷³ elif ve nunla cem‘ olmuş, göñli mecrūḥ. Zīrā efkār hemzenüñ şubūṭiyle ve suḳūṭiyle ve kāf-ı ‘Acem ile mecrūḥ ma‘nāsınadır.

Maḥşül-1 Beyt:

Gül niḳābın açmaḳsızın irtihāl ya‘nī göçmek ḳaşdını müheyyā eyledi. Hāşılı gül muṭabbāḳ olmaḳsızın henüz gonçe iken gülistāndan göçmek [55a] tedārükīn eyledi. Zīrā güli gonçe ikinde devşürürler. Pes iy bülbül nāle eyle ki göñli mecrūḥ ‘aşıḳlaruñ feryād u fiğānı hoşdur. Ya‘nī mü‘eşşir ve sūz-nākdur. Zīrā cānānından muḥācir u müfāriḳ oluyor. Āheng ü sūz ve nāle vü feryād cem‘iyyeti mirā‘āt-ı nazirḳabilindendir.

Metn-i Beyt:

Murg-i şeb-ḥ‘ān rā bişāret bād kender rāh-i ‘ışḳ

Dost rā bā nāle şebḥā-yı bīdārān hoşest

¹⁷² Yazmada “dil-fikārān” şeklindedir.

¹⁷³ Yazmada “dil-fikārān” şeklindedir.

Şeb-ḥ̄ān vaşf-ı terkîbdür, ḥ̄ānîdenden gice okuyıcı bülbülden kinâyetdür. **Bişâret** bānuñ kesriyle, muştluḡ ma‘nāsınadır. **Dost rā** rā edāt-ı taḡşîşdür, dostuñ dimekdür. **Bîdārān** cem‘-i bîdār, uyanıḡlar dimekdür.

Maḡşûl-ı Beyt:

Murḡ-ı şeb-ḥ̄āna muştluḡ olsun ki ‘ışḡ yolında. Ya‘nî meveddet, maḡabbetde cānānuñ gicelerle uyanıḡ olan ‘aşıḡlaruñ feryād ü nālesiyle zevḡî var. Ya‘nî bîdāraruñ nāle-i şeb-gîrleriyle ḡoşdur. Zîrā ehl-i derdüñ nāle-i şeb-gîr[i] ziyāde mü’eşşir ü sūz-nākdur. Dost rā’daki rā’nuñ ziyādesine ḡükm eyleyen zā’id söylemiş:

Metn-i Beyt:

Ez zebān-i sūsen-i āzāde’em āmed be-gūş

Kenderîñ deyr-i kuhen kār-i sebuk-bārān ḡoş est

Zebāndan murād, **sūsenüñ** yapraḡıdır. Teşbîḡ tarîḡiyle ve sūseni ve servi āzādliḡıyla vaşf iderler. Zîrā bunlar cemî‘-i zamānda tāze olub yeşermededür. Sā’ir dirāḡtlar ve nebāt gibi kāḡ yapraḡlu ve kāḡ yapraḡsuz olmazlar. Ḥāşılı ḡazān ve ḡış tecāvüzî te‘addîsinden āzādedürler ve meyve ve ḡāşıl şāḡibleri degüllerdür ki şıbyān bunlara taş ve çöb atmaḡ lāzım gele. Pes her cihetden āzādelerdür. Niteki Ḥ̄āce buyurur: “**Kār-i sebuk-bārān** ḡoş est imdi.”

Maḡşûl-i Beyt:

Sūsen-i āzādenüñ dilinden ḡulaḡuma geldi ki bu eski deyrde ya‘nî dünyāda yini yüklilerüñ işi iyüdür. Ya‘nî ta‘alluḡ-ı dünyādan mücerred olanuñkārî ḡoşdur. Niteki serv sūsen bār ve ḡāşılı ta‘alluḡından sālîm olduḡıçün dā’imā taze ve terdür.

Metn-i Beyt:

Nîst der bāzār-ı ‘ālem ḡoş-dilî ver zān ki hest

Şîve-i rindî vü ḡoş-bāşî-yi ‘ayyārān ḡoş est

Bāzār-ı ‘ālem izāfeti beyāniyyedür. **Ḥoş-dilî** ḡöñline ḡam ve ḡuşşa getürmeyen kimseye dirler. Yā, ḡarf-i maşdardur. **Ver** egerden muḡaffedür. **Zān** daḡı ezāndan ki ḡoş-dil beyānçün gelmişdür. **Şîve** lüḡatde iyi iş işlemeḡe ve kendüni ḡüzel

göstermege dirler. **Rind** bāde-nūş, yā, harf-i maşdardur. **Hoş-baş** vaşf-ı terkibdür, bāşidenden, iyi hālle geçinüb gam ve guşşa çekmeyene dirler. ‘**Ayyār** yānuñ teşdidıyla lügatde feresde ve esedde müsta‘meldür. Ya‘nī şuña buña gezmege dirler. Esb şeklinde bir yirde qarār idemeyüb aşığa ve yukarı gezer ve esed āc olduķda şayd celb eylemekçün [55b] tek durmaz gezer. Ammā ıştılāhda şol kimseye dirler ki ziyāde ‘ākıllıġından bī-pervā olub hālī‘ü’l-ıẓār gezer. Halk muķķayyed olduġı i‘tibārāt-ı cüz‘iyye muķķayyed degül. Pes H‘ācenüñ hoş-bāşī ‘ayyārān buyurduġı bunlaruñ hoş-hāl olub āzāde geçinmelerinden kināyetdür. Bu da ma‘lüm ola ki hoş-bāşī rindī ‘ibāretine ‘atf olub ikisi de ‘ayyāra kayd olmaķ var. Yā şiveye ‘atf olunub rindī aña kayd olmaya pes.

Maḥşül-ı Beyt:

‘Ālem bāzārında gönül hoşluġı ve ferāġatı yoķdur. Ya‘nī ‘ālemde āsüde hāl ve fāriġ-i bāl geçinür yoķdur. Münāsib:

[Me fā ‘ī lün / Me fā ‘ī lün / Fe ‘ū lün]

Derīn ‘ālem kesī bī-gam ne-bāşed

Eger bāşed benī Ādem ne-bāşed

Beyt:

[Mef ‘ū lü / Fā ‘i lā tü / Me fā ‘ī lü / Fā ‘i lün]

Her kes be-ķadr-i h‘iş giriftār miḥnet est

Kes rā ne-dāde-end berāt-ı müsellemi

Ve eger şöyle ki vardur rindlük pişesidür ve ‘ayyārlaruñ hoş-bāşlıġı pişesidür. Hoş-dillük ‘ālem bāzārında ya‘nī ‘ālemde şefā-yı ķalb ile geçinür var ise bu iki şıfatla muttaşif olındı. Bu beytde ver zān ki hestüñ ma‘nāsında ve eger andan ki vardur diyen henüz ıştılāhlarında āġāh degül imiş.

Metn-i Beyt:

Hāfizā terk-i cihān goften tarīķ-i hoş-dilist

Tā nepindārī ki aḥvāl-i cihān-dārān hoşest

Terk-i cihān goften ma‘nāsı cihānı terk eyledüm dimekdür, Ya‘nī goften bunda kendi ma‘nāsınadır. Söylemek dimekdür, eylemek ma‘nāsına degül. Ba‘zılar zann eyledügi gibi belki eylemek ma‘nā-yı lāzımıdır. **Tā** bunda tenbīh içündür. **Nepindārī** fi‘l-i nefy-i müstaḳbel, yā zamīrī muḥāṭab, ma‘nāsı āgāh ol zann eyleme ma‘nāsınadır. **Cihān-dārān** cem‘-i cihān-dārdur, murād dünyādār ve māl-dārdur ya‘nī ehl-i dünyā.

Maḥşül-ı Beyt:

İy Hāfız, dünyāyı terk eyledüm demek gönül hoşlığı tarīkidur. Ya‘nī gönül hoşlığına tarīk-i vuşuldur. Hāşılı şefā-yı ḳalb ü sürür enderün-ı dünyā terkindedür, kesbinde degül. Pes imdi āgāh ol zann eylemesin ki dünyā-dārlaruñ ya‘nī ehl-i dünyā aḥvālī vü etvārī iyidür. Hāşılı dünyāya ne ḳadar teveccüh eylese derdi ve belāsı artuḳ olur. Ammā hiç ise hiç olmaz dimekdür.

II.1.5.Ġazel-i Diğer-34

[Fe‘i lā tün / Fe‘i lā tün / Fe‘i lā tün / Fe‘i lün]

Yārab ān şem‘-i dil-efrüz¹⁷⁴ zi kāşāne-i kīst

Cān-ı mā sūḥt, be-porsīd ki cānāne-i kīst

Yārab aşlında yārabbdur. Bā-i müşeddenüñ kesriyle, yā ḥarf-i nidā. Rabb münādā muzāfun ileyh, yā-yı mütekellim aşlında Rabbī idi. Yā’yı ḥazf idüb bā[y]ı taḥfif ü teskīn eylediler yārab oldu. ‘Acabā ma‘nāsına, ān lafzında fetha bā’ya naḳl eylemekle meftūḥ oḳınur. **Şem‘** ‘Arabīde şinüñ fethi ve mīmüñ kesriyledür, mīmi sākīn oḳumaḳ ‘Acem taşarrufātındandır. Meydānuñ mīmi meftūḥ oḳınuḳ gibi **dil-efrüz**¹⁷⁵ vaşf-ı terkībdür. Efrüzīdenden hemzenüñ şübūtiyle ve sūḳūtiyle lügatdır. [56a] Bunda vaşl ile sākīṭ olmuşdur. Bi-ḥasbi’l-lügat ma‘nāsı gönül yalıñlandırıcıdur, gönline şevḳ virüb rüşen ḳılıcı ma‘nāsına. **Kāşāne** ḳış evine dirler, tāb-ḥāne ma‘nāsına. **Cān-i mā sūḥt** cümlesinüñ rābıtı maḥzūfdur. Taḳdīr-i kelām ki cān-ı mā sūḥtdur, vezniçün ḥazf olınmuşdur. Pes bu cümle şem‘-i dil-efrūza¹⁷⁶ şıfat olur yāḥūd cümle-i müste‘nife ola. Pes i‘rābdan maḥalli olmaz, cümle-i ibtidā’iyye olur. **Be-**

¹⁷⁴Yazmada “dil-furüz” şeklindedir.

¹⁷⁵Yazmada “dil-furüz” şeklindedir.

¹⁷⁶Yazmada “dil-furüz” şeklindedir.

porsîd ki fi'l-i cem'-i muhâtab-ı müste'nifedür. **Cânâne-i kîst** be-porsîdüñ mef'ülün bih-i şarihdür. Ya'nî mes'ûlün 'anhdur.

Maḥşûl-ı Beyt:

'Acabâ ol gönüller müteşevvîk eyleyen şem' kimüñ ḥânesindendür. Ya'nî kimüñ ferzendîdür. Cânımızu yaqdı, şoruñ kimüñ ḥânesidür ve kimüñ dil-rubâsıdır. H'âce dil-rubâsınuñ evin bilmek ister ki gâh u bî-gâh der-i devletine ilticâ eyleye.

Metn-i Beyt:

Ḥâliyâ ḥâne ber-endâz-i dil u dîn-i men est

Tâ hem âgûş ki mî-bâşed ü hem-ḥâne-i kîst

Ḥâliyâ şimdiki dimekdür, ḥâlâ ma'nâsına. Ba'z-ı küttâb ile bu 'ibâretde bahşimüz gecmişdür ki da'vâ ider ki ḥâliyâ gâlaḥdur. 'Acem ḥâlâ dir, ḥâliyâ dimez diyü ve du'â-güy bu beyitle ilzâm eylemişüm. **Ḥâneber-endâz** ḥâne yıkıcı dimekdür, vaşf-ı terkîbdür, endâzîdenden atmak ma'nâsına muzâfdur. Dile vü dîne 'atf ile dile ve dîne, ḥâne isti'âresinden soñra ve dil u dîn 'atf ile mene muzâfdur. **Tâ** ta'accüb içündür. Hem edât-ı cem'îyyetdür, hem ḥücre hem sofrâ gibi. Pes **hem âgûş** kucaqdâş dimekdür ve hem ḥâne odaşık ma'nâsına. **Mî bâşed** mî edât-ı ḥâldür. Ḥâliyâ qarînesiyle bâşed fi'l-i muzâri'dür, bâşîdîden. H'âceye i'tiraz eylemişdür ki zann ile cânânını eliyle hem âgûş eylemek münâsib degüldür diyü. Ba'zılar cevâb virmişlerdür ki cânâneye incinmek ḥâletinde söylemişdür. Bu ba'zılar bu cevâbı redd eylemişdür ki 'âşık ma'sûkına her ne deñlü ki incinse bu vâdîden gelmek lâyıq degüldür. Ve 'ale'l-ḥuşuş ki H'âce,şâhib-i devlete ve ba'zılar didiler ki lafzı atasından ve anasından 'ibâretdür. Ya'nî çankı atânuñ ve anânuñ çoynında yatur dimekdür. Niteki beyt-i sâbıka da kimüñ ferzendîdür dinilmişdür.

Maḥşûl-ı Beyt:

Ol şem'-i dil-efrûz¹⁷⁷ ḥâlâ benüm dil ü dînümüñ evini ḥarâb idicidür. 'Acabâ kimüñle hem-ḥ'âb ü hem-bestedür ve kimüñle hem-ḥânedür. Ḥâşılı beni ḥarâb u yebâb eyledi. Ayâ kimi ma'mûr eyleyüb ihyâ eyler.

¹⁷⁷Yazmada "dil-furûz" şeklindedir.

Metn-i Beyt:

Bāde-i la' l-i lebeş kez leb-i men dūr mebād

Rāh-i rūh-i ki vu peymān-dih-i peymāne-i kīst

Bādenüñ lā' le izāfeti müşebbehün-bihüñ müşebbehe izāfetidür. Hāşılı beyānidür ve bunuñ gibi yirlerde la' lüñ kıızıl renglisi murāddur, ğayrisi degüldür. **Kez leb-i men dūr mebād** bunuñ gibi cümle-i mu' terizelere 'ilm-i bedi' de haşv-i melih dirler. Ya' nī medhimüş' ir olan cümle-i mu' terizelere ki mā-ğabline ve mā-ba' dına [56b] hiçbir vecihle ta' alluğu olmaya. Pes bāde mübtedā ve **rāh-i rūh-i** (Kavlulu te' ālā kuli' r-rūhu min emri rabbī 32)¹⁷⁸ haberi ve **rāh** süci ma' nāsınadır. Ammā rūhdan kimse haber virmedi. Hatta peygamberümüz dağı bu kadar nebāhat şān şāhibi iken. Niteki İbn-i Kemāl buyurur:

Beyt:

[Mef' ū lü / Fā' i lā tü / Me fā' i lü / Fā' i lün]

Rāz-ı lebini kıande duyar her ğabī anuñ

Dirler ki sırr-i rūhı nebī dağı bilmedi

Ki ismdür. **Men** istifhāmiyye ma' nāsına. Ruhuñ muzāfun ileyhi vāğ' ı olmuşdur. **Peymāne** de vaşf-ı terkībdür. 'Ahd ü ikrār virici ma' nāsına muzāf olmuşdur peymāneye. Bu ğazelde redif vāğ' ı olan **kīst** lafzlarındaki **ki** ismdür. İstifhām için **est** lafzına muğārenetle hā-i resmī, yā'ya tebdil olmuşdur. Bu bir muğarrid kıā' idedür, zabt eylemek gerek.

Mağşül-ı Beyt:

Ol cānānuñ la' l gibi bāde lebi şāle benüm dudāğumdan ırağ olmasun. Kimüñ rūhınuñ rāhıdır? Ya' nī kimüñ cānına cān kıatar ve kimüñ peymānına peymānededür? Ya' nī kimüñle hem-ğadeğ olmağā peymān virmişdür. Bu beytüñde mışrā' -ı şānīnüñ mażmūnı huşuşında H' āceye i' tirāz eylemişlerdür ki cānānını ibtizāl düşürmişdür

¹⁷⁸Parantez içerisinde yer alan ifade sayfa kenarındadır. "Sana ruhun ne olduğunu soruyorlar. De kiRuh, Rabbimizin emrindedir. Size ancak az bir bilgi verilmiştir." İsrā Suresi, 85. Ayet.

diyü. Peymân soñra vāv-ı ‘aṭıfa irād idüb ma‘ nāsını da aña göre viren kimse feḥvā-yı kelāma vāşıl olmamışdur.

Metn-i Beyt:

Midehed herkeses̄ efsūnī vü ma‘ lūm neşud

Ki dil-i nāzuk-i ū māyil-i efsāne-i kīst

Mī dehed virür, fi‘l-i muzāri‘ müfred-i ğāyibdür. **Herkeses̄** şın-i zamīr, şem‘ -i dil-efrūza¹⁷⁹ rāci‘dür. **Efsūn** ḥile vü mekr oquyub üfüricek ya‘ nī ruḳıyye. **Yā** ḥarf-i vaḥdet ü tenkīr için ve **ma‘ lūm neşud** cümlesi ḥāliyyedür ki ḥarf-i beyāndur. Ma‘ lūm neşudı beyān ider. **Nāzuk** zarīf ve ter dimekdür. Dilüñ şıfatıdır, efsāne lağz u üşüre ma‘ nāsınadır. Ya‘ nī Türkīde olandır ki demekle ta‘bīr olunur. **Māyilüñ efsāneye** izāfeti ism-i fā‘ ilüñ mef‘ ūline izāfetidür.

Maḥşül-ı Beyt:

Ol şem‘ -i dil-efrūze herkes efsūn u ḥile ve mekr ruḳıyye virür. Ya‘ nī her kimse kendiyeye meyl itdürmege sa‘ y eyler. Ammā ma‘ lūm olmadı ki anuñ nāzuk u ter göñli kimüñ efsānesine ve ruḳıyyesine māyildür. Herkes anı kendüye taḥşış eylemekçün nice kışşa vü ḥikāye oqur. Ammā ma‘ lūm olmadı ki kimüñ kışşasına ve ḥikāyesine māyildür.

Metn-i Beyt:

Yārab ān şāh-veş-i mäh-ruḥ-i zühre-cebīn

Dürr-i yektā-yı ki vü gevher-i yek-dāne-i kīst

Veş edāt-ı teşbīhdür. **Şāh** gibi dimekdür. **Cebīn** alındur. **Zühre** alınlı dimekdür. Ya‘ nī berrāḳ alınlıdır, mu‘ teberdür ki ismdür. Men istifhāmiyye ma‘ nāsına. **Gevher-i yek-dāne dürr-i yektā** ma‘ nāsına belki aña ‘aṭf-ı tefsīrdür.

---

¹⁷⁹ Metinde “dil-furüz” şeklindedir.

Maḥşül-ı Beyt:

‘Acabā ol zühre alınlı, ay yüzli pādişāh gibi şem‘-i dil-efrūz¹⁸⁰ kimūñ dürr-i yektāsı ve kimūñ gevher-i yekdānesidür. Ya‘nī kimūñ ferzendidür ve kimūñ ciger-güşesidür ve şāhveşden ve ruḥdan şoñra vāv-ı ‘aṭfa¹⁸¹ işbāt [57a] eyleyen Fārisī lezzetinden bī-behre imiş.

Metn-i Beyt:

Devlet-i şoḥbet-i ān şem‘-i sa‘ādet pertev

Bāz porsīd Ḥudā rā ki be pervāne-i kīst

Devlet muzāfdur, şoḥbete bā-yı batnile **şoḥbet** şaduñ zammiyle muşāhebet ma‘nāsınadır. **Pertev** ziyā vü eşer. **Bāz** te‘kīd içündür. Ancaḡ girü ve şoñ diyen ilerisini ve gerisini teşḫīş eylemez imiş. **Porsīd** cem‘-i emr-i muḥāṭabdur. **Rā** edāt-ı taḫşīş, Allah için dimekdür. **Pervāne** ḥaṭṭ-ı hümāyūn ma‘nāsınadır ki pādişāhlardan bir kimseye bir maşlaḥatdan ötüri çıkar ve ol ḥaṭṭı ṭaşrada şāhibine işāl idene pervāneci dirler ki selāṭīn-i ‘Acemde ol bir maşībdur. **Be** pervānedeki bā ḥarf-i şıla ma‘nāsına, ola veyā ma‘ıyyet veya müsebbebiyyet ma‘nāsına.

Maḥşül-i Beyt:

Ol sa‘ādet pertevli şem‘üñ muşāhebeti devleti Allah için şoruñ kimūñ pervānesidür veyā kimūñ pervānesi sebebiyledür. Ya‘nī kātīb-i ezel bu devleti kimūñ başına yazdı ve kime taḡdīr eyledi.

Metn-i Beyt:

Goftem āh ez dil-i dīvāne-i Ḥāfız bī-tu

Zīr-i leb ḥande-zenān goft ki dīvāne-i kīst

Bī-tu ya‘nī bī-vişāl-i tū. **Zīr-i leb** dudak altında, Türkīde bıyık altında dirler. **Ḥande** gülmek ma‘nāsına. **Zenān** şıfat-ı müşebbedür. Bunda elfāz-i zedenle terkīb olunur. Ammā terkībde anı urmaḡla ta‘bīr yakışmaz cümleden ḥande-zed dirler. Güldi diyicek yirde ḥande-zenān güler dimekdür.

¹⁸⁰ Metinde “dil-furūz” şeklindedir.

¹⁸¹ Yazmada “‘aṭfa” şeklinde yazılmış, sayfanın altında düzeltilmiştir.

Maḥşül-i Beyt:

Ol cānāna dirüm āh Ḥāfızuñ dīvāne gönünden senüñ firākuñda ‘acabā nice olur ḥāl? Dudağ altında gülerek didiği kimüñ dīvānesidür? Ya‘nī cānān tecāhül ṭarīkiyle nāz cihetinden kimüñ dīvānesidür didi. Ya‘nī ben anı dīvāne eyledüm ve andan ḥaberi yok kim dīvāne eylediye aña şikāyet eyle dimekdür.

II.1.6.Ġazel-i Diġer-35

[Me fā ‘i lün / Fe ‘i lā tün / Me fā ‘i lün / Fe ‘i lün]

Egerçi ‘arz-ı hüner pīş-i yār bī-edebīst

Zebān ḥamūş veliken dehān por ez ‘Arabīst

‘**Arz-ı hüner** izāfeti maşdaruñ mef‘ūline izāfetdür. **Bī** edāt-ı selbdür. Ammā cevābda maḥşūşdur. **Edebīst** yā ḥarf-i maşdardur, zebāndan mīm-i mütekellim maḥzūfdur. Aşlında zebānem ḥamūşdur. **Dehāndan** mīm-i maḥzūfdur, aşlında dehānem. **Por ez ‘Arabīst** yā ḥarf-i nisbet, taḳdīr-i kelām ez ‘ilm-i ‘Arabīdür.

Maḥşül-i Beyt:

Egerçi yāruñ önünde ‘arz-ı hüner eylemek edebsizlükdür. Dilümüz sākit ammā aġzımız ‘Arabīden ṭoṭoludur. Ḥāce zerafetle yārine ‘arz-ı hüner idüb buyurur: “İlm-i ‘Arabīden ṭoṭolu behredārem.” Egerçi mütemeddiḥ degülem. ‘Arabī’i taḥşīş eyledüğinden aña[m]az ki kendilerine nisbet dilleri olmaya.

Metn-i Beyt:

Perī nihufte ruḥ u dīv der kirīşme-i ḥüsn

Besūḥt ‘aql zi ḥayret ki in çi bu’l-‘acebīst

Perī nihufte ruḥ Ḥācenüñ cānānı bir kaç gün ṭaşra çıkub görünmez ve küşe-i ḥāne de [57b] oturmağa iḥtiyār eyler ve raḳīb-i nādān ise gelüb Ḥāce karşıısına raġmen kendini nümāyān ve zāhir eyler. Pes Ḥāce ol ḥālüñ vaşında bu beyti buyurur. **Kirīşme** nāz ma‘nāsınadır. **Ḥüsn** güzellük nāzında dimekdür. **Besūḥt** fi‘l-i lāzımdur, ‘akla yanmağ isnādi mecāzdur. **Bū** ebūdan muḥaffefdür, bābā dimekdür, peder ma‘nāsına. ‘Arab bir ma‘nāda mübālağa kaşd eylese, yā ebiyle ta‘bīr ider veyā

ümmîyle. Meşelâ ebû'l-fesâd ve ümmü'l-ḥabâiş dirler. Güya ki fesâd ü ḥabâset bunlardan tevellüd ider. Pes bunda bû ziyâde ma' nâsınadır diyen lügatde ve iştilâhda ve isti'mâlden gâfil imiş. ' Acebîde yâ ḥarf-i maşdardur.

Maḥşül-ı Beyt:

Perî ruḥîn gizlemiş. Ya' nî görünmez diyü ise güzellük nâzındadır. Ya' nî perî yirine geçmiş güzellük ' arz ider. ' Aql ḥayretten yandı, yandı ki buna bu'l- ' acebluḡdur. Ya' nî mübâlaḡayla ' acebdür ki şeyṭân, perî vü melek işini işler. Ḥâşılı perî gibi nâz ü cilvededür.

Metn-i Beyt:

Sebeb me-pors ki çerḡ ez çi sifle-perver şud

Ki kâm-baḡşî-i ü râ behâne bî-sebebîst

Sifle-perver dün-perver vaşf-ı terkîbdür, alçaḡ besleyici dimekdür. **Kâm-baḡş** da vaşf-ı terkîbdür, murâd-baḡş gibi murâd baḡışlayıcı ma' nâsınadır. **Yâ** ḥarf-i maşdardur.

Maḥşül-ı Beyt:

Sebeb şorma ki felek neden alçaḡ besleyici oldu. Ya' nî denîleri ' azîz eyledi ve ' azîzli zelîl eyler. Zîrâ anuñ murâd baḡışlayıcılıḡına bahâne sebebsizlükdür. Ya' nî edâniyi terbiye eylemege sebeb lâzım degül. Hemân denî vü süfle olmaḡ terbiyesine kâfidür.

Beyt:

[Me fâ ' i lün / Fe ' i lâ tün / Me fâ ' i lün / Fe ' i lün]

Felek be-merdum-ı nâdân dehed zimâm-i murâd

Tu ehl-i faẓl ü dâniş hemîn günâhet bes

Metn-i Beyt:

Derîn çemen gül-ibi-ḡâr kes ne-çîd ârî

Çerâḡ-i Muştafavî bâ şerâr-i Bû-Lehebîst

Derīn çemenden murād dünyādur. **Gül-i bî-hār** dikensiz gül, naķizsız şey'i. **Ne-çid** nefy-i müstaķbel. **Ārī** elif-i memdüde ile ne' am ma' nāsına, eved dimekdür. **Çerāğ** mumuñ fetilesinde yanan āteşe dirler. **Muṣṭafavī** Muṣṭafānuñ ism-i mensübıdır. Ya'nī Muṣṭafānuñ şeref-i islāmīve nübüvvet nürü. **Şerār** āteş kıgılcımudur. **Bī** ağabeyden muhafefdür. Bū ebūdan olduğı gibi.Ebīnüñyirine ebūda cā'izdür. **Leheb** āteş yalıñına dirler. **Yā** ģarf-i nisbet, Muṣṭafavīdeki gibi. Pes bu iki yā¹⁸² ģarf-i maşdar, ' itibār iden işābet eylemedi.

Maḥşül-1 Beyt:

Dünyā çemeninde kimse dikensiz gül divşürmedi. Elbette gül ķande var ise dikeni biledür. Ve māl ķande var ise anda bir mār muķarrerdür ve ķande ki şādilük var ise ģam ' aķabinedür. Niteki Gülistān da buyurur:

Beyt:

[Fā ' i lā tün / Fe ' i lā tün / Fe ' i lā tün / Fe ' i lün]

Cevr-i düşmen çi koned ger ne-keşed t̄alib-i dost

Genc u mār u gül u ģār u ģam u şādī behemend

Genc u mār buyurur ve kīnüñ aşlı budur ki bir mālī ki defīne ider. Her kırķ yıldan [58a] şoñra ol defīne[y]i bir ejder taşarruf ider dirler. El' uhdetü' ale'l-rāvī¹⁸³. Niteki ' Āşafī bir teşbīh-i ģāşda buyurur ve lillāhi derruhu.

Beyt:

[Mef ' ū lü / Fā ' i lā tū / Me fā ' i lü / Fā ' i lün]

Ĝam-1 tu der dil üpiçidedūd-1 āh boro

Çu mār-1 genc ki gencīne rā nigeħ dāred

Dīvān-1 ' Āşafīde muḥayyel bī nazīr beyt çokdur. Ammā bu beyt serdārlarındandır. Ĥāşıl-1 kelām eşyā ezdād ile müstenbiddür. Pes her bir ayınuñ zamānında bir yaramaz zıddı olur. Meşelā Ĥazret-i İbrāhīm' uñ Nemrūd ve Mūsā' nuñ Fir' avun ve Ĥazret-i Muḥammedü'l-Muṣṭafā' nuñ şallallahü ' aleyhi vesellem iki

¹⁸² Yazmada "yāy" şeklindedir.

¹⁸³ Rāvinin uhdesindedir, rāvi sorumludur.

zıddı var idi: Biri Ebū Cehl ve biri Ebū Leheb. Pes H̄āce buyurur: “Her şeyüñ dünyāda zıddı var. Niteki H̄azret-i Muḥammed’üñ nūr-ı nübüvvetine şerār-ı Ebū Leheb zıddı idi.” Murād şerārdan izā vü cefā ve şirret-i Ebū Lehebdür. Pes andan h̄azret müteezzī idi ki gāh u bigāh h̄azreti rencide iderdi. İmdi H̄āce buyurur: “Dünyāda dā’imā şefā vü zevk olmaz. Belki sevüncek ‘aḳabince miḥnet ü elemi olur. Zīrā dünyā bu vech üzere maḥlūḳdur ve ḥilḳatini taḡyīr eylemege ḳādir degül.

Metn-i Beyt:

Be nīm cov neḥarem ṭāk-i ḥāneḳāh u ribāt

Merā ki maṣṭaba eyvān u pāy-i ḥum ṭanabīst

Be nīm bā ḥarf-i muḳabele. **Nīm** yarım, nişf ma‘nāsına. **Cov** arpa. **Neḥarem** fi‘l-i nefy-i müstaḳbel, ḥarīdenden şatun alım dimekdür. **Ṭāk** kemer. **Ḥāneḳāh** şūfiler tekyesi. **Ribāt** rānuñ kesriyle ulı odalar, cem‘i ribāṭāt gelür. **Maṣṭaba** cemī‘-i nüshada şādıdur. Ammā İmām Maṭuridī Maḳāmāt-ı H̄arīri’nüñ otuzıncı maḳāmınuñ şerḥinde sin ile yazar. Bu ‘ibāretle ki “el-maṣṭaba[tu] ḥānu’l-ḡurabā’i ve fi‘l-mücmeli’l-mesāṭibü’d-dukkākīn ḥavlü’l-mescidü’l-vāhdeti mıṣṭaba. Ammā Lüḡat-ı Esāmī maṣṭaba cāygāh-ı ḡurabā dimiş. Şād ile **eyvān** hemzenüñ kesriyledür aşlında. Ammā ‘Acem fethiyle oḳur ve büyük çār-tāḳda ve şāh-nişīnlerde isti‘māl iderler. Niteki Şāhidī dimişdür: “Çārdaḡa vervāradi hem daḡı eyvān.” Ve Tuḥfe-i Ḥüsāmī de¹⁸⁴ büyük çārdaḳdur eyvān dimiş. **Ṭanabīde** iḥtilāf eylediler. Yā¹⁸⁵ ḥarf-i nisbetdür ve ba‘zıları aşlıdür, yā-yı nisbeti diyenler didiler. Ṭanāb ile ya‘nī çāder ipiyle ḳurılan nesnedür. Çāder ve çargeh ve ḳura ev gibi. Ve yā-yı aşlıyye ile diyenler ve bāylar ki öñi açuḳ evdürki bāḡlarda ve bāḡçelerde yazın gölgelenmek için peydā iderler. Ammā H̄ācenüñ kelāmından añlanan budur ki kendilerinüñ memleketine maḥşuş bir maḳbūl ḥāne ola, medḥde vāḳ‘ı olmuş. Ṭanabī poyrazlukdur diyen ‘indī dimişdür. Şiḡāḡ-i Fürsī evvel lüḡatinde cāy-ı tābistān ve ba‘z ṭanabī ḥānend dimiş. **Pāy-ı ḥumdan** murād küb dibidür.

¹⁸⁴ Yazmada “di” şeklindedir.

¹⁸⁵ Yazmada “yay” şeklindedir.

Maḥşül-ı Beyt:

Yarım arpaya şatun almam, ḥāneḳāḥ ve ribāṭuñ kemerini. [58b] Ya‘nī yanumda bunlar hīç nesne degül. Baña maştaba eyvāndur. Ya‘nī eyvān mertebesindedür ve küb dibi ḥāne-i ṭanabīdür. Ya‘nī ḥükminindedür. Ḥāşılı baña geh maştaba eyvān ve pāy-ı ḥum ṭanabīdür. Ḥāneḳāhuñ ve medresenüñ ve ribāṭuñ kemerini hīç almam dimekdür. Ya‘nī anlarla bunlardan müstaḡnī ve fāriḡum. Ribāṭı kemere ‘aṭf idüb ma‘nāsını çārdaḳ diyen hem lügatde ve hem ma‘nāda ḥaṭā eylemişdür ve baña geh müsāfirḥāne ya‘nī meyḥāne şofadur ve küb dibi çāder ipi diyen afḥeş ḥaṭā eylemişdür. Beytde muḥtemelü’z- zıddeyn şan‘atı var.

Metn-i Beyt:

Cemāl-i duḡter-i rez nūr-ı çeşm-i māst meger

Ki der niḳāb-ı zucācī vü perde-i ‘inebīst

Duḡter-i rez şarābdan kināyetdür, aşma kızını dimekdür, aşlı aşmadan mütevellid olduḡıçün. **Nūr-ı çeşm**den murād merdüm-i dīdedür. Zīrā nūrı ve zīyāsı ol görür. **Meger** keennehu ma‘nāsınadır. **Zucāc** zānuñ zammıyle lügatde şırça ma‘nāsınadır, ḳārūre ma‘nāsına ve **yā** ḥarf-i nisbetdür. Ammā keḥḥāller¹⁸⁶ ıştılāḥında ruṭūbāt-i ‘ayndan bir ruṭūbetüñ ismidür. Ve ‘**inebī** yā-yı nisbet ile hem şarābdan kināyetdür ve hem göz perdelerinden bir perdenüñ ismidür. Ma‘lüm ola ki Allah Te‘ālā gözi yedi perde ile üç ruṭūbetden ḥalk eylemişdür. Evvelkisi perde-i şalbiyye andan şoñra meşīmiyye andan şebekiyye andan ruṭūbet-i zucāciyye andan celīdiyye andan şoñra perde-i ‘ankebūtiyye andan ruṭūbet-i bīdiyye andan ‘inebiyye andan ḳarniyye andan mülteḥime ḥānuñ kesriyle nitekim nazm eylemişler.

¹⁸⁶ Yazmada “kemāller” yazmaktadır, sayfa kenarında “keḥḥāller şeklinde düzeltilmiştir.

Rubā'î Beyt:

[Mef' ū lü / Fā' i lā tü / Me fā' i lü / Fā' i lün]

Kerd āferīdgār-ı te' ālābe-luṭf-i ḥ'ış

Çeşmet be-heft perde vü se āb munḳasım

Şulb u meşīme¹⁸⁷ şebeke¹⁸⁸ zücācī¹⁸⁹ pes celīd¹⁹⁰

Pes' ankebūt ü bīḍ ü' ineb ḳarn u mülteḥim

Pes Ḥ'āce bu beytde bir ruṭūbetle bir perdeye işāret idüb bādeyi merdüm-i çeşmi ḥükminde icrā eyledi ki bāde-ḳāh perde-i' inebīdür. Ya' nī şaḳlamazdan evvel ve kāh ruṭūbet-i zücāciyyededür, meclise geldükde.

Maḥşül-ı Beyt:

Duḡter-i rez cemālini ya' nī şarāb-ı cemāli güya ki bizüm gözümüzüñ nūrıdır ki zücāci niḳābda ve' inebī perdedür. Ya' nī kāh şīşe içinde maḥfūz ve kāh' ineb içinde meşūrdir. Ḥāşılı şarābı bu iki ḥāletde göze teşbih ider. Ol iki ḥāletde nühābesti perdelerden birisiyle ve ruṭūbātın birinüñ zikriyle iktifā eyledi.

Metn-i Beyt:

Devā-yı derd-i ḥod eknün ezān müferriḥ cūy

Ki der şurāḥī-i Çinī vü şīşe-i Ḥalebīst

Devā dermān, 'Arabca' ilāc dirler. **Derd** ağrıdır. **Ḥod** kendî. **Eknün** şimdi. **Cūy** muḥātabdur, cūyidenden iste dimekdür. Ḥiṭāb-ı 'āmmıdır ki ḥarf-i rābiṭ şıfat bi'l-mevşūfdur. **Çinī** yā ḥarf-i nisbet ve **şīşe-i Ḥalebīst** Halebe mensüb şīşe dimekdür. Selāṭīn-i 'Oşmāniyyeden evvel ā'lā şīşeler Ḥalebden çıkardı. Aşılta Ṭarsūsdan peydā olub Ḥalebe gelürdi ve Ḥalebden 'āleme münteşir [59a] olurdu. Niteki Şeyḥ Sa' dī Ḥāzretleri Gülistānda ol ma' ḥūd bāzergānla bir gice şeyḥī cezīre-i kīşde kendi odasına iletse gerek ve şabāḥa dek perişān söylemeden şeyḥī uyutmasa gerek. Anda

¹⁸⁷ Yazmada “meşīme vü” şeklindedir.

¹⁸⁸ Yazmada “şebekiyye” şeklindedir.

¹⁸⁹ Yazmada “zücācī vü” şeklindedir.

¹⁹⁰ Bu mısranın vezni bozuktur.

dir ki pūlād-ı Hindī be-Ḥaleb ü ābgīne-i Ḥalebī be-Yemen. Bu didikleri Frengden şīşe çıkmazdan evvel imiş. Ammā bu zamānda mu‘ teber Frengī şūrāhīdūr.

Maḥşūl-ı Beyt:

Kendi derdüñe devāyı evvel müferriḥden ṭaleb eyle ki Çinī şūrāhīdedūr ve şīşe-i Ḥalebīdedūr. Ya‘ nī bāde ki kendi zamānında bu iki ṭarafda iyisi ve mu‘ teber imiş.

Metn-i Beyt:

Hezār ‘ aql u edeb dāştem men ey Ḥ‘āce

Kunūn ki mest u ḥerābem şalā-yı bī-edebīst

Ḥ‘āce bunda ‘ izzetlü vü ḥürmetlü ma‘ nāsına. **Mest-i ḥarāb** izāfetle geçgin sarḥoşdur, vāv-ı ‘ āṭıfa ile yazanlar bilmez imiş. **Şalā** muzāf olmuştur. **Bī-edebī** ise izāfet-i maşdardur, ilā mef‘ üle ma‘ nāsına, edebsizlige. Ya‘ nī ‘ umūmen edebi terke şalā, zīrā mest-i ḥarāb olandan her ne edebsizlik ki dirsın gelür.

Maḥşūl-ı Beyt:

İy ‘ azīz bundan evvel biñ ‘ aql u edebüm vardı. Ammā şimdiki geçgin sarḥoşum, edebsizlige şalā. Ya‘ nī her ne edebsizlik ki var benden gelür. Zīrā lā-yū‘ ḳalam, ‘ şalā-yı bī-edebīst ‘ ibāretünñ ma‘ nāsını edebsizlik şalāsıdır. Ya‘ nī anuñ zamānıdır diyen bu ‘ ibāretünñ ma‘ nāsını virmemiştür.

Metn-i Beyt:

Biyār mey ki çu Ḥāfiz müdāmem istizḥār

Be girye-i seḥerī vü niyāz-i nīm-şebīst

Biyār mey ḥiṭāb-ı ‘ āmmdur. **Ki** ḥarf-i ta‘ līl. **Çu** ḥarf-i teşbih. **Müdām** dāim ma‘ nāsınadır. **İstizḥār** istif‘ āl bābından maşdar, bir şeyi arḳa idinmek. **Bā** ḥarf-i şıla. **Girye** ağlamanuñ ismidür, ḥande gülmenüñ ismidür. **Seḥerī** yā-yı nisbetdür. **Niyāz** ‘ arz-ı ḥācet. **Nīm-şebī** yā-yı nisbetdür.

Maḥşül-1 Beyt:

Bāde getür ki dāim benüm arḳalandugum seḫer vaḳtinde aḡlamadur ve dün yarısında Allaha ‘arz-ı ḫācetimedir.¹⁹¹ Ya‘nī bāde içdügüm ū iki ḫāle göredür ve bu iki ma‘nāya istizḫārladur. Yoḡsa bunlardan ḡayrı Allaha ‘amelüm yoḡdur ki aña tayanub bu işi irtikāb idem.

II.1.7.Ġazel-i Diġer-36

[Mef‘ūlü / Fā‘ilātü / Me fā‘ilü / Fā‘ilün]

Ḥoşter zi ‘ayş u ūḫbet u bāġ u bahār çist

Sākī kucāst ḡu sebeb-i intizār çist

Ḥoş iyi dimekdür ve **ter** tafḏil içündür. ‘**Ayş** ‘aynuñ fethasıyla dirlik ma‘nāsınadır. Ammā ‘Acem zevḳ ü ūḫbet ma‘nāsınadır. **Bāġ** Rūmda baḳçe didiklerine ‘Acem bāġ dir. **Bahār** ma‘tūfdur. **Çinüñ** hā-yı resmisi yā-ya ḳalb olmuşdur. **Kist** lafzında olduġı gibi. **Kucā** ḳande dimekdür. **Ġū** ḫitāb-ı ‘āmmudur. **İntizār** ḳatlanmaḳdur.

Maḥşül-1 Beyt:

Bāġ u bahārda ūḫbet ü ‘ıyş eylemeden yigrek nedür? Sākī ḳandedür? Söyle intizāra sebeb nedür? Ya‘nī bu faşılta ‘ıyş u ‘ışret te’ḫirinüñ aşlı nedür? ūḫbetden ūḫra vāv-ı ‘āḫfa irād eyleyen bu beytüñ ma‘nāsını bilmez imiş.

Metn-i Beyt:

Her vaḳt-i ḫoş ki dest dehed muġtenem ūmār

Kes rā vuḳūf nist ki encām-ı kār [59b] çist

Vaḳt-i ḫoş izāfeti mevşūfuñ ūḫatına izāfeti ḳabīlindendür ki rāḫta-ı ūḫat. **Dest dehed** el virür ma‘nāsınadır. **Muġtenem** ism-i mef‘ūldür, if‘āl bābindan ḡanīmet ma‘nāsına. **Şumār** emr-i muḫāḫabdur, ūay dimekdür. **Kes rā** kimse dimekdür, rā taḫşiş içündür. **Vuḳūf** maşḫardur, duḫūl vezni üzre ‘ilm ma‘nāsına ki ḫarf-i beyān ‘adem-i vuḳūfi beyān ider. **Encām-i kār** işüñ ūḫı ya‘nī āhiri.

¹⁹¹Metinde “ḫācetimdür” ūeklinde yazılmış, sayfa kenarında yer alan düzeltmeyle “ḫācetimedir” ūeklinde yazılmıştır.

Maḥşül-ı Beyt:

Her iyyi vaḳt ki el virür. Anı ğanîmet bil. Zîrâ kimse ‘âlim degül ki işüñ âhiri vü ‘âkıbeti nedür? Ya‘nî her zamân ve her sâ‘at ki zevḳ u şefâyla mürür eyler. Anı Allahdan bir ni‘met ḥesâb eyle. Ya‘nî irt e gününñ ḥâline nâzır olma. Zîrâ kimse işün şoñı ya‘nî irt e gününñ ḥâline vâkıf degül ki niçe gelür ve niçe geğer.

Beyt:

[Me fâ ‘î lün / Me fâ ‘î lün / Me fâ ‘î lün / Me fâ ‘î lün]

Ġam-ınâ-âmede ḥorden be-naḳdem ânçı mî-dâred

Hemân bihter ki bâ ferdâ güzârem kâr-i ferdârâ

Metn-i Beyt:

Peyvend-i ‘ömr beste be mü’ist ḥüş-dâr

Ġam-ḥ‘âr-i ḥ‘iş bâş ğam-ı rûzgâr çîst

Peyvend ulaşuḳ. Be mü’ist bâ ḥarf-i muşâhebet veyâ ḥarf-i vaḥdet. Ḥüş uş, ya‘nî ‘aḳl. Dâr emr-i muḥâtabdur, dârîdenden uyar. ‘Aḳluñ uyar diyicek yirde isti‘mâl iderler. Ya‘nî ‘aḳluñ cem‘ eyle dimekdür. Ġam-ḥ‘ârîsa vaşf-ı terkîbdür, ğam yiyici ma‘nâsına. Ḥ‘iş vâv-ı resmîyetle kendi dimekdür. Bâş emr-i muḥâtabdur, bâşîdenden, ol dimekdür. Ġam-ı rûzgâr izâfet-i lâmiyyedür, yâ-yı batnî taḳdîrinde.

Maḥşül-i Beyt:

Eyyâm-ı ‘ömrünñ peyvendi ve ittişâli bir ḳalîle bağlıdur. Ya‘nî ‘ömr e devam ve sebât yoḳdur. Serî‘ü’z-zevâldür, ‘aḳluñ uyar. Ya‘nî cem‘ eyle, kendi nefsün, ğamın yiyicisi ol. Rûzgârün ve zamânün ğamı nedür? Ḥâşılı eyyâm ve evḳât ve ezmine ğamın yimeñ ki fülân ay kusûf, yâ fülân ay ḥusûf, yâ fülân yıl ḳaḫt, ya fülân ruḥş rânün zammî ve ḥânün sükûniyle ucuzluḳ olur diyü ğam çekmek ‘aḳldan degül.

Metn-i Beyt:

Ma‘nî-i âb-ı zindegî ve ravza-i İrem

Cuz ḫarf-i cüy-bâr u mey-i ḥoş-güvâr çîst

Zindegî ma' lûm ola ki her kelimenüñ âhîrinde hâ-yı resmî ola, aña yâ-yı nisbî veyâ yâ-yı maşdar veyâ elif ü nûn cem' lâhık olsa hâ-yı resmîden bedel bir kâf-ı 'Acem ile tavassuţ iderler. Zindegî vü bendegî ve h'âcegân ve bendegân gibi. **Ravza** lûgatde çemendür. Ammâ bunda bâğçe murâddur. Zîkr-i hâl ve irâde-i muhâl tarîkiyle. **İrem** cennet bağıçelerinüñ birisinüñ ismidür. Taḥḳîki ziyâde beyâna muhtâcdur. Amma bu maḥalli degül. **Cuz** ğayr ma'nâsınadur. **Ṭarf** rânüñ sükûniyle ṭarafdân muḥaffedür, rânüñ fethasıyla. **Cûy-bâr** lûgatlerde ırmağ kenârıdır dirler. Ammâ bunuñ gibi yirlerde muṭlağ ırmağdur. **Ḥoş** eyi ve **gûvâr** guvâridenden siñmek. Meşelâ ṭa'âm siñmek ve şarâb siñmek.

Maḥşûl-i Beyt:

Âb-ı ḥayâtuñ ve İrem bâğınüñ ma'nâsı ırmağ kenârıyla a'lâ siñici bâdeden ğayrı nedür? Kinâyet tarîkiyle ṭarf-i [60a] cûy-bâr ravza-i İremden ve mey-i ḥoş-guvâr âb-ı zindegîden kinâyetdür. Ya'nî cennet didükleri ırmağ kenârı ve âb-ı ḥayvân didükleri mey-i ḥoş-guvârdan ğayrı degüldür.

Metn-i Beyt:

Mestür u mest her dü çu ez yek ḳabile'end

Mâ dil be işve-i ki dehîm ihtiyâr çîst

Mestürdan murâd ehl-i taḳvâdur. Ya'nî şâlih ḳabile bir atadan müteşâ'ib ve müteferriğ olan evlâd cem'î ḳabâ'il gelür. **İşve** 'aynuñ fethî ve kesriyle câ'iz Lâmi'î Celebi manzûmesinde buyurur: “İşve gönül aldamağ, cilve şalınmağdur.” Ammâ 'Acem ekşer nâz ü şîvede isti'mâl iderler. Lîkin bunda fenn ü şun' murâddur. **Dehîm** fi'l-i muzâri' mütekellim-i ma'a ğayruhudur, dehîdenden bunda virelüm¹⁹² dimekdür.

Maḥşûl-i Beyt:

Şâlih ü ṭâlih ikisi bile çünki bir atanüñ evlâdıdır dir ve bir¹⁹³ atadan müteferriğ¹⁹⁴ ve müteşâ'ibdür. Biz gönümüzü kimüñ şîvesine ve fitnessine virelüm?

¹⁹² Yazmada “vireyüm” şeklindedir.

¹⁹³ “ve bir” ifadesi sayfa kenarında yer almaktadır.

¹⁹⁴ Yazmada “müteferriğ” şeklindedir.

İhtiyâr nedür? Ya' nî cānib-i muhtâr kankısidur? Hāzret-i H'ācenūñ bu beyti şüret-i istiftāde vākı' olmışdur. Bunda bir kabīlede murād Cenāb-ı Kuddüsdür diyen haṭā söylemiş.

Metn-i Beyt:

Rāz-i derūn-i perde çi dāned felek ḥamūş

Ey mudde' ī nizā' -i tu bā perde-dār çīst

Rāz gizlü iş. **Derūn** iç ma' nāsına. **Çi dāned** ne bilür, ya' nî bilmez. **Ḥamūş** emr-i muḥātabdur. **Müdde' ī** bunda 'ālim geçinüb cāhilāne vāz' eyleyendür. Ve ba' zılar didiler müdde' ī ol kimsedür ki kendüñi 'ārif-i muvaḥḥid iddi' ā idüb ḥavādiş-i 'ālemi eflāke ve nücūma isnād idüb kāh şükr ve kāh şikāyet izhār idüb ve gam çeker. **Nizā'** çekişmekdür. **Perdedār** lügatde perde dutucıdır. Ammā iştilāḥda kapucıya dirler. Felege perdedārluk isnādi mecāzendür. Zīrā felek perdelerdür, perdedār ḥaḳīkatde Allahdur ki eflākī şaklayub hıfz eyleyen oldur.

Maḥşül-i Beyt:

Perde içinde ya' nî ardında gizli işi felek ne bilür? Sus, epsem ol. İy müdde' ī senüñ perdedār ile nizā' uñ nedür? Ya' nî aḥvāl ü eṭvār ve ḥevādiş-i rüzgārı eflake izāfet idüb anlardan kāh şākir ve kāh şākī olmaḳ ziyāde cehlden nāşidür. Eflāk ü nücūmuñ umūr-ı 'ālemde te'şīrin ḳabül eyledüğümüz taḳdīrce Allahuñ emriyledür. Bunlaruñ bu te'şīrde ihtiyārı ve istiḳlālı yoḳdur dimekdür.

Metn-i Beyt:

Sehv u ḥaṭā-yı bende gireş nīst i' tibār

Ma' nī-yi 'afv u raḥmet-i āmurz-gār çīst

Sehv ḡaflet ma' nāsınadır. **Ḥaṭā** şavāb muḳābilü, ya' nî egri. Bunda cürm murāddur. **Gireş**deki zamīr Ḥudāya rāc' idür, ma' nāda bendeye de muḳayyed olmaḳ cā'iz. **İ' tibār** bunda mu' teber ma' nāsınadır. Ya' nî maşdar-ı mef' ul ma' nāsınadır. **'Afv** maşdar, 'afā ya' fūdan. Ya' nî naşara bābından bir kimsenüñ günāhını terk idüb 'iḳāb eylememeye dirler. **Raḥmet** [60b] esirgemekdür. **Āmurzgār** āmurzīdenden,

yârlığıcı ğaffâr ma‘nâsına. -gâr edât-ı fâ‘ ildür, -cî ma‘nâsına, kerdgâr ve perverdgâr gibi kerdenden ve perverdenden.

Maḥşül-i Beyt:

Bendenüñ ğaflet [ü] ḥaṭası eger Allah ḫatında mu‘teber degül ise pes Allahuñ raḥmet ve ‘afvınuñ ma‘nâsı nedür? Ya‘nî ‘ibâduñ cerâyim ü ḥaṭâyâsı ḥayyiz-i i‘tibâr da olmasa Allaha¹⁹⁵ ‘afv u ğâfûr ve raḥîm şıfatlarını isnâd eylemek ne fâ‘idesi olur idi? Bu şıfatları ise Ḥudâya izâfet ü nisbet zarûridür ki naşsla şâbit olmuşdur. Pes bendenüñ zünübına i‘tibâr var imiş. İmdi dağlarca günâhı olmayana ğufrân olmaya ki bu anı ni‘met-i uşulde¹⁹⁶ buyurur:

Beyt:

[Me fâ‘i lün Fe‘i lâ tün / Me fâ‘i lün / Fe‘i lün]

Senüñ şefâ‘atüñ ümmîdi çün irer mümkün

Günâhkâr bir odur ki yoğdur anda günâh

Metn-i Beyt:

Zâhid şerâb-i kevşer u Ḥâfız piyâle ḥ‘âst

Tâ der miyâne ḥ‘âste-i kerd-gâr çîst

Zâhid ve Ḥâfız ḥ‘âst lafzında tenâzu‘ eylediler. Pes birisine ‘amel itdirüb birisinde izmâr iderüz. Tâ bunda ‘acabâ ma‘nâsınadır. Der miyâne‘ Arabîde vasat ma‘nâsınadır, sînüñ fetḫasıyla. Ya‘nî bir şeyüñ eñ ortası, kerd fa‘l vezni üzre bir ismdür. Niteki ğüft fu‘l vezni üzere bir ismdür, ğüftâr gelici ma‘nâsınadır. -gâr edât-ı fâ‘ ildür, -cî ma‘nâsına, sitem-kâr ve zulmci ve cefâ-kâr cefâcı ma‘nâsına. İmdi kerd-gâr kâf-i ‘Arabînüñ fetḫasıyla ‘amelici, ya‘nî işleyici dimekdür. Ḥ‘âste matlûb ma‘nâsına. Kerd-gâr fa‘‘âl ma‘nâsınadır, kerdenden kâfuñ fetḫıyle. Perverd-kâr perverdenden olduğı gibi. Kâfuñ ve dâluñ kesriyle okıyan lûgat-i Fürsden âğâh degül imiş. Ḥ‘âstenüñ kerd-gâra izâfeti, ism-i mef‘ülün ḫâim-i maḫâm-ı fâ‘ ile izâfeti ḫabîlindendür.

¹⁹⁵ Sayfa kenarında yer almaktadır.

¹⁹⁶Yazmada “usülde” şeklindedir.

Maḥşül-i Beyt:

Zāhid kevşer şarābını ve Ḥāfız piyāle istedi. Zıkr-i maḥal ve irāde-i ḥāl ḳabīlindendür. Ya' nī ' ışḳ u maḥabbet şarābını ' acabā bu ikisinüñ arasında Ḥudānuñ maṭlūb[1] ne ola? Ya' nī zāhidüñ maṭlūbı mıdur maḳbūli? Yoḥsa ' aşıḳuñ mı bunda çīst kīst ma' nāsına alub ve ḥ'āste ' ibāretine fā' il ve kirdi-gārı mef' ūl ' itibār iden ' Acem zebānından külliyeñ bī-ḥaber imiş.

II.1.8.Ġazel-i Diġer-37

[Fā ' i lā tūn / Fe ' i lā tūn / Fe ' i lā tūn / Fa' lūn]

Māhem īn hefte şod ez şeh'r u çeşmem sālīst

Ḥāl-i hicrān tu çī dānī ki çī müşkil ḥālīst

Māh bunda kināyetdür, cānāndan zıkr-imüşebbehün-bih ve irāde-i müşebbeh ḳabīlindendür. **Şod** reft ma' nāsınadır. **Sālīst** yā vaḥdet. **Ḥāl-i hicrān** su'āl ü cevāb muḳadderdür, ke-enne-hu sā' il ki Ḥ'āceye i' tirāz eylediġi yeddi ġün bir yıl miḳdārı niçe olur? Cevāb vird[i] ki firāḳuñ ühicrānuñ bir ġünü belki bir sā' ati bir yılcadur degül ki yeddi ġünü bunu çeken bilür ancaḳ. Bu cihetdendür ki **tu çī dānī** buyurur.

Maḥşül-i Beyt:

Cānānum bu hafta şeh'rden ġitdi. Lakin benüm ġözüme [61a] bir yıldur. Zirā hicrānuñ ḥālī böyle dirsen hicrānuñ ḥālını ne bilürsin ki ne müşkil ḥāletdür. Niteki şā' ir buyurur:

Mışrā' :

Baña bir yıl ġelür gerçi saña dün ġibidür

Ya' nī söyledüġüm sözüñ ma' nāsını hicrānuñ beliyyāt ü şedāyidini çeken bilür. Senki çekmemiş olasın. Ne müşkil olduġını ne bilürsin. Māh ü hafta ve sāl zıkr-i mürā' āt-ı nazīr ḳabīlindendür. Rūz lafzında zıkr eylese ekmele olur.

Metn-i Beyt:

Merdum-i dīde zi luṭf-i ruḥ-i ū der ruḥ-i ū

' Aks-i ḥod dīd ġumān bord ki müşkin ḥālīst

Merdum lafz-ı müşterekdür, o cihetden **dideye** izâfet eyledi. Göz bebegi dimekdür. Ba' zılar katında lafzân müterâdifândur. Pes izâfât-ı beyâniyye olur. **Luḫf** leḫâfet ma' nâsınadır. **Ruḫ** yañaḫdur. Gâh olur ki yüz ma' nâsına müsta' meldür. **Ḥod** kendi. **Gumân bord** sanırdı dimekdür. **Muḫkîn** yâ nisbet ve nûn te'kîd içündür. **Ḥâl** beñ.

Maḫşül-i Beyt:

Göz bebegi ol cânânuñ ruḫınıñ leḫâfet ü nezâketinden anuñ ruḫında kendi nazîrini gördi ve muḫkîn ḫâl sanırdı. Ya' nî cânânuñ âyine-i rüyunda merdum dide kendi ' aksini görüb ruḫında bir muḫkîn ḫâl sanırdı.

Metn-i Beyt:

Miçeked şîr henüz ez leb-i hem-çün şekerleş

Gerçi der şive-geri her müjeleş kattâlist

Mî çeked fi' l-i ḫâl, çekîdenden tamar dimekdür. **Şîr** sütdür. **Henüz** elân ma' nâsına. **Hem-çün** çün teşbîh için ve hem te'kîd. **Şekerleş**deki zamîr-i mezkûr mâha râc' idür. **Şive** nâz ma' nâsına. **-ger** edât-ı fâ' ildür, -ci ma' nâsına. Âḫirindeki yâ ḫarf-i maşdardur, şivecilük dimekdür. **Müje** kirpik. **Kattâ[ı]** kattâlist, yâ vaḫdet.

Maḫşül-i Beyt:

Ol cânânuñ şeker gibi lezîz lebinden elân anası süti tamar. Egerçi şive vü nâz bâbında her müjesi ' uşşâkı helâk eylemede bir kattâldur.

Metn-i Beyt:

Ey ki engüşt-nümâyî be kerem der heme şeh

Veh ki der kâr-i garîbân ' acebet ihmâlist

İy ḫarf-i nidâ, münâdâ maḫzûf, iy ân ki taḫdîrindedür. **Engüşt-nümâ** vaşf-ı terkîbdür, nümâyîdenden barmaḫla gösterici ma' nâsına. **Be-kerem** bâ ma' a ma' nâsına veyâ zarf içündür. Ve **veh** edât-ı taḫassür ü teḫâbüdür. ' **Acebet** tâ zamîr-i ḫitâb. **Ihmâlist** yâ edât-ı tenkîr vaḫdet diyen vaḫdeti ü tenk[î]ri teşḫîş eylemezmiş.

Maḥşül-i Beyt:

İy ol cānān ki cemī' -i şehrde keremde barmaqla göstericisin. Ya' nī keremle meşhürsün. Vāh ğarībler işinde 'aceb ihmālūñ var. Hāşılı herkese luḫ u iḫsān üzeresin. Ammā ğurebāya ihmāl üzeresin. Ke-enne-hu H'āce ğurebāndandır.

Metn-i Beyt:

Ba' d ez nīm nebuved şāyibe der-cevher-i ferd

Ki dehān-i tu ber ān nükte ḫoş istidlālist

Ez nīm aşlında ez inemdür, vaşl ile hemze sākıt olmuştur. Ez min ü 'an ma' nāsına ḫarfdür. İn ism-i işāretdür. Qarībe mīm zamīr-i mütekellim-i vaḫdedür. Bunda **şāyibe** şek ma' nāsına. **Cevher-i ferd** cüz' -i lā-ye tecezzī ma' nāsına [61b]dur. Ya' nī bir cüz' dür ki hīç tecezzīye qābil degül. Mütekellimin aña vücūd virdiler ve cemī' -i eşyā bu eczādan müterekkibdür didiler. Ammā ḫükemā qāil olmadılar ve eşyā heyülā ve şüretden müterekkibdür didiler. İki cānibūñ bile Kütüb-i Ḥikemiyyede mestür ü mezkürdur ki ḫarf-i ta' līl. **İstidlālist** bunda da yā ḫarf-i tenkīrdür, vaḫdete qābiliyyeti vardır.

Maḥşül-i Beyt:

Bundan şoñra cevher-i ferdūñ vücūdında şekküm olmaz mütekellimin mezḫebi üzere. Ya' nī cevher-i ferd mevcūd imiş. Zīrā senūñ dehānuñ bu nükte üzere iyyi istidlāldür veyā bir iyyi. Hāşılı senūñ dehānuñ cevher-i ferdūñ vücūdına delīl-i rüşendür. Ḥürdalukda cüz' -i lā-ye tecezzī ḫükminededür.

Metn-i Beyt:

Müjde dādend ki ber mā güzeri ḫ'āhī kerd

Niyyet-i ḫayr megerdān ki mübārek fālist

Müjde muştluq. **Güzer** ism, güzerīdenden geçmek ma' nāsına. Yā tenkīr içündür. **H'āhī** fi' l-i muzāri' dür ve muḫātabdur, ḫ'āhīdenden. **Kerd** kerdin ma' nāsınadır. Zīrā qā' idedür ki māzī muzāri' a muḫārin olsa muzāri' ma' nāsına ifāde ider. **Niyyet** qaşd ma' nāsınadır. **Megerdān** nehy-i muḫātab, döndürme dimekdür ki ḫarf ta' līl. **Fālist** yā vaḫdet.

Maḥşül-i Beyt:

Muḥtluḡ verdiler ki yanımızdan güzer idersin, ya‘nī geçersin. Bu bir niyyet-i ḡayrdur. İmdi niyyet-i ḡayrı döndürme ki mübārek fāldur. Ya‘nī yanımızdan geçmek niyyet eylemişsin. Bu mübārek niyyetdür. İmdi taḡyir eyleme bu niyyeti ki mübārekdür.

Metn-i Beyt:

Kūh-i endūh-i firāket be çi ḡilet be-keşed

Ḥāfız ḡaste ki ez nāle teneş çün nālist

Kūh vāvuñ ḡubūtiyla¹⁹⁷ ve suḡūtiyla daḡdur, cebel ma‘nāsına. **Endūh** bu daḡı vavuñ ḡubūtiyla¹⁹⁸ ve suḡūtiyla ḡuşsa ma‘nāsınadır. Kūhuñ endūha izāfet-i beyāniyyedür. **Nāle** inledi, nāl vāsıta. Kalem içindeki beyāz tellere dirler. **Nālist** yā tenkır içündür.

Maḥşül-i Beyt:

Senūñ firākuñ ḡuşsası daḡını ne ḡile ile ve ne fenn ile Ḥāfız-ı ḡaste çeker ki nāleden anuñ teni nāl gibi za‘ifdür. Ya‘nī daḡlarca hicrān yükine niçe müteḡammil olabilür ki ‘ışḡ u maḡabbet derdinden teni nāl gibi za‘if ü naḡifdür.

II.1.9.Ġazel-i Diġer-38

[Me fā ‘i lün / Fe ‘i lā tün / Me fā ‘i lün / Fa‘ lün]

Egerçi bāde feraḡ-baḡş u bād ḡül-biz est

Be bāng-i çeng me-ḡor mey ki muḡtesib tiz est

Feraḡ-baḡş vaşf-ı terkıbdür, baḡşidenden feraḡ baḡışlayıcı dimekdür. **Ġül-biz** de vaşf-ı terkıbdür, biḡtenden degül. Ba‘zılar zann eyledüġi gibi bi-ḡaseb-i lüġat çiçek alıcı ma‘nāsına. Ammā iştılāḡda çiçek dökici ma‘nāsına. **Me-ḡor** nehy-i muḡātabdur, içme ma‘nāsınadır. Mey qarīnesiyle muḡtesibden terhībūñaşlı budur ki ‘Acemde evvel bu fırḡa-i dālle ya‘nī kızılbaş-ı mel‘ün ḡurūc eylemeksizin cemī‘an nehy-i münker muḡtesibler eyler imiş. Meşelā tārik-i şalātı ve şārib-i ḡamrı ve

¹⁹⁷ Yazmada “ḡubūtiyle” şeklindedir.

¹⁹⁸ Yazmada “ḡubūtiyle” şeklindedir.

zānī[y]i ve bi'l-cümle ehl-i fişk münkerâtdan men'eyleyen muhtesiblerden imiş. Muhtesib evra' ü zāhid 'ulemādan olurmış. Niteki Sulţān Hüseyn Baykarā zamānında Mīr Hüseyn mu'ammā'ı idi. **Tiz** [62a] keskin ma'nāsınadır. Ammā bunda yavuz murāddur.

Maḥşül-i Beyt:

Egerçi bāde ferah bağışlayıcıdır ve bāde çiçek döküb saçıcıdır. Ya'nī bahāruñ vaḳti ve revnaḳıdır. İmdi çeng ü çeğāne āvāz ile şarāb içmeñki muhtesib ḥiddetlidir ve yavuzdur. Hāşılı egerçi bāde içmek zamānidur līkin muhtesib ḥiddetinden emīn olmağçün maḥfi içmek gerek.

Metn-i Beyt:

Şurāḫiyi vü ḥarīfi geret be-çeng ufted

Be 'aql nūş ki eyyām fitne-engiz est

Şurāḫī yā vaḥdet. **Ḥarīfi** ḥarīf iki ma'nāya gelür. Birisi hem-pişe ya'nī hem şan'at ve biri de bāde muşāḫibi.

Beyt:

[Me fā 'ī lün / Me fā 'ī lün / Me fā 'ī lün / Me fā 'ī lün]

Hilālī çün ḥarīf-i bezm-i rindān şod be-ḫ'ān muḫrib

Elā yā eyyühā's-sākī edir ke'sen ve nāvilhā

Ger edāt-ı şart, tā zamīr-i ḫiṭāb çenge maşrūfdur. Be çenget taḳdīrinde ḥāşılı ger be-çeng ufted dimekdür. **Be çenget** bā ḥarf-i şıla, çeng lügatde kaynağdır. Meşelā arslān ve şāhīn kaynağı gibi. Ammā bunda avuc murāddur. **Fitne-engiz** vaşf-ı terkībdür, engizidenden fitne ḳoparıcı ma'nāsına.

Maḥşül-i Beyt:

Bir şurāḫi bāde ve bir bāde muşāḫibi maḥbūb eger eliñe düşer ya'nī girerse 'aql ile iç ki eyyām-ı fitne ḳoparıcı ya'nī perhiz zamānidur, içki zamānı degül. Zīrā ḥamra muḫkem yasak var içeni taş gemisine ḳorlar be-'aql nūş dimekdür ğarañı ya'nī 'aqluñ başuñda iken meclisden ḳalk yoḫsa ṫoylarsın.

Metn-i Beyt:

Der āstīn-i murākka‘ piyāle pinhān kun

Ki hemçu çeşm-i şurāhī-i zamāne hūn-rīz est

Āstīn yeñ. Murākka‘ pāre pāre yamalı hırka ki ba‘z-ı Hindīler giyer. Bunda murād muṭlakā şūfīler hırkasıdır. Bunuñla şūfīlere ta‘rīz ider. Çeşm-i şurāhīden murād ağzıdır ki bāde andan dökülü[r]. Hūn-rīz vaşf-ı terkībdür, rīzīdenden kan dökici dimekdür.

Maḥşül-i Beyt:

Hırkanuñ yeñinde piyāleyi gizle, kimse görmesün. Zīrā şurāhī gözi gibi zamāne kan dökicidir. Hāşılı içdügi[ni] kimseye duyurma ki şūfīleri rüsvāy vü bed-nām idersin. Murād mürāyī şūfīler[e] ta‘rīzdür.

Metn-i Beyt:

Zi-renk-i bāde beşūim hırkahā der eşk

Ki mevsim-i vera‘ u rüzgār-i perhīz est

Beşūim bunda emr-i mütেকellim-i ma‘a ğayruhudur, yuyalum dimekdür. Vera‘ u perhīzkār ‘atf-ı tefsīridür.

Maḥşül-i Beyt:

Bāde renginden ya‘nī lekkesinden hırkalarımızı gözyaşı içinde yuyalum. Ya‘nī selefde eyledüğümüz bāde nūşluqlardan peşimān olub tövbe idüb ol qadr yaşı dökөлüm ki hırkalarda olan şarāb lekkeleri heb arılsun, pāk olsun. Zīrā vera‘ mevsūmi ve perhīz zamānidür. Bunda da mürāyī şūfīlere ta‘rīzdür. Bu ğazel Dilşāduñ salṭanatı zamānında dinilmişdür ki ḥamra ve sā’iri menāhiye bir mertebe yasağ eylemişdi ki sözün dutmayanı envā‘-i uqūbātla qatl iderdi.

Metn-i Beyt:

Sipīhr-i ber-şude pervīzenīst hūn-efşān

Ki rīzeeş ser-i Kīsrā vü tāc-ı Pervīz est

[62b] **Sipîhr** sînüñ ve bâ-yı ‘Acemînüñ kesriyle felekdür. **Ber** harf-i isti‘lâ. **Şude** refte ma‘nâsına, bir terkîb ile mürtefi‘ dimekdür. **Pervîzen** bâ-yı ‘Acemînüñ fethiyle elege dirler, yâ harf-i vaḥdet. **Hun-efşân** vaşf-ı terkîbdür, efşânîdenden ḳan saçıcı dimekdür. Ba‘z-ı nüshada ḥün pâlâ düşmiş, pâlâyîdenden süzmek ma‘nâsına. Meşelâ yogurd süzmek gibi. Pes ḥün pâlâ ḳan süzüci ma‘nâsınadır. Lâzımı ḳan dökmekdür. **Rîze** dökündi, meşelâ seng-rîze dirler taş dökündisine. Ammâ bunda elekden geçen nesnedür rîze didügi. Şu‘arâ Eflākî nücümüla ğarb ile teşbîh eylemişlerdür. Ammâ elege teşbîh meşhûr degüldür. Şîn-i zamîr pervîze râci‘dür. Rîzenüñ âhirinde hâ-yı resmî olduğuñun hemze-i müctelibe ile tavassuṭ eylediler. **Kisrâ** da kâf-ı ‘Arabînüñ fethi vü kesri câ’izdür, anı ‘Arab meftûḥ okur, ‘Acemmeksür. Ḥüsrev lafzında mu‘arrebdür. Muṭlakâ ‘Acem pâdişâhlarına Ḥüsrev dirler, Rûm pâdişâhlarına Ḳayşer ve Çîn pâdişâhlarına Faĝfûr ve Hind pâdişâhlarına Rây didikleri gibi. Ammâ bunda Kisrâdan murâd Ḥürmüz bin Nüşîrevân’uñ oĝludur ki ismi **Pervîzdür**. Egerçi ‘atf-ı teĝâyür iḳtizâ ider ve câ’izdür ki ol neslüñ her birisi ola ve câ’izdür ki Nüşîrevân kendü ola bi-nefsihi.

Maḥşul-i Beyt:

Mürtefi‘ felek bir elekdür, ḳan saçıcı ki dökündisi Kisrâ’nuñ kellesi ve Pervîz’üñ tâcidur. Ya‘nî felek ekâbir ü e‘âzım-ı selâṭîni esirgemez bî-pervâ öldürür esâfil ü aşâĝire ḥod ne i‘tibâr. Ḥâşılı helâk eylemedük ne büyük ḳalur ve ne küçük.

Metn-i Beyt:

Me-cüy ‘ıyş-ı hoş ez devr-i vâjgün-i sipehr

Ki şâf in ser-i ḥum cümle dürd-âmîz-est

Vâjgün bâzgün, zâ-yı ‘Arabî ile başı aşâĝa ya‘nî tersine. **Şâf** şarâbuñ üstine dirler, şâfi ma‘nâsına. Ve **dürdî** yâ ile veyâ yâsız altına. **Dürdî-âmîz** vaşf-ı terkîbdür, âmîzîdenden şâf muḳâbili ya‘nî dürd ile ḳarışıcı. Ḥâşılı başı aşâĝa olıcaĝ, dürd-âmîz olması zarûrîdür. Zîrâ dürdî esfele mâ’ildir.

Maḥşul-i Beyt:

Felegüñ dersine devrinden gökçek dirlik isteme. Ya‘nî felekden ḥuzûr ü şefâyla geçinmek ṭaleb eyleme. Zîrâ bu küb başınuñ şâfi dürdî-âmîzdür. Ya‘nî zevḳ ü

şefâsı belâ vü miñnetle qarışıkdur. Felegi başı aşığa bir küpe teşbih eyledi. Hâşılı ‘âlemde şefâ kedersiz ve bi’l-belâsız degül ve gül dikensiz olmaz. Her şey’ün zıddı yanından münfekk olmaz.

Metn-i Beyt:

‘Irâk u Fârs girifti be-şi‘r-i hoş Hâfiz

Biyâ ki nevbet-i Bağdâd [u] vaqt-i Tebriz est

‘Irâkdan murâd ‘ırâk-ı ‘Acemdür ki İsfahândur ve Fârsdan murâd Şîrâzdur.

Maḥşûl-i Beyt:

İy Hâfiz, ‘Irâku Fârsi [63a] laṭif şi‘r ile alduñ. Gül ki nevbet-i Bağdâd u Tebrizi almağdur. Ya‘nî güzel şi‘r ile ‘Irâk-ı ‘Acem¹⁹⁹, güzel şi‘r ile teşhîr eyledüñ ki Bağdâdı teşhîr nevbetidir ve Tebrizi fetḥ eylemek vaḳtidür. ‘Irâk u Fârs ve Bağdâdı ve Tebrizi cem‘î mürâ‘ât-ı nazîr kabîlindendir. Hâşılı tamâm-ı ‘âlemi laṭif şi‘riyle alıvirsin dimekdür.

II.1.10.Ġazel-i Diğer-39

[Me fâ ‘i lün / Fe ‘i lâ tün / Me fâ ‘i lün / Fa‘ lün]

Binâl bülbül eger bâ menet ser-i yârîst

Ki mâ do ‘âşık-ı zârîm u kâr-i mâ zârîst

Binâl emr-i muḥâṭabdur. **Bülbül** münâdâ ḥarf-i nidâ maḥzûfdur. **Bâ menet** bâ muşâhebet içündür, tâ zamîr-i ḥitâb. **Ser** bunda sevdâ vü hevâ ve maḥabbet ma‘nâsınadır. **Yâr** yoldâş ve yâ ḥarf-i maşdar ki emre ‘illetdür. **Zârîm** zâr zelîl ü ḥaḳîr ‘âşıkâ şıfatdur ve muzâfun ileyhdür, izâfet-i beyâniyye ile. Ve **kâr-i mâ** vâv-ı ḥâliyyedir. **Zârî** inledi dimekdür. Ma‘lûm ola ki zâr ile zârî lafzları ya‘nî ekşer ehl-i Fûrs geçinenler fark eylemez. Ḥattâ murğ-zârîla merğ-zârî²⁰⁰ beyninde teşhîş eylemedikleri yirde ḥaṭâ eylediler.

¹⁹⁹ Sayfa kenarında “‘Irâk-ı ‘Acem” şeklindedir.

²⁰⁰ Yazmada harekeli olarak “murğ-zârî” şeklindedir.

Maḥşül-i Beyt:

İy bülbül, eger benümle yârluḡ ve yoldâşluḡ hevâsı var ise iñle ve feryâd eyle. Zîrâ biz ikimüz bile ‘âşık-ı zâr u zelîlüz, işümüz iñlemekdür. Ya‘nî sen güle ‘âşık ve ben cānâne ‘âşık ‘âşıkunñ ise ḡalı feryâd ü fiḡandur. Pes eger baña yâr iseñ bile feryâd u fiḡân idelüm.

Metn-i Beyt:

Der ân zemîn ki nesîmî vezed zi ṡurrâ-i dost

Çi cāy-ı dem zeden-i nāfehâ-yı Tātārîst

Vezed fî‘l-i muzâri‘dür, vezîdenden eser. Ya‘nî yel eser dimekdür. **Dem zeden** lügatde şolumaḡdur, işılâhatda teneffüs ve tekellüm eylemekdür. **Nāfehâ** nāfenün cem‘ [i]dür, misk göbegi. **Tātār** şınıf-ı meşhür ki ismidür, yâ ḡarf-i nisbet.

Maḥşül-i Beyt:

Ol yirde ki cānānuñ ṡurrasından bir nesîm eser. Ya‘nî büy-ı ṡurra-i cānân zuhūr ider. Tātāra mensüb nāfelerünñ teneffüsine ne maḡalldür? Ya‘nî ol maḡamda ol teneffüsüñ aşlı yoḡdur. Ya‘nî büy-ı nāfeye i‘tibâr yoḡdur.

Metn-i Beyt:

Biyâr bâde ki rengîn konîm cāme-i zerḡ

Ki mest-i cām-i ḡurūrîm u nām huşyārîst

Ba‘z-ı nüşhada **zerḡ** yerine delḡ vāḡı‘ olmuş, ḡırḡa ma‘nāsına şūfîlere ta‘rîzdür. **Cāme-i zerḡ** izāfet-i lâmiyyedür, isti‘āre ṡarîḡiyle ki ḡarf-i ta‘lîl iki yirde bile cām-ı²⁰¹ ḡurūr izāfet-i beyāniyyedür. **Mestün cām-ı ḡurūra** izāfeti lâmiyyedür. **Huşyār** huşyârdan muḡaffefdür, ayık dimekdür. Yâ ḡarf-i nisbet maşdariyet ma‘nāsını aḡz idenler işābet eylemediler.

Maḥşül-i Beyt:

Ḥiṡâb-ı ‘āmm ṡarîḡiyle bâde ḡetür ki riyâ ḡırḡasını rengleyelüm. Zîrâ ḡurūr bâdesinünñ mestiyüz. Ammâ adımız huşyâra mensübdur. Ya‘nî biz mest-i ḡurūr olub

²⁰¹ Yazmada “cāme” şeklindedir.

adımız huşyār olmak riyā hırķasından nāşīdür. İmdi bu hırķayı bāde ile renglemek gerek ki bu iki şıfatuñ izālesine sebep ola. Mışrā²⁰² -ı şānīnūñ ma⁶ nāsında zīrā gurūr cāmına mestūr u huşyārılık adı vardır diyen ğarīb ma⁶ nā taşvīr eylemiş.

Metn-i Beyt:

Ĥayāl-i zūlf-i [63b] tu puĥten ne kār-i ĥāmāst

Ki zīr-i silsile reften țarīķ-i ‘ayyārīst

Ĥāmān ĥamuñ cem⁶ idür, nā-puĥte ma⁶ nāsınadır. **Zīr** alt ma⁶ nāsınadır. **Silsile** zincīr. ‘**Ayyār** mübālaĝa ile ism-i fā⁶ ildir, her şeyüñ ‘ayyārın alıcı müyesser²⁰², yā maşdarīdür.

Maĥşül-i Beyt:

Senüñ zūlfüñ ĥayālını bışirmek ya⁶ nī zūlfüñe giriftār olmaĝı taĥayyül eylemek, ĥāmler ve nā-puĥteler işi degül. Zīrā bevn ü aĥmaķ vehhām olur, kendüyi varțaya düşürmez. Ba⁶ zılar didiler ki ‘ayyārlar ki başka țarīķi vardır, meşāyih țarīķi gibi. Pes ol țarīķe ve silsileye ‘ayyār olub fenninde māhir olmayan dāĥil olmaz.

Metn-i Beyt:

Lațifeīst nihānī ki ‘ıřķ ezü ĥized

Ki nām-i ān ne leb-i la⁶ l u ĥațț-i zengārīst

Lațife bir mevşūf-ı maĥzūfuñ şıfatıdır, taķdīr-i kelām-ı ĥālet-i lațife. **Nihān** gizli, maĥfī ma⁶ nāsına ki rābıța şıfat. **Leb-i la⁶ l** kırmızı tudaķdur teşbīh țarīķiyle. **Ĥațț-i zengārīst** taze, şaklı şua⁶ rā kāh ĥațța ya⁶ nī yazıya ve kāh tāze sebzeye ve kāh zengāra teşbīh iderler ki rengde sebzeye ĥarībdir. Yā niseb içündür.

Maĥşül-i Beyt:

Bir gizli ĥālet-i lațifedür ki ‘ıřķ andan zāhir olur ki ol lațifenüñ adı kırmızı tudaķ ve ĥațț-ı sebz degüldür. Ya⁶ nī ‘aşıķ gönlini ĥapub cezb eyleyen ĥațț ü ĥāl ve leb-i surĥ degüldür. Belki ān didükleri ĥāletdür ki esbāb-ı ĥüsnüñ cemī⁶ inden hüveydādur. Niteki şā⁶ ir buyurur:

²⁰² Yazmada “müyeşser” şeklindedir.

Beyt:

[Mef 'ū lü / Me fā 'ī lü / Me fā 'ī lü / Fe 'ū lün]

Dilberde murād ān olur endām degüldür

Keyfiyyet olur meyde ğaraż cām degüldür

Ba' z-ı nüshada **ezü hized** yerine ezān hized düşmiş. Pes iki mışra' da bile ān lafzı irād eylemekde ihām-ı laṭife imā var...²⁰³

Metn-i Beyt:

Cemāl-i şahş ne çeşm est u zulf u 'āriz u hāl

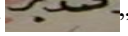
Hezār nükte derīn kār-u-bār-i dildārīst

Bu beyt beyt-i sâbıkı mübeyyendür. **Der** zarf için. **Īn** ism-i işâret. Kār-u-bār-i dildārīye işâret olmak cā'iz ve mezkūr esbâb-ı hüsne olmak cā'iz. **Kār-u-bār** iş güc ma' nâsınadır. Hâşılı bār ittibâ' kabîlindendir. **Dildār** vaşf-ı terkîb, dārîdenden gönül dutıcı ma' nâsında müsta' meldür. Ammâ işṭilâhda gönül āla götürici. Yā harf-i maşdardur.

Maḥşül-i Beyt:

Güzelliği cemālî mezkūr esbâb ile degüldür. Belki bu dildârluğ kârında biñ nükte var. Zîrâ ri' âyet hâṭır-ı envâ' vechile olur ki 'âşıkuñ ḳalbini cezb eyleyen oldur yâhūd bu esbâb-ı hüsnden dildârluğ işi biñ dürlüdür. Cā'izdür ki kār-u-bār-ı dildâra muzâf olmayub mevḳūf oḳuna ve hâşıl ma' nâ bu kār-u-bârda dildârluğ hezār nüktedir. Ya' nî kār-u-bār-ı 'âşık ve maḥabbetde dildârluğ biñ nüktedir. Cemāl-i mezkūr esbâbda münḥaşır degüldür. Belki hüsñ ḥulḳ ve dürlü dürlü gönül ri' âyeti mezkūr esbâba zamm olmak gerek ki erbâb-ı 'ışkuñ gönlini firifte eyleye.

---

²⁰³ Yazmada "var" kelimesinin ardından gelen ve cümlenin son kelimesi olan " ifadesi okunamamıştır.

Beyt:

[Mef' ū lü / Fā' i lā tü / Me fā' i lü / Fā' i lün]

Bes nükte ğayr-ı hüsn be-yāyed ki tā kesī

Maqbül-ı tab' -ı merdüm-ı şāhib-nażar şeved

Metn-i Beyt:

Ḳalenderān-i ḥaḳīḳat be nīm cev ne-ḥarend

Ḳabā-yi atlas-i ān-kes ki ez hüner 'ārīst

Ḳalenderāndan murād mücerredāndur. Niteki ba'z-ı nüshada **ḥaḳīḳat** yirine [64a] ṭarīḳat vāḳı'dur, maḳşūd birdür. **Be nīm ceve** muzāfdur. **Ne-ḥarend** nefy-i müstaḳbeldür, neḥarīdenden şatun almazlar dimekdür. Ya'nī i'tibār eylemezler. **Ḳabā-yi atlas** izāfet-i beyāniyyedür. 'Ārī yā-yı aşliyye ile çıplaḳ.

Maḥşül-i Beyt:

Ḥaḳīḳat ve ṭarīḳat mücerredleri ya'nī ehlu'llah, yarım arpaya almazlar. Ol kimsenüñ atlas ḳaftānını ki hünerden çıplaḳ ola. Ya'nī ḥālī ola ve'l-ḥaşıl ma'rifetsüzleri ehl-i ma'rifet hīçe şaymaz. Her ne ḳadar ki ağır ḳumaşlarla müteḥallī vü mütezeyyīn olursa.

Metn-i Beyt:

Be āsitān-i tu müşkil tevān resīd ārī

'Urūc bir felek-i serverī be-düşvārīst

Tevān tevāned ma'nāsınadır ol sebebden **resīd** resīden mā'nāsınadır. **Ārī** lafzı mışra'-ı şāniye merhūndur. 'Urūc bir yüksek yire çıḳmaḳdur. **Felegüñ serverīye** izāfeti beyāniyyedür, yā ḥarf-i maşdar. **Bā** ma'a ma'nāsınadır. **Düşvār** güc.

Maḥşül-i Beyt:

Cānānesini isti'zām idüb buyurur senüñ işigiñe müşkil irişmek. Ya'nī āsitānuña irişmek müşkindür. Belī serverlük felegine çıḳmaḳ çetinlükledür. Ya'nī kübrā ve 'uzmā maḳāmına vāşıl olmaḳ müşkindür. Herkesüñ maḳdūrı degül. Ḥaşılı senüñ āsitāniña irişmek serverlük felegine 'urūc ve āsumān-ı sa'ādete şu'üddur.

Metn-i Beyt:

Seher girişme-i vaşleş be ḥ'āb mī dīdem

Zihī merātib-i ḥ'ābī ki bih zi bī-dārīst

Girişme gözle ve kaşla işarete dirler, girişme vaşla izāfeti maşdaruñ mef'üle izāfetidür veyā fā' ile. Şin-i zamīr, cānāne rāci'dür. Bā zarf içündür. **Ḥ'āb** bunda düşdür. **Mī** māzī evvelinde hikāyet-i hāl-i māziyen ifade ider. **Zihī** edāt-ı taḥsīndür ve gāh fi'l-i ta' accüb ma' nāsında müsta'meldür. Zede yāsız olıcağ böyledür. **Merātib-i ḥ'ābī** izāfet-i lāmiyyedür ve yāsı vahdet içündür. Nisbet için aḥz eyleyeni mu'āheze gerekdür ki rābīta-ı şıfat. **Bīdār** şıfat-ı müşebbehedür, yaḳazān ma' nāsına uyanuḳ dimekdür. Yā maşdariyye.

Maḥşül-i Beyt:

Seher vaḳtinde düşinde cānānuñ vaşlına işaretini veyā vaşlınuñ işaretini gördüm, ne hoşdur bir düşüñ mertebeleri ki yegdür uyanuḳluḳdan. Ya'nī bir düş ki andan vişāle işaret ola uyanuḳluḳdan yegdür. Anda vişāle imā vü işaret olmaya. Hāşılı vuşlat şefā virür düşde ise de.

Metn-i Beyt:

Cefā-yı dost be-gāyet resīd ü mī tersem

Ki intihā-yı cefā ibtidā-yı bī-zārīst

Cefā-yı dost mübtedā. **Resīd** haberi. **Be-gāyet** resīde müte'alluḳdur, mef'ūlin bih, ḡayr-ı şariḥdür. Ve **mī-tersem** vāv-ı ḡaliye ki ḡarf-i ta'lil veyā ḡarf-i beyān. **İntihā** ḡāyetdür, Türkçe uc ma' nāsına. **Bī-zārīst** şıfat-ı müşebbehedür, berī ma' nāsına. Yā maşdariyyedür.

Maḥşül-i Beyt:

Dostuñ cevri u cefāsı nihāyete vardı. Ya'nī ḡadden aşdı. ḡālbūki ḡorḡarın ki cefānuñ ḡāyeti ve pāyānı bīzārılıḡuñ ibtidāsıdır. Ya'nī ḡorḡarın ki benden bīzārdur ki [64b] ziyāde cefāya muḳayyetdür. Ola ki andan uşanam diyü. Ammā bütün cefā[sı] daḡı artarsa ben andan ferāḡat eylemem.

Beyt:

[Fe 'i lā tūn / Me fā 'i lūn / Fe 'i lūn]

Biñ cefā görsem ey şanem senden

Bu ne sözdür ki uşanam senden

Mışrā[‘]-ı şānī maḥūfun minh. Ya[‘]nī ol qorqduğı nesne[y]i beyāndur. Ve cā'iz ki maḥūfun minh muḫadder firāḫ ola. Ve mışra[‘]-ı şānī aña 'illet ola. Ammā evvelki maḥūfun minh taḫdīr idüb mışra[‘]-ı şānī[y]i ḥavfe 'illet eyledi. Bu taḫşīşde ḥabṭ-ı 'ıḫ eyledi.

Metn-i Beyt:

Dileş be-nāle meyāzār u ḥatm kun Ḥāfız

Ki rest-gārī-yi cāvīd der kemāzārīst

Nāle ismdür, iñledi ma[‘]nāsına. **Meyāzar** nehy-i muḥātabdur, āzārīdenden hemze **yā'**ya ḫalb olmuşdur. **Ḥatm kun** tamām eyle dimekdür. Ya[‘]nī nāleñi uzatma, düket dimekdür ki ḫarf-i ta[‘]līdür, meyāzāra. **Restegār** 'Arabca müfliḫ dimekdür ve ehl-i felāḫ ve şalāḫ ma[‘]nāsına. Rest ismdür, restenden ve -gār edāt-ı fā'ıl, -ci ma[‘]nāsına. Kirdgār ve perverdkār ve sitemkār bu ḫabīlindendür ve yā ḫarf-i maşdar. **Cāvīd** ebedī dimekdür, cāvīdānda ve cāvīdānda dirler. **Kem** eksük ammā böyle yirlerde terk-i küllīden 'ibāretdür, ḫiç olmamaḫ. Meşelā kem gū ḫiç söyleme ve kem kon ḫiç eyleme ve ḫast. Pes kem āzārsızluḫ dimekdür.

Maḫşūl-i Beyt:

Göñlüni nāle ile incitme ve ḫatm eyle. Ya[‘]nī nāle[y]'iuzatma, düket. İy Ḥāfız, zīrā ebedī müfliḫlük külliyen terk-i āzārdadur. Ḥāşılı ebedī felāḫ ü necāt ḫiçbir şeyi incitmededür ve 'ale'l-ḫuşuş cānānı.

II.1.11.Ġazel-i Diğer-40

[Fe 'i lā tūn / Fe 'i lā tūn / Fe 'i lā tūn / Fe 'i lūn]

'Ayb-ı rindān mekun ey zāhid-i pākīze-sirişt

Ki günāh-ı diğerān ber tu neḫ'āhend nevişt

Ba'z-ı nüshada ki **günāh-ı digerī** vāqı' olmuş. Ammā rindān cem'ine digerān vāqı' olduğunı bunı ihtiyār eyledük. 'Ayb rindāna izāfeti maşdaruñ mef'üline izāfetidür. **Mekun** nehy-i muhātabdur. **Pākize** ve pāk bir ma'nāyadur, āri tāhir ma'nāsına. **Sirişt** hilkat ma'nāsına ismdür, pākize-sirişt vaşf-ı terkībdür. Zāhidi pākize-siriştle vaşf-ı ta'rīzdür, murād 'aksidür. Mühmel sirişt zirā rindlere 'ayb eyler. H'āce ise kendini iddi'ān rindlere 'add eyler ki harf-i 'illetdür. **Digerān** dāluñ kesriyle ve kāf-ı 'Acemīnūñ fetḫiyle digerūñ cem'idür. Ğayr dimekdür, diger de dirler, yā ile. **Neḥ'āhend** nefy-i müstaḫbeldür, ḥ'āhīdenden dilemezler dimekdür.

Maḥşül-i Beyt:

İy pāk yaradışlı zāhid, rindlere²⁰⁴ ya'nī bāde-nüşlara 'ayb eyleme. Zirā ğayrılaruñ günāhını senūñ üzerüne yazmayısarlardur. Niteki bu ma'nā manşuşdur. Kavluhū te'ālā "Velā teziru vāziretün vizre uḫra."²⁰⁵

Metn-i Beyt:

Men eger nākem u ger bed tu bire u ḫod rā bāş

Herkesī an direved 'ākıbet-i kār ki kişt

Tu bire u ḫod rā bāş bire u bā te'kiddür ve emr-i muhātabdur, git dimekdür. ḫod rā bāş taḫdīr-i kelām, ḫod rā meşğül. Bāş zārūret-i vezniçün ḫazf olmuşdur. Kendi işüne meşğül ol dimekdür. Bāş emr-i muhātabdur, bāşīdenden ol dimekdür. **Kesī** yā vaḫdet. **Direved** dāluñ kesri ve rānuñ vāvuñ [65a] fetḫalarıyla fi'l-i muzāri'dür, direvidenden. Meşelā buğday ve arpa biçmekdür²⁰⁶. **Kişt** bunda kāf-ı 'Arabīnūñ kesriyle ve şīnūñ süḫūniyle fi'l-i māzīdür, kiştenden ekdi dimekdür. Aşlında lafz-ı müştarekdür, ismiyle fi'l beyninde ism olunca iki ma'nāda müsta' meldür, birisi ekin ma'nāsına. Niteki Ḥazret-i Mevlānā Cāmī buyurur:

²⁰⁴Yazmada "rindelere" şeklindedir.

²⁰⁵Eğer inkār ederseniz bilersiniz ki Allah'ın size ihtiyacı yoktur; ama O, kullarının nankörlüğüne razı olmaz, şükrederseniz bu tutumunuzdan hoşnut olur. **Hiç kimse başkasının günah yükünü yüklenmez**; sonunda dönüşünüz rabbinize olacak, ardından O, neler yapip ettiğinizi size bildirecektir. O, kalplerin derinliklerini bilmektedir. Zümer Suresi, 7.ayet

²⁰⁶Yazmada "biçmek" olarak yazılmış, kenarda "biçmekdür" şeklinde düzeltilmiştir.

Beyt:

[Fā ‘ i lā tūn / Fā ‘ i lā tūn / Fā ‘ i lā tūn/ Fā ‘ i lūn]

Yāft çeşm ez nem hālel tā der tu toḥm-ı mihr rust

Ḥāna virān şod zi bārān gerçi Ḥürrem geşt kişt

Birisi de tarla ma‘ nāsınadır. Niteki Āşafī buyurur:

Beyt:

[Mef ‘ ū lū / Fā ‘ i lā tū / Me fā ‘ i lū / Fā ‘ i lūn]

Coz toḥm-ı mihr kâbil-i kişt-i dilem ne-būd

Būyet zi katrehā-yı ‘ araḡ āb u dāne dād²⁰⁷

Kārla kiştūñ cem‘ inde terādif şekli var. Zīrā kārda **kişt** ma‘ nāsına gelür. Niteki sābīkā Ḥāzret-i Mevlānā Camī’ nūñ bir beytinde zıkr olmışıdı.

Beyt:

[Me fā ‘ i lūn / Fe ‘ i lā tūn/ Me fā ‘ i lūn / Fe ‘ i lūn]

Be-kişt u kār-i cihān dil mebend k'āḡir-i kār

Zi kişt māt şeved şāh-ı ‘ arşa-yı şaṡranc

Ammā bunda ya‘ nī Ḥācenūñ beytinde terādūf ṡarīkiyle vāḡı‘ olmamış. Belki bunda **kār** emr ma‘ nāsınadır. ‘ **Āḡıbetü**’ l- emr dimekdür.

Maḡşūl-i Beyt:

Zāhide ḡıṡāb idüb buyurur ki ben eger iyyi ve eger yaramazam. Ya‘ nī eger şāliḡ ve eger ṡāliḡ sen ne istersen var. Kendi işüñe meşḡūl ol. Her kimse ‘ āḡıbetü’ l- emr anı biçer ki ekdi. Ya‘ nī herkes ekdüḡin biçer. Ḥāşılı her kimse kendi ‘ ameliyle cezālanur. Pes bizüm şāliḡ u ṡāliḡ olduğumuz saña ne fā’ ide var, ne ziyān? Tu bire u ḡod rā bāş terkībinūñ ma‘ nāsına yūri kendüñçün ol ya‘ nī tedbīrūñde ol diyenler işābet eylemediler.

²⁰⁷ Yazmada “Ez katrehā-yı ‘ araḡ-ı āb u dāne’ i dāred” şeklindedir.

Metn-i Beyt:

Nā ümîdem mekun ez sâbıka-i luţf-i ezel

Tu çı dānî ki pes-i perde ki hûbest u ki zışt

Nā ümîdem mekun beni me'yûs eyleme. Bunda sâbıka muqadder rahmetüñ şıfatıdır, rahmet-i sâbıka dimekdür. **Luţf-i ezel** taqdîr-i kelâm, luţf-i ezel-i Hudâ bu işâretdür. Meşhûr hadîs-i şerîfün mazmûnına ki "İnnî ena'l-allahu sebeqat rahmetî 'alâ 'ğazabî"²⁰⁸. **Tu çı dānî** sen ne bilürsin, istifhâm-ı inkârîdür. Ya' nî bilmezsin dimekdür ki pes ki bunda istifhâm-ı beyânîdür. **Pes** ard, perde ardında dimekdür. 'Alem-i ğaybdan ta'bîrdür. Pes perde ve ğayb didüğümüz bize göredür ve illâ hudâya nisbet perde ve ğayb olmaz. Aña izâfetle hiç gizli yoqdur, hep âşikâradur. İki yirde ki lafzı ismdür. Men istifhâmiyye ma'nâsına. **Hûbu zışt** cem' tezâd kâbilindendür, hûb merhûm ve mağfûr ve zışt, merdûd ve ma'rûd ma'nâsınadır. Ya' nî hudâ katında maqbûl kim ve merdûd kimdür, sen ne bilürsin dimekdür.

Maḥşûl-i Beyt:

İy zâhid, Allahuñ ezeli luţfinuñ rahmet-i sâbıkâsından beni nâ-ümîd ü me'yûs eyleme. Zîrâ sen ne bilürsin ki Allah katında maqbûl kîm ve merdûd kîmdür, câ'izdür ki biz rindlükden tevbe sebebiyle maqbûl ve sen ğurûr-ı zühdle merdûd olasın.

Metn-i Beyt:

Heme kes t̄alib-i yârend çı huşyâr [65b] çı mest

Hemecâ hâne-i 'ışk est çı mescid çı kınışt

Maḥşûl-i Beyt:

Herkes yârûñ t̄alibidür, ayık ne sarhoş ne? Her yir hâne-i 'ışkdur. Mescid ne kilisâ ne ikiside 'ibadet-hânedür. Ya' nî eger şâlih eger t̄alih yârûñ t̄alibidür. Hâşılı dîn-i islâm sâ'ir edyân gibi degül. Şalât ü 'ibadet bir yire maḥşûş ola ve ğayr yirde câ'iz olmaya. Belki her yir ki t̄ahir olma 'ibadete kâbildür, mescid olsun mey-hâne olsun. Niteki şâ'ir buyurur:

²⁰⁸Ben Allahım, muhakkak benim rahmetim gazabımı aşmıştır. Yılmaz, *age*, s. 602.

Beyt:

[Mef 'ū lü / Me fā 'ī lü / Me fā 'ī lü / Fe 'ū lün]

Geh mu' tekif-i deyrem ü geh sākin-i mescid

Ya' nī ki torā mī ṭalebem ḥāne-be-ḥāne

Metn-i Beyt:

Ne men ez ḥalvet-i taḳvā be der uftādem u bes

Pederem nīz behišt-i ebed ez dest behišt

Ba' z-ı nüshada ḥalvet yirine ḥāne ve ba' z-ı nüshada perde düşmişdür. **Ḥalvet taḳvāya** izāfeti beyānīdür. **Bes** ancak ma' nāsınadır. **Ebed behišt** bānuñ fetḥ ü kesri cā'iz, cennet dimekdür. **Ez dest-i behišt** bā ḥarf-i te'kīd, ef'āle dāḥil olan bā-yı müfrede meksūr okınur. Elden şalıvirdi dimekdür, ya' nī terk eyledi. **Pederden** murād Ḥazret-i Ādemdür 'aleyhi's-selām ki cenneti koyub bu 'ālem-i süfliyye düşdi.

Maḥşül-i Beyt:

Ḥalvet-i taḳvādan ṭaşra hemān ben düşmedüm. Ya' nī şalāḥ u taḳvādan şoñra rind-i bāde-nüş hemān ben degülem. Belki Ḥazret-i Ādem 'aleyhi's-selām daḥı 'işyān sebebiyle cennet-i ebediyyeyi elden şalıvirdi, terk eyledi dimekdür.

Metn-i Beyt:

Ser-i teslīm-i men u ḥišt-i der-i mey-kedehā

Müdde'ī ger nekoned fehmi suḥen gū ser u ḥišt

Ser-i teslīmden murād kemāl-i mertebe, teslīmle baş ḳomaḳdur. U **ḥišt** kerbiçdür, vāv ma' iyyet ma' nāsına ifāde ider. Niteki sābıḳā beyān oldıydı. **Der-i mey-kedehā** mey-ḥāne ḳapısı. **Müdde'ī**den murād ḥaşmdur. Bunda **ḥišt** kerbiç ma' nāsınadır. Ḥarbe ve süñü diyen 'indiyyāt söyledi. **Gū** ḥiṭāb-ı 'ammdur.

Maḥşül-i Beyt:

Benüm teslīmüm başı mey-ḥāneler ḳapısınıñ kerbiçle olsun. Ya' nī mey-ḥāneler ḳapısınıñ kerbiçini yaşdanırın başum andan ayırmazam. Ḥāşılı bāde zevḳini

felege virmem. Eger müdde‘i bu sözüñ ma‘nāsını fehm eylemezse aña di: Bāşuñ kerpiçe ur. Niteki Rūmda başın taşu ursun, bildüğinden qalmasun dirler.

Metn-i Beyt:

Bāğ-ı Firdevs laṭif est u liken ter nehār

Tā ğanīmet şimri sāye-i bīd u leb kişt

Firdevs cennetde bir bāğçenüñ ismidür. Pes **bāğ**uñ Firdevse izāfeti beyānīdür. **Tā** bunda tenbīh içündür. **Ġanīmet** fırsat ma‘nāsına müsta‘meldür. **Şimrī** fi‘l-i muzāri‘-i muhāṭabdur. **Sāye** gölge. **Bīd** söğüt ağacı. **Leb** kenār ma‘nāsınadır. **Kişt**ekin.

Maḥşül-i Beyt:

Cennet bāğçesi hūb u laṭifdür. Ammā zīnhār elbette fırsat şayasın ekin kenārında söğüt gölgesinde oturub şöḥbet eylemegi. Ya‘nī dünyā zevḳini fevt eyleme. ‘Uqbāda Allah kerīmdür. Hāşılı bu naḳdi ol nisbe için terk eyleme dimekdür.

Metn-i Beyt:

Ber ‘amel-i tekye mekon z’ānki der an rüz-ı ezel

Tu çi dānī qalem-i şun‘ benāmet çi nüvişt

Tekye kerden ṭayanmaḳdur. **Tekye mekon** ṭayanma dimekdür. **Ān** ism-i işāretdür, bu muḳḥamdur, **rüz-ı ezel** dimekdür. **Qalem-i şun‘** taḳdīr-i qalem, kātib-i şun‘. **Benāmet** bā ḫarf-i şıla. [66a] **Nüvişt** fi‘l-i māzī.

Maḥşül-i Beyt:

‘Amelüñe i‘timād eyleme. Anuñçün kim rüz-ı ezelde qalem-i şun‘ ne bilürsin? Aduña ne yazdı ya‘nī su‘edādan mı eşḳıyādan mı yazdı kim ne bilür. Hāşılı i‘timād faḫlu‘l-allahadır. Keşret-i ‘amele degül.

Metn-i Beyt:

Hāfızā rüz-i ecel ger be kef ārī cāmī

Yekser ez kūy-ı ḫerābāt berendet be behişt

Rüz-1 ecelden murād rüz-i-inkıṭā^ʿ -1 hayātdur. **Yekser** bir kezden ve bir uğurdan dimekdür. **Berendet** bā ve rā ve dāl-1 meftūḥa ile ve tā-yı ḥiṭāb ile fi^ʿl-i muzāri^ʿ -i muḥāṭabdur. **Be** ha-[y1] resmīyle ḥarf-i şıladur, hā^ʿ-i resmīsiz olub behişt imlā olmaḫdur. Qā^ʿide ammā nüshalar böyle bulunmaḫın nüshalara tābi^ʿ olub hā-yı resmīyle yazıldı.

Maḫşül-i Beyt:

İy Ḥāfız, eger āḫir günde avuciña bir cām getürürseñ mey-hāne maḫallesinden seni bir uğurda cennete iletürler. Ya^ʿnī ^ʿazāb-1 ḫabr olmaḫsuz ve sū^ʿal-i münkir ve nekirsüz doḫrı cennete gidersin dimekdür.

Metn-i Beyt:

Ger nehādet heme inist zihī nīk-nihād

Ver siriştet heme inist zihī ḫüb-sirişt

Bu beyt ve ber ^ʿamel-i tekye mekon beyti ekşer nüshada yoḫdur. Ammā ba^ʿzısında mevcūd olduḫuḫın teyemmüm fā^ʿide için şerḫ olındı. **Nihād ü sirişt** ḫilḫat ma^ʿnāsınadır. Ya^ʿnī lafzān müterādifāndur. Nite[ki] Şāhidī manzūmesinde irād eylemiş. Sirişt ikisinde bile tā-yı ḫiṭāb içündür. **Heme inist** iki yirde bile tamām bu ise ma^ʿnāsınadır. Mışrā^ʿ ṭab^ʿ u ṭabi^ʿ iyyetī derādemüñ nihād u sirişt.²⁰⁹

Maḫşül-i Beyt:

Eger senüñ ṭabi^ʿ atüñ bu ise ne iyyi ṭabi^ʿ atdur. Ve ne güzel ṭabi^ʿ at olur. Ve eger ḫilḫatüñ tamām bu ise güzel ḫilḫat olur. İki yirde inist buyurduḫı bu ḫazelde mecmū^ʿ -1 ebyātuñ maẓmūna işāretdür. Ya^ʿnī ebyāt-1 sābıḫada mezkūr olan ḫaḫāyık u deḫāyık. Egerçi kendi ḫālüñ sa^ʿādet senüñ dimekdür. Bunda şā^ʿir-i Ḥāfız-nām bir muḫāṭab tecrīd idüb āña ḫiṭāb eyler.

²⁰⁹ Yazmada sayfa kenarında yer almaktadır.

II.1.12.Ġazel-i Diġer-41

[Me fā ‘i lün / Fe ‘i lā tün / Me fā ‘i lün / Fe ‘i lün]

Kunūn ki mī-demed ez būstān nesīm-i behišt

Men u ŧerāb-i feraḥ-baḥḡ u yār-i ḥūr-sirišt

Kunūn eknūndan muḥaffedür, ŧimdi dimekdür ki ḥarf-i beyān. **Mī-demed** fi‘l-i ḥāl, demīdenden, bunda yel ismūñ ma‘nāsınadır. **Būstān** vāvla Farsīdür, vāv ser-‘Arabīdür. **Nesīm** ḥoŧ ḳoḳulu yel. **Behišt** bānuñ fetḥi ve kesriyle cennet. **Feraḥ-baḥḡ** vaŧf-ı terkībdür, baḥŧīdenden feraḥ baġıŧlayıcı ya‘nī sevündürici. **Ḥūr-sirišt** vaŧf-ı terkībi aḳsāmındandır, ḥūr ‘Arabīde aḥver ve ḥūrānuñ cem‘idür. Ammā ‘Acem müfred maḳāmında isti‘māl ider. Zīrā elif ve nūnla cem‘ idüb ḥūrān dirler.

Beyt:

[Mef ‘ülü / Me fā ‘i lü / Me fā ‘i lü / Fe ‘ü lün]

Ḥūrān-ıbehišt ār buved a‘rāf cehennem²¹⁰

Ez düzaḥiyān pors ki a‘rāf behišt

Sirišt ismdür, yaradılmış ya‘nī ḥalḳ ma‘nāsına. **Ḥūr** yaradılıŧlı dimekdür. Bunda vāv ma‘ıyyet ma‘nāsını ifāde ider ki sābıḳā mükerrer beyān olmuŧdur.

Maḥşül-i Beyt:

ŧimdiki būstānda cennetūñ ḥoŧ ḳoḳulu yeli eser. Ya‘nī bahār eyyāmıdır ki būstāndan taḫlı ḳoḳulu yeller eser, benüm ŧarāb feraḥ-baḥḡla [66b] veyā ḥūr-siriŧtle. Ḥāŧılı bahārı yārla bāde-nūŧluḳda geḳirür. Ya‘nī bāde ve yārdur muŧāḥibüm, bunlardan müfāriḳ olmam dimekdür.

Metn-i Beyt:

Gedā ḳerā nezened lāf-i salḫanat imrüz

Ki ḥayme sāye-i ebrāst u bezm-geḫ leb-i ḳiŧ

²¹⁰Yazmada “ḥūrān-ı behištī ra duzāḥī buved a‘rāf” ŧeklinde yer alan bu mısra, sayfa kenarında düzeltilmiŧtir.

Gedā bunda faķir ma' nāsına ki ħarf-i ta' lil. **Ħayme** çader. ba' z-ı nüshada çetr vāķı' dur, fi'l-vāķı'. **Salţanat** lafzına çetr ħaymeden ensebdür. **Sāye** gölge. **Ebr** bulut. **Bezm** meclis ki kāhdan muĥaffefdür, zarf-ı mekân. **Leb-i kişt** ekin kenarı.

Maĥşül-i Beyt:

Gedān-çün bugün salţanat ve pādışāhluķ lāfını ve da' vāsını eylemeye ki bulut gölgesi çadır ve çetr mertebesindedür. Ekin kenarı şoĥbet-gāhdur. Sābıķā mürür eylemişdi ki ırmaķ ve ekin kenarı ve söğüt gölgesi meclis kurmağçün ziyāde maķböldür yanlarında.

Metn-i Beyt:

Çemen ħikāyet-i ardi-beĥişt mī-güyed

Ne 'ārifest ki nisye ħarīd naķd behişt

Ardi-beĥiştden murād Sulţān Celāleddīn Melikşāh bin Albarislān. Selcūķī tārīhinde olan ardi-beĥiştür ki faşl-ı rabi' ũñ ikinci ayıdır. Ya' nī çemen bu aydan ħaber virür. Zīrā nebātātuñ kemāl-i neşv u nemāsı bu aydadur. Ħāşılı Ħ'āce bu ħazeli didükde bu aymış ki 'ālem ũñ ħāyetle ħüsn-i behcet ve revnaķı zamānıdır. **Nisye** viresi, ħazıra. Ve **naķde** muķābil isti' māl olunur.

Maĥşül-i Beyt:

Çemen ardi-beĥişt ayından ħaber virür. Ya' nī bahāruñ orta ayıdır. Zīrā çemen ũñ bu ayda tamām ħaketidür. İmdi 'ārif degöldür, ol kimse ki nisye yi şatun ala ve naķdi terk eyleye. Ya' nī cennet ümīdiyle böyle zāmanda dūnyā zevķini terk eyleye dimekdür.

Metn-i Beyt:

Be mey 'imāret-i dil kun ki in cihān-i ħerāb

Ber ān ser est ki ez ħāk-i mā besāzed ħişt

'**İmāret** maşdardur, ' amere ya' muru. Ya' nī naşara yenşurudan ta' mīr ħalaţdur bu ma' nāya. Zīrā ta' mīr, mu' ammer eylemekdür. Ya' nī çok ' ömr virmekdür. Ħāşılı zāt-ı bāriyye şıfatdur, ħayra şaĥiĥ degöldür. **Ser** sevdā vü ārzü.

Maḥşül-i Beyt:

Bāde ile gönülünü ma' mür eyle. Zirā bu cihān-ı ḥarāb ol sevdā üzerinedür ki bizüm vücūdumuz toprağından kerbiç eyleye. Ya' nī bizi ifnā idüb çürüdüb toprak eyleyüb ve toprağımuz kerbiç eylemek sevdāsındadır. Hāşılı 'ākıbet fenā muḥarrer olduğdan şoñra bugünü bāde ile hoş görelüm, erte günün iyisi var.

Metn-i Beyt:

Vefā mecūy zi düşmen ki pertev nedehed

Çu şem' -i şavma' a efrūzī ez çerāğ-i kinişt

Pertevīde yā tenkīr-i vaḥdet, tūtanlar bilmediler. Pertev ziyā vü aydınlıktır, yaluñlandırmağ istemeyesin dimektür. **Kinişt** kilisā.

Maḥşül-i Beyt:

Düşmenden vefā istemeye zirā ziyā virmez. Niçe ki şavma' anuñ şem' ini kilisā çerāğından yaluñlandırmağ isteyesin. Ya' nī düşmenden vefā istemek aşḥāb-ı şavma' anuñ feyz ü nūrına ehl-i kinişden taleb eylemek gibidür. Hāşılı niçe ki nūr ve feyz ehl-i şavma' a ehl-i deyrden istifāde olmaz, düşmenden vefā istifāde olmaz [67a] dimektür.

Metn-i Beyt:

Mekun be nāme-siyāhī melāmet-i men-i mest

Ki āgeh est ki taḫdīr ber sereş çi nevişt

Nāme-siyāh günah-kār, yā ḥarf-i maşdardur ki ismdür. **Men** istifhāmiyye ma' nāsına. **Āgeh** āgāhdan muḥaffefdür, muḫṭalī' ma' nāsına.

Maḥşül-i Beyt:

Ben mesti, nāme-siyāhluḫla melāmet eyleme. Ya' nī günāh-kārlıḫla²¹¹ melāmet eyleme. Zirā kim muḫṭalī' dūr ki taḫdīr, ḫalemi ne yazdı? Ya' nī cā' izdūr ki ben tövbe sebebiyle maḫfūr olam ve sen gurūr u ' ibādet ve ṭā' at ile mübtelā ve giriftār olasın. Pes kimseye ne ṭā' n u teşnī' cā' iz degüldür.

²¹¹ Yazmada “kenārlıḫla” şeklinde yazılmıştır.

Metn-i Beyt:

Ƙadem dirîĝ medâr ez cenâze-i Hâfız

Ki gerçi ĝarĝ-i ĝünâh est mî reved be behişt

Ƙademden murâd ayakdudur. **Medâr** nehy-i muĥâtabdudur. **Dirîĝ** dutma dimekdür. **Cenâze** cîmüñ fethi ile meyyitdür ‘âmme ħatında. Ammâ şahîĥ cîmüñ kesridür ki serîr üzerinde olan meyyite dirler. Ammâ üzerinde meyyit olmasa na‘ş u serîr dirler ki ĥarf-i ta‘lîl. **Ĝarĝ-i ĝünâh est** taĝdîr baĥr-ı ĝünâhest. **Mî-reved** fi‘l-i ĥâldür, revîdenden bi‘l-fi‘l gideyor dimekdür. **Be behişt** bâ ĥarf-i şıla.

Maĥşül-i Beyt:

Hâfızuñ cenâzesinden ħademüñ dirîĝ tutma. Ya‘nî varmaĝa ayaĝuñ dirîĝ dutma. Egerçi ĝünâh deñizine ĝarĝdudur ammâ cennete gider. Bu beyt-i HÛ‘ace tefe‘ül tarîĥiyle vâĥı‘ olmuş.

Ƙıta‘²¹²

şöyle rivâyet olunur ki HÛ‘acenüñ bir münkiri vardı ki ĥâl-i ĥayâtında HÛ‘aceye ta‘n u teşnî‘ idermiş. Ĥazret-i HÛ‘ace vefât idince cenâzesine varmaĝa mümteni‘ olur ve ĝayrileride varmadan men‘ ider. HÛ‘ace eĥibbâsından birisi meĝer ol meclisde ĥâzır bulınub aytmış ki: “HÛ‘acenüñ da‘vâsı bu idi kim benüm dîvânım her ne niyyetle feth u keşf olursa ĥasb-i ĥâl vâĥı‘ olur. Gelüñ dîvânını açalum ĝörelüm ne gelür dîvânını açınca.” Allahuñ emriyle bu beyt gelür. Pes ol münkir tövbe idüb ĥâzır cemâ‘atle ħalĥub meyyitine ĥâzır olurlar.

II.1.13.Ĝazel-i Diĝer-42

[Fe ‘i lâ tün / Fe ‘i lâ tün/ Fe ‘i lâ tün/ Fe ‘i lün]

Ber u ey zâhid u da‘vet mikonem sū-yı behiřt

Ki Ĥudâ der ezel ez ehl-i behiştem ne-sirişt

²¹² “Ƙıta‘” yazılmış ancak içeriĝi yazılmamıştır.

İy zāhid hitāb-i ʿāmmdur ki ḥarf-i taʿlil. **Ne-sirişt** nefy-i māzī, maḳşūd ḥalk eylemedi dimekdür.

Maḥşül-i Beyt:

Var iy zāhid beni cennet cānibine daʿvet eyleme. Zirā ezelde Allah teʿālā beni ehl-i cennetden yaratmadı. Ḥāşılı benüm cennete varmam meşiyet-i Allaha mütaʿallıkdur. Senüñ daʿvetüñle olmaz.

Metn-i Beyt:

Yek cev ez ḥırmen-i hesti netavāned ber dāşt

Her ki der kūy-ı fenā der reh-i Ḥaḳḳ dāne ne-kişt

Cev arpa. **Hestīden** murād vücūddur. **Dāşt** maşdar maʿnāsınadır. Zirā muzāriʿ a muḳārindür ki **her ki** ismdür, ʿArabīde men maʿnāsına. **Ne-kişt** nefy-i māzī ekmedi dimekdür.

Maḥşül-i Beyt:

Varluḳ ḥarmanından bir arpa ḥāşıl ḳaldurmaz. Herkese ki tarīḳ-i fenāda Allah yolına dāne ekmedi. Yaʿnī dünyāya gelüb ḥasbeten liʿlallah bir iş işlemeyen vücūda gelmeden aña bir arpa miḳdārı fāʿide ḥāşıl olmaz. Zirā ed-dünyā mezraʿatüʿl-āḥiretidür.²¹³

Metn-i Beyt:

Tu vü tesbīḥ u muşallā vü reh-i zühd u veraʿ

Men u mey-ḥāne vu nāḳūs ü reh-i deyr u kinişt

Bu beytde **zühde veraʿ** [67b]ve **deyrle kinişt** beyninde vāḳıʿ olan vāvlar ʿatf içündür. Sāʿirī maʿiyyet **nāḳūs** bir demürden taḥtadır ki aşārlar ve zamān-ı cemiyyeti iʿlām için çalarlar. **Deyr** ve **kinişt** ʿatf-ı tefsīrdür.

²¹³ Dünya ahiretin tarlasıdır. Yılmaz, *age*, s. 91.

Maḥṣūl-i Beyt:

Zāhīde ḥiṭāb idüb buyurur: Tesbīḥ u muṣallā u seccāde ve ṭarīḳ u zūhd ve vera^ç senüñ; meyḥāne ve nākūs ve ṭarīḳ deyr u kinişt benüm, ya^ç nī ol saña bu baña. Ḥāşılı ğurūrla zūhd u taḳvā senüñ; şüret-i fişḳda ^ç ibādet-i Ḥaḳḳ bizüm.

Beyt:

[Fā ^ç i lā tün / Fā ^ç i lā tün / Fā ^ç i lā tün / Fā ^ç i lün]

Vaḳt-ı ān şirin ḳalender ḥoş ki der²¹⁴ etvār-ı siyer

Zıkr [ü] tesbīḥ-i melek der ḥalḳa-i zünnār dāşt

Metn-i Beyt:

Men^ç im ez mey mekun ey şūfi-i şāfi ki ḥakīm

Der ezel ṭıynet-i mā rā ne mey-i nāb-ısirışt

Men^ç im maşdaruñ mef^ç üline izāfetidür. Şūfi-i şāfi şūfişafvetle vaşf-ı istihzā^ç en tarīkiyledür. Zırā de^ç bi şūfi[y]i taḥḳirdür dāimen. Ḥakīmden murād Allah Te^ç ālādur. Ṭıyn balçıḳdur, ṭıynetden murād mādde-i vücūd-ı insāndur ki Allah te^ç ālā “Ḥamirtü ṭıynete Ādeme²¹⁵” buyurmuşdur. Nāb-ı şāfi ü sirışt fi^ç l-i māzī yoğırdı dimekdür.

Maḥṣūl-i Beyt:

İy şūfi-i şāfi beni meyden men^ç eyleme. Zırā ḥālīḳ-ı eşyā ezelde bizüm balçıḳımızı şāfi ve ḥālīş bāde ile yoğırdı. Ya^ç nī bizüm şārib-i ḥamrā olduğumuz ezelidür. ^ç Ārız u taḳlidi degüldür ki senüñ sözüñle memnū^ç olavüz.

Metn-i Beyt:

Şūfi-i şāf behiştī ne buved dehr ki çu men

Ḥırḳa der-i mey-gede hā dedgiruv-i bāde nehişt

Behiştīde yā nisbet, her ki ismdür. ^ç Arabīde men ma^ç nāsına. Çu teşbīh. Giruv kāf-ı^ç Acemīnüñ kesriyle rehin. Nehişt nefy-i māzī, ḳomadı dimekdür.

²¹⁴ Yazmada “ḥoş der ki” şeklindedir.

²¹⁵ “Ḥamirtü ṭıynete Ādeme bi-yedeyye erba^ç ine şabāḥan: Ādemin çamurunu kırk sabah ellerimle yoğurdum.” Hadis-i Şerif. Yılmaz, *age*, s. 202.

Maḥşül-i Beyt:

Cennete layık şāfi şūfi olmadı. Her kimse ki benüm gibi hırkasını meyḥānelerde şāfi şarāba rehin kıomadı.

Metn-i Beyt:

Rāḥat ez ‘ıyş behişt u leb-i ḥoreş ne buved

Her ki u dāmen-i dildār ḥod ez dest bihişt

Hūruşdaki zamīr mışra‘-ı şānideki lafzına rāci‘dür, ızmār-ı kıable’z-zıkr tarikiyle.

Maḥşül-i Beyt:

‘Iyş cennetden ve leb ḥordan lezzet almaz. Her kimse ki kendi dildārı etegini elden kıodı. Ya‘nī dildārına ḥidmet ve ḥürmet eylemeyen ḥür u ğilmānla cennetde muğtenem olmaz. Bu iki beytüñ kıāfiyeleri birdür. Tegāyüri nefy ü işbātladur ancak bu ise kıāfiye şaḥiḥ olmağa bedel olmağla kifāyetdür.

Metn-i Beyt:

Hāfizā luṭf-ı ḥaḳḳ erbā tu ‘ināyet dāred

Bāş fāriğ zi ğam-ı düzaḳ u eymen zi behişt

Maḥşül-i Beyt:

İy Hāfiz, eğer Allah luṭfunuñ senüñle ‘ināyeti olursa cehennem ğamından fāriğ ü cennet ārzūsından emīn ol. Ya‘nī eğer Allahuñ ‘ināyeti senüñle yār ola düzaḳdan ve ‘azābından ḥavf eylemezsin ve cennet ārzūsından emīn olursın. Zirā bu taḳdircce cennet saña lāzım olmaz.

II.1.14. Ğazel-i Dīğer-43

[Fā ‘i lā tün / Fe ‘i lā tün / Fe ‘i lā tün / Fe ‘i lün]

Ey nesīm-i seḥer ārām-geḥ-i yār kocāst

Menzil-i ān meh-i ‘āşık-kuş-i ‘ayyār kocāst

Ārām-geh ārām-gāhdan muḥaffefdür, diñlenecek yir. ‘**Āşık-kuş** vaşf-ı terkîbdür, ‘āşık öldürici. Ve ‘**ayyār** mubaşşır simsār.

Maḥşül-i Beyt:

İy seḫer nesîmi yāruñārām-gehi [68a] ya‘ nî rāḫat yiri ḳāndedür? Ol ‘āşık-kuş māhuñ menzili ḳāndedür? ‘Āşık depeleyici cānānuñ menzili ve ḫānesi ḳāndedür?

Metn-i Beyt:

Şeb-i tārest u reh-i Vādî-i Īmen der piş

Āteş-i Tūr kocā mev‘ id²¹⁶-i dīdār kocāst

Tār u tārik ḳarañluḳ. **Vādî** ve **reh-i Īmen** bir mu‘ayyen derenüñ ismidür ki Ḥāzret-i Mūsā’ya Allah te‘ālā anda tecellî eylemişdür. **Tūr** her taḡa dirler, cebel gibi. Ammā bunda **Tūr-ı Mūsā** murāddur, tecellî anda vāḳı‘dur. Ḥāzret-i Mūsā ḳavm-i Fir‘avnden firār idüb Medyen²¹⁷cānibine vardı ki Ḥāzret-i Şu‘ayb peygamberüñ memleketidür. Anda Şu‘ayb peygambere bir rivāyetde sekiz yıl ve bir rivāyetde on yıl çobanluḳ eyledi ve Şu‘ayb peygamber bu ḫidmet muḳābelesinde kızlarınıñ birini baña ḫulle aña virdi ve Ḥāzret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selām ba‘d-ı zamān şıla-i raḫim ārzūsını idüb vaṭan-ı aşlına ki Mısırdur ve ḫātūnıyla teveccüh eyledi. Ḥikmetu’l-lahuñ ḫātūnını bir gice yolda buruḡı tutdı ki ḫāmile ḫātūnlaruñ emrāzındandır. Ve gice şovuḳ idi, āteşe muḫtāc oldılar ve Ḥāzret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selām **Tūr Taḡı** cānibine naḡar eyledi ve bir āteş gördi. Meger Allahuñ nūr-ı tecellîsi imiş. Mūsā ‘aleyhi’s-selām anı āteş şanub ḫātūnına aytdı ki “Siz bunda duruñ, ben varayım āteş getüreyüm.” diyü ol cānibe müteveccih olur. Anda varınca Ḥāzret-i ‘İzzetüñkelāmını işitdi. Niteki Ḳurānda buyurmuşdur: Felemmā etāhā elāya²¹⁸. Pes Ḥ‘ācenüñ bu beyti anuñ sergüzeştine telmīhdür. **Mev‘ id** maşdar-ı mîmi, yā ism-i mekândur.

²¹⁶ Yazmada sayfa kenarında düzeltme işaretiyle yer almıştır.

²¹⁷ Yazmada “Medîne” şeklindedir.

²¹⁸“**Oraya gelince**, o mübarek yerdeki vadinin sağ tarafından, (oradaki) ağaç yönünden kendisine şöyle seslenildi: “Ey Māsā, muhakkak ki ben yalnızca âlemlerin rabbi olan Allahım.” Kasas Suresi, 30.Āyet.

Maḥṣūl-i Beyt:

Gice aranlık ve Vādī-i İmen yolu önümüzde ateş-i Tūr ande? Va‘de-i dīdār andedür? Şeb-i tārđan murād firā-ı şeb-i tārıdūr ve Vādī-i İmen rāhı önümüzde. Ya‘nī rāh-ı ‘ışa sālİKüz, önümüzdedür. Andan munatı‘ olmazuz. Āteşden murād tecellī-i ruṣār-ı cānāndur. Mev‘id-i dīdārdan murād va‘de-i vuşlatdur.

Metn-i Beyt:

Her ki āmed be cihān naş-ı arābī dāred

Der arābāt be porsīd ki huşyār kocāst

Naşdan murād şüredür ve arābīden murād fenādur. Ya‘nī her kimse ki bu ‘ālem-i fānīye geldi, anda fenā ‘alāmeti var. Zīrā müteğayyirdür kim envā‘-ı eşale girer ve her nesne ki müteğayyirdür, adışdır ve her adış fānīdür. Pes naş-ı arābī var didüğü azīyye-i zārūrīdür. **arābāt** meyḫāne. Ammā bunda ‘ālem-i fānī murāddur ki şıfatı arāb-ābāddur. Niteki Āşafī buyurur:

Beyt:

[Fe ‘i lā tūn / Me fā ‘i lūn / Fe ‘i lūn]

Dil-i ābād rā arāb me-kon

Behr-i ĩn ‘ālem-i arāb ābād

Be porsīd emr-i muḫātabdur, bā te‘kīd ki arf-i beyān. **Huşyār** ayık.

Maḥṣūl-i Beyt:

Her kimse ki cihāna geldi, fenā naşın utar. Ya‘nī ‘alāmet-i fenāı bilesincedür. Zīrā tağayyürden ḫālī degüldür. Mışra‘-ı şānī bu maźmūna meşel-i ĩrād ider ki arābātda şoruñ ki huşyār andedür. Ya‘nī ‘ālem-i fānīde ecel peymānesin nūş [68b] idüb sekerāt-ı mevtle mestolub gitmeyen kimsedür. ḫāsıl cihāna gelen‘alāmet-i fenāyla bile gelür. Ya‘nī bāı almaz gider. Meyḫāneye girüb bādenūş idüb sekrān olma lāzım olduğı gibi mışra‘-ı şānī tecāhül-i ‘ārif arīıyle ĩrsāl-i meşel idüb buyurur: **Der arābāt be porsīd**. Şārıḫler beporsīd yerine meporsīd yazmışlar. Ammā hıbir nūşada mīm ile bulmadık ve görmedik.

Metn-i Beyt:

An kes est ehl-i beşâret ki işâret dâned

Nüktehâ hest besî maḥrem-i esrâr kocâst

An kes est muḳaddem haber-i ehl-i beşâret muahḥar mübtedâ. **Ki** râbıta şıfat-ı işâret muḳaddem mef'ûlidür. **Dânedüñ** ve bu cümle-i fi'liyye şıfatdur. Kesüñ Sürürî mişra' -ı şânînuñ terekübini böyle yazduḳdan soñra an kes est ehl-i işâret ki beşâret dâned dimişdür ki an kes est muḳaddem-i ḥaberdür. Ehl-i beşâret muahḥar mübtedâdur ve bu cümle mübtedâ ve beşâret dâned haberîdür. Ya' nî ehl-i işâret ol kimsedür ki beşâret bilür. İntihâ üç yirde ḥaṭâ eylemiş: Evvelâ beşâretyirine işâret ve işâret yirine beşâret dimiş. Şâniyen bu cümle mübtedâdur didüğünde ḥaṭâ eylemiş. Zîrâ mübtedâ cümle olmaz, müfred olur. Şâlişen beşâret dâned ḥaberîdür didüğünden ḥaṭâ eylemiş ki ol haber degüldür ki şıfatdur. Taḥḳîḳ olan gibi imlâda da ḥaṭâ eylemiş ki an kes est yazmışdur. Hemze-i müctelibe ile nüktehâ nüktenüñ cem'idür. Kelâm-ı daḳîḳa dirler ya' nî ince söze. **Besî** çokluḳ. Ba' z-ı nüşhada besî yirine velî vâḳ'ı olmuş. **Maḥrem-i esrâr** sırdâş dimekdür. **Kocâst** [e]st ile tâ edât-ı ḥaberdür, ḳandedür dimekdür.

Maḥşül-i Beyt:

Muştuluḳuñ ehl ü lâyıḳı oldur ki remz ü işâretle muşâḥabet eylemege ḳâdir ü mâlik. Ya' nî cânânuñ vaşlı müjdesine ol kimse ehldür ki rumûz-ı 'ıḣḳı bile 'ıḣḳuñ nükteleri çokdur. Maḥrem-i esrârı ḳandedür. Ya' nî 'aşıḳuñ daḳâyıḳ u ḥurdesi çokdur. Ammâ esrâr-ı 'ıḣḳa maḥrem ḳanı ki anuñla muḥâvere ü mukâleme eyleyevüz.

Metn-i Beyt:

Her ser-i müy-i merâ bâ tu hezârân kâr est

Mâ kocâim u melâmet-ger-i bîkâr kocâst

Ser-i müy ḳıl ucı. **Melâmet-ger** âzârıcı. **Bîkâr** işsüz.

Maḥşül-i Beyt:

Cānāna ḥiṭāb idüb buyurur: Senüñle benüm her ser-i kılımuñ ucınuñ biñ işi vardır. Ya‘nī saña biñ ta‘alluķı var öyle olıcaķ. Biz ķande ve işsiz gücsüz melāmetger ķandedür. Ḥāşılı bizüm saña biñ dürlü peyvend ü ‘alāķamız var ve anuñ zerre deñli ‘alāķası yoķ. Pes ol bizüm ḥālimüzi ne bilür? Her ne söylerse ma‘zürdur, melāmet-gerdür. Bıkār didügi ya‘nī ‘alāķa vü peyvendi yoķdur, saña dimekdür. Biz ķandeyüz ve melāmetinüñ te’sİR olmayan melāmetci ķandedür diyen lafza muṭābık ma‘nā virmedi.

Metn-i Beyt:

‘Aķl dīvāne şud ān silsile-i mişķin kū

Dil zi mā gūşe girift ebrü-yı dildār kocāst

Silsile zincİR. Şu‘arā zülfi ve gīsü[y]i zincİre teşbİh iderler. **Müşķin** ile anuñçün şıfatladı. **Kū** ķanı. [69a] **Zi mā gūşe girift** ya‘nī bizden i‘rāz idüb bir gūşe ihtiyār eyledi. **Ebrü-yı dildār kocāst** ya‘nī dile muṭtār u güzİde gūşe ebrü-yı dildārdur. Ķandedür ki göreyüm dil anda mıdur?

Maḥşül-i Beyt:

‘Aķlımuz dīvāne oldı. Cānānuñ mişķin silsile’-i zülfi ķanı ki anuñla bend idelüm. Mebādā ki bir fesād eyleye gönIümüzde bizden bir gūşe ṭıtdı. Ya‘nī ferāġat eyledi, ebrü-yı dildār ķandedür ki yoķlayalum anda mıdur?

Metn-i Beyt:

Bāde yu muṭrib u gül cümle muheyyāst velī

‘Iyş biyār muheyyā neşevēd yār kocāst

Muheyyā ism-i mef’uldür, ḥāzırlanmış ve yaraķlanmış dimekdür. Ba‘z-ı nüşhada mışra‘-ı şānİde muheyyā yirine mühennā vāķı‘ olmuş. Yā’dan bedel nūnla siñmek. Ya‘nī ṭa‘ām ve şarāb siñmek. Fārsİde güvār dirler. Bu taķdirce ‘**ıyş** lafzı **biyār** lafzına izāfetle oķımaķ gerek.

Maḥşül-1 Beyt:

Esbāb cemī'an ḥāzır ve muheyyādur. Ammā dirlük yārsuz muheyyā olmaz. Yār ḳandedür ki 'ıyş anuñla mükemmel ola ve yāḥūd yārsuz bize dirlük siñmez. Ḳandedür yār ki 'ıyş anuñla muhennā ve güvār ola.

Metn-i Beyt:

Dilem ez şavma' a u şoḥbet-i şeyḥast melül

Yār-ı tersā beçeku-ḥāne-i ḥammār kocāst

Maḥşül-i Beyt:

Göñlüm şavma' adan ve şoḥbet-i şeyḥden igrendi. Yār-ı tersā-beçe ḳanı ḥāne-i ḥammār ḳandedür? Ḥammār mübālağayla ism-i fā'ıldür. Ḥammār ḥamr şatıcı ma' nāsınadır.

Metn-i Beyt:

Ḥāfız ez bād-ı ḥazān der çemen-i dehr merenc

Fıkr-i ma' ḳül biferemā gül-i neçār kocāst

Bād-ı ḥazāndan murād firāḳ u hierāndur ve çemen-i dehrden dünyādur. Gül-i neçār dikensiz gül.

Maḥşül-i Beyt:

İy Ḥāfız, dünyā çemeninde firāḳdan incinme, ma' ḳül fıkr budur dikensiz gül ḳandedür? Ya' nī vişāl ardınca firāḳ olursa incinme. Zırā dikensiz gül ve māl ejdersiz ve şādлуğ ğamsuz olmaz.

Beyt:

[Fe 'i lā tün / Fe 'i lā tün / Fe 'i lā tün/ Fe 'i lün]

Cevr-i düşmen çi koned ger ne keşed t̄alib-i düst

Genc u mār u gül ü ḥār ü ğam ü şādī behemend

II.1.15.Ġazel-i Diġer-44

[Me fā 'i lūn / Fe 'i lā tūn / Me fā 'i lūn / Fe 'i lūn]

Ħamī ki ebrū-yi ūḥ-i tu der kemān endāḥt

Be ḳaṣd-i ḥūn-ı men-i zār-i nātevān endāḥt

Ħam büküm. Yā vaḥdet. Ki rābiṭ ūḥ. Ṣūḥ bunda maḳbūl ü maṭbū' ma' nāsınadır. Mıṣra' -ı s̄anī tetābu' -ı izāfāt ḳabilindendür ki ḳaṣd ḥūna ve ḥūn mene ve men zāra ve zār nātevāna muzāfdur. Menūñ zāra izāfeti ve zāruñ nātevāna izāfeti beyāniyyedür. Ħaṣılı mevṣūfuñ ūḥa izāfetidür.

Maḥṣūl-i Beyt:

Bir ḥam ki senūñ ūḥ ḳaṣuñ kemāna atdı. Ya'nī muḳavves ūḥ eyledi. Ħaḳīkatde eyleyen Allahdur, cānāna ve ebrūya mecāzendür. Ben zār-ı nātevānuñ ḳānı ḳaṣdına ṣaldı. Ya'nī ebrūlaruñ yāy ūḥde ṣaldıḡuñ ḥaṣılı ḳurulmuş yāy ūḥretinde oldıḡı andan ḡamzeñ oḡın atub beni helāk eylemekdür. Murād helāk itmekden ötüri ki ebrūñı buruṣdurduñ dimekdür diyen mefḥūm beytūñ burasına uḡramamıṣdur.

Metn-i Beyt:

Ṣarāb ḥorde vu ḥūy kerde ki ṣiddī beḫemen

Ki āb-i rūy-ıtu āteṣ der ergavān endāḥt

[69b] Ḥorde lafzında hā'-yı resmiyye, hā'-yı terettüb dirler. Ḥūy 'araḳdur, der ma' nāsınadır. Kerdedeki ḥā da hā'-yı terettübdür, derleyüb dimekdür. Hā'-yı terettübüñ ma' nāsını bilmeyen ṣarāb içmeyiṣle ve derlemeṣiyle ḫemene ḳaçan gitdüñ dimiṣ ki ḳaçan. Ṣiddī diḳḳati ma' nāsınadır.

Maḥṣūl-i Beyt:

Ṣarāb içüb ve derleyüb ḳaçan varduñ ki ḫemene ki senūñ yüzüñ ūḥveti vüleṭāfeti ergavāna āteṣ bıraḳdı. Ya'nī ergavānuñ ḳızarması ḡüya ki anuñ rūyınıñ ḡayretindendür.

Metn-i Beyt:

Be-yek kirişme ki nergis be-ḥod-furūşī kerd

Firīb-i çeşm-i tu şad fitne der cihān endāht

Be-yek bā sebep. **Kirişme** nāz ki rābıta şıfat. **Be-ḥod** bā muşāhebet mecāzen. **Ḥod-furūşī** furūşidenden vaşf-ı terkibi. Yā maşdar, be-ḥod-furūşī kendini şaticılığla dimekdür, ğurūr murāddur. **Firīb** ismdür, aldama ma' nāsına.

Maḥşül-i Beyt:

Bir nāz sebebiyle ki nergis ḥod-furūşluğla ya' nī ğurūr ile eyledi. Ol sebep ile senüñ çeşmüñ firibi ve mekri nergise ta' aşşubān cihāna yüz fitne şaldı. Ya' nī ben var iken kirişme senüñ ne vazifeñdür diyü bu 'ālemi fitne eyleye pür eyledi.

Metni Beyt:

Zi şerm-i anki be rüy-ı tu nisbeteş kerdend

Semen be-dest-i şabā ḥāk der dehān endāht

Zi ez lafzında muḥaffedür, ibtidā' ğāyet için. **Şerm** ismdür, utanma ma' nāsına. **Ān** ism-i işāret ki beyān. **Be-rüy** bā ḥarf-i şıla. **Nisbetden** murād teşbihdür, şin-i zamir. **Semen** de rāci' dür, izmār-ı ḳable'z-zıkr tarikiyle semen aḳ gül. **Ḥāk der dehān endāht** Türkide toprak aḳzına dirler, tenezzühe ve teberri maḳāmında. Ya' nī ḥāşā bu baña ne lāyık diyicek yirde.

Maḥşül-i Beyt:

Ol utanmadan ki senüñ rüyüña anı teşbih iderler. Semen şabā eliyle aḳzına toprak atdı. Ya' nī ḥāşā ne lāyıkum ben ki beni anuñ rüyüña teşbih eyleyeler diyü tenezzühe ve teberri.

Metn-i Beyt:

Be-bezm-gāh-i çemen düş mest bogzeştem

Çu ez dehān-ı tuem gönçe der gumān endāht

Bezm-gāh meclis yiri, çemene izāfeti beyāniyyedür. **Düş** dün gice. **Çü** edāt-ı ta‘lil. **Ez** min ma‘nāsına. **Dehānuñ tu em** lafzına ve tu lafzınuñ mīm-i mütekellime izāfeti lāmiyyedür. **Gönçe** mübtedā. **Endāht** haberī.

Maḥşül-i Beyt:

Dün gice mestāne çemen bezm-gāhına uğradum. Goncanuñ senüñ dehānuñdan beni gumāna şalınca ya‘nī ‘acabā gönçe dehān-ı cānāna beñzer mi diyü şübheye düşünce bezm-gāh-ı çemene vardum ki görem fi’l-vākı‘ gönçe dehānuña beñzer mi diyü.

Metn-i Beyt:

Benefşe turre-i meftül-i hod girih mized

Şabā hikāyet-i zülf-i tu der miyān endāht

Benefşe turre’-i ilā-āhirihi bezm-gāh çemenüñ aḥvālin beyāndur. Ya‘nī çemene varduğda benefşeyi böyle gördüm dimekdür. Turrenüñ ma‘nāsı sābıkā iki yirde beyān olmuştur. **Meftül** ism-i mef’uldür, bükülmüş dimekdür, ip ve iplik büküldüğü gibi. **Girih** düğümdür. **Mized** hikāyet-i ḥāl-i māzī, urırdı. Ya‘nī düğümler. Benefşenüñ bir bükümü var ki anı düğüme teşbīh iderler.

Maḥşül-i Beyt:

Benefşe kendinüñ turre-i [70a] meftülünü dügmelerdin. Ya‘nī dügmelerken bu taḥrīb ile şabā senüñ zülfüñ hikāyetini aralığa bıraktı. Zira zülf-itāb-dārī benefşeğe teşbīh itmişler.

Metn-i Beyt:

Men ez vera‘ mey u muṭrib nedidemī hergiz

Hevā-yı muğbeçegānem bā in u ān endāht

Nedidemī hikāyet-i ḥāl-i māzīdür, görmezdüm dimekdür. Görmedüm idi ve görmemiş idüm diyenler, ‘ibāretüñ ḥaḳḳını virmemişler. **İN muṭribe** işaretdür ve **ānmeye** lef ü neşr-i gayr-ı müretteb tarīkiyle.

Maḥşül-i Beyt:

Ben zühd ü taḳvādan hergiz mey u muṭrib görmezdüm. Ya‘nî bilmezdüm ammā meyḥāneci oğlancuḳlarınıñ maḥabbeti vü hevāsı muṭribe ve meye bıraḳdı beni. Ya‘nî mey içüb ve sâz diñlenmek anlarla ‘alâḳa vü iḥtilâtdan ḥāşıl oldu. Zîrâ iḥtilâta anlarıñ rengiyle renglenmek lâzımdur.

Metn-i Beyt:

Kunün be āb-i mey-i la‘l ḫırḳa mişüyem

Naşibe-i ezel ez ḫod nemîtevân endāht

Naşibedeki hâ taşarrufât-ı ‘Acemdendür, ‘arzadaki gibi.

Maḥşül-i Beyt:

Şimdi kırmızı şarāb şuyuyla ḫırḳamı yuyarum ammā ne fâ‘ide? Ezelî vü muḳadder naşibi kendinden yumaḳ ya‘nî gidermek olmaz. Ya‘nî bāde-nüşluḡum ezelîdür. ‘Ārizi esbābla gitmez, endāht taḳdirindedür.

Metn-i Beyt:

Nebūd naḳş du ‘ālem ki reng ülfet būd

Zamāne tarḫ-i maḥabbet ne in zamān endāht

Naḳş şüretdür. **Ülfet** bir kimsenüñ ḫüy[uy]la ḫüylanmak ve alışmak dimekdür. **Reng**[üñ] ülfete izāfeti beyāniyyedür. **Tarḫ** bunda bünyād ya‘nî temel veyā resim ve ḳānün ma‘nāsınadır. Birine ḳaşır idenler taḳşir eylemişlerdür.

Maḥşül-i Beyt:

İki ‘ālemüñ şüreti yoḡ iken ervāḫ arasında ülfet ve āşināluḡ ve dostluḡ vardı. Zamāne maḥabbet bünyādını veyā ḳā‘idesini hemān bu zamān şalması. Zamāne maḥabbet temelini zamān atmadı diyen rüz-merremüzden ḡāfil imiş. Ya‘nî ‘āşıḳ u ma‘şuḳ beyninde olan ‘alâḳa-yı maḥabbet ezelîdür ki ervāḫ beyninde vāḳı‘ olmuş.

Metn-i Beyt:

Ḥarāb-ı ḥaṭṭı ʿizār tu em teʿālallah

Çeh kıl būd ki in naḡş dil-sitān endāht

Ḥarāb ḥaṭṭa ve **ḥaṭṭı** ʿizāra ve ʿizārtuya ve **tuyem** mütekellime muzāf olmuştur. Tetābuʿ-ı izāfetle **teʿālallah** ʿibāretini gāh teberrī ve tenezzühe de gāh taʿaccüb maḡāmında istiʿmāliderler. **Dil-sitān** vaşf-ı terkībdür, sitānīdenden almaḡ maʿnāsına. Dil-sitān gönül alıcı yaʿnī maḡbūl u maṭbūʿ dimekdür.

Maḡşūl-i Beyt:

Senūñ ʿizāruñ ḥaṭṭınuñ ḥarābī ve ʿāşık u dīvānesiyüm. ʿAcabā ne kılam idi ki bu gönülüm alıcı naḡş şaldı. Yaʿnī yazdı ki böyle maḡbūl ve maṭbūʿ dur.

Metn-i Beyt:

Meger guşāyiş-i Ḥāfız der in ḥarābī būd

Ki baḡşiş-i ezeleş der mey-i muḡān endāht

Meger ke-enne-hu maʿnāsınadır. **Guşāyiş** fetḥ-i bāb. **Ḥarābīden** murād mestlükdür ki taʿlīl. **Baḡşiş** ism-i maşdardur, baḡşīdenden. **Ezeleş** zamīr. **Ḥāfıza** rāciʿdür. **Der mey-i muḡān**da muzāf-ı muḡadderdür, der şürb-i mey-i muḡān dimekdür.

Maḡşūl-i Beyt:

Güya ki Ḥāfızuñ fetḥ-i bābı [70b] bu mestlük ve ḥarābluḡda imiş ki Allahuñ kaḡdīmi iḡsānı anı muḡān bādesine buradı, bāde-nüşluḡa düşirdi. Ḥāşılı kendinden degüldür, bāde-nüş olduḡı belki ḡükm-i ezeliüdür ki üzerine cārīdür.

Metn-i Beyt:

Cihān be kām-i men eknūn şevēd ki devr-i zamān

Merā be bendeḡi-i Ḥāce-i cihān endāht

Maḥşül-i Beyt:

Ḥāce-i cihāndan murād Kıvamü'd-dīn Ḥasandur ki Ḥāce-i Ḥāfızuñ mürebbisidür. Ḥāce anuñ ri'āyetine i'tirāf buyurur ki: Cihān benüm murādumca şimdi olur ki devr-i zamān beni āşaf-ı 'ahdüñ kulluğına şaldı ve bırağdı. Ya' nī anuñ mülāzemetini müyesser eyledi.

II.1.16.Ġazel-i Diğer-45

[Me fā 'i lün / Fe 'i lā tün / Me fā 'i lün / Fa' lün]

Be kūy-i meykede her sālīkī ki reh dānist

Derī diđer zeden endiše-i tebeh dānist

Ba' z-ı nüşhada mışra' -ı evvel böyle vākı' dur:

Be kūy bāde-furūşān kesi ki reh dānist

Der diđer zeden izāfeti beyāniyye olmađ var ve lāmiyye olmađ cā'iz. **Endişenüñ tebehe** izāfeti mevşūfuñ şifatına izāfetidür. **Tebeh** tebāhdan muḥaffefdür, fāsīd dimekdür.

Maḥşül-i Beyt:

Mey-ḥāne maḥallesine her 'āşık-ı rind ki yol bilmedi. Ya' nī mey-furūş ḳapusını añladı ve bildi. Ġayr-ı ḳapuyı veyā ğayrınıñ ḳapusını ḳalkmađı fikr-i fāsīd bildi. Ḥāşılı ğayrı kimsenüñ ḳapusına varmadı ve varmağı fāsīd bildi.

Metn-i Beyt:

Ber āsitāne-i mey-ḥāne her ki yāft rehī

Zi feyz-i cām-i mey esrār-i ḥānḳeh dānist

Feyz lügatde şu taşub vādīnüñ iki cānibini ḳaplamađa dirler.

Maḥşül-i Beyt:

Mey-ḥāne āsitānesine her kimse ki yol buldı. Bāde ḳadehinüñ feyzinden esrār-ı ehl-i ḥānḳāhı bildi. Ya' nī bāde keyfiyyetiyle ehl-i ḥāl olur. Şöyle ki ehl-i keşf olur ki añā nesne maḥfi ḳalmaz.

Metn-i Beyt:

Zamāne efser-i rindī nedād cuz be kesī

Ki ser-firāzī ‘ālem der in kuleh dānist

Efser t̄ac. Ser-firāzī yā-yı maşdariyye ile vaşf-ı terkibdür, firāzīdenden. Aşlı efrāzīdendür, keşret-i isti‘ māl için hemze hażf olmuşdur. Ser-firāz yüce başlu büyük mertebede olan ekābirden kināyetdür.

Maḥşül-i Beyt:

Zamāne rindlük t̄acını ya‘nī saltanatını bir kimseden ğayriye virmedi. Ancılayın kimse ki ‘ālemüñ devlet ve rif‘atını bu kelāmda bildi. Ḥāşılı rindlügi bilen kimesneye virdi. Zamāne rindlük t̄acını her kimseye virmedi.

Metn-i Beyt:

Verāy-i t̄a‘at-i dīvānegān zi mā meṭaleb

Ki şeyḥ-i mezheb-i mā ‘āqılı guneh dānist

Verāy ğayr ma‘nāsınadır. T̄a‘atuñ dīvānegāne izāfeti maşdaruñ fā‘iline izāfetidür. Şeyḥ mezhebe ve mezheb mā lafzına muzāfdur. ‘Āqılıde yā maşdariyyedür.

Maḥşül-i Beyt:

Dīvāneleruñ t̄a‘atından ğayrı t̄a‘atı bizden isteme ḥiṭāb-ı ‘āmmıdır. Zirā bizüm mezhebümüzüñ şeyḥi ve pīri ‘āqıllılığı günāh bildi. Ya‘nī biz ki mecānīne-i ‘āşıkuz. Bizden ‘ibādāt u t̄a‘āt mükellifin ṭaleb eyleme. Zirā biz mertebe-yi tekellifden sākıṭuz.

Metn-i Beyt:

Her ān ki rāz-ı du ‘ālem zi ḥaṭṭ-i sākī ḥānd

Rumüz-ı cām-i Cem ez naqş-ı ḥāk-i reh dānist

Sākīden [71a] murād ḥaṭṭ-ı ızār-ı sākīdür veyā ḥaṭṭ-ı vech-i sākīdür. Süre‘i fātiḥa ki kelām-ı şerīfüñ mücmelidür. Ehl-i te‘vīl vech-i insāndan istiḥrāc ider.

(Süre'-i fâtiḥanuñ feḥvâsı)²¹⁹ ḥod iki 'âlemüñ sırrıdır. Zîrâ mufaşşalı ki Ḳurân-ı Şerîfdür. İki 'âlemüñ esrârını cāmî'dür. Pes ḥaṭṭ-ı sâķiden murâd ḥaṭṭ-ı vech-i sâķîdür. Pes ḥaṭṭ-ı vech-i sâķiden kelâm-ı şerîfüñ maẓmününü okıyan iki 'âlemüñ esrârına muṭṭali' olur. **Rumûz** remzün cem'idür ve remz aşında ķaşla ve gözle ve dudağla işârete dirler. Ammâ bundan rumûzdan esrâr murâddur. Niteki Ḥ'âce buyurur:

Bejt:

[Me fâ 'i lün / Fe 'i lâ tün / Me fâ 'i lün / Fe 'i lün]

Be sırr-ı cām-ı Cem ān geh naẓar tevānî kerd

Ki ḥāk-i mey-gede kuḥl-i başar tevānî kerd

Naķş-i ḥāk-i rehden murad yollarda görinen izlerdür imdi.

Maḥşül-i Bejt:

Her ol kimse ki iki 'âlemüñ sırrını ḥaṭṭ-ı vech-i sâķiden okıdı. Cām-ı Cemüñ rumûz u esrârını ḥāk-i râhuñ nuķuşından añladı ve bildi. Ḥāşılı iki 'âlemüñ sırrına muṭṭali' olan cām-ı Cemüñ sırrı anuñ yanında umûr-ı cüziyyedendür ki nuķuş-i ḥāk-i râhdan anı fehmi eylemege ķādirdur. Bunda sâķî sāğarla tefsîr idüb ve ḥaṭṭ-ı sāğardan murâd şarâbdur diyen ve Ḥasan Dehlevîñ meşhûr beytini müdde'āsına delîl îrâd eyleyen sarḥoş 'aceb körlük eylemiş. Meşhûr bejt budur:

Bejt²²⁰:

[Fe 'i lâ tün / Fe 'i lâ tün / Fe 'i lün]

Ḥaṭṭ-ı sāğar kocâst begiriftest

Dil-i men ez [u] kitâbet-i eş'âr

Ḥaṭṭ-ı sāğardan murâd sırça ķadeḥüñ eṭrâfına altun şuyıyla bejt yazarlar oldur ve kitâbet-i eş'âr buyurdu ki: De ki ķarînedür ve mezkûr sarḥoş muḥaşşal beyti beyân eylediği yirde demişdür. Ḥāşılı ma'nâ budur ki ḥāk-i râhdan murâd olan

²¹⁹ Parantez içinde yer alan kısım, yazmada sayfa kenarında yer alır.

²²⁰ Yazmada "mışrâ" şeklindedir.

naķūş, niçe bî-i‘tibār ise cām-ı Cemūñ remzleri dađı ol kimse ķatında eyle bî-i‘tibārdur. İntehā pes bu kimesne bu beytūñ hiĉbir yirini añlamamışdur.

Metn-i Beyt:

Dilem zi nergis-i sākî emān(neh‘āst)²²¹ be cān

ĉerā ki şive-i an Türk-i dil-siyeh dānist

Türkden murād gözdür, teşbîh kināye tarîķiyle. **Be-cān**daki **bā** muşāḥabet veyā şıla ma‘nāsınadır, birine ķaşır idenler taķşîr eyledi. **ĉerā** edāt-ı ta‘lildür, zîrā ma‘nāsına, edāt su‘āl diyen bilmedi. **Türk-i dil-siyeh**den murād ĉeşm-i sākîdür ki andan nergisle kināyet eylemişdür ve dil-siyehden murād bebegidür. Ya‘nî bebek siyāh olmaķ ‘itibāriyledür ve bî-emān oldığıçün dil-siyeh di[n]ılmışdür.

Maḥşül-i Beyt:

Gönlüm cānla ĉeşm-i dil-siyāhdan ya‘nî ĉeşm-i dil-siyāh sākîden emān dilemediler. Ya‘nî gönlüm cān virmek sebebiyle emān dilemedi yāḥūd gönlüm kendi cānına emān dilemedi. Zîrā ol gönül ķara bî-raḥm Türkūñ şivesini ve diĉkatini bildi ki emān virmeyiserdür. Pes Türk taleb eyledi.

Metn-i Beyt:

Zi cevri-ı kevkeb-i tāli‘ seḫer-gahān ĉeşmem

ĉünān girîst ki Nāhîd did u meh dānist

Tāli‘ den murād baĉt u devletdür ki **kevkeb** aña izāfeti şaḫîḫ ola. **Seḫer-gahān** elif ü nūnla cem‘ olması şüzüzendür. Zîrā zü‘l-‘uķülūñ [71b] ĝayrıdur. Seḫer vaĉtlerinde dimekdür. **ĉünān girîst** mübālaĝa ile muķayyeddür. **Nāhîd** seb‘a-i seyyāreden, aşāĝadan yuķarı üçüncü felek yılduzıdur ki aña ‘Arabca Zühre dirler. Niteki eflāk tertîbiyle ‘Arabî esāmisini nazm eylemişlerdür.²²²

²²¹ Parantez içinde yer alan kısım, yazmada sayfa kenarında yer alır.

²²² Metinde “eylemişdürler” yazılmış ancak sayfa kenarında “eylemişlerdür” şeklindedir.

Beyt:

[Fe 'i lā tūn / Me fā 'i lūn / Fe 'i lūn]

Kamerist u 'Uṭārid u Zühre

Şems u Merrīh u Müşteri[vü] Zühal

Fārsīce esamisini:

[Fe 'ū lūn / Fe 'ū lūn / Fe 'ū lūn / Fe 'ul]

Kevākib meh u tīr u Nāhiddān

Çu Hūrşid u Behrāmu Bercīs Keyvān²²³

Maḥşūl-i Beyt:

Baḥtum yıldızınıñ cevrenden evḳāt-ı seḫerde gözüm ancılayım ağladı ki Zühr[e] yıldızı ve ay bildi. Ya' nī girye vü bükā 'anāşırdan tecāvüz idüb ecrām-ı 'ulviyye ya' nī eflāke ve nücūma vāşıl oldı. H'āce bu beytde nuḫūset-i ṭālī' den şekvā ider.

Metn-i Beyt:

Hūş ān nazār ki leb cām u rüy sākī rā

Helāk yek-şebe u māh çār deh dānist

Leb lafz-ı müşterekdür, dudağa ve kenāra dirler. Bunda iki ta' bīr bile mesāğ var. Meşelā cāmuñ dudağı ve kenārı dimek cā'iz. Pes birine қаşr eyleyen taqşır eylemiş. Beyt-i 'alā sebīli't-teşbīh leff ü neşr-i müretteb ṭarīki üzere zıkr olmış. **Yek-şebe** bir gicelük dimekdür. **Māh çār deh** taqđir-i kelām māh çār deh şibhdür, zāruret-i vezniçün şibh ḫazf olmışdur, on dört gicelük ay dimekdür.

Maḥşūl-i Beyt:

Ne güzel ve ne ḫüb nazardur ol ki leb-i cāmī helāl-i yek-şebe ve rüy-ı sākī māḫ çār deh şibh bildi. Ya' nī bu iki teşbīhi bilen ve añlayan nazār hoşdur. Zāhir bunda

²²³ Bu mısranın vezni bozuktur.

nazardan murād tertīb umūr-ı ma' lümedür, taşavvurāt ve taşdıķātdan dānist karinesiyle.

Metn-i Beyt:

Ḥadīs-i Ḥāfız u sāgar ki mīzened pinhān

Çi cāy-ı muḥtesib u şıhne pādīşeh dānist

Ḥadīsden murād kışşadur ki rābıt-ı şıfatdur, ismdür diyüb ve ma' nāsını Ḥāfız ve sāgar sözünü kim gızlü urur? Ya' nī kim gizlü söyler diyen ehl-i Fürs [müşterekdür ya' nī muḥhamdur]²²⁴ ' idādından degüldür. Cāy bunuñ gibi yirlerde müsteddid gider. Şirāzīlere maḥşuş edādur. **Şıhne** şubaşı.

Maḥşül-i Beyt:

Ḥāfız kışşasını ve gizlüce ve gizlice sāgar urduğünü ya' nī içdüğini ne muḥtesib ve ne şıhne ve ne pādīşāh bildi. Sābıķā zıkr olmuş idi ki evvel zamānda ' Acem diyārında nāhī-i münkerāt muḥtesibler olurmuş. Ol cihetden şıhne ile muḥtesibi bir yirde zıkr eyledi. Ḥāşılı Ḥāfızuñ cemī' -i gizlü aḥvālını a' yān-ı nās bildigünden ğayrı pādīşeh bile bildi. Bundan ma' lüm olur ki Ḥ' ace selātin-i ' ahd ile iḥtilāt eylermiş.

Metn-i Beyt:

Bülend mertebe şāhī ki nuh-revāk-i sipih

Numūneī zi ḥam-i ṭāķ-i bārgēh dānist

Bülend mertebe vaşf-ı terkībdür, muḥaddem şıfatıdur şāhuñ. Ma' lüm ola ki ' Arab dilinden ğayrīde taḥdīm-i şıfat-ı ' ale'l-mevşūf cā' izdür. **Şāhīde** yā vahdet ve şāh beyt sābıķda mezkūr pādīşehden bedeldür ve ki rābıt-ı şıfat ba' d şıfatıdur. Şāhuñ ve beytüñ āḥirindeki **dānist** fi' ldür, ef' āl-i ḳulūbdan ve fā' ili zāmīr-i müstetir şāha rāci' dür. Ve mef' ül evvel **nuh-revāk-ı sipih**rdür ve ikinci mef' ül **numūneī zi ḥam-i ṭāķ-i bārgēh**dür ve fi' l-i māzī fā' ili ve iki [72a] mef' ülüyle şıfatıdur şāhuñ.

²²⁴ Parantez içerisinde yer alan kısım, yazmada sayfa kenarındadır.

Maḥşül-i Beyt:

Mezkûr pâdişeh bir bülend mertebeli şâhdur ki toquz felek eyvânı kendi bârgâhı kemerinüñ ḥamından bir örnek bildi. Ya‘nî eḡmecinden ve bükümünden. Zîrâ kemer nefsinde egilmiş ve bükülmüştür, felek daḥı böyledür. Ḥâşıl-ı kelâm mezkûr pâdişâh bir şâh-ı bülend mertebedür ki bu şıfatla mutaşşıfdur. Sürürî bu beytüñ i‘râbında böyle dimişdür ki bülend mertebe mübtedâdur ve nuh-revâk dānistüñ fâ‘ilidür ve mübtedānuñ ḥaberî mecmû‘ nuh-revâk-ı sipihr ü maẓmûn mışra‘-ı şānīdür. Bu i‘râbdan añlanan oldur ki esālīb-i terākīb-i ‘Arabī ve ‘Acemīden bī-behre ola.

II.1.17.Ġazel-i Diġer-46

[Fā ‘i lā tūn / Fe ‘i lā tūn / Fe ‘i lā tūn / Fe ‘i lūn]

Sīne em zi āteş-i dil der ġam-i cānāne bisūḥt

Āteşī bud der in ḥāne ki kāşāne bisūḥt

Mısrā‘-ı şānīdeki **bisūḥt** lâzım ve müte‘addī olmaḡ cā‘iz ammā mışra‘-ı evvelde lâzımdur ancaḡ. **Kāşāne** kış evi.

Maḥşül-i Beyt:

Cānān ġamında göñül āteşinden sīne-i sūzānum yandı. Zîrâ bu ḥānede āteş var idi ki kāşāne[y]i yaḡdı ve yāḡūd kāşāne ol āteşden yandı. Ḥāneden murād dildür ve kāşāneden sīnedür.

Metn-i Beyt:

Tenem ez vāsıta-i dūrī-i dilber be-ġudāḥt

Cānum ez āteş-i mihr-i ruḡ-i cānāne besūḥt

Vāsıta sebebdür. **Dūrī**de yā maşdariyyedür, ırakluḡ. **Be-ġudāḥt** bā ḥarf-i te‘kīd, ġedāḥt fi‘l-i māzī-i ġāyib, eridi dimekdür. **Mihr** iki ma‘nāya gelür, ikisi de bunda taḥammüli var maḥabbet ve ġüneş. Birine kaşır eyleyen taḡşīr eyledi. Ġedāḥt ve sūḥt lâzım ve müte‘addī beyinde müşterek lafzlardur. Ammā bunda ikisi de lâzımdur.

Maḥşül-i Beyt:

Tenem dilberüñ ırakluğı sebebiyle eridi, cânumda cânänenüñ ruḥı maḥabbetinüñ âteşinden yandı, yanıvirdi. Güneşi âteşden yandı. Mihr güneş ma' nāsına olinca âteşüñ mihre izāfeti beyāniyye olur ve mihrüñ ruḥa izāfeti maşdaruñ mef' ūline izāfeti ḳabilindendür.

Metn-i Beyt:

Her ki zencir ser-i zülf-i perı rüyı dıd

Dil-i sevdā zede eş ber men-i dıvāne bisüht

Ki ismdür, 'Arabide men ma' nāsına. Ya' nı kim zencirüñ ser-i zülfe izāfeti müşebbehün-bihüñ müşebbehe izāfeti ḳabilindendür. Hāşılı beyāniyyedür ve serüñ zülfe izāfeti lāmiyyedür. **Perı rüy** vaşf-ı terkıbdür, yā-yı aḥır vaḥdet-i ferdiyye içündür. **Sevdā** dört mizācuñ birisidür. **Zede** urmuş. Sevdā urmuş ya' nı sevdā galebe eylemiş dimekdür. Şin-i zamir. Beytün evvelindeki lafzına rāci' dür.

Maḥşül-i Beyt:

Her kimse ki bir perı rüyüñ zülfi ucı zencirin gördi. Anuñ sevdā-yı gönli ben dıvāneye yandı. Ya' nı bir perı rüyüñ zencir-i ser-i zülfini gördüğünde bilür ki ben niçe mübtelāyum. Pes baña teraḥḥum idüb acımaḳdan sevdā galebe eyler. Ya' nı mağlüb-ı sevdā olur, sevdā-zede didüğü anuñçündür. Zencir ü zülf-i perı ve sevdā ve dıvāne zikri mürā' āt-ı nazir şan' atıdur.

Metn-i Beyt:

Süz-i dil bın ki zi bes âteş-i eşkem [72b] dil-i şem'

Düş ber men zi sir-i mihr çu pervāne bisüht

Süz ismdür, yanma ve yakılma ma' nāsına ki beyān. **Bes** çok. **Āteş**den murād ḥarāretdür, **eşge** izāfeti mecāzendür. **Dil-i şem'** mışra' -ı şāniye merhündür. **Düş** dün gice. **Sir** cihet ma' nāsınadır. **Mihr** maḥabbet. **Pervāne** iki ma' nā beyninde müşterekdür, biri kelebek ve biri yumuş oğlanı ki Rüm ilinde aña der oğlanı dirler.

Maḥşül-i Beyt:

Gönlümüñ yanığını gör ki gözüm yaşınıñ çok âteşinden ya‘nî ziyâde ḥarâretinden şem‘üñ dili ya‘nî fetîlesi dün gice benüm üzerime maḥabbet cihetinden pervâne gibi yandı. Hâşılı budur ki H‘âce ḥiṭâb-ı ‘âmm ṭarîḳiyle buyurur ki: Yüregümüñ yanığını gör ki ol yangından²²⁵ eşküm ziyâde ḥarâret ḥâşıl eyledüğinden, şem‘üñ dili baña raḥm eyledüğinden dün gice maḥabbet ucından benüm üzerüme pervâne gibi yandı. Pervânenüñ şanı kendin şem‘ âteşine urubyaḳmakdur. İmdi şem‘üñ dili de pervâne gibi beni acıyub yandı. Eş‘ârda da dil-i şem‘ kidirler fetîle murâddur. Nihâyeti ba‘z-ı yirde îhâm ṭarîḳiyle zıkr olunur. Ammâ ‘Acem zebân şem‘ u Türk şem‘üñ dili diseler fetîlede yanan âteş murâddur.

Metn-i Beyt:

[Āşināyān]²²⁶ ne ġarībest ki dil-sūz-i menend

Çün men ez ḥ‘iṣ bereftem dil-i bīġāne bisūḫt

Ġarīb ‘aceb ma‘nâsinadur. **Dil-sūz** vaşf-ı terkībdür, bisūzīdenden göñli yanğın. **Menend** men ben dimekdür ve nūn ve dāl estüñ cem‘ idür, müfredi menest gelür. **Çün** ta‘līl, çünki ma‘nâsına. **H‘iṣ** kendi, ḥaşm îhâmından ḥālī degül. Zīrā **bīġāneye** muḳārindür.

Maḥşül-i Beyt:

Āşinālar benüm için göñli yanğın olduġı ‘aceb ü ġarīb degüldür. Çünki ben kendümden kendüm bīġānenüñ göñli baña yandı. Ya‘nî çünki ben bī-vücūd ü bī-ḳarār oldum. Yāruñ göñli baña raḥm idüb yandı. Hâşılı benüm bu ḥālümü görüb āşinālaruñ göñli raḥm idüb yandığı ġarīb degüldür. Ġarābet bīġānelerüñ göñli benüm için yanmadadır. Āşināyān yirine āşināy yazub ma‘nâsında ‘aceb degüldür. Bir āşinā ki benüm dil-sūzumdur. Ya‘nî bir āşinā baña teraḥḥüm idüb teraḥḥüm ide diyenüñ yazduġı fâsid ve ma‘nā virdüğü efseddür.

²²⁵ Yazmada “yanğından” şeklindedir.

²²⁶ Yazmada “āşināyī” olarak yazılmış ama sayfa kenarında düzeltilmiştir.

Metn-i Beyt:

Ḥırķa-i zühd-i merā āb-i ḥerābāt bi-bord

Ḥāne-i ‘aql-i merā āteş-i ḥum-ḥāne bisūht

Zühde **ḥırķa** izāfeti isti‘āre tārīķiyledür. **Āteşden** murād kırmızı şarābdur.

Maḥşül-i Beyt:

Benüm ḥırķa-i zühdümi bāde iletđi. Ya‘nī bāde içmek sebebiyle zühdi terk eyledüm ve ‘aqlum ḥānesini bāde-i surḥ yağdı. Bāde içmek sebebiyle ‘aql gidüb mest-i lā-yu‘ķal oldum dimekdür.

Metn-i Beyt:

Çün piyāle dilem ez tövbe ki kerdem beşikest

Hemçu bāde cigerem bimey u mey-ḥāne bisūht

Lāmi‘ī Celebī manzumesinde **piyāle** boş ķadeh dimişdür. Ammā sā‘irī lügatlerde piyāle şarāb ķadeḥi dimiş. **Beşikest** fi‘l-i māzīdür, lāzımla müte‘addī beyninde müşterek. Ammā bunda lāzımdur. **Bāde** şarābuñ kaynamışına dirler. [73a]

Maḥşül-i Beyt:

Eyledüğüm tevbeden gönlüm piyāle gibi şındı. Ya‘nī gāyetle nādim oldum. Cigerümde bāde gibi mi mey-ḥānesüz yandı? Mey mey-ḥāne firāķında ve ārzūsında cigerüm bāde gibi kaynadı ve pişđi. Bādeye nisbet kaynamak ve bişmek münāsibdür, yanmak degül. Ḳāfiye ve redif zārüretinden sūht²²⁷ lafzı ihtiyār olınmışdur. Ba‘z-ı nüşhada mışra‘-ı şānī böyle vāķı‘ olmışdur.

Mışra‘ :

Hemçu lāle cigerem bi mey ü meyhāne²²⁸besūht

Sūht lafzına lāle ve lāleye piyāle gāyet münāsibdür. Böyle oluncaķ ḳāfiye tekrār olmazdı.

²²⁷ Yazmada “şūht” şeklindedir.

²²⁸ Yazmada “peymāne” şeklindedir.

Metn-i Beyt:

Mācerā kem kun u bāz ā ki merā merdüm-i çeşm

Ḥırķa ez ser be der āverd u be şukrāne bisūht

Mācerā kem kun Ḥāce cānāne ḥiṭāb idüb buyurur: Mācerāyı terk eyle. Ya‘nī müfārekat ve muhācereti terk eyle gel veyā aramızda cārī olan aḥvāl-ı bürüdet uḥuşūneti terk eyle gel. Geçenden geç mezā mā-mezā dimekdür. Sābıķā beyān oldı ki kem böyle maķāmlarda terk-i külliden²²⁹ ‘ibāretdür ve **bāz** bunuñ gibi yirlerde te‘kīd için gelür, girü ma‘nāsına olmaķ lāzım degül. Pes mışra‘uñ ma‘nāsında mācerāyı eksük eyle, girü gel diyen iki lafzuñ bile isti‘mālinden külliyān gāfil imiş ve girü gel diyen de bāzuñ isti‘mālinde gāfil imiş. **Merā** benüm dimekdür. **Merdüm** bebedür, taķrīr-i kelām merdüm-i çeşm-i men merā merdüm-i çeşm mışra‘-ı sāniye merhündür. **Ḥırķa** aşlında pāredür. Meşelā bız pāresi ve ḥırķa pāresi gibi, soñra fuķarānuñ ‘abādan ferācelerinde isti‘māl eylediler. Gerekse yamalı olsun gerek olmasun. Ammā bunda öñi bütün cübbe ma‘nāsınadır ki **ez ser be der āverd** aña ķarīnedür. Zīrā öñi açuķ libās başdan çıķmaz, arķadan çıķar. Ez ser be der āverden murād başdan çıķarmaķdur. **Be-şukrāne** bā sebep, şukrāne bir murād ḥuşūli için namāz ķılurlar veyā aķçe üleşdürürler veyāḥūd ķurbān keserler, iştılahlarında aña şukrāne dirler. Ma‘lüm ola ki a‘cām bāde-nüşlarınıñ ādābındandır ki iki dostuñ arasında bir şeker-āb vāķı‘ ba‘de şulḥ eyleseler şulḥa ṭāleb onlardan ķanķısı ise pīrāhenin çıķarub muşālaḥa şukrānesine yaķar. Ḥāce Ḥāzretleri bu ķāziyye telmiḥ idüb buyurur: **Mācerā kem kun**. Nihāyeti ‘ādetleri gömlek yaķmaķdur ḥırķa didi. Zīrā fuķarānuñ ekşeri gömlek bulmayub mezkūr cübbe giyer veyā zārūret-i veznün pīrāhen yirine ḥırķa dimiş ola veyā mecāzen pīrāhene ḥırķa dimiş ola ve bebegüñbaşdan ḥırķa[y]ı çıķarub yaķmaķ seyyāllüğinden kināyetdür. Güya ki aşlından aķımiş, çıķarub yaķmağla ķararmış. İsti‘āre ṭarīķiyle bebege ḥırķa işbāt idüb yaķdı.

²²⁹ Yazmada “küllidün” şeklindedir.

Maḥşül-i Beyt:

Cānānına ḥiṭāb idüb buyurur ki mācerāyı terk eyle ve gel ki benüm gözümün merdümi ḥırkasını başından çıkarub yaqdı ya‘nī şulḥ eyledük. Şimdi girü geçenden gec mezā mā-mezā min ba‘d muzāfāt üzere olalum. [73b] Añma geçen aḥvāli ki kudūret virür.

Metn-i Beyt:

Terk-i efsāne begü Ḥāfız u mey-nüş demī

Ki ne-ḥoftīmşeb u şem‘ be efsāne besūht

Terk-i efsane begünuñ ma‘nāsını efsāne terk eyledüm ki ne-ḥoftīm fi‘l-i māzi-i nefis-i mütekellim ma‘a ğayruhu uyumaduḡ dimekdür.

Maḥşül-i Beyt:

İy Ḥāfız, efsānenüñ terkini söyle. Ya‘nī efsāne[y]i terk eyledüm di. Ḥāşılı efsāne[y]i terk eyle dimekdür ve bir nefes bāde iç. Zīrā gice uyumaduḡ ve şem‘ efsāne ile yandı ve şem‘üñ vāv-ı ḥāliyet ifāde ider. Ya‘nī ḥāl bu ki şem‘ efsāne ile yandı. Ḥāşılı bāṭıl yire yandı dimekdür.

[II.1.18.Ġazel-i Diğer]²³⁰⁻⁴⁷

[Fā‘i lā tün / Fe‘i lā tün / Fe‘i lā tün / Fa‘lün]

‘Ārif ez pertev-i mey rāz-inihānī dānist

Gevher-i herkes ez in la‘l tevānī dānist

Ba‘z-ı nüşhada ‘ārif yirine şūfī vāqı‘ olmuş. Pertev bā-yı ‘Acemīnūñ ve tānuñ fetḥiyle ziyā ma‘nāsınadır ve bir nesnenüñ eşerine dirler. La‘lden murād meydür, teşbīh ṭarīḳiyle.

Maḥşül-i Beyt:

‘Ārif meyüñ ziyā vü şefāsından gizli rāzī bildi. Ya‘nī mey eşic‘a şaldı ve maḥfi olan aḥvāl anuñ eşic‘asından zāhir ü hüveydā oldı. Nite[kim] māzi²³¹ olan eşyānuñ

²³⁰ Yazmada “Metn-i Beyt” şeklindedir.

²³¹ Yazmada “mazi” şeklindedir.

şânındandır. Mermî[y]i olmayan eşyânũñ iştibâhını izâlet eylemek mi gizli? Eşyâ gösterdüğü gibi herkesũñ cevherin dağı bu mey-i la'inden bilmege kâdîrsin. Zîrâ meşhûrdur ki şarâb herkesũñ gevherin izhâr ider dirler. Bu ma'la' da gaybetden hitâba iltifât eyledi ve mışra' -ı şânî hükmi-i darb-ı meşelde irâd eyledi.

Metn-i Beyt:

Ķadr-i mecmũ' a-i gül murğ-ı seher dâned u bes

Ki ne her kũ varaķı ħ'ând, ma'ânî dânist

Mecmũ' a-ı gül izâfet-i beyânî[yye]dür ve **murğ-ı seher** lâmiyyedür. Adı bülbülve **bes** ancak sâbıkâ beyân olınmışdır ki vâķı' olduğı yerde ħaşr ifâde ider ki ta'lîl-i ħaşrdur. **Varaķı**de yâ vahdet. **Ma'ânî** ihâm tarîķiyle vâķı'dur, ma'nânũñ cem'ine ve 'ilm-i me'aniye.

Maĥşũl-i Beyt:

Gül mecmũ'asınũñ kâdrini bülbül bilür ancak ħayr-ı murğ bilmez. Zîrâ her kimse ki bir varaķ okıdı ma'nâyı bilür degüldür. Pes her murğ ki feryâd u figânla mutaşşıfdur. Gülüñ kâdrin bilür degüldür. Ħaşılı her nesnenũñ ehli var imdi ma'şũķ kâdrini yine 'aşıķ bilür, ħayrı ne bilür.

Metn-i Beyt:

'Arze kerdem dü cihân ber dil-i kâr üftâde

Be cuz ez 'ışķ-i tu bâķi heme fânî dânist

Kâr üftâde başına iş düşmiş mücerreb kimsede isti' mâl iderler.

Maĥşũl-i Beyt:

Ki mücerrebe iki 'âlemi 'arz eyledüm. Senũñ'ışķuñı bâķi bildi vesâ'irî hep fânî dânistũñ fâ'ili dildür. Bâķi sâ'ir ma'nâsinadur. Anuñçün sâ'irle tefsîr eyledük. Taķdîr-i kelâm bâķisini hep fânî bildi.

Metn-i Beyt:

Seng u gül râ koned ez yümn-i nazâr la'1 u 'aķıķ

Her ki kâdr-i nefes-i båd-i Yemânî dânist

Yümn mübâreklük ma' nâsınadır. **La'l senge** nisbet ve ' **aķık güle** nisbet zıkr olmuştur. Zîrâ ' aķık deryâdan çıķduķda bâl mûm gibi mülâyim çıkar. Şoñra ba' z-ı mu' âlece ile kaynadurlar ki böyle kıvâm bağlar. Naşîr-i Tûsî Cevher-nâmesinde ya' nî Sû' ât-nâmesinde [74a] buyurmuştur ki ' aķıkla ' anberüñ kimse bilmemiştür. İkisin[i]de deryâ kenârında devşürürler ve ba' z-ı mu' âlecelerle terbiye iderler ki bu şürete girer. **Nefes-i bād-ı Yemānî** bu ' ibâretle telmîh ider. Meşhûr hadîş-i şerîfe ki Hâzret-i peygamberimiz buyurmuştur: "İnnenî leecidü nefese'r-rahman min kıbeli'l-yemeni"²³² Bu hadîş-i şerîfle Üveys-i Karānîñ niçe yıl şoñra geleceğine işâret buyurmuştur. Yemānî de elif yâ nisbînüñ birisinden ' ivâzdur. Zîrâ ' Arabîde yā-[y]ı nisbet müşeddedür. Şāmuñ nisbetinde dirler. Elif-i memdüde ile i' lâl sebebiyle yā'ları sâķiķ olub tenvin ile oķınur, Yemān ve Şām dirler. Nefes-i bād izâfet-i beyāniyyedür.

Maķşûl-i Beyt:

Seng ü güli Yemen iltifâtdan la'l u ' aķık eyler. Her kimse ki nefes-i bād-ı Yemānî ķadrin bildi. Ya' nî bu hadîş-i şerîf işâret buyurduķı ma' nānuñ ķadrini bildi. Hāşılı Üveys-i Kār[ā]nî Hâzretlerine maķabbet eyledi yāķūd muṭlaķā evliyā ķadrin bildi. Ya' nî her kimse ki evliyā-ullaha maķabbet idüb anlaruñ ķadrin bilüb ve anlaruñ silkine münselik olsa seng ü mededî la'l u ' aķık eylese ğarîb degül.

Metn-i Beyt:

An şud eknün ki zi ebnā-yı ' avām endişem

Muķtesib nîz dūr-i in ' ıyş-i nihānî dānist

Ba' z-ı nüshada efsûs-ı ' **avām** vāķı' dur ve ba' zında ' **ıyş** yirinde rāz düşmiştür. **An** işâretdür, muķadder i' tibāra şoden refî ma' nâsınadır, tecevvüzen efsûs ṭa' n ve teşnî' ve temeshûr ma' nâsınadır. **Ebnā** ibnüñ cem' idür. **Endişem** fi' l-i muzâri' -i mütekellim vahdedür, endişiden kıрмаķ, meyālât ma' nāsına. **Muķtesib** mübtedā ve **dānist** haberî ve ' **ıyş-i nihānî** haberüñ ma' mûli ve **in** işâretdür, ' adem-i endişeye. Pes ma' nā böyle olur ki muķtesibde ebnā-yı' avāmdan veyā efsûs-ı ' avāmdan ' adem-i endişede ' ıyş-i nihānî bildi. Ya' nî ħalkdan ' adem-i mübālâtta ' ıyş-i nihānî bildi

²³² Ben Rahmanın nefesini Yemen tarafında hissediyorum. Avcı, *age*, s.188.

veyā ism-i işāret ‘ıyş-i nihāniye rāci‘ ola ve bu cümle-i zarfıyye dānistüñ mef‘ülün-fih ola ve mef‘ülün-bih maḥzūf ola. Ya‘nī merā lafzı pes.

Maḥşül-i Beyt:

Hāce buyurur ki ol i‘tibār gitdi ki ebnā-yı ‘avāmdan veyāefsūs-ı ‘avāmdan pervā çekem ve kıram. Ya‘nī kırmam dimekdür. Mışra‘-ı şānī evvele ḥükm-i ta‘lilde vākı‘dur. Zīrā muḥtesib daḥı bu mezkū[r] ‘ıyş-i nihāniyi ya‘nī gizli zevḳ u şefāyı bildi yāḥūd muḥtesib daḥı beni bu ‘ıyş-i nihānide bildi. Ya‘nī ‘avāma ne i‘tibārki muḥtesib bile beni bu ‘ıyş-i nihānide bildi. Muḥtesibi taḥşışüñ aşlı bu kim anlarda nāhī-yi münkerāt muḥtesiblerdür. Niteki sābıkā beyān oldıydı.

Metn-i Beyt:

Ey ki ez defter-i ‘aḳl āyet-i ‘ışk āmūzī

Tersem in nükte be-taḥkīk ne-dānī dānist

Ba‘z-ı nüshada **ne-dānī** yirine ne-tānī vākı‘dur, natevānī ma‘nāsına. Ne-dānīnūñ de ma‘nāsı yine budur. İy harf-i nidā, münādā ‘amm maḥzūfdur, nidāy yirine. [74b] Ey ān kes ki taḳdīrinde, rābıṭ-ı şıfat. **Defter-i ‘aḳl** izāfet-i beyāniyyedür. **Āyet-i ‘ışk** izāfeti de beyānidür. **Āmūzī** fi‘l-i muzāri‘-i muḥāṭab, bi‘l-fi‘l öğrenürsin dimekdür. **Tersem** fi‘l-i muzāri‘-i mütekellim-i vaḥde mute‘alluḳdur. Nidā beytine tersem ne-dānī taḳdīrindedür. **in nükte** mef‘ülün bih şarīḥdür. Dānistüñ **be-taḥkīk** müta‘allıḳdur nidā beytine.

Maḥşül-i Beyt:

İy ol kimse ki ‘aḳl defterinde ‘ışk āyetin öğrenürsin. Ya‘nī ‘aḳlla mertebe-i ‘ışka vāşıl olmaḳ dilersin. Hāşılı edille-i ‘aḳliyye ve berāhin-i naḳliyye ‘ışk dirsın öğrenürsin. Ḳorḳarum ki bu nükte-i ‘ışkı taḥkīkle bilmege ḳādir olmayasın. Zīrā ‘aḳl u ‘ışk azdāddandır. İmdi bunda āmūzīne ma‘nā-[y]ı şarṭiyye tazmīn idüb büstāndan bir beyt aña sened getüren ne bu beyti añlamış ve ne büstān beytini.

Beyt:

[Fe ‘ ū lün / Fe ‘ ū lün / Fe ‘ ū lün / Fe ‘ ū l]

Diger herçi bâşed murâdet hūrî

Zi devrân besî nâ-murâd[î] berî

Beytün evvelini diger añlamış ve bu teklîfe düşmiş. Ammâ ve ger añlasa vāv ile taqdîre muhtâc olmazdı. H̄āce murâdı okıyub öğrenürsin. Ammâ haqîkatle bilmezsin. Ya‘nî öğrenürsin ammâ haqîkatle öğrenemezsin. İmdi haqîkatle öğrenme ki kalbidür. Naqş öğrenme ki degül. Mışra‘ -ı evvelî iy ki ez defter-i ‘ışk âyet-i ‘aql âmûzî yazub şerh eyleyen murâdı bilmemiş.

Metn-i Beyt:

Mey biyârver ki nenâzed be gül-i bâğ-ı cihân

Her ki gâretgerî-yi bād-i hazânî dānist

Nâz fahr, **nenâzed** fahr eylemez. **Bâğ-ı cihân** izâfet-i beyânidür. **Gâret** yağma. **Ger** edât-ı fa‘ ildür yâ maşdar. **Bād-ı hazân** izâfet-i lâmiyyedür, hazânda yâ nisbet.

Maşşül-i Beyt:

Dilber bize mey getür bâğ-ı cihānuñ güliyle fahr eylemez. Her kimse ki bād-ı hazānuñ yağmacılığın bildi. Ya‘nî dünyānuñ emvâl ve esbâbını ve eşqâliyle fahr eylemez. ‘Âkıbetün fenâ ve zevâlini bilen kimesne.

Metn-i Beyt:

Dilber âsâyiş-i mâ maşlahat-i vaqt nedîd

Verne ez cānib-i mâ dilynigerānî dānist

Âsâyiş ism-i maşdardur, diñlenmiş ya‘nî hazır ma‘nâsınadır. **Verne** ve egerden muhaffefdür, ‘Arabîde ve illâ ma‘nâsına. **Dil nigerānî** vaşf-ı terkîbdür, elif ve nün ziyâde sebebiyle mübâlağa-yı teveccühle intizâra dirler.

Maḥşül-i Beyt:

Dilberüm ḥazür ve şefâmuzı maşlahatına manâ sebep görmedi. Ya' nî âsâyiş ve rāḥmetimüzi te'cîr eyledi. Yoksa bizüm cānibimizden gönülñ intizār ve incizāb-ı meylini bildi. Ya' nî bizüm vaşla ṭālīb u rāğīb olduğumuzu bildi. Ammā vaqtüñ ḥāline münāsib ve muvāfiq bilmedi ve görmedi. Ol cihetden te'cîr ve ihmāl itdi.

Metn-i Beyt:

Ḥāfız ın gevher-i manzūm ki ez ṭab' engiḥt

Eşer-i terbiyet-i āşaf-i şānī dānist

Gevher-i manzūmdan murād şı'ridür. **Engiḥt** fi'l-i māzī-yi müfred, gā'ib ḳopardı. Ammā bunda ṭabī'atından iḥrāc idüb izḥār eyledi ma'nāsınadır. **Āşaf-ı şānī**[den] murād [75a] Ḳıvāmü'd-dīn Ḥasandur ki Ḥ'ācenüñ mürebbisidür ve bu dīvānda her yirde ki āşaf-ı şānī ve yā āşaf-ı zıkr olsa murād Ḳıvāmü'd-dīn Ḥasandur. Ḥ'āce bu beytde şan'at-ı tecrīd ri'āyet idüb kendini gā'ib yirine ḳodı.

Maḥşül-i Beyt:

Ḥāfız bu manzūm gevheri ya' nî eş'ārı ki ṭab'ından ḳopardı. Ya' nî iḥrāc ve izḥār eyledi. Āşaf-ı şānīñ terbiyesi eşerinden bildi. Ya' nî Ḳıvāmü'd-dīn terbiyesi sebebiyle böyle cevāhir nazma mālīk oldı. Zīrā aşḥāb-ı devletüñ nazarı kimyādur. Toprağa nazar eyleseler kibrīt-i aḥmer ve ekser iderler.

SONUÇ

İslam ilimleri tarihinde önemli bir konuma sahip olan şerh geleneği eski ve yeni dönemlerde bazı eleştirilere hedef teşkil etmiştir. Bu hususta yapılan başlıca eleştiriler şunlardır: Şerhlerde mana ve muhtevadan çok lafızlar üzerinde durulmuş, örnekler tekrar edilmiş, sıradan cümlelerle aynı konularda birçok görüş bir araya toplanmış, gereksiz uzatmalarla konular daha zor anlaşılır hale getirilmiştir. Yine birçok şerhin üslubunun zor, metodunun karmaşık olduğu ve genellikle ilmeyeni katkılar sağlamadığı da ileri sürülmüştür. Ayrıca şerh ve haşiye yazımının Memlukler ve Osmanlılar döneminde başlayıp devam ettiği, bu dönemlerin ilmi ve fikri bakımdan duraklama ve gerilemeyi temsil ettiği ifade edilmiştir. Bütün bu iddialara karşılık da çeşitli şekillerde cevap verilmiştir: Buna göre, şerhlerde görülen zorlukların büyük ölçüde ele alınan konulardaki derinleşme dolayısıyla ortaya çıktığı belirtilmiştir. Ayrıca ilim adamlarının zor meseleleri anlama ve çözme becerileriyle diğerlerinden ayrıldıkları, bunun kusur değil üstünlük sayılması gerektiği de açıktır. Bazılarınca ilmi bakımdan gerileme devri diye nitelendirilen şerh döneminde birçok büyük ilim adamının yetişmiş olması da bu görüşün isabetsizliğini ortaya koymaktadır. Bu devirde yazılan eserlerin pedagojik kurallara uymadığı şeklindeki görüş de haksız bulunmuş; metin, şerh, haşiye ve talik sıralamasıyla yapılan eğitimin tedricilik yöntemi çerçevesinde ele alındığı ifade edilmiştir. Şerhlerden bir kısmının gereksiz bilgilerle doldurulmuş ve karmaşık olması yolundaki iddiaların ise bütün şerhler için geçerlilik taşımadığı da ortadır.²³³

Türk edebiyatının zenginleşmesinde önemli katkıları olan şerhlerin başında gelen ve pek çok eleştiriye maruz kalan “*Şerh-i Dîvân-ı Hâfiz*” adlı eserlerinlemlerine ve pek çok açıdan incelendi. Şerh, Osmanlı’da şerh geleneği, Hâfiz-ı Şirâzi’nin Sûdî Bosnevî hayatları ve edebi kişilikleri, Türk Edebiyatında HâfizDîvân’ı ile ilgili yapılan diğer şerhler hakkında bilgi verilmiştir. Yazam metinde yer alan aruz vezinleri, edebi sanatler, ayetve hadisler, peygamber, eser isimleri, şairler, kelimelerin manalarında yaşanan değişimler, gramer terimleri tespit edilerek

---

²³³ Hakan Çoşar, “İslam Düşüncesinde Günümüzde Az Bilinen Bir Gelenek: İşârât (Şerhleri) Geleneği”, Dini Araştırmalar, c. 16, S. 43, Temmuz-Aralık 2013, s. 49.

genellikle örneklerle bilgi verilmiştir. Eserin daha kolay anlaşılabilmesi adına sözlük tanzim edilerek çalışmaya eklendi.

Genel olarak Sûdî, öncelikle gazeli numalandırarak başlamış, beyti yazdıktan sonra beyitle ilgili açıklama yapmış ve daha sonra “Maḥşûl-ı Beyt” başlığı altında beyitleri şerh etmiştir. Bazen de beytin anlamına veya beyitte yer alan bir kelimeye istinaden farklı şairlerin beyitlerinden örnekler vermiştir.

Bu çalışmanın hedefi yazma eseri transkripsiyonlu olarak Latin harflerine aktarmanın yanında Sûdî ve Hâfız’ın yaşadığı dönemin dil ve edebiyat özelliklerini anlamak, gazellerin derin manalarını keşfetmek, 1326 doğumlu Hâfız’ın sesini 2019 yılında duyabilmek ve onu hissedebilmektir.

KAYNAKÇA

- ALGAR, Hamid, Ali Alparslan, “Hüseyin Baykara”, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, c. 18, İstanbul 1988.
- ARUÇI, Muhammed, “Sûdî Bosnevî”, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, c. 37, İstanbul 2009.
- ARZI, Saadet, On Altıncı Yüzyıl Divan Şiirinde Ulü'l-‘Azm Peygamberler, (Danışaman Yrd. Doç. Dr. Nurgül SUCU), Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2018.
- AVCI, Seyit, “Keşif Yoluyla Hadis Rivayeti Meselesi”, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, IV, S. 4, Samsun 2004.
- AYAR, Mehmet Taha, “Hâfız-ı Şirazi Dîvânı ve Osmanlı Şerhleri”, Misbah Dergisi, S. 3-4, 2013.
- BATİSLAM, H. Dilek, “Divan Şiirinin Mitolojik Kuşları: Hümâ, Anka ve Simurg”, Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi 1, İstanbul 2002.
- CEYLAN, Ömür, Tasavvufi Şiir Şerhleri, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2000.
- COŞAR, Hakan, “İslam Düşüncesinde Günümüzde Az Bilinen Bir Gelenek: İşârâr (Şerhleri) Geleneği”, Dini Araştırmalar, c.16, S. 43, Temmuz-Aralık 2013.
- ÇELEBİ, Kınalızade Hasan, Tezkiretü’ş- Şuara, (Haz. İbrahim Kutluk), Türk Tarih Kurumu, c. I, Ankara 1989.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil, “Yunus’un Bir Şiirinin Şerhi”, Yunus Emre Sempozyumu, 2-5 Mayıs 1988, Millet Kütüphanesi (Bildiriler), Ankara 1990.
- ÇIPAN, Mustafa, “ŞÂHİDÎ, İbrâhim”, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, c. 38, İstanbul 2010.
- ÇİÇEKLER, Mustafa, “Sa‘dî-i Şîrâzî”, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, c. 35, İstanbul 2008.

- DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Yayınları, bs. 26, Ankara 2010.
- EFENDİ, Mütercim Asım, Burhân-ı Katı, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 2009.
- ELBİRLİK, Tolga, “16. Yüzyıla Ait Manzum Bir Gramer Kitabı Olan Tuḥfe-i Ḥüsâmî’de Tek Heceli Basit Fiiller ve Bunların Birleşim Değeri”, Sosyal Bilimler Dergisi, c. 4, S. 1, 2006.
- ERDOĞAN, Mustafa, “Edebiyatımızda Şerh Geleneğine Genel Bir Bakış”, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.1, Manisa 1997.
- GÖLPINARLI, Abdalbaki, Hâfiz (Hayatı, Sanatı, Eseri), Varlık Yayınları, İstanbul 1954.
- GÖLPINARLI, Abdalbaki, Hâfiz Dîvânı, MEB, İstanbul 1992.
- İNALCIK, Halil, Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600), (çev. Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012.
- İPEKTEN, Haluk, Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz, Dergah Yayınları, İstanbul 2007.
- KANAR, Mehmet, Farsça-Türkçe Sözlük, Say Yayınları, İstanbul 2015.
- KANAR, Mehmet, Hâfiz-ı Şîrâzi Hâfiz Dîvânı, c.1-2, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011.
- KARTAL, Ahmet, “Klasik Türk Şairinin Dilinden “Haleb”, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 12, İstanbul 2014.
- KAYA, İbrahim, “Sûdî’nin Hâfiz Divanı Şerhindeki Tasavvufî Yaklaşımları”, Turkish Studies, Volume 6/2, 2011.
- KILIÇ, Hulusi, “El-maḫâmât”, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, c. 27, Ankara 2003.
- KONEVÎ, Mehmed Vehbi, Şerh-i Dîvân-ı Hâfiz I-II (Kenarında Sûdî’nin Şerhi), c. 2, İstanbul 1288-89.

- LEVENT, Sema, Sûdî'nin Hâfız-ı Şîrâzî Şerhi, (Danışman: Prof. Dri Turgut Karabey), Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzincan 2015.
- MENĞİ, Mine, Divan Şiiri Yazıları, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.
- ONAY, Ahmet Talat, Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, Berikan Yayıncılık, Ankara 2016.
- ÖNTÜRK, Tolga, Türk Edebiyatında Muamma Ve Sürûrî'nin “Şerh-İ Muammeyât-ı Mîr Hüseyin” Adlı Eseri, TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, S.11, 2017.
- ÖZEN, Deniz, Hâfız-ı Şîrâzî Dîvânı Şerhi (75a- 99b Varakları Arası Transkripsiyonlu Metin-İnceleme), Yüksek Lisans Tezi, Erzincan 2018.
- ÖZERVARLI, M. Sait, “Firdevs”, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, c. 13, İstanbul 1996.
- ÖZTÜRK, Murat, “Klasik Türk Şiirinde Yemen ve İlgili Unsurlar”, TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, S. 15, 2018.
- PALA, İskender Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Kapı Yayınları, İstanbul 2004.
- PARLATIR, İsmail, “Veled Çelebi'nin Türk Dili Adlı Sözlüğünde Mevlana İle İlgili Sözleri ve Yorumları”, Uluslararası Mevlana Bilgi Şöleni Bildirileri, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2000.
- PAŞA, Ahmet Cevdet, Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa, Çığır Yayınları, c. 1, İstanbul 2018.
- SAFÂ, Zebîhullâh, İran Edebiyatı Tarihi, (Çev. Hasan Almaz), c. II, Ankara 2005.
- SAMİ, Şemseddin, Kâmus-ı Türkî, Çağrı Yayınları, İstanbul 2009.
- SARAÇ, M. A. Yekta, Şerhler, Türk Edebiyatı Tarihi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, c. 2, İstanbul 2006.

SARAÇ, M. A. Yekta, Şeyhülislam Kemal Paşazade: Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Bazı Şiirleri, Risale Basın-Yayın Ltd., İstanbul 1995.

SÛDÎ, Şerh-i Dîvân-ı Hâfız I-II-III, c. 1, İstanbul 1288.

ŞİRİNOV, Agil, “Naşîrüddin Tûsî”, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, c. 41, İstanbul 2012.

Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu, TDK Yayınları, Ankara 2006.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Devletinde İlimiye Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

YAŞAR, Çağbayır, Türkçe Sözlük, 5 C., Ötüken Yayınları, İstanbul 2007.

YAZICI, Tahsin, “Gülistân”, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, c. 14, İstanbul, 1996.

YAZICI, Tahsin, “Hâfız-ı Şîrâzî”, İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, c.15, İstanbul 1997.

YAZICI, Tahsin, “Ahmed Eflâkî”, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, c. 2, İstanbul 1989.

Yeni Tarama Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2018.

YENİTERZİ, Emine, “Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, S. 3, bö. 15.

YILMAZ, Mehmet, Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük), Kesit Yayınları, İstanbul 2013.

YILMAZ, Ozan, Gülistan Şerhi, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2012.

DİZİN

A

Âdem, 101, 102, 131, 166
Albarslân. Selcûkî, 170
Allah, 33, 69, 74, 75, 84, 85, 86, 97, 99, 100, 101,
102, 103, 126, 136, 141, 147, 163, 165, 167,
173, 174, 175, 176, 226, 227
Anatoli, 71, 115
Arap, 109
Arapça, XI, 15, 109, 111
Âsafî, 164, 177

B

Bağdâd, 76, 87, 156
Bahâüddin el-Âmilî, 16
Behrâm, 190
Bercîs, 190
Bostan, 16
bülbül, 29, 31, 37, 47, 49, 52, 55, 56, 57, 64, 78,
111, 113, 129, 156, 157, 198, 216

C

Cem, 187, 188
Cevher-nâme, 199

Ç

Çin, 72, 97, 155

D

Devlet, 62, 94, 136
Divân, III, IV, 203
Doğu, 16

E

Ebû Cehl, 98, 105, 140
Ebû Leheb, 98, 105, 140
Eflâkî, 36, 41, 61, 72, 97, 155
el-Çağminî, 16
el-Kânûn, 16
el-Mulahhas Fi'l Hey'e, 16
Erzurum, 112
Esîrüddîn el-Ebherî, 16

Eşkâlü't-Te'sîs, 16

F

Fağfûr, 72, 97, 155
Fârisî, 136
Fârs, 76, 87, 156
Farsça, XI, 15, 112
Fir' avun, 98, 105, 139

G

Gülistan, 16
Gülistân, 83, 139, 208

H

Ûâce, 32, 63, 69, 72, 98, 105, 113, 115, 116, 122,
128, 130, 133, 137, 140, 142, 143, 150, 163,
170, 172, 185, 186, 188, 190, 191, 194, 196,
200, 201, 202
Hâfız, I, III, IV, V, VI, XI, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 87,
112, 203, 204, 206, 207, 208
Hâfız, 28, 36, 39, 45, 47, 50, 52, 53, 55, 56, 58, 59,
60, 76, 87, 88, 95, 116, 117, 121, 122, 127, 132,
136, 148, 152, 156, 162, 168, 172, 175, 180,
185, 191, 197, 202
Hâfız Divân, 203
Hâfız Divânı, 20
Hâfız-ı Şirâzî, III, 17, 207
Hağğullah, 114
Haleb, 83, 90, 142
Hasan Dehlevî, 188
Hâzret, 69, 70, 75, 84, 91, 98, 100, 102, 105, 118,
123, 139, 146, 163, 164, 166, 172, 176, 199
Hâzret-i Mevlânâ Câmî, 118, 163
Hâzret-i Mûsâ, 69, 75, 84, 100, 176
Hâzret-i Şu' ayb, 69, 75, 84, 100, 176
Hiçâ, 95, 121
Hidâyetü'l-Hikme, 16
Hikme-tü'l-'Ayn, 17
Hind, 72, 87, 97, 101, 155
Hudâ, 30, 31, 39, 40, 43, 56, 57, 62, 74, 77, 116,
118, 119, 122, 123, 126, 136, 165, 172, 225
Hulâsatü'l-Hisâb, 16
Hürşid, 190
Huṭṭâf, 88, 95, 122
Hümâ, 88, 95, 121, 122, 205

Hürmüz, 73, 97, 155

I

İbn-i Kemāl, 134
İbni Sînâ, 16
İmam Halil, 111
İmâm Maṭurizî, 64, 80, 82, 140
İran, 109, 110, 111
İrem, 35, 49, 66, 92, 145, 146
İslam, 23, 205
İstanbul, 23, 205, 207, 208

K

Kadızüde, 16
Kâf, 49, 85, 113
Kamer, 190
Kâşer, 72, 97, 155
Keyvân, 190
Kisrâ, 35, 37, 41, 61, 72, 96, 97, 154, 155
Konevî, 16, 21
Kur'an, 16
Kürân, 39, 40, 78, 119, 188

L

Leheb, 38, 98, 102, 103, 104, 105, 139, 140
Lügat-ı Esâmî, 64, 80, 82, 140

M

Maḳâmât-ı Hârîrî, 64, 80, 82, 140
mantık, 14
Medyen, 69, 75, 84, 99, 100, 176
Merrîḫ, 190
Mesnevî, 16
Mevlana, 16
Mevlânâ Camî, 164
Mir Hüseyin, 153
Müsâ, 69, 75, 84, 85, 98, 99, 100, 101, 105, 139, 176
Muştafâ, 98, 105, 139
Mustafavî, 31, 38, 46, 98, 104, 105, 138, 139
Müşterî, 190

N

Nâhid, 94, 189, 190

Naşir-i Tüsî, 70, 83, 91, 199
Necmüddîn el- Kâtibî, 17
Nemrüd, 98, 105, 139
Nüşinrevân, 73, 97, 155

Ö

Acem, 26, 27, 29, 31, 35, 39, 40, 43, 49, 50, 56, 60, 64, 66, 72, 76, 81, 82, 87, 88, 92, 95, 97, 112, 114, 116, 121, 123, 126, 127, 129, 132, 133, 140, 144, 145, 146, 148, 155, 156, 169, 191, 194
Ankâ, 85, 113, 114
Arab, 31, 40, 59, 72, 97, 114, 123, 126, 137, 155, 191
Arabî, 44, 94, 155, 189, 192
Aşafî, 139
Irâk, 76, 87, 156

O

Osmanlı, III, 14, 15, 16, 17, 19, 21, 22, 89, 108, 203, 205, 206, 208

P

Pervîz, 35, 37, 41, 61, 72, 96, 154, 155

R

Rüm, 72, 97, 155, 167, 193

S

Sa'dî, 16
Sûdî, III, IV, V, 15, 16, 20, 21, 23, 203, 207
Sultân Celâleddin Melikşâh, 170
Sultân Hüseyin Baykarâ, 152
Sürürî, 28, 43, 178, 192

Ş

Şahidî, 61, 64, 81, 82, 140, 168
Şâm, 70, 84, 88, 91, 95, 121, 199
Şems, 190
Şemsüddin es-Semerkindî, 16
şerh, III, 13, 15, 16
Şerh-i Divân-ı Hâfiz, III, IV, 203
Şeyḫ Sa'dî, 83, 89, 142
Şeyḫ Su'dî Hâzretleri, 120

T

Tanrı, 213, 216
tasavvufî, 16, 20
Tebrîz, 76, 86, 87, 156
Te'âlâ, 141
Tuḥfe-i Ḥüsâmî, 64, 80, 81, 82, 140, 206
Türk, II, III, V, 13, 14, 15, 19, 30, 85, 86, 87, 89, 90,
92, 94, 95, 105, 106, 108, 109, 110, 111, 189,
194, 203, 205, 206, 207, 208
Türkçe, III, XI, 13, 15, 19, 20, 21, 23, 29, 30, 31, 38,
60, 108, 161, 206, 208
Türkî, 207
Türkiye, 23, 205
Tür, 68, 69, 75, 84, 100, 176, 177

U

Uṭârid, 190

Ü

Üveys-i Karânî, 199

V

Vâdi-i İmen, 68, 75, 84, 100, 176, 177
Vaḥîd-i Tebrîzî, 120
Vehbî Efendi, 15

Y

Yemân, 70, 84, 91, 199
Yemen, 70, 83, 84, 90, 91, 92, 142, 199, 207

Z

Zühal, 190
Zühre, 27, 93, 94, 135, 189, 190

SÖZLÜK

Āgāh: (F.) Bilgili, haberdar, uyanık, bilgin, haber

Āhir-i kār: (F.) İşin sonu

Āmed: (F.) Gelmek, varmak, ulaşmak

Arılmağ : (T.) Temizlenmek

Ārī: (F.) Eved

Āstīn: (F.) Yen, giyisi kolu

Āsūde: (F.) Huzurlu, dinlenmiş

Aşağa: (T.) Aşağı, alçak

Azdād: (A.) Zıtlar, tezatlar, iki zıt maya gelen kelimeler

Bār: (F.)Yük

Bāz: (F.) Geri

Bed-nām: (F.) Adı kötüye çıkmış

Behişt: (F.) Cennet

Behre: (F.) Hisse, pay, nasip, kısmet

Belī: (F.) Evet (Arapçadan Farsçalaştırılmıştır, Ārī)

Beliyyāt: (A.) Belalar, acılar, sıkıntılar

Bendegī: (F.) Kulluk, kölelik, köle ile ilgili

Besī: (F.) Çok

Bī-dār: (F.) Uyanık

Birūn: (F.) Dış, dışarı

Buru: (T.) Ağrı, sancı.

Būy: (F.) Koku, yaradılış, tamah, ümit

Bükā: (A.) Ağlama

- Bünyād:** (F.) Asıl, esas, temel, bina, yapı
- Bürüdet:** (A.): Soğukluk.
- Cānib:** (A.) Taraf, yön, yan, makam
- Cārī:**(A.) Akan, geçen,cereyan eden, geçerli,yürürlükte, müşteri, örtü
- Cāvīdān:** (F.) Ebedi, sonsuz, sonsuza dek
- Cāy:** (F.) Yer, makam
- Cev:** (F.) Arpa
- Cidāl:** (A.) Karşılıklı kavga, savaş
- Çavlan-** [cavlanmak, çağlanmak]: (T.) Ün almak, şöhret kazanmak, yayılmak
- Çekīden:** (F.) Damlamak, damlatmak, parçalamak
- Çerā:** (F.)Niçin, neden
- Çün:** (F.) Gibi, mademki, için
- Dād:** (F.) Verme, Tanrı vergisi, nasip, kısmet, iyilik
- Dāmen:** (F.) Etek, kenar
- Dānisten:** (F.) Bilmek, haberdar olmak, tanımak
- Da'vī:** (A.) Dava, hak arama
- Dārīden:** (F.) Tutmak
- Dehān:** (F.) Ağız
- Dehī:** (F.)Vermek
- Delķ:** (F.) Eski elbise, yamalı dilenci hırkası, dervişlerin giydiği eski aba ve yırtık cübbe
- Der oğlanı:** (T.) Ücretle çalışan genç kimse, uşak
- Derūn:** (F.) Dış, dışarı
- Deyr:** (A.) Dünya, meyhane

Dīdār: (F.) Yüz, görüşme, buluşma, göz, açık, aşık

Dih: (F.) Verme, veriş

Dīvār: (F.) Duvar

Duhter: (F.) Kız

Dūz: (F.) Diken, dikici, dikilmiş

Edille: (A.) İşaretler, kılavuzlar, rehberler, her hangi bir davayı ispat etmeye yarayan şeyler

Efrūz: (F.) Yakan, parlatan, aydınlatan, parıltı, şule

Efsūs: (F.) Yazık, Yazıklar olsun, eyvahlar olsun

Efşānīden: (F.) Silkinmek, saçmak

Emvāl: (A.) Mülkler, para ile alınan şeyler

Endāht: (F.) Atma, atış, silah atışı

Endiše: (F.) Düşünce, fikir

Engār: (F.) Sanma, zan, tasavvur; şüphelenme, tamamlanmayan iş

Esed: (A.) Aslan

Eşkāl: (A.) Ağır yükler, ağır şeyler.

Eşi'ʿa: (A.) Aydınlıklar, ışıklar

Eşk: (F.) Gözyaşı

Eyyām: (A.)Günler

Ezdād: (A.) Zıtlar, karşıtlar

Fāriḡ: (A.) Vazgeçmiş, çekilmiş; rahat, asude

Fāriḡü'l-bāl: (A.) Başı dinç, gönlü rahat

Fāsīd: (A.) Kötü, fena, yanlış, bozuk, münafık, fesat çıkarıcı

Fehvā: (A) Anlam, mefhum, kavram

Ferdā: (F.) Yarın, ileride, gelecekte, sonra

Fevt: (A.) Bir daha ele geçmemek üzere kaybetme, elden çıkarma, kaçırma

Firīb: (F.) Aldatma, aldatan, hile

Firifte: (F.) Aldatılmış, kandırılmış, aldanmış

Fülān: (A.) Herhangi bir şahıs, biri, belirsiz bir şey, filan

Ġalat: (A.) Yanlış, yanılma

Gedā: (F.) Dilenci, yoksul, fakir

Genc: (F.) Hazine

Girift: (F.) Alış-, tut-

Girih: (F.) Düğüm, boğum, kâkül

Girye: (F.) Ağlama, gözyaşı

Goft: (F.) Deme, söyleme

Gū: (F.) Söyleyen, söyle

Ġuşa: (A.) Keder, üzüntü, tasa

Gūy: (F.) Söyleyen, Söyleme, deme

Güftār: (F.) Söz, bölüm, fasıl, bab

Güzār: (F.) Bırakan, koyan, terk eden, geçiş, geçme.

Ĥārī: (F.) Düşkünlük, hakirlik, çile, küçümseme, hor görme

Ĥabt: (A.) İbtal etme, bozma, bir bahiste birini susturma, ağzını kapama

Ĥalī' ü'l-ıẓār: (A.) Kötü, alınının damarı çatlamış, yüzü yırtık kadın

Ĥammār: (A.) Meyhaneci, mürşid

Ĥande: (F.) Gülme, gülüş, gülümseme

Ĥarbe: (A.) Kısa mızrak, süngü

Ḥaṣy-1 melih: (A.) Söz arasına başka bir söz karıştırırken bir başka mana da elde etmek

Ḥattāf: (A.) Hırsız, kırlangıç

Ḥazf: (A.) Aradan çıkarma, çıkarılma, yok etme, silme, ortadan kaldırma, giderme, düşürme, eski yazıda noktasız harfli kelimelerden manzum, mensur cümle tertipleme

Heme: (F.) Hepsi, tümü, bütünü, herkes, her şey, hep, daima

Hest: (F.) Var, mevcut

Hevādārī: (A.-F.) Muhabbet, arzulama

Hezār: (F.) Bin, bülbül, çok, pek çok

Ḥirmen: (F.) Harman

Ḥilkāt: (A.) Yaratılış, huy, tabiat, Tanrı

Ḥoft: (F.) Uyuma

Ḥord: (F.) Küçük, ufak, çocuk

Ḥoşter: (F.) Daha hoş, daha güzel

Ḥum: (F.) Küp, kümbet

Ḥün: (F.) Kan, intikam, ölç

Ḥūrān: (A.-F.) Huriler, cennet kızları,ceylan gözlü dilberler

Ḥuṣūnet: (A.) Sertlik, kabalık, katılık, inatçılık

Ḥürrem: (F.)Mutlu, kutlu, mesut

Ḥüsn: (A.) Güzellik

Hüveydā: (F.) Açık, apaçık, belli, besbelli, kadın adı

Irāk: (T.) Uzak

İtlāk: (A.) Bırakma, salıverme, boşama, affetme,denilme

İzmār ḵable'z-zikr: (A.) Bir kelimenin zikrinden evvel ona ait zamir kullanma

İzmār: (A.) Gizleme, saklama

İbrām: (A.) Can sıkacak derecede ısrar etme, üstüne düşme, zorlama

İbtizāl: (A.) Bir şeyin hor kullanılması, bir şey, yokluğundan dolayı değerini kaybetme, bayağılaşma, ayağa düşme, bir şeyi sürekli olarak kullanma, umumileşmiş, ağızdan ağıza düşerek müptezel olmuş sözlerin gevelenmesi

İcrām: (A.) Cürüm işleme, kabahat işleme

İfnā: (A.) Yok etme, tüketme, savurma

İfşā: (A.) Ortaya çıkmak

İhāṭa: (A.) Çevreleme, sarma, kuşatma, kavrama

İlā-āhirihi: (A.) Sonuna kadar

İlhāḥ: (A.) Üzerine düşme, zorlama, ısrar etme, direnme

İlzām: (A.) Cevap veremez hale getirme, susturma

İmen: (A.) Emin, güvenilir, emin olma, güvenme

İmrūz: (F.) Bugün

İncizāb: (A.) Çekme, çekilme, cazibeye çekilme

İntizār: (A.) Bekleme, bekleyiş

İ'rāz: (A.) Yüz çevirme, çekinme, uzak durma, sakınma

İ'tibārāt: (A.) Var sayılan şeyler, faraziyetler

İrtihāl: (A.) Göçme, göç etme

İşāl: (A.) Buldurulma, vardırma, vardırılma

İstiḥrāc: (A.) Çıkarma, çıkarılma, netice çıkarma, mana çıkarma, anlama, ileriye görme, bazı hususlara göre mana çıkarma, akrostiş

İsti'māl: (A.) Kullanma, kullanılma, yapılma

İş'ār: (A.) Bildirme, haber verme

İştibāh: (A.) Şüphelenme, şüphe etme

Ḳāl: (A.) Söz

Ḳalender: (F.)Dünyayı umursamaz derviş

Kām: (F.) Damak, arzu, istek, murad, zevk, lezzet

Ḳarīne: (A.) İpucu, bilinen bir olaydan yola çıkarak bilinmeyen bir olay hakkında hüküm yürütme

Ḳasem: (A.) Yemin

Ḳaḏiyye: (A.) İş, husus, madde, mesele, dava, cümlecik, teklif, önerme, yardımcı teorem

Kerd: (F.) Uygulama, amel, budanmış dal

Kesb: (A.) Kazanma, elde etme, edinme

Kesr: (A.) Kırmak, paralamak

Kevkeb: (A.) Yıldız

Ḳıbel: (A.) Taraf, yan, yön

Kıbrīt-i aḥmer: (A.) Kırmızı kükürt, simya ilminde toprağı altın yapmaya yarayan müessir madde

Kilk: (F.)Kamış kalem

Kilk: (F.) Kamış, kalem

Kıst: (F.) Kimdir, kim var

Kucā: (F.) Nerede, neresi, nereye

La'l: (A.) Lal taşı, kırmızı, al,lal rengi dudak, kırmızı boya

Lā-yu'ḳal: (A.) Akıl ermez, anlaşılmaz

Likin: (F.) Lakin

Mā-ba'd: (A.) Sonu, sonrası, sonraki, alttaki

Mahzūf: (A.) Hafzolunmuş, silinmiş, kaldırılmış, eski yazıda noktasız harflerle yazılmış manzum ve mensur söz. Buna mühmel ve mücerred de denir.

Mā-kabl: (A.) Ön, öndeki, üstteki, geçmiş, bir şeyin kendinden evvel olanı

Maḳdem: (A.) Gelme, geliş

Maḳşūd: (A.) İstek, kast edilen, amaç

Maḳtūʿ: (A.) Kesik, kesilmiş, tek fiyat

Manşūş: (A.) Kurʿānʾda açıkça anlatılmış, hakkında ayet bulunan

Maʾhūd: (A.) Sözleşilen, ahit yapılan, sözü geçen, anılan

Maḳlūb: (A.) İstenen, talep edilen, alacak

Me-bād: (A.) Sakın, olmaya ki

Mebād: (F.) Sakın, aman, olmasın

Mecrūh: (A.) Yaralanmış, inandırıcı sözlerle çürütülmüş

Mefṫūh: (A.) Açılmış, fethedilmiş, fethalı, üstünlü

Mekr: (A.) Düzen, hile, aldatma, dedikodu

Meksūr: (A.) Kesrolunmuş, kırılmış

Melāmet: (A.) Kınama, azarlama, paylama, çıkışma

Meliḥ: (A.) Güzel yüzlü, şirin, sevimli, tuzlu

Merdum: (F.) İnsan, adam, halk, gözbebeği

Merfūʿ: (A.) Yükseltilmiş, kaldırılmış, ötreli, zammeli

Mestūr: (A.) Setrolunmuş, örtülü, kapalı, gizli

Meşiyyet: (A.) İrade

Metāʿ: (A.) Satılacak mal, eşya, sermaye

Mevşūf: (A.) Vasıflanmış, tavsif edilmiş, nitelenmiş

Meykede: (F.) Meyhane

Meyyit: (A.) Ölmüş, çok zayıf [kimse]

Mezā mā-mezā: (A.) Geçen geçti, olan oldu

Mezkūr: (A.) Zikredilen, anılan,adı geçen

Miyān: (F.) Orta, bel, aralık

Muahhar: (A.) Sonraya geriye bırakılmış, ertelenmiş

Mubaşşır: (A.) Gözetici, bekleyici, bakıcı, mekteplerde talebenin durumu ile yakından ilgilenen, düzenliği sağlayan kimse; gümrüklerde arayıcı kâtibi

Muħaffef: (A.) Hafifletilmiş, bir yazı stili

Muħākā: (A.) Birbirine hikāye söyleme, bir kimseye taklit eylemek, atışma, didişme

Muħtaşar: (A.) Kısaltılmış özlü, özetlenmiş, özet

Muħtesib: (A.) Belediye zabıtası, polis, kolcu

Muħārenet: (A.) Yakınlık, yaklaşma, bitişme, kavuşma

Muħayyed: (A.) Bağlı, kayıtlı

Muħham: (A.) Cümle içindeki gereksiz kelime

Muħle: (A.) Gözbebeği

Muħtezā: (A.) Gereken,gerekçeli yazı, yazı ilgisi

Mu'ālece: (A.) İlaç yapma, ilaç kullanma

Mu'atṭar: (A.) İtirlı, güzel kokulu, meşhur bir çeşit lale

Mu'tekif: (A.) Bir ibadethaneye çekilip namaz, niyaz ve ibadetle meşgul olan

Mu'terize: (A.) Parantez

Muṣāhebet: (A.) Konuşma, söyleşi

Muṭabbak: (A.) Uygulanmış, tatbik edilmiş

Muzāf: (A.) Eklenmiş, bağlı, belirtilen

Muzāfāt: (A.) Bir şeyin ilaveleri, ekleri, bir merkezin şubeleri, kolları

Mübtedā: (A.) Başlangıç, baş

Mücerreb: (A.) Deneyimli, tecrübeli

Mücerred: (A.) Soyut, yalnız, tek, bekâr

Müctelib: (A.) Sürüp götüren

Müddārâ: (F.) Yüze gülme, dost gibi görünme

Müdde'î: (A.) Davacı, iddiacı, inatçı

Müekkid: (A.) Sağlamaştırın, tekrar eden, bir daha haber veren, tenbih eden

Müfârekat: (A.) Ayrılma, uzaklaşma, bir yerden ayrılma, boşanma

Müheyyâ: (A.) Hazır, hazırlanmış

Mülâzemet: (A.) Sıkı bağlılık, bir yere gidip gelme, bir iş ile uğraşma

Münādâ: (A.) Nida edilmiş, seslenilmiş, çağrılmış

Münfekk: (A.) İnfikak eden, ayrılan, ayrılmış, çıkmış, sökülmüş

Münselik: (A.) İnsilak eden, yola giren, bir tarikata girmiş, bir meslek tutmuş

Mü'eddâ: (A.) Mana, mefhum

Mürâ'ât: (A.) Hıfzetme, saklama; göz ucuyla bakma; gözetme; koruma.

Mürâ'ât-ı nazîr: (A.) Anlamca birbirine uygun kelimeleri bir cümle içinde toplama

Mürtefi': (A.) İrtifa eden, yükselen, yükselmiş, yüksek, yüce

Müstağnî: (A.) İhtiyacı olmayan, doygun, çekingen davranan, gerek görmeyen

Müsta'mel: (A.) Kullanılmış, eski

Müste'nif: (A.) İstinaf eden, yeniden başlayan

Müstetir: (A.) Örtülü, gizli, saklı

Müşârik: (A.) Ortak, bir iş beraberliğinde bulunan

Müta'allık: (A.) Asılı, bağlı, taalluk eden, ilgili, ilişkisi olan

Mütezzî: (A.) Eziyet çeken, sıkılan, incinen, üzgün, üzülmüş

Mütehallî: (A.) Süslenmiş, donanmış

Mütehammil: (A.) Dayanan, dayanıklı, katlanan

Mütekellim: (A.) Konuşan, 1. Takil şahıs, kalem bilgini

Mütemeddiḥ: (A.) Temeddüh eden, kendini öven, övünen

Müte'addî: (A.) Zulmeden, haksızlık eden, geçişli

Mütezeyyîn: (A.) Zinetlenen, süslenen, bezenen

Müyesser: (A.) Kolay olan, kolayca yapılan

Nâdim: (A.) Pişman olan, pişmanlık duyan

Nâfe: (F.) Misk ceylanın göbeğinden çıkarılan parfüm, sevgilinin güzel kokan saçı

Naḳîz: (A.) Zıt, karşı

Nâḳûs: (A.) Çan, kilise çanı

Nâle: (F.) İnilti, inleme

Nâşî: (A.) Neşet eden, edici, ileri gelen, ötürü, dolayı, sebebiyle

Nebūd: (F.) Yoktu, değildi, yok, yokluk

Nedîd: (F.) Görmedi, görmemiş

Ne'am: (A.) Eved

Neşv ü nema: (A.) Yetişip büyüme, sürüp çıkma

Nihuft: (F.) Gizlemek, örtmek, saklamak

Nîk: (F.) İyi, güzel, çok, adam akıllı

Nîst: (F.) Yok, yokdur, değil, yokluk

Nizā': (A.) Çekişme, kavgâ

Nuḥûset: (A.) Uğursuzluk

Nüşîn: (F.) Tatlı, lezzetli

Nümâ: (F.) Gösteren, bildiren manalarıyla kelimelere katılır

Nümâyân: (F.) Görünen, ortada, aşikâr, açık

‘Ârizî: (A.) Sonradan çıkan, muvakkat, gelip geçici

‘İndiyyāt: (A.) Birinin kendi inanışına, kendi görüşüne dayanan sözler, düşünceler, keyfe tabi olarak söylenen sözler

‘İzār (a): yanak.

‘Uzemā: (A.) Büyükler, şeref ve mevki bakımından büyükler

Perhīzkār: (F.) Mahrem olan şeylerden kaçınan, sofu

Pertev: (F.) Işık, parlaklık

Pervāz: (F.) Uçma, uçuş, uçan, saçak, hücre

Pes: (F.) Arka, geri, öyleyse, sonra

Peyvend: (F.) İlgi, bağ, varma, ulaşma

Pirāhen: (F.) Gömlek

Piş: (F.) Ön, önce, huzur, kat, görüş

Puhte: (F.) Pişmiş, olgun, görgülü

Pülād: (F.) Polat, çelik

Pūşī: (F.) Örtü, perde

Rā: (F.)-a, -e, -ı, -i, için

Rāci?: (A.) Hakkında, ilişkin, yönelik, dönük, geri dönen

Raht: (A.) At takımı, yol levazımı, döşeme ve ev takımı; kapı ve pencere kanatlarının menteşe takımı

Rānīden: (F.) Sürmek, sürücü

Rāst: (F.) Doğru, düz, dürüst, sağ, uygun

Rāy: (A.) Fikir, düşünce, oy, sancak

Renc: (A.) Çaba, zahmet, sıkıntı, meşakkat, ağrı, sızı, öfke, hastalık

Resīden: (F.) Yetişmek, varmak, gelmek, ulaşmak

Revāyih: (A.) Kokular

Revīden: (F.) Yola gidici

Rez: (F.) Asma çubuğu, asma, üzüm

Rîz: (F.) Döken, saçan, akıtan, küçük

Rîze: (F.) Kırıntı, döküntü, saçıntı, ufak parça

Rukÿe: (A.) Büyücü ve üfürükçülerin okudukları şey, afsun

Rusten: (F.) Bitmek, yeşermek

Rûz: (F.) Gün, gündüz

Şad: (F.) Yüz, yüz defa

Sâkıf: (A.) Düşen, düşücü, düşmüş, hüküm ve itibardan düşmüş, hükümsüz

Sa`y: (A.) Çaba, çalışma, gayret

Şavma`a: (A.) Manastır, hankah, mabet, ibadethane

Sâz: (F.) Düzen, çalgı aleti, melodi, ezgi, güç, kudret, öğrenme, ustalık, hile

Seleb: (A.) Birinden kapılıp alınan şey, soyularak birinden alınan şey, savaş aleti

Serkeş: (F.) İtaatsiz, dikbaşlı, baş çekici, inatçı

Şihâh: (A.) Doğrular, gerçekler

Şıyağ: (A.) Sigalar, kipler

Sifle-perver: (F.) Alçak, adi kimseleri tutan, koruyan ve kullanan

Silk: (A.) İplik, sıra, dizi, yol, meslek, tutulan yol

Sifmek: (T.) Hazmolunmak, vücuda mal olmak, yaramak

Sipih: (F.) Gökyüzü, talih, felek

Siriş: (F.) Yaradılış, huy, tabiat

Sitân: (F.) Alan, alıcı

Şun`ı Hudâ: (A.) Tanrının yaratıcılık gücü

Şu`ud: (A.) Yukarı çıkma, yükselme

Şurâh: (A.) Çılgılık, feryat

Sūz: (F.) Yanma, ateş, yangı, yanıklık, hararet

Sübūti: (A.) Gerçek, doğru, olumlu

Süfliyye: (A.) Aşağıda bulunan, alçak, bayağı

Sūñü: (T.) Süngü, kargı, mızrak

Şādī: (F.) Sevinçli, mutlu

Şākī: (F.) Şikâyetçi

Şāmil: (A.) İçine alan, kaplayan, çevreleyen

Şıhne: (A.) Kolluk görevlisi, güvenlik memuru

Şiddī: (A.) Hafif, yeğın, şiddetlendirici

Şoden: (F.) Olmak, icra edilmek, yapılmak, gitmek

Şüzūzen: (A.) Kural dışı olarak

Tāb-dārī: (F.) Parlaklık

Tahfif: (A.) Hafifletme, kolaylaştırma

Ta' accüb: (A.) Şaşakalma

Ta 'accüb: (A.) Şaşma, hayret etme

Ta 'alluḫ: (A.) Akıl etme, akıl erdirme, hatırlamalar

Tahallül: (A.) Hallolma, cüzüleri birbirinden ayrılma, ayrışma

Ta' rīb: (A.) Arapçalaştırma, Arapçalaştırılma, birinin sözünü reddetme

Tār: (F.) Karanlık, tel, saç teli

Taṭvīl: (A.) Uzatma, uzatılma

Taṭvīl-i kelām: (A.) Sözü uzatmak

Tavassuṭ: (A.) Araya girme, aracılık, ara bulma.

Tebeh: (F.) Bozuk, çürük, berbat, yıkılmış, harap, mahvolma, yıkıntı, tükenme

Teberrī: (A.) Sevmeyip yüz çevirme, aklanma, arınma

- Tecevvüzen:** (A.) Cevaz yoluyla
- Teğābün:** (A.) Birbirini aldatmak (alışverişte)
- Teğāyür:** (A.) Zıt olma, başka türlü olma, uymama
- Teķāzā:** (A.) Alacaklının borçluyu sıkıştırması, sıkışarak söz söyleme, başa kakma
- Tekellüm:** (A.) Konuşmak
- Tekye:** (A.) Dayanma, güvenme, tekke
- Tenāzu‘:** (A.) Çekişme, uğraşma
- Tenezzehe:** (A.) “berī ve uzaktır” anlamında Allah için kullanılır
- Tenkīr:** (A.) Bilinmeyecek, tanınmayacak hale getirme, bir ismi nekre yapma, yani harf-i tarif’siz, eliflamsız kullanma
- Te’ḥīr:** (A.) Geciktirme, erteleme, gecikme
- Te’vīl:** (A.) Başka anlam verecek şekilde yorum getirme, sözü evirip çevirme
- Teraḥḥum:** (A.) Merhamet etme, acıma
- Terettüb:** (A.) Sıralanma, sırasında olma, sırası gelme, ait olma, düşme
- Tersā:** (F.) Hristiyan
- Teshīr:** (A.) Zapt ve istila etme, ele geçirme, elde etme
- Tetābu‘:** (A.) Aralıksız birbiri ardından gelme
- Tevān:** (F.) Güç, kudret, kuvvet
- Tevbīḥ:** (A.) Tekdir, azarlama, paylama
- Ṭāhir:** (A.) Temiz
- Ṭama’:** (A.) Tamah, açgözlülük
- Ṭıyn:** (A.) Çamur, balçık
- Ṭoyla-:** (T.) Ziyafet vermek, yedirip içirmek, ağırlamak
- Ṭurre:** (A.) Kākül, alın saçı, lüle lüle saç

- Üleşdir-**: (T.) Paylaştırmak, bölüştürmek
- Ülfet**: (A.) Alışma, kaynaşma, görüşme, konuşma, ahbablık, dostluk, huy etme
- Ümmü'l-ğabâis**: (A.) kötülüklerin anası, şarap, içki.
- Üründülenmek**: (T.) Seçilmek, ihtiyar olunmak
- Vaz'**: (A.) Koyma, bırakma, atama, tayin etme
- Vech**: (A.) Yüz, yüzey, satıh, ön
- Vehhām**: (A.) Çok kuruntulu
- Verṭa**: (A.) Varta, çukur yer, uçurum, içinden çıkılması güç iş
- Veẓiden**: (F.) Esmek
- Yalññlan-**: (T.) Parlamak, ışıldamak, ışık saçmak, alevlenmek
- Yandağ**: (T.) Sürekli, daima, hep, mutalaka
- Yarağ**: (T.) Hazırlık, levazım, teçizat, silah
- Yaştanmak**: (T.) Yaslanmak, dayanmak
- Yezdānī**: (A.) Allah'a ait, Allah'la ilgili
- Yumuş**: (T.) İş, hizmet, görev
- Yumuş oğlanı**: (T.) Hizmetkâr, hizmet eden genç
- Zebān**: (F.) Dil, lehçe
- Zed**: (F.) Vurma, çarpma, dövme
- Zen**: (F.) Vuran, döven, çarpan
- Zünnār**: (A.) Papazların bellerine bağladıkları uçları sarkık, ipten örme kuşak